

BELVEDERE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK XIX. évfolyam, 5-8. szám

„Semmiféle diktatúrát nem akarunk”

(Barankovics István, a Demokrata Néppárt vezetője. Hazánk, 1948. december 3.)

KOMMUNISTA HATALOMÁTVÉTEL MAGYARORSZÁGON

DEMOKRÁCIA ÉS DIKTATÚRA:
NAGY FERENC ÉS RÁKOSI MÁTYÁS

A TEMATIKUS SZÁM SZERKESZTŐJE: MIKLÓS PÉTER

BELVEDERE 2007/XIX. 5-8.

MMVII szeptember–december

BELVEDERE

MERIDIONALE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

Főszerkesztő KISS GÁBOR FERENC
Szerkesztők ALÁCS ATTILA, KERTÉSZ PÉTER, MÉSZÁROS TAMÁS,
MIKLÓS PÉTER, TERJÉK MIKLÓS
Munkatársak KOMÁROMI CSABA, KÖNYVES PÉTER, LENDVAI BEATRIX

Szerkesztőbizottság SZEGFŰ LÁSZLÓ (elnök), DÖBÖR ANDRÁS,
JANCSÁK CSABA, KISS GÁBOR FERENC, MARJANUCZ LÁSZLÓ,
NAGY TAMÁS, NÓTÁRI TAMÁS, RÁCZ LAJOS, ZAKAR PÉTER

Számunk az Ages Quod Agis Kht., Csongrád Megyei Önkormányzat, EIKKA Alapítvány, EMKE Kft., Felsőoktatási Kutatóintézet, Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei és Szegedi Csoportja, MTA Szociológiai Kutatóintézet, Nemzeti Civil Alapprogram, Szeged Város Önkormányzata, Szegedért Alapítvány, Szociális és Munkaügyi Minisztérium, SZTE Bölcsészettudományi Kar, SZTE EHÖK, SZTE JGYPK HÖK Hallgatói Centrum, ZEPA és a SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar támogatásával készült.

MEFESZ 1956
www.mefesz.hu

Belvedere Meridionale Alapítvány
www.belvedere.meridionale.hu

A Belvedere Meridionale 1989-es alapításától kezdődően a történelem és más társadalomtudományi szakos felsőoktatási hallgatók, doktoranduszok, fiatal kutatók és oktatók megjelenési fóruma. A lap legfontosabb kiüldetése a felsőoktatás és szakemberképzés alapját jelentő mester és tanítvány viszony kialakítása, a tudomány hagyományainak ápolása, a kutatói szellemiség kibontakozásának támogatása. Ennek szellemében a folyóirat tevékenységét a tudományos élet felkért képviselői és a szerkesztőbizottság tagjai segítik, lektorálják.

INGYENES PARTNERKIADVÁNY

A folyóirat megjelenik tavasszal: február–március és április–május; ősszel szeptember–október és november–december hónapokban. A lap közöl tanulmányokat, interjúkat, ismertetőket és kritikákat a történelem és más társadalomtudományok tárgyköréből.

Kiadja a BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY. Felelős kiadó: DR. SZEGFŰ LÁSZLÓ

Cím: 6725 Szeged, Boldogasszony sugárút 6. Tel.: +36 62/544-759

E-mail: belvedere@jgytf.u-szeged.hu www.belvedere.meridionale.hu

Nyomás: BABA ÉS TÁRSAI KFT. B/KUL/523/SS1993.

TARTALOMJEGYZÉK

Referátumok

KUN MIKLÓS: <i>A Kreml árnyékában csaltak...</i>	5
VINCZE GÁBOR: <i>„Senki se áltassa magát azzal, hogy a román demokrácia máris ideális állapotokat teremtett az erdélyi magyarság számára.” Az erdélyi magyarság 1947-ben</i>	9
ARATÓ ILDIKÓ: <i>Függés és függetlenség Latin-Amerikában a 20. században</i>	21
MIKLÓS PÉTER: <i>Balogh István a koalíciós évek forgatagában</i>	27
BENCSIK PÉTER: <i>Politikai viszonyok Hódmezővásárhelyen 1947-ben a kékcédulás választások előtt</i>	40
MÉSZÁROS TAMÁS: <i>„Most a szamarak lovagolnak, a bölcs pedig gyalog jár” Levél Németországba = népbírósi ügy</i>	64
ORBÁN IMRE: <i>A kiszombori római katolikus egyház küzdelmei a kommunista térnyerés és hatalomátvétel idején</i>	69
PÁL TEODÓRA: <i>Kübekháza német lakossága a kitelepítés előtt</i>	75
M. PELESZ NELLI: <i>A csehszlovák–magyar lakosságcsere története és következményei Pítvaroson</i>	88
BAGYINSZKY MARIANNA: <i>Medgyesegyháza a csehszlovák–magyar lakosságcsere tükrében</i>	94

„...még a régi öregöktű’ hallottam...”

VINCZE KLÁRA: <i>Hagyományozódás és átvétel a csongrádi lakodalmban 1945 után</i>	132
---	-----

Szemtanú

<i>Az angol rokon. Kötetlen beszélgetés Ráday-Pesthy Pál Frigyes professzorral (KISS GERGELY)</i>	140
<i>„Érezte az ember a szorítást”. Beszélgetés Kovács K. Zoltánnal, a Demokrata Néppárt egykori országgyűlési képviselőjével (HAÁG ZALÁN – MIKLÓS PÉTER)</i>	146

Hajdani vármegyéink

<i>Túróc vármegye rövid története (KÖNYVES PÉTER)</i>	151
---	-----

Téka

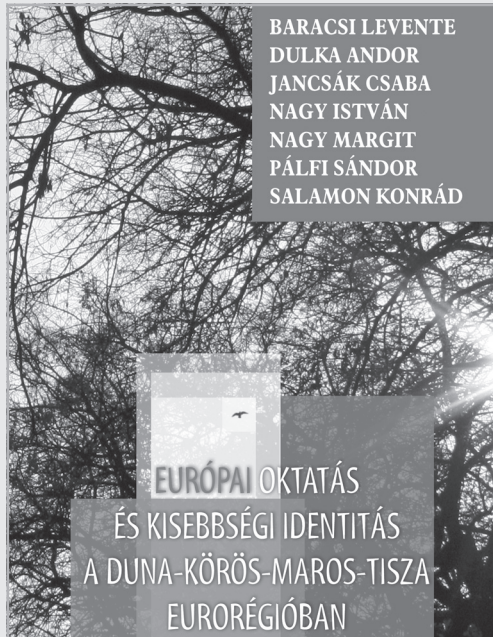
<i>Könyv egy elfelejtett polgármesterről. Borbíró-Vojnics Ferenc emlékiratai Szerk. Merk Zsuzsa és Rapcsányi László. (FÁBIÁN BORBÁLA)</i>	154
<i>Orwelltől Orwellig. Tiltott történelmünk. 1945–1947. Szerk. Horváth János (MIKLÓS PÉTER)</i>	155
<i>Forráskiadvány a csanádi egyházmegye szabadságharc alatti történetéről. „A jelen kor véstes napjaiban”. Szerk. Miklós Péter (TÓTH PÉTER)</i>	157

Pihenő

MIKLÓS PÉTER: <i>Tudományos tanácskozás a kékcédulás választásokról</i>	159
<i>Tematikus szócikkek</i>	8, 39, 145

S Z Á M U N K S Z E R Z Ő I

Arató Ildikó hallgató (SZTE BTK), Bagyinszki Marianna tanár (Békéscsaba), dr. Bencsik Péter tudományos munkatárs (SZTE BTK), Fábíán Borbála PhD-hallgató (PPKE BTK), Haág Zalán újságíró, szerkesztő, tanár (Szeged), Kiss Gergely újságíró (Budapest), Könyves Péter (SZTE JGYPK), dr. Kun Miklós egyetemi tanár (KGRE Kremlinológiai Intézet), Mészáros Tamás történész (Emlékpont Múzeum, Hódmezővásárhely), Miklós Péter történész-muzeológus (Móra Ferenc Múzeum, Szeged), M. Pelesz Nelli hallgató (SZTE BTK), dr. Orbán Imre történész-muzeológus (Móra Ferenc Múzeum, Szeged), Pál Teodóra hallgató (SZTE BTK), Tóth Péter PhD-hallgató (SZTE BTK), Vincze Gábor történész (Emlékpont Múzeum, Hódmezővásárhely), Vincze Klára néprajzkutató (Móra Ferenc Múzeum, Szeged)

BARACSI LEVENTE
DULKA ANDOR
JANCSÁK CSABA
NAGY ISTVÁN
NAGY MARGIT
PÁLFI SÁNDOR
SALAMON KONRÁD

EURÓPAI OKTATÁS
ÉS KISEBBSÉGI IDENTITÁS
A DUNA-KÖRÖS-MAROS-TISZA
EURORÉGIÓBAN

A könyv egy nagyobb vállalkozásnak a „koz-mopolita realizmussal” foglalkozó trilógia harmadik – egyben befejező – része. A trilógia első részében (Hatalom és ellenhatalom a globális korszakban) Ulrich Beck a globális kölcsönös függőség körülményei közötti uralom legitimitását kutatja. A második könyv (A kozmopolita szemléletmód) az alapvető kérdéseket taglalja, lerakja egy kozmopolita felvilágosodás alapjait. A most megjelenő – Edgar Grandével közösen megírt, a témát lezáró – kötet, A kozmopolita Európa felvilágosít bennünket az ismeretlen Európáról, amelyben élünk. Beck szerint Európa az európaizáció folyamatában értelmezhető. Az európaizáció pedig az európai polgárok közös vállalkozása, egy új politikai integrációs koncepció. „Persze a kozmopolita Európa szóhasználatával egyáltalán nem szándékozunk felbomlasztani és másal belyettesíteni a nemzetet, hanem éppen ellenkezőleg, új értelmezését kívánjuk adni azoknak az eszméknek és princípiumoknak a fényében, melyek mellett Európa mindig kiállt és most is kiáll: egy újraértelmezett politikai kozmopolitizmus fényében” – írja a szerző.

A 2007. március 9-10-én, Szegeden megtartott konferenciánk szerkesztett anyagát veheti kézbe az olvasó. Arad megyei, délvidéki és magyarországi oktatással foglalkozó szakértők, civil szervezetek képviselői mondanak véleményt kisebbségi létről, anyanyelvápolásról, az iskolák helyzetéről, feladataikról, tennivalóikról. A regionális sajátosságok mellett számos olyan kérdéskörre is keresték a lehetséges válaszokat előadóink, amelyek mindhárom régióban nehezéget jelentenek az ott élők számára. Tartalom: Nagy Margit: A vajdasági magyar oktatás civil szemmel; Viola Lujza: Anyanyelvápolás-identitásmentés; Dulka Andor: Építkezés és mentés másként; Baracsi Levente: Szűkölködünk nagymértékben, segedelem nélkül. – Helyzetkép az aradi szóránysorsról; Nagy István: Pécskai oktatás – Európából Európába; Pálfi Sándor: Civil szervezetek (lehetséges) szerepe a közoktatásban; Jancsák Csaba: A globalizáció és a változó magyar oktatási rendszer az új évezredben; Salamon Konrád: Magyarságtudat és történelemtanítás

ULRICH BECK
EDGAR GRANDE

A kozmopolita Európa

Társadalom és politika
a második modernitás korszakában

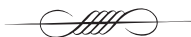
BELVEDERE

REFERÁTUMOK

KUN MIKLÓS

A Kreml árnyékában csaltak

Joszf Sztálin 1946 késő nyarán a jelek szerint végleg eldöntötte, hogy elég a békeszólamokból: fokozni kell az osztályharcot odahaza és külföldön. Így történt, hogy a második világháború végén az antifasiszta koalíció engedékeny vezetői által Moszkvának ítélt kelet-európai és balkáni országokban újra végigsöpört a letartóztatások és a kivégzések hulláma.

Eközben a függetlenségüket újra elvesztő balti államokban, valamint Nyugat-Ukrajnában és Lengyelországban nemzeti felszabadító célokat kitűző polgárháború zajlott. Másutt azonban, ahol a malenki robottól és a B listázástól való félelem már megtette a hatását, eljött a Moszkvához hű politikai elit hatalmát bebetonozó parlamenti választások ideje.

A biztosok szerepe

Az új szovjet befolyási övezet kiszemelt vezetői szinte kivétel nélkül Sztálin iskoláját járták ki. Ő maga pedig Lenin árnyékában tanulta meg, miként kell távol tartani a szavazóurnáktól az ellenzékét, és hogyan kell beépíteni a riválisok táborába azokat az ügynököket, akiket Magyarországon kriptokommunistának hívtak.

GEORGIJ PUSKIN SZOVJET NAGYKÖVET MEGBÍZÓLEVELE ÁTADÁSÁKOR

A hatalom megszerzését célul kitűző pártok egyik legfontosabb feladata az volt, hogy bizalmi embereiket delegálják a jelölő- meg a szavazatszedő bizottságokba. Erre személyes tapasztalata intette Sztálint: a diktátor élete végéig nem heverte ki, hogy 1934-ben majdnem kiesett a hatalom rostáján, amikor csaknem háromszáz pártkongresszusi küldött kihúzta a nevét a szavazócéduláról. A gazdához hű szavazatszámoló biztosok megsemmisítették ezeket az iratokat, de állítólag ekkor született meg a híres sztálini bonmot: „Nem az a lényeg, hányan szavaznak az emberre, hanem hogy ki számolja a szavazatokat.”

Távolléttel tüntetők

Joszf Sztálin tisztában volt azzal, hogy a névleges szovjet parlament, a négyévenként megújuló legfelső szovjet választási végeredményét, a 99,93 vagy néha egyenesen 99,98

típusú számokat jóval a voksolás előtt meghatározzák a Kremlben. Azt is tudta, hogy sokan elbujdosnak – lekéstem a bányászvonatot, nem értem be a tanyáról, magyarázkodtak átlátáson utólag –, vagy beteget jelentenek, hogy ne kelljen részt venniük a választásnak nevezett kutyakomédiában. Mások a szavazófülke csendjében áthúzták a szavazócedulát, esetenként trágár szóvirágokat firkantottak Sztálin meg a helyi pártvezetők neve mellé.

Az ilyen „öszönös ellenállók” száma főleg a háború utáni legelső, a kezdődő hidegháború légkörében megtartott, 1946. februári választásokon szökött magasra. A megrettenő szovjet elit a „csavarok meghúzásával” válaszolt.

A csalások módozatai

Ezt a receptet követték az új külső gyarmatbirodalom államaiban is. Részben a negatív magyar példa miatt: Moszkvában ugyanis 1945 novemberében nagyon idegesen reagáltak a kiszáradt nagyarányú, több mint 57 százalékos győzelmére. A felső pártvezetés alaposan megmosta miatta a magyarországi szovjet helytartó, Kliment Vorosilov marsall fejét. Látva azonban, hogy a választási eredmény ellenére Budapesten a végrehajtó hatalom fontos posztjait, főleg a politikai rendőrség meg a belügyi tárca vezetését ugyanazok a dróton rángatható marionettfigurák töltik be, Sztálin láthatóan megnyugodott. Sőt 1946. január 3-án Csang Kai Sek fiával beszélgetve a Kremlben, a magyar példa követését tanácsolta a kínai Kuomintang vezetőinek.

A fiatal kínai politikus úgy lépett a csodált szovjet vezető dolgozószobájába, mint egy szentélybe. Az 1930-as évek elején fellázadt „osztályáruló” szülei ellen, elvett egy határozott fellépésű orosz komszomolista lányt, s belépett a szovjet kommunista pártba. Jutalmul egy ideig gyári lapot szerkeszthetett az Urál-vidéken. Aztán letartóztatták és megkínózták. Csupán a szerencsének köszönhető, hogy apjának sikerült kicserélnie őt a szovjet hírszerzés egy lebukó kínai rezidensére.

1946 elején viszont apja kérdéseit tolmácsolta Sztálinnak, aki oroszul diktálta neki a tennivalókat: „Ha az ellenzéket beengedjük a kormányba, akkor lojálissá válik. (...) Magyarországon a kiszáradt párt a szavazatok több mint felét megszerezte. Ennek ellenére beengedte a kormányba a szociáldemokraták, a kommunisták és a liberálisok képviselőit. De azért megtartotta a miniszteri tárcák többségét.”

A manipuláció módozatai

Amikor ez az álszent tanács elhangzott, Sztálin már régen parancsba adta helytartóinak: azon legyenek, hogy az 1945-ös magyar példa sehol – Magyarországon se! – ismétlődjön meg. Ezt a partizánháború után szinte azonnal diktatórikus mezt öltő Albániában és Jugoszláviában volt a legkönnyebb keresztülvinni. Tito politikai rendőrsége önként és dalolva eltakarította útjából az ellenzéket. Jugoszláviában ekkor – túlzás nélkül – százezreket gyilkoltak meg. 1946-ban Milovan Djilas dicsekedve kétszáz ezer áldozatról beszélt Molotovnak. A kivégzettek száma azonban valójában legalább kétszerennyi volt. Távolról sem csak a vélt vagy valós ideológiai ellenfelek kerültek közéjük: a magyarokat, németeket és olaszokat olykor egyszerűen a nemzeti hovatartozásuk miatt ölték meg. Ebben a légkörben Moszkva

belgrádi szövetségeseinek nem kellett különösebben ügyelniük a parlamenti választások törvényességére. Némileg más volt a helyzet azokban az országokban, ahol a nyugati diplomata vagy a szövetséges ellenőrző bizottságok angol és amerikai képviselői sorozatosan tiltakoztak a törvénytelenések ellen. 1946-tól azonban a legtöbb helyen már a polgári és a szociáldemokrata pártok alig juthattak szerephez. Bulgáriában például a politikai rendőrség – szovjet tanácsadókkal karöltve – a választási küzdelemben tömegesen vette őrizetbe a népszerű ellenzéki közszereplőket, akik közül többeket elrettentésül ki is végeztek.

Romániában a kommunista párt ellenőrzése alatt álló választási bizottságok meg a rendőrség vezetői előre megvizsgálták a választói névjegyzékeket, és erőszakkal megakadályozták, hogy a megbízhatatlannak ítélt elemek az urnák elé járuljanak. A magyarok lakta erdélyi városokban és a külföldieknek ismeretlen román kistelepüléseken ez olykor a szavazásra jogosultak negyedét, sőt harmadát érintette.

A hazai kékcédulás forгатókönyv közvetlen előzménye azonban kétségtelenül az 1947 januárjában megtartott lengyel törvényhozási választás volt. Mivel a háború után az ország határai teljesen megváltoztak – Moszkva követelésére Varsó elveszítette keleti tartományait, de jelentős német területekhez jutott régi nyugati határai mentén, a balti tengerparton és Kelet-Poroszországban –, hatalmas lakosságáttelepítés zajlott. A szovjet hadsereg ellen vívott partizánháború és a belső migráció közepette kialakult káoszban a választók új lakóhelyükön igazolással szavazhattak. A választások teljes vertikumát ellenőrző lengyel kommunista vezetésnek ezek után már csak nyomdai kapacitás kérdése volt a győzelem aránya.

De nem is ez volt az első választási csalás Lengyelországban: Wladyslaw Gomulka kommunista pártvezető már 1946 februárjában, a lengyel alkotmányt és a közigazgatás újjáalakító referendumra készülve esküdözött, hogy nem fogja elkövetni a magyar hibát. S valóban: noha a lengyel baloldal az 1946. júniusi népszavazáson csúfosan alulmaradt, a hatalmas késéssel kihirdetett, meghamisított végeredmény győzelemről adott hírt.

A nagykövet tanácsa

Hazánkban a választási csalások szervezésének egyik főhadiszállása a budapesti szovjet követség volt, fő kivitelezői pedig Rákosi Mátyás és bizalmasai. De súlyos felelősség terheli ebben a kérdésben a magyar szociáldemokratákat is. Azon a díszében például, amelyet 1947. február 6-án Szakasits Árpád adott Georgij Puskin nagykövet tiszteletére, a beszélgetés végig az új választások kiírása körül forgott. Puskin Moszkvába küldött jelentése szerint Szakasits azt mondta, hogy az őszi országgyűlési választások előtt háromszázezer „reakciót” külön elbírálás nélkül meg kell fosztani a választójogtól. De ha valaki „nagyon ágál”, az utolsó pillanatban még visszakaphatja a szavazati jogát.

A ravasz szovjet diplomata „ez nem valami becsületes út” megjegyzéssel provokálta a jelenlévőket. Marosán György így felelt: „Ha rám és Rajk László belügyminiszterre bízna a választást, akkor úgy bonyolítanák le, hogy meglenne a többség, de senki nem beszélne hamisításról.” Szakasits hozzátette: a szociáldemokraták és a kommunisták kezdik hozzá szoktatni a kiscgazdákat, hogy nem kíváncsiak rájuk. Mire Ries István igazságügy-miniszter nevetve megjegyezte, a kiscgazdák arra a francia íróra hasonlítanak, aki ötvenedik éve betöltése után mindennap kiment a temetőbe, és megtapogatta a földet, hogy megszokja majdani lakhelyét.

SZEB A SZÖVETSÉGES ELLENŐRZŐ BIZOTTSÁGRÓL

Az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezmény alapján létrejött szervezet. Az egyezmény 18. pontja írta elő, hogy „szövetséges ellenőrző bizottságot létesítenek Magyarországon, amely szabályozni és ellenőrizni fogja a fegyverszüneti feltételek végrehajtását”. Ugyanitt előírták, hogy a SZEB elnökét a szovjetek adják. A magyar kormány ezen kívül vállalta, hogy szervei a SZEB minden olyan utasítását teljesíteni fogják, mely a fegyverszünetből következik. A bizottság működőse, ellátása a magyar költségvetést terhelte, s ebben belefoglaltattak a bizottság munkatársainak bizonyos luxuskiadásai is: ital, virágcsokrok, exkluzív ételek stb.

A SZEB tevékenysége azonban túlnőtte a fentieket. Vorosilov marsall vezetése alatt gyakorlatilag a sztálini birodalmi politika megvalósításának egyik legfontosabb eszköze lett. A brit és az amerikai képviselők nem tudták ellensúlyozni a szovjet befolyást, melynek az országban állomásozó megszálló

haderő adta a hátteret. A SZEB által biztosított támogatással fokozatosan erősödött meg a Rákosi vezette kommunista párt, amely mindig számíthatott az Ellenőrző Bizottság anyagi és politikai támogatására. Ezzel sikerült elérni, hogy annak ellenére, hogy az 1945-ös választásokon a Kisgazdapárt győzött, kulcsfontosságú tarcákat volt kénytelen átengedni a MKP-nak: többek között az egyik legfontosabbat is, a belügy-minisztériumot. Az MKP kezébe kerül a szinte azonnal megszervezett Politikai Rendészeti Osztály (később ÁVO), az új hatalom titkosrendőrsége.

1947. február 10-én aláírták a párizsi békeszerződést, melynek ratifikálása és az okmány Moszkvában való letétbe helyezése után 1947. szeptember 15-én Magyarország látszólag visszanyerte függetlenségét. Látszólag, mert a békeszerződés lehetővé tette, hogy hazánkban továbbra is szovjet csapatok állomásozzanak, s látszólagos azért is, mert ebben az időben a demokrácia végnapjait éli, s a demokratikus Magyarország romjain már készülődik egy Szovjetunióhoz, Sztálinhoz hű, azt mindenben kiszolgáló politikai kurzus, hogy átvegye a hatalmat.

BALOGH ISTVÁN ÁLLAMTITKÁR,
ZILAHY LAJOS ÍRÓ (BALRÓL
A HARMADIK), VOROSILOV
MARSALL ÉS ZSEDÉNYI BÉLA, A
NEMZETI FŐTANÁCS ELNÖKE A
MAGYAR-SZOVJET MŰVELŐDÉSI
TÁRSASÁG ALAKULÓ ÜLÉSÉN

VINCZE GÁBOR

„Senki se áltassa magát azzal..., hogy a román demokrácia máris ideális állapotokat teremtett az erdélyi magyarság számára.”¹

Az erdélyi magyarság 1947-ben

A romániai magyar kisebbség II. világháború utáni történetében több, jól elkülöníthető korszakhatár állapítható meg. Az 1947-es év nem tartozik ezek közé. Inkább egyfajta átmenetet képez a „remény évei” (1945–1946) és a „fordulat éve”, a román kisebbségpolitika „szigorodásának” kezdete (1948) között. Ennek megfelelően igen *ellentmondásosnak* tekinthető ez az esztendő a magyar kisebbség szemszögéből nézve. Ahhoz, hogy ezt jobban meg tudjuk világítani, vissza kell nyúlnunk az előző időszakig, röviden össze kell foglalni a két év kisebbségtörténeti eseményeit.

A „magyarbarát” Groza-kormány magyarságpolitikája 1945–46-ban

Az 1944. augusztus 23-i sikeres román „kiugrás” után felálló jobboldali kormányok magyarságpolitikájukat ott akarták folytatni, ahol 1938-ban abbahagyni kényszerültek. Ráadásul Észak-Erdély vonatkozásában a „*restitution in integrum*” elvét szerették volna alkalmazni, ami a 2. bécsi döntés után megteremtett magyar intézményrendszer teljes megsemmisítését vonta volna maga után. Tervük nem sikerülhetett, ugyanis – itt most nem részletezendő okok és körülmények miatt² – a szovjet katonai hatóságok 1944 novemberében Észak-Erdély területéről kiutasították a román közigazgatást, és a terület jövőbeni hovatartozásával megsarolt román király 1945. március 6-án fogcsikorgatva bár, de kinevezte dr. Petru Grozát miniszterelnökké – ami a kommunisták hatalomra kerülését tette lehetővé.

Petru Grozának, az általa gründolt törpepárt, az *Ekésfront* vezetőjének, a ravasz ügyvédnek a magyarságpolitikáját kezdettől fogva a sok szó, és kevés tett jellemezte, igen nagy volt a különbség az általa hirdetett elvek, a magyar kisebbség képviselőinek tett számos kijelentése, ígérete és a mindennapi gyakorlat között. Ennek okát röviden abban lehet összefoglalni, hogy a korabeli romániai magyar és magyarországi média által előszeretettel „magyarbarátként” emlegetett Groza tisztában volt egyrészt azzal a ténnyel, miszerint amíg folynak a béketárgyalások, olyan magyarságpolitikát kell folytatnia, mely meggyőzi a magyar területi követeléseket ideig-óráig támogató angolszász politikusokat arról, hogy Romániában határváltoztatás nélkül is rendezni tudják a „magyarkérdést”.³ Emellett azonban azzal is tisztában volt, hogy az általa hirdetett „demokratikus”, „magyarbarát” nemzetiségpolitikát nem csak a jobboldali orientációjú román társadalom, de még az RKP- és RSzDP-tagság, valamint a pártapparátusok egy jó része is elutasítja. Emiatt a miniszterelnök sem tehetett mást, mint *lavírozni* igyekezett a magyar kisebbség követelései, elvárásai és a többségi sovinizmus „tűrőképessége” között: míg egyik kezével „elvett” valamit – a másikkal „adott” – mint az a magyar oktatásüggyel kapcsolatban is jól látható.

1945. május 29-én megjelent a 406. sz. törvényrendelet, mely elrendelte, hogy mindazok az iskolák, amelyek 1940. augusztus 30. után „elmenekültek” Észak-Erdélyből, térjenek vissza korábbi székhelyeikre. Ennek következtében nem csak a volt Ferenc József Tudományegyetem összes épületét kellett visszaadni a románoknak, hanem mindazokat az erőszakkal elkobzott iskolaépületeket is, amelyekben a huszas évekig, majd a 2. bécsi döntés után magyar oktatás folyt. Ugyanakkor a 407. sz. királyi törvényrendelettel megalapították a *Magyar Tannyelvű Állami Tudományegyetemet* (decemberben felvette a Bolyai nevet) – mely azonban az első időkben nem rendelkezett megfelelő épületekkel. Az épületkérdésről hónapokig folyó tárgyalásokat egy sajátos „kompromisszummal” zárták le: a magyar orvosi kar Marosvásárhelyre volt kénytelen költözni. A *Bolyai Tudományegyetem* az első időben olyan gyengén volt ellátva felszereléssel, annyira kevés pénzügyi támogatást kapott a Groza-kormánytól, hogy felmerült annak veszélye, miszerint csupán egy „patyomkin egyetem” fog működni. Nem Bukaresten, hanem az egyetem vezetőségén, a professzori kar kitartásán, és nem utolsósorban a magyar társadalom áldozatkészségén múlt, hogy mégsem ez következett be. Ennek köszönhetően az 1946/47-es tanévben több mint 2000 hallgató tanult a 4 kar és 77 tanszék valamelyikén. (A színvonalas oktatást részben a 33 magyarországi vendégprofesszor biztosította.)⁴ A Bolyai mellett nem feledkezhetünk el arról sem, hogy ebben az időben még egy magyar felsőfokú oktatási intézmény működött Kolozsvárott: az 1946 tavaszán létrehozott *Magyar Zene- és Színművészeti Főiskola*.

A magyar közoktatásügy számos problémájára itt nem térhetünk ki,⁵ csupán megjegyezzük, hogy 1945 és 1946 folyamán számos olyan rendelet látott napvilágot, amely az 1945 tavaszán *de facto* létező oktatási autonómia törvényesítése, kereteinek bővítése irányába mutatott. (Például önálló magyar megyei tanfelügyelőségek léteztek, melyeket a brassói és kolozsvári magyar tankerületi főigazgatóságok ellenőriztek-irányítottak.) Csakhogy a kép ezúttal is felemás: a gyakorlatban működő oktatási autonómia pénzügyi helyzetének stabilizálása – főleg pedig törvényesítése 1948-ig nem sikerült, a *jogi provizorátus* viszonyai között kellett működjön az intézményrendszer.

Míg a magyar kisebbség oktatás- és művelődésügyi intézményeinek helyzete viszonylag megnyugtatóan alakult⁶, addig a gazdasági intézményrendszer megmentéséért kifejtett erőfeszítések jórészt eredménytelenek maradtak.

Az erdélyi magyarság anyagi létalapját először az 1945. márciusi földreformmal rendítették meg. Röviden úgy lehet ezt a problémát összefoglalni, hogy a földkiszajátítás eleve a magyarság hátrányára valósult meg, a földjuttatásból pedig jóval számarányán alul részesült.⁷ Bár a magyar kisebbség érdekvédelmét felvállaló *Magyar Népi Szövetség* (MNSZ) kezdettől fogva felhívta a kormány figyelmét erre a súlyos sérelemre, beadványok tucatjaival bombázták Bukarestet – eredményt nem sikerült elérni.

Az előbbinél még súlyosabb sérelem volt az ún. *CASBI-kérdés*. Az *Ellenséges Javakat Kezelő és Felügyelő Pénztár* felállításáról szóló törvényt – a fegyverszüneti egyezmény egyik paragrafusára hivatkozva – még a „reakciós” Rădescu-kormány adta ki 1945. február 10-én. Bár ennek alkalmazása a magyar javakra a törvény életbelépésekor is jogtalan volt, a „magyarbarát” Groza-kormány által kiadott végrehajtási utasítás csak tovább súlyosbította a helyzetet, ugyanis zárolták egyfelől az összes magyarországi jogi- és természetes személy különböző típusú érdekeltségeit, ingó- és ingatlan javait, a magyar állam, illetve hatóságai, valamint magyarországi közalapítványok Észak-Erdélyben lévő különféle vagyont, ezen kívül pedig az 1940–44 közt bármikor Magyarországra költözött magánszemélyek (az esetek többségében 1944 őszén

elmenekült közalkalmazottakról van szó) Észak-Erdélyben maradt ingó- és ingatlan vagyonát – a földbirtoktól a bútorokig. Ráadásul kitalálták a „vélelmezett ellenség” kategóriáját (ez a nemzetközi jogban azelőtt is, és azóta is ismeretlen fogalom). Ez módot nyújtott arra, hogy a román hatóságok az erdélyi magyarság legkülönbözőbb kategóriáinak minden ingó és ingatlan tulajdonát CASBI-ellenőrzés alá helyezték. Iklódi (Hirsch) Dezső,⁸ aki 1945 végétől a bukaresti magyar külképviselet tanácsosa lett, és a CASBI-kérdés egyik fő szakértője, még 1945 augusztusában úgy becsülte, hogy a zár alá vett összes magyar vagyon értéke „óvatos becslés szerint is megközelíti jóvátételi kötelezettségünk teljes összegét.”⁹ (Ami – mint tudjuk – 300 millió dollár volt...)

Természetesen mind a magyar kormányok, mind az MNSZ kezdettől fogva tiltakozott, és igyekeztek a kisajátított javakat visszaszerezni – mindhiába. (Az előbbi inkább a nagy értéket képviselő pénzüzetek és iparvállalatok CASBI-zár alóli felszabadításáért küzdött, míg az utóbbit inkább az erdélyi ún. „kisegiszntenciák” magánvagyonának visszaszerzése érdekelte.) Joggal állapította meg 1946 elején Demeter Béla,¹⁰ a budapesti külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának szakértője, hogy „a román CASBI-rendelet változatlanul az erdélyi magyarság egyik legsúlyosabb sérelme, teljesen ártatlan, jelentős magyar tömeget foszt meg minden anyagi létalapjától, a felhozott panaszokra a román kormány ígéretet tesz, de nem hajtja végre.”¹¹

A CASBI-törvény egyes intézkedései a magyar szövetkezetek közül is többet érintett. A Szövetség Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központjához és a Kalácska Népi Szövetkezetek Központjához mintegy 1100 tagszövetkezet tartozott.¹² A Groza-kormány apparátusa ezeket 1945 tavaszától kezdve igyekezett beolvasztani a román szövetkezeteket tömörítő Nemzeti Szövetkezeti Intézetbe, az INCOOP-ba. Amikor kiderült, hogy ez nem megy olyan egyszerűen, az ún. „kiéheztetés” politikájához folyamodtak. Ez azt jelenti, hogy különféle pénzügyi „trükkökkel” anyagilag igyekeztek teljesen ellehetetleníteni a magyar szövetkezeteket, melyeknek az összvagyonát 1947-ben 4-500 millió forintra becsülték. Ezek megmentése érdekében az MNSZ kezdettől fogva minden befolyását latba vetette. Részben ennek volt köszönhető, hogy az 1946 végi választásokig még úgy-ahogy működni tudtak.

Végül nem feledkezhetünk meg a csíki székelység jelentős vagyonáról, a Csíki Magánjavakról. Ezt a húszas években az akkori román kormányok törvénytelenül kisajátították, majd az erdők egy jó részét román intézményeknek, községeknek szétosztogatták. A kisajátítás miatt az ügy a Népszövetség elé került, mely ugyan a sértett félnek adott igazat, de a csíkiak csak a 2. bécsi döntés után kapták vissza jussukat: a 63.000 holdból megmaradt 25.500 holdnyi erdőt és az ingatlanokat. 1944 után – a „restitution in integrum” szellemében – a bukaresti kormányok ismét román kézben akarták tudni, de a már említett okok (béketárgyalás, közelgő választás) miatt nyílt erőszakhoz nem folyamodhattak. Ennek köszönhetően – és részben az MNSZ tárgyalásainak eredményeként – 1946 májusában a Csíki Magánjavak helyett létrehozták a Csíki Közjavak Igazgatóságát, amely a vagyon kezelésére volt jogosult. Csakhogy a befolyt jövedelemből nem csak a székely határőrök leszármazottai részesedhettek, hanem a megye egész lakossága – tehát a románok is, ráadásul az intézmény autonómiáját a gyakorlatban megszüntették. Természetesen ezek a sérelmes intézkedések kiváltották a székelység felháborodását, ezért a kormány hat héttel a választások előtt – mintegy „hangulatjavító intézkedésként” – október 1-én újabb törvényt bocsájtott ki, mellyel létrehozták a Csíki Magánjavak Közérdekű Kereskedelmi Társaságát. Ezzel látványosan rendeződött a kérdés – ám a választásokat követő évben kiderült, hogy koránt sincs így.

Fordulat a magyarságpolitikában

A Groza-kormány, illetve a kommunista pártvezetés magyarságpolitikájának megváltozása három okra vezethető vissza.

Egyfelől az RKP – a durva választási terrornak és csalásoknak köszönhetően¹³ – megnyerte az 1946. novemberi 19-i parlamenti választásokat. Emiatt pedig ezentúl nem volt szükség a magyar kisebbség, illetve az MNSZ addig nyújtott támogatására, hiszen a jobboldali pártok gyakorlatilag kiszorultak a politikai porondról. Másfelől a párizsi békeszerződés 1947. február 10-i aláírásával megszűnt az a külső kényszer, amely arra készítette 1945–46-ban a bukaresti politikai vezetést, hogy különböző „engedményeket” (amelyeket később „privilegiumoknak” minősítettek) nyújtson a magyar kisebbségnek. Végül, de nem utolsó sorban a választások után a politikai döntéshozatal centruma – bár Groza egészen 1952-ig hivatalában maradt – a miniszterelnöktől az RKP Politikai Bizottságához került át. Az átmeneti korszak kettős hatalma már a múlté. Véget ért az az „aranykorszak”, amikor – a magyarsággal szembeni jóindulatát többször kimutató – Grozával még lehetett a hivatalában alkudozni, engedményeket kicsikarni. Az elkövetkező években – az „osztályharc fokozódása” közepette – a különböző alkuk helyett párthatározatok, „irányelvek”, egyéb pártdokumentumok – vagy olyan titkos, sokszor szóbeli utasítások, amelyek szöges ellentétben állnak az éppen érvényben lévő párthatározatokkal, jogszabályokkal – szabták meg a magyar kisebbség sorsát.

Tisztogatások, letartóztatások

A változás első látványos jele a székely származású Luka László/Vasile Lucának¹⁴ (ő ekkor az RKP PB tagja, a szűkebb vezetőségben a „magyar ügyek” felelőse volt) a kolozsvári kommunista pártlap, az *Igazság* 1947. május 22-i számában megjelent „irányadó” írása (*A romániai magyarság útja*) volt, amely többek közt a magyar kisebbség körében megindítandó belső tisztogatásokra szólította fel az MNSZ vezetőségét.¹⁵ A „politikai oroszlánordításra” válasz négy nappal később Balogh Edgártól¹⁶ érkezett: *Tisztító önvizsgálat ideje jött el*. A kolozsvári MNSZ-lapban, a *Világosság*ban megjelent cikkében beismerte az „éberség” hiányát, és Lukának az „elytelen magyar egység”-re vonatkozó „vádjait”, valamint meghirdette az általános tisztogatást. Az ezt követő kampány következtében kellett távoznia például a Bolyai egyetemről a nagy tudású irodalomtörténésznek, György Lajosnak, a magyarországi jogtörténésznek, Bónis Györgynek, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület éléről pedig Szász Pálnak és Szász Istvánnak. (Az már a sors fintora, hogy az 1947-es „purifikátorok” egy részét, köztük Lukát, Balogh Edgárt, Kurkó Gyárfást¹⁷ is előbb-utóbb „kipurgálták” – vagyis bebörtönözték...)

Egyébként a letartóztatások már március óta folytak. A tavaszi hónapokban többszáz magyar értelmiségit, vagy egyszerű iparost, földművest hurcoltak el és – bírósági ítélet nélkül – zárták a szamosújvári börtönbe vagy a pitești-i internáló táborba. Az ekkor bebörtönöztek között találhatók olyan közismert személyiségek, mint Venczel József, Márton Áron bizalmasa (a Bolyai megszervezésének egyik kulcsfigurája), Puskás Lajos tanár, a kolozsvári *Tízszáz Szervezet* 1941–1944 közti vezetője, Pásztai Géza ügyvéd, szociáldemokrata politikus, Bartha Ignác ügyvéd, volt erdélyi párti képviselő, Oriold Béla egyetemi tanár, Kakassy Endre újságíró, Sass Kálmán érmihályfalvi lelképásztor (akit 1958-ban kivégeztek), Elekes Viktor, a nagyenyedi Bethlen Kollégium rektora. (Csak az Erdélyi Református Egyházkerületből 8 lelkészt, tanár

hurcoltak el májusban.¹⁸⁾ A cél egyértelmű volt: *megfélemlíteni* az erdélyi magyar társadalom nem kommunista részét.

Ezek az akciók természetesen nem kizárólag a magyarság ellen irányultak, hiszen a jobboldali, „történelmi” pártok híveit, majd vezetőit (Maniut, Michalachét és másokat) is letartóztatták a nyár folyamán, ősszel bíróság elé állították őket, a Nemzeti Parasztpártot és a Nemzeti Liberális Párt pedig feloszlatták. (Tehát a „népi demokrácia megteremtéséért” folytatott harcban Románia ekkor előrébb tartott, mint Magyarország...)

Magyar gazdasági intézmények „nacionalizálása”

Ami a magyar intézményrendszer helyzetét illeti, talán a legfeltűnőbb a magyar szövetkezetekkel kapcsolatos álláspont módosulása volt az RKP vezetése részéről. Mint említettük, bár nagy nyomás nehezedett a két szövetkezeti központra, a *Kalákára* és a *Szövetségre*, az MNSZ támogatásának (is) köszönhetően többé-kevésbé sikerült talpon maradjanak. 1947 elején azonban nyílt erőszakhoz folyamodott az INCOOP vezetősége: februárban erőszakkal felszámolta a 900 tagú „*Csik*” *Erdőgazdasági Szövetkezetet*, csíkszeredai székházát pedig elárvereztette. Ez csak a kezdet volt, ugyanis az elkövetkező hónapokban többtucat – olykor 40–50 éves múltra visszatekintő – szövetkezetet számoltak fel. A megváltozott helyzettel Kurkó Gyárfás is tisztában volt. A magyar szövetkezetek önállóságát támogató MNSZ-elnök azonban hiába igyekezett kompromisszumra törekedni, mert ez irányú törekvéseit nem csak az INCOOP sovíniszta vezetősége, de még az RKP vezetése, sőt, az MNSZ szélsőbalos politikusai sem támogatták. A szövetkezeti kérdésben Kurkó hamarosan teljesen elszigetelődött. Az áprilisi szövetkezeti kongresszuson még azt hangoztatta, hogy „*Nincs szó és nem is lehet semmiféle beolvasztásról, mindössze azt kívánja [Groza], hogy... egészséges formában illeszkedjünk be a megadott keretekbe.*”¹⁹⁾ Hogy mik is azok a „megadott keretek”, az heteken belül kiderült. Júniusban az MNSZ alelnökei Bukarestbe hívták a két szövetkezeti központ vezetőit és közölték velük, hogy a szövetség immáron nem tudja biztosítani azt a politikai védelmet, amely addig megóvta a szövetkezeti központokat a beolvasztástól. Ezek után nem volt mit tenni, mint elfogadni a diktátumot és beolvadni a román szövetkezeti hálózatba. Ez azzal a következménnyel járt, hogy ahol egy településen volt külön magyar és román szövetkezet, ott az előbbi beolvadt az utóbbiba, ahol pedig csak magyar működött, ott az önállóságát veszített szövetkezet ki lett szolgáltatva a román központ kénye-kedvének. A két központ nagy értékű vagyonát (üzemeket, gyárakat) *de facto* nacionalizálták.

A szövetkezetek felszámolása után, augusztusban Gyöngyössy István követségi tanácsos²⁰⁾ kénytelen volt „*a román–magyar közeledés gyakorlati megvalósulásának nehézségeiről*” írott jelentésében megállapítani: „*nyilvánvaló az a tendencia, amely nem óhajta túrni, hogy a romániai magyarság önálló gazdasági bázissal rendelkezék.*”²¹⁾

Míg a szövetkezetek beolvasztása látványos kudarcot jelentett az MNSZ – és az egész erdélyi magyarság – számára, addig a CASBI által zárolt magánjavak felszabadítása – ha félemásan is – de némi sikert jelentett. A „vélemezett ellenségnek” minősített, mintegy 30–35 ezer erdélyi magyar magánvagyonának visszaszerzése terén két éven át egy jottányit sem haladt előre az MNSZ. Ezalatt az ún. CASBI-raktárakból az értékesebb ingóságok (ezüstmű, szőnyeg stb.) „eltűntek”, a CASBI-gondnokokra bízott javak egy részének ugyancsak „lába kélt”. Úgy hogy mire – hosszas huza-vona, ígéretés után – végre el kezdték visszaadni a javaikat a tulajdonosoknak – nem volt mit visszaadni. Míg azonban az ingóságok visszaadása legalább

elkezdődött az év folyamán, az ingatlanok, ipari, kereskedelmi vállalatok, bankok zár alóli feloldása – néhány pénzügyi kivételével – el sem kezdődött. Mire aztán erre is sor került volna, jött az államosítás 1948 nyarán.²²

Végezetül megemlítjük, hogy a *Csiki Magánjavak* helyzetében 1947-ben alapvető változás nem történt, de a vezetőség kezdettől szorgalmazta az 1946 októberi törvény módosítását, mert el szerették volna érni, hogy a megyében található közbirtokosságok erdőkitermelése is a Magánjavak felügyelete alá kerüljön. Kidolgoztak egy újabb törvénytervezetet, mely állami vezetés alatt egyetlen termelési és értékesítési szövetkezetbe tömörítette volna Csík megye összes erdeit. Végül erre nem került sor, egyelőre minden maradt a régiiben. Mindazonáltal az egyértelműen kijelenthető, hogy a Magánjavak 1945 után igazában soha nem került vissza a csiki székelyek tulajdonában, nem hívták össze a közgyűlést ezért csak felülről jövő legitimitása volt a vagyonszövetségnek. A befolyt jövedelem nem csak a csiki székely társadalom javát szolgálta, hanem – a megváltozott politikai körülményekből adódóan – abból a politikai pártok, az RKP, az MNSZ és az Ekésfront is hasznot húztak.

A magyar oktatásügy problémái

A magyar nyelvű elemi és középfokú oktatás területén az első változás egy őszi nemzetnevelésügyi miniszteri rendelettel következett be, mely – a költségvetés nehéz helyzetére hivatkozva – megszüntette az egy évvel korábban létrehozott ún. „egységes gimnáziumok” (ezek V–VIII. osztályos iskolák voltak) egy részét, az egyházi iskolák egy hányadától pedig megvonta a költségvetési támogatást, ezen kívül elbocsájtották a tanügy alkalmazottak 30 százalékát. A létszámleépítés azonban korántsem volt olyan tragikus a magyar oktatásra nézve, mivel az állások jó része betöltetlen, vagy „fantom-állás” volt.²³ Ezen kívül a magyar nyelvű oktatásban valóban túltengő elméleti jellegű képzést korrigálandó, több magyar állami – és most még az egyházi vezetőségek beleegyezésével – néhány egyházi középfokú elméleti líceumot gyakorlati képzést nyújtó intézetté alakítottak át.

Az iskolák számában ekkor még lényegi változás nem történt. 1947-ben mintegy 1700-2000 magyar tannyelvű elemi iskolában és 150-170 középiskolában²⁴ kezdtek meg a tanítást. Ez a széleskörű iskolahálózat még mindig biztosítani tudta, hogy a magyar gyermekek közül mindenki az anyanyelvén tanulhasson.

Ráadásul ennek a tanévnek a kezdetén – részben az MNSZ „lobbizásának” köszönhetően, részben pedig mert pillanatnyilag az RKP-nak is érdekében állt²⁵ – Moldvában néhány csángó-magyarok által lakott faluban (Lészped, Újfalu, Klézse, Rákosfalva) magyar tanítási nyelvű elemi iskolák nyíltak. Az elkövetkező években a magyar iskolahálózat fokozatosan gyarapodott Bákó megyében, de az újabb magyarságpolitikai fordulatot követően, 1952-ben nagy részüket felszámolták.

Ami a felsőfokú képzést illeti, a Bolyai egyetem életében az első negatív változás még 1947 nyarán következett be: Benedek Marcell irodalomtörténész, fia, Benedek István pszichológus, Felvinczi Takács Zoltán művészettörténész, a már említett Bónis György, dr. Környey István, és dr. Ludány György orvosprofesszorok, majd október végén Zolnai Béla irodalomtörténész is visszament Budapestre, mivel vagy nem hosszabbították meg a román hatóságok az éves szerződésüket, vagy jobbnak látták, ha „önként” távoznak Erdélyből. Az ellentmondásos helyzetet azonban mi sem mutatja jobban, mint hogy ugyanezen a nyáron dr. Csögör Lajos

rektor és dr. Obál Ferenc professzornak sikerült még négy újabb vendégprofesszort meghívniuk Marosvásárhelyre, az orvosi karra. (Ők 1952-ig maradhattak ott.)

Az ősszel újabb elbocsátásokra került sor: nyugdíjaztak több, nagy tekintélyű (de a polgári demokrácia híveként számon tartott) professzort: a már említett György Lajost, valamint Balogh Ernőt, Tavaszy Sándort és másokat, valamint – részben az ország nehéz költségvetési helyzetre hivatkozva – „komprimáltak” (leépítették) többek között Jordáky Lajost, a szociológia, Venczel Józsefet a statisztika és Lőrincz Ernő Andrást a szülész-nőgyógyászat professzorait. Az előbbi kettőnek még a tanszékeit is megszüntették.²⁶ Ezenközben Marosvásárhelyen az orvosi kar mellé gyógyszerészeti fakultást is tudtak szervezni – az már más kérdés, hogy a következő évben, a „tanügyi reform” nyomán úgy tűnt, hogy Bukarest ezt fel akarja számolni. (Végül sikerült megmenteni.)

Egyébiránt tavasszal újabb sikerről tudott beszámolni az MNSZ-sajtó: egy évnyi tárgyalás-sorozat után végre megalakíthatták a kolozsvári *Almérnöki Intézet* magyar tagozatát, az oktatás március végén el is kezdődött. A *Mezőgazdasági Intézet* magyar tagozatának felállítását azonban ebben az évben sem sikerült elérni, majd csak a már említett 1948-as „tanügyi reform” után tudták beindítani a magyar nyelvű agrármérnök képzést.

A magyar-román államközi kapcsolatok alakulása

A békeszerződés aláírása, illetve ratifikálása, a két ország közti hivatalos diplomáciai kapcsolatok helyreállítása után²⁷ sokan arra számítottak, hogy a még vitás kérdéseket végre rendezni fogja a két ország. Csakhogy ez nem következett be.

A magyar kormány a CASBI-kérdés ügyében még 1946 decemberében közvetlen tárgyalásokat javasolt, amelyekre csupán a következő év májusban került sor. A tárgyalások lezárásaképpen május 16-án a két ország képviselői aláírtak egy diplomáciai jegyzőkönyvet a CASBI-kérdés rendezéséről. Az ún. Protocole – végrehajtása esetén – többek között lehetővé tette volna a CASBI-gondnokok által megkárosított tulajdonosok kártalanítását, és hozzájárult, hogy a Romániából elmenekültek érdekeit a magyar állam képviselje. Bár a jegyzőkönyv bizalmas záradékában a román kormány megbízottja kötelezettséget vállalt arra, hogy hat héten belül ratifikálják az egyezményt, erre még sem kerül sor, ugyanis azt a kormány két sovinszta-kommunista minisztere, Gheorghe Gheorghiu-Dej nemzetgazdasági- és Lucreiu P tr şcanu igazságügy-miniszterek mereven ellenezték, és arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a magyar javak feloldási módját egyoldalúan, törvény és nem egyezmény alapján óhajtják „liquidálni”. Ezt követően Budapest azt igyekezett elérni, hogy a készülő törvénytervezet szövegezésénél bizonyos magyar szempontok is érvényesüljenek. Az 1947. október 13-án megjelent 333. sz. törvény azonban számos ponton jóval hátrányosabb volt, mint a május 16-i egyezmény (például a CASBI-gondnokok által – az esetek jó részében tudatosan – okozott károkért történő kártérítésről szó sem esett). Ezt követően legalább a reménye megteremtődött annak, hogy a vállalatok, pénzüzetek hamarosan fel fognak szabadulni a CASBI-zár alól – ám hamarosan kiderült, hogy szó sincs erről. Ráadásul 1947 második felében elkezdődött az irányított gazdálkodásra történő áttérés, melynek során kényszerfuzionáltatták a bankokat, a vállalatok pedig egyre szorosabb állami ellenőrzés alá kerültek.

A megoldatlan kérdések közé tartozott a két ország közötti személyforgalom román részről történő korlátozása is. Sokan emlékeztek még arra, hogy Groza 1945-ben többször kilátásba

helyezte a magyar–román határ „légiesítését” – ehelyett Teohari Georgescu kommunista belügyminiszter még 1945 júniusában visszaállította az útlevelekényszert, októbertől pedig külön kiutazási vízumra volt szükség az eltávozáshoz. 1947 novemberétől már csak a Siguran a hivatalaiban lehetett kérvényezni az útlevelet, másrészt annak kiadását számos feltételhez kötötték. (A kérvényben többek közt fel kellett tüntetni, hogy él-e külföldön családtag és az mikor, milyen körülmények között távozott Romániából.) Nem csoda, hogy ilyen körülmények közt igen kevesen kaphattak útlevelet, emiatt a „zöldhatáron” megnőtt az illegális személyforgalom, pedig a határsértőkkel szemben a határőrség felszólítás nélkül használta a fegyverét.²⁸ (Egyébként a békeszerződés aláírása után még meglévő hét határátkelőhelyből csak egy közúti és két vasúti határátkelőhely maradt nyitva, a többieket megszüntették.) 1947-ben tehát egy valóságos vasfüggöny ereszkedett le a két „testvéri, népi demokratikus ország” közé. Az utazási nehézségek ügyét magyar részről a kolozsvári konzulátus ismételt felállításával szerették volna megoldani. (1940 előtt is működött a városban magyar konzulátus.) A román kormány azonban a kezdeti ígéretések után elzárkózott a kérdés megtárgyalásától.

A vízumkérdéshez kapcsolódott egy másik probléma: az állampolgársági vita, valamint az Erdélyben maradt, de repatriálni óhajtó magyar állampolgárok kiutazásának, illetve ingóságai kiszállításának megkönnyítése, illetve egyáltalán a lehetővé tétele. Ami az állampolgársági kérdést illeti, ez röviden úgy foglалható össze, hogy a román kormányzat kezdetől fogva arra törekedett, hogy a béketárgyalások lezárása előtt lehetőleg minél több magyar hagyja el Erdélyt, illetve a lehető legkevesebb menekültet vagy hadifoglyot akartak visszaengedni. Erdély „magyartalanításának” szándékáról 1947-ben sem tettek le. *„Román részről kitartanak azon álláspont mellett, hogy az 1940–44 között Magyarországról Észak-Erdélybe költözött egyének magyar állampolgárok és így idővel el kell hagyniok az ország területét. Az ilyen személyek munkát nem vállalhatnak és ha elvileg egyes alsóbb hatóságok ez irányú szándékai ellenére nem is teszik át őket a határon, ezáltal közvetve lehetetlenné teszik itteni létüket. Ezzel szemben nem engedik visszatérni Romániába azokat az erdélyieket, akik a háború viszontagságai elől menekülve Magyarországra, onnan szülőföldjükre visszatérni kívánnak. Ma is egyes – bár szubaltern – román hatóságok támogatásában részesülnek azok a próbálkozások, amelyek vitathatatlanul román állampolgárságú magyarokat Magyarországra való kivándorlásra óhajtának rábírni.”* – írta Gyöngyössi István követségi tanácsos az augusztus 27-i jelentésében.²⁹ (Itt jegyezzük meg, hogy miközben igyekeztek minél több magyartól „megszabadulni”, azonközben lankadatlanul folyt tovább a még magyar többségű városok elrománosítása. Egy 1947. május 9-i rendelettel megszigorították a letelepedést a nagyobb erdélyi városokban, ami azt jelentette, hogy a többségi nemzethez tartozók különféle ürügyekkel megkapták a lakhatási engedélyt, míg a magyarok vagy a németek nem.)

Ami a repatriált vagy repatriálni óhajtó magyar állampolgárok Romániában maradt vagyonát illeti, ez a kérdés évek óta vitára adott okot – és tulajdonképpen csak az ötvenes évek közepére sikerült lezárni. Ami talán a legnagyobb értéket jelentette, az az ottmaradt földbirtok volt.³⁰ A földbirtokokat 1947-től kezdték kisajátítani – a budapesti kormány minden tiltakozása dacára, míg az ingóságok kiszállítása (már ami egyáltalán megmaradt és nem lopták szét) csak 1948 után kezdődött meg.

A Magyar Népi Szövetség agonzálása

Korábban szó volt már róla, hogy az MNSZ 1945–46 során bizonyos kérdésekben igyekezett a magyar érdekeket képviselni. A belül megosztott, bizalmi tőkének egy részét már 1945 végén elveszített, kommunisták vezette szövetség az 1946-os választások előtt még igyekezett „harcos” érdekvédőként megmutatkozni a választói előtt – de ezt csak azért tehette, mert pillanatnyi érdekei miatt „mentora”, az RKP eltúrte azt. A már említett májusi Luka-cikk után azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az érdekvédelemnek vége, és a „népi demokrácia építésében” kell szerepet vállalnia az MNSZ-nek. A szövetkezetek megvédése kapcsán elszenvedett kudarc, a tisztogatások meghirdetése,³¹ a római katolikus egyház elleni kampányban való részvétel³² még azokat is eltántorította a szövetségtől, akik az 1945 végi politikai válság idején kitarítottak. Mellette már csak az elkötelezett kommunisták és a politikai naívak maradtak hűségesek. Még a „szalonkommunista” diplomata, Gyöngyössi István is kénytelen volt elismerni ősszel, hogy *„a speciálisan magyar ügyekben mutatott aránylag kevés erély folytán a Népi Szövetség népszerűsége az erdélyi magyarság körében az utóbbi időben veszélyesen csökkent.”*³³

A szövetségen belül tavasszal megerősödött a szélsőbal szárny: Bányai László, Czikó Nándor, Csákány Béla, Juhász Lajos, Takács Lajos többségbe kerültek a május végi, maratoni hosszúságú bukaresti VB-ülésem – „a politika megerősítése céljából”, de alapszabályzat-ellenesen – létrehozott héttagú Politikai Titkárságban. A központi vezetőség élén történt változások után szinte rögtön megindultak a vidéki szervezetekben is a tisztogatások. Némi túlzással azt is mondhatnánk, hogy 1947 második felétől az MNSZ kisebbségi érdekvédelmi szervezetből „önfeljelentő”, „közösségpurifikáló” szervezetté vált. A belső erőviszonyok megváltozását leglátványosabban Kurkó Gyárfás bukása jelezte. Ő már a szövetkezetek beolvasztása körüli tárgyalásokon sem vett részt – gyógykezelésen volt. Amikor felépült, már „politikai beteg” volt. Az volt a „bűne”, hogy az MNSZ és az RKP kapcsolatát két egyenlő fél viszonyaként képzelte el, és nem akarta tudomásul, hogy egyfelől az RKP-tagságából kifolyólag nem rendelkezik szabad politikai mozgástérrel, sőt még az MNSZ kisebbségpolitikai irányvonalának meghatározásában sem dönthet autonóm módon a kommunista hatalomátvétel előestéjén már „idejétmúlt” a kisebbségi érdekek képviselője, ráadásul a végsőkig kitarított a magyar szövetkezetek önállóságának fenntartása mellett. Az MNSZ-en belül fokozatosan radikalizálódott, felismerte: a nemzetiségi jogok biztosítását össze kell kapcsolni az államtól független magyar intézményrendszer fenntartásával. Az 1947. novemberi 21–23-i temesvári kongresszuson a szélsőbalosok „lecserélték” Kurkó Gyárfást, és a „társutas értelmiségi” Kacsó Sándor³⁴ lett a szövetség elnöke. Bár az MNSZ papíron még létezett az elkövetkező években, jelentősége a nullával vált egyenlővé...

Ha meg akarjuk vonni az 1947-es év mérlegét, a következőket lehet megállapítani. A mérleg egyik serpenyőjébe kerülhet az a tény, hogy a magyar oktatásügyi és kulturális intézmények, az egyházak még látszólag gond nélkül működhetnek, a perspektíva előttük biztatónak tűnik. A mérleg másik serpenyőjében azonban ott találhatóak azok a magyar gazdasági intézmények, melyek már az 1948-as államosítások előtt elvesztek az erdélyi magyar társadalom számára. A gazdasági intézmények „nacionalizálásához” pedig az MNSZ – mely 1947-ben már csak az RKP egyik „tömegszervezete” – statisztált. Nem is tehetett mást, hisz’ kommunisták vezették, akik 1947-ben már a „népi demokrácia építésének” lázában égtek és szentül hitték, hogy a „demokrácia kiteljesedése” (értsd: a kommunista uralom megszilárdulása) automatikusan megoldja majd az erdélyi magyarság problémáit is. Az utókor már jól tudja, miként oldotta meg...

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANDREESCU, ANDREEA – NASTASĂ, LUCIAN – VARGA ANDREA (Ed.): *Minorități etniculturale mărturiu documentare: Maghiarii din România (1945–1955)*. Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2002.
- FÜLÖP MIHÁLY – VINCZE GÁBOR: *Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar–román kapcsolatokról történetéről 1945–1947*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1998.
- FÜLÖP MIHÁLY – VINCZE GÁBOR: *Vasfüggöny Keleten. Iratok a magyar–román kapcsolatokról 1948–1955*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2007.
- NAGY MIHÁLY ZOLTÁN – VINCZE GÁBOR: *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember–1945. március)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület–Pro-Print Könyvkiadó, Kolozsvár–Csíkszereda, 2004.
- NAGY MIHÁLY ZOLTÁN: Érdekvédelem és pártpolitika. A Magyar Népi Szövetség érdekképviseleti funkciója. In: *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006. 343–366.
- OLTI ÁGOSTON: A romániai magyar szövetkezetek beolvasztása. In *Közgazdász Fórum*, 2003. 6. sz. 15–17.
- OLTI ÁGOSTON: A Csíki Magánjavak a második világháború után. In *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes években”*. (Tanulmányok.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2005. 84–111.
- VINCZE GÁBOR: *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999.
- VINCZE GÁBOR: *Történelmi kényszerpályák – kisebbségi realpolitikák. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához. II. kötet: 1944–1989*. Pro-Print Könyvkiadó Csíkszereda, 2003.

JEGYZETEK

- ¹ Gyallay-Pap Domokos követségi titkár emlékirata az erdélyi magyarság legsürgősebb sorskérdéseiről. (Budapest, 1947 február 28.) Magyar Országos Levéltár, a külügyminisztérium román adminisztratív iratai, XIX-J-1-k, 18. doboz, 16/a csomó, 49/pol.-1947.
- ² Bővebben lásd Nagy–Vincze 2004.
- ³ A bukaresti Magyar Politikai Misszió egyik jól értesült román informátora is úgy látta 1946 tavaszán, hogy: „a Groza-kormány által inaugurált egyenjogúsítási politika a legfontosabb érve a román békeelőkészítő tevékenységnek”. Lásd Fülöp – Vincze, 1998. 164.
- ⁴ Bővebben lásd Vincze 1999. 225–235. és Andreescu–Nastas –Varga 2002. 495–496.
- ⁵ Elég, ha csupán arra utalunk: bár 1946 októberében már 1781 elemi iskolában és 262 középiskolában tanulhattak a magyar diákok az anyanyelvükön, de igen nagyarányú volt a pedagógushíány, sok esetben gyengén felszerelték az épületek.
- ⁶ Helyhiány miatt itt nem térünk ki az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az Erdélyi Tudományos Intézet helyzetére, csupán annyit jegyzünk meg, már az is eredménynek könyvelhető el, hogy 1944-ben nem szűntek meg, és úgy-ahogy működtek 1949-ig.
- ⁷ Bővebben lásd Vincze 1999. 151–170.
- ⁸ A zsidó származású Hirsch Dezső ügyvédet még Bárdossy László követ vitte ki jogtanácsosnak a bukaresti magyar királyi követségre. Ott maradhatott a zsidó törvények után is, csak 1945 tavaszán tért vissza egy fél évre Budapestre, majd a magyar misszió megalakulása után visszatért a román fővárosba, és ott a CASBI-kérdés szakértője lett. Mivel igen jó román kapcsolatai voltak úgy a bal-, mint a jobboldal prominenseivel, első számú informátornak számított a budapesti külügyminisztériumban.
- ⁹ Idézi Vincze 1999. 114.

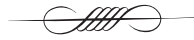
- ¹⁰ Demeter Béla (1910–1952), publicista, szerkesztő. Az Erdélyi Fialatok alapító tagja, 1936-tól az Erdélyi Gazda, 1941-től 1944-ig az Esti Lapok főszerkesztője volt, és az Erdélyi Párt vezetője, gr. Teleki Béla titkára. 1946-tól Tildy Zoltán tanácsadója, a Béke-előkészítő Osztály munkatársa. 1951-ben az ÁVH kiadta a Securitaténak, a vallatások alatt elhunyt.
- ¹¹ A jelentést közli: Fülöp-Vincze 1998. 103.
- ¹² A „Kaláka” Központhoz 585 fogyasztási-, 78 hitel-, 12 tej-, 5 ipari- és 1 gazdasági szövetkezet, összesen 681; a „Szövetség” Központhoz pedig 238 hitel-, 134 tej-, 25 ipari-, 9 erdőkitermelő-, 4 mezőgazdasági- és 11 egyéb tárgyú szövetkezet, összesen 421 szövetkezet tartozott. Olti, 2003. 15.
- ¹³ A magyar közvélemény előtt nem ismeretes, hogy az 1946-os román választásokhoz képest a magyarországi 1947-es „kékcédulás” választások a lehető legtörvényesebbek voltak, az RKP ugyanis „megfordította” a választási arányokat. Becslések szerint a két jobboldali pártra leadott szavazatmennyiséget kapták meg eredetileg a baloldali pártok. Ráadásul még a saját szövetségsüktől, az MNSZ-től is loptak – minek eredményeképpen a várható 40 helyett 29 mandátumot szereztek. Lásd Gyöngyössi István követségi tanácsos 1946. november 25-i jelentését. MOL, a bukaresti követség TÜK-iratai, XIX-J-33-b, 3. doboz, 5/c tétel, 218/pol.-1946.
- ¹⁴ Luka László/Luca, Vasile (1898–1963), háromszéki születésű kommunista politikus. 1919-ben még a Székely Hadosztályban harcolt, majd a Vörös Hadseregben. Visszatérve Erdélybe az illegális KRP egyik aktivistája, majd vezetője lett, több ízben elítélték. 1940-ben, Észak-Bukovina szovjet megszállásakor a cernăuți-i börtönből szabadult, a háború alatt dolgozott a moszkvai rádió román szerkesztőségében, tagja volt Szovjet-Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának. 1944 szeptemberében tért haza, az ODA országos főtitkára lett, 1945–52 az RKP KB, ill. az RMP KV és a PB tagja volt. 1948–52 között pénzügyminiszter. 1952-ben koholt vádakkal letartóztatták, 1954-ben másod fokon életfogytiglanra ítélték, a nagyenyedi börtönben halt meg. Tipikus esete az asszimiláns magyar kommunistának, aki románabb akart lenni a románnál.
- ¹⁵ „Népbolondítás és a tényleges népi érdekektől idegen minden olyan nyilatkozat, amely általában vett magyar érdekről beszél... Nem lehet az elvtelen »magyar egység« szomorú jelszavával a romániai magyar közéletet ismét a kiszípolozó földesurak, bankárok, és a falu uzsorásai szolgálatába állítani.”
- ¹⁶ Balogh Edgár (1906–1996), publicista, szerkesztő, 1940 előtt a MADOSZ alapító tagja, a Gaál Gábor féle Korunk munkatársa. 1945–46-ban az MNSZ egyik alelnöke volt, 1948–49-ben a Bolyai egyetem rektora, nemzetgyűlési képviselő, 1949-ben koholt vádakkal letartóztatták, 1954-ben elítélték, kegyelemmel szabadult 1955-ben. Tipikus alakja a „hasznos idióták” táborának.
- ¹⁷ A lakatos szakképzettséggel rendelkező Kurkó Gyárfás (1909–1983) politikai pályáját a MADOSZ-ban kezdte, 1934-től a – szervezet átszervezéséig – a MADOSZ elnöke. 1944–1947 között az MNSZ elnöke. 1947-ben megfosztották elnöki tisztségétől, majd 1949. őszi letartóztatása után együtt ítélték el Márton Áronnal mint „magyar irredentát”, csak az 1964-es amnesztiával szabadult. A tisztességes, de naív politikus tipikus esete.
- ¹⁸ Lásd Vásárhelyi János püspök 1947. május 29-i levelét. Közli: Andreescu–Nastasă–Varga 2002. 506–507. Itt jegyezzük meg, hogy a letartóztatottak jó rész megtalálható egy fiktív „Magyar Ellenállási Mozgalom”-ról készített jelentésben, melyet a politikai rendőrség fantáziadús „szakemberei” állítottak össze 1946 nyarán és Kolozsváron minden kritikai megjegyzések nélkül közreadták 2002-ben. Lásd Andreescu–Nastasă–Varga, 2002. 413–436.
- ¹⁹ Szövetkezés, 1947. április 15.
- ²⁰ Gyöngyössi István (1910–1994), nagyváradai származású jogász, diplomata. A harmincas évek végén települt át Magyarországra, és 1945-ben lépett be a kommunista pártba. A bukaresti Misszióra 1946 tavaszán került ki, a kisgazdapárti Nékám Sándor 1946 végi visszahívása után vette át a külképviselet vezetését. 1949–1954 között politikai elítélt. (A korabeli román források – és még napjaink néhány szakmunkája is – rendszeresen

összekeverték a kiscgazda külügyminiszter Gyöngyösi János és a kommunista diplomata, Gyöngyössy István nevét...)

- 21 Fülöp–Vincze 1998. 362.
- 22 Bővebben lásd Vincze 1999. 126–132.
- 23 Szabad Szó, 1947. október 9. Gyöngyössy István bukaresti követségi tanácsos az 1947. október 10-i jelentésében – magyar tanügyi illetékesektől szerzett információkra hivatkozva – azt állította, hogy a magyar tanügy kedvezően úszta meg az országos leépítéseket, ugyanis a tavaszi költségvetési vita során a magyar tanügyi vezetők olyan nagy számokat terjesztettek elő, hogy emiatt a 30 százalékos létszácsökkentés sem okozhatott gondot. MOL, román TÜK-iratok 1945–1956, XIX-J-1-j, 18. doboz, 190/pol-1947.
- 24 A korabeli források igen eltérő számadatokat közölnek a magyar iskolák számáról. Lásd Fülöp–Vincze 1998. 308–309.
- 25 Az RKP eleinte azért támogatta az MNSZ-nek a csángók közt folyó agitációs-szervező munkáját, valamint a magyar tannyelvű iskolák felállítását, mert úgy gondolták, hogy a nagyarányú analfabétizmus visszaszorításával, az anyanyelvű művelődés elterjesztésével a csángókat „ki lehet vonni az egyház befolyása alól”, és a köztük folytatott kommunista propaganda, a politikai munka is hatékonyabbá válik.
- 26 Monitorul Oficial, 1947. október 4. és 16. Jordáky Lajos és Venczel József elbocsájtásának politikai okai voltak.
- 27 A diplomáciai kapcsolatok helyreállítása után, 1947 októberében nyílt meg a követség, addig csak Magyar Politikai Misszió működött Bukarestben. Ennek az elődje az 1946 februárjában létesült Magyar Misszió volt, melynek kezdetben még konzuli jogköre, vízumkiadási joga sem volt, azzal csak 1946 augusztusától rendelkezett. 1946. december 10-től a Groza-kormány elismerte ún. politikai misszióknak.
- 28 Az augusztus 22-i Világosságban egy közlemény jelent meg, miszerint: „A határrendőrség felhívja a figyelmet, hogy szigorú intézkedéseket foganatosítottak a határ mentén, és a legújabb rendelkezés szerint a határrendőrségnek felszólítás nélkül is fegyvert kell használnia azok ellen, akik a tilos zónába szöknek.”
- 29 Fülöp–Vincze 1998. 361. Lásd még Gyöngyössy augusztus 6-i jelentését. Uo. 345–348.
- 30 A budapesti földművelésügyi minisztérium 1949-es nyilvántartása szerint mintegy 5800 személy rendelkezett 50 hektár alatti birtokkal, melyek összterülete akkor meghaladta a 31 ezer hektárt. Ennek értékét az FM-ben mintegy 36 millió forintra becsülték.
- 31 A július 9-i Világosság tudósítása szerint az MNSZ megyei intézőbizottsági ülésen Nagy Miklós ügyvezető elnök kijelentette: „Aki nincs velünk, ellenünk van!”
- 32 Az erdélyi katolikus egyház karizmatikus vezetője nyíltan csak 1947 nyarán fordult szembe azzal az MNSZ-szel – melyet addig az unokatestvére, Kurkó Gyárfás vezetett –, amikor a sajtókampányt indítottak ellene az MNSZ-lapok. Július 7-én Márton Áron arra hivatkozva, hogy a Világosságban az Egyházmegyei Tanács (Státus) elnökét ért támadás minden bizonnyal az MNSZ vezetőségének hozzájárulásával jelent meg, bizalmas körlevélben utasította egyháza minden papját, hogy tartózkodjanak az MNSZ-szel való mindennemű együttműködéstől és ha tagok, lépjenek ki, sőt ezt közöljék híveikkel is. A körlevél egy példányát a Siguran a megszerezte, majd – a Márton Áron ellen folyó sajtókampány részeként az augusztus 22-i marosvásárhelyi Szabad Szó részletesen ismertette.
- 33 Fülöp–Vincze 1998. 383.
- 34 Kacsó Sándor (1901–1984) a két világháború között számos magyar napilapnak volt a munkatársa (Keleti Újság, Újság, Brassói Lapok). A szocialista eszmékhez való kötődése közismert volt, de ez nem zárta ki együttműködését az Országos Magyar Párttal vagy 1940–1944 között a Magyar Népközösséggel sem. 1944 őszén a Tîrgu Jiu-i táborba internálják, ahonnan csak 1945 júniusában szabadul. 1945–46-ban a Falvak Népe főszerkesztője, 1946-ban parlamenti képviselő, 1947–1952 között az MNSZ elnöke.

ARATÓ ILDIKÓ

Függés és függetlenség Latin-Amerikában a 20. században

Az amerikai államok együttműködése

Az Amerikai Államok Szervezete (angolul: Organization of American States; spanyolul: Organización de los Estados Americanos) az amerikai államok regionális nemzetközi szervezete. Hivatalos rövidítése: OAS vagy OEA (magyarul néha AÁSZ). Az amerikai államok együttműködése az 1820-as évekig nyúlik vissza. Simón Bolívar kezdeményezésére elsőként a gyarmati sorból éppen felszabaduló, közép- és dél-amerikai államok szövetkeztek (La Plata menti Egyesült Tartományok). 1826-ban hívták össze az első összamerikai kongresszust Panamában (Nagy-Kolumbia, Mexikó, Peru és az akkor még egy államnak számító Közép-Amerika részvételével). Az országok kötelékei hamar lazulni kezdtek, földrész-dimenzióban csak Bolívar gondolkodott.

1890-ben Washingtonban tizennyolc állam részvételével megalapították az Amerikai Köztársaságok Kereskedelmi Irodáját és az Amerikai Köztársaságok Unióját. A két szervezet elsődleges célja a tagok kereskedelmi kapcsolatainak bővítése és a viták békés rendezése. A kezdeti főként gazdasági-kereskedelmi tevékenységre építő szervezetek az 1933-as montevidéói konferencia után a jószomszédi politikai elvét is felvették céljaik közé. A II. világháború után, 1947-ben Rio de Janeiróban elfogadták az amerikai államok kollektív biztonsági rendszerének tervezetét. 1948 áprilisában pedig Bogotában elfogadták az Amerikai Államok Szervezetének alapokmányát.

Fontos megjegyezni, hogy az Egyesült Államok a második világháború után az európai újjáépítést, illetve az európai integráció előmozdítását sokkal fontosabbnak tartotta, mint az amerikai államok együttműködését. Így az Európai Közösségekhez képest meglehetősen lassan halad az amerikai államok együttműködésének elmélyítése.

Az Alapokmány első fejezete sorolja fel a szervezet legfontosabb céljait:

- az amerikai kontinens békéjének és biztonságának megerősítése
- a képviseleti demokrácia erősítése, egymás belügyeibe való beavatkozás nélkül
- megoldások keresése a felmerülő közös politikai, gazdasági kihívásokra
- viták békés rendezése
- gazdasági, szociális és kulturális fejlődés elősegítése
- a demokratikus fejlődést gátló szegénység felszámolása
- a hagyományos fegyverek hatékony korlátozása

Ezekon felül az 1994-ben, Miamiban tartott csúcstalálkozó célul tűzte ki egy egész kontinensre kiterjedő szabadkereskedelmi-övezet létrehozását, illetve a korrupció és a kábítószer-kereskedelem elleni harcot.

A világgazdasági válság Latin-Amerikában

A válság idején nemcsak a kommunisták, hanem a szubkontinens oligarchái is úgy gondolták, hogy „itt a vég”. Latin-Amerika ugyanis a világgazdaság legviharosabb zónájává vált. A gazdasági válság minden társadalmi réteget sújtott és politikai anarchiához vezetett. Tömegmozgalmak, küzdelmek színterévé változott egész Latin-Amerika. Társadalmi bázisát tekintve a városok, bányák és az ültetvények munkássága mellett a városi kispolgárság, a diákság és az értelmiség is jelen volt. Programjukban demokratikus, nemzeti, imperializmusellenes eszmék formálódtak. Megbontották a hadsereg sorait, de kiélezték az ellentéteket az uralkodó osztályon belül is. Erősödtek azok a gondolatok, melyekben a „liberális” kapitalizmussal szemben a faszizmusban látták a megoldást.

A világválság éveiben három erőközpont alakult ki Latin-Amerikában. A kommunista pártok közvetlen célként tűzték ki a proletárdiktatúra megteremtését, mely „Latin-Amerika munkás-paraszt köztársaságainak” szövetségét hozná létre. A demokratikus, nemzeti, imperialistaellenes irányzatok a nemzeti burzsoáziára és a középrétegekre támaszkodtak, s Chilétől Argentínán át Costa Ricáig „apristának” nevezték magukat a perui APRA kontinentális befolyását jelezve. A Peruban párttá szerveződő APRA (1930) a populista pártok előképévé vált. A kispolgári-polgári mozgalmak radikális vonulatát a fegyveres küzdelmek jelentették. Legismertebb példái Nicaraguában Sandino gerillaháborúja, Kubában Antonio Guiteras TNT-akciócsoportjai. Az uralkodó oligarchiák preventív módszert alkalmaztak, s a durva terror eszközét vetették be a tömegmozgalmak leverésére. Azonban a válság éveiben hamar világossá vált számukra, hogy a hatalmat nem lehet az eddig szűk és sötét, oligarchikus klikkharcok formájában tovább gyakorolni. A tömegek és szervezeteik betörték a politika színpadára és azonnal főszereplőként viselkedtek. E viharos évek a politikai szerveződés éve is voltak; a világválság után új szervezetek, modern politikai pártok jelentek meg a latin-amerikai politikai életben.

Jószomszédság a harmincas években

A válságból való kilábalás fontos következményekkel járt: egyrészt felerősítette a nagyhatalmak rivalizálását a térségben, növekedett Európa szerepe (különösen a fasiszta Németországé, Olaszországé és Japáné). A politikai válság feloldása a katonai diktatúrák megjelenésével járt. Az oligarchiákban nőtt a vonzódás az olasz és portugál faszizmus modellje iránt. Argentínában Uriburu és Justo tábornokok, Peruban Benavides tábornok, Nicaraguában Somoza tábornok, Uruguayban Gabriel Terra, Brazíliában Vargas, Kubában Batista őrmester, Guatemalában Ubico, Hondurasban Hernandez Martinez diktatúrája próbált nyugalmat teremteni. Sajátos változatot jelentettek az országok közötti határkonfliktusok és háborúk a belső konszolidáció repertoárjában. A politikai válság megoldása a hazai oligarchiák hatalmának visszaállítása révén következett be: a kommunista mozgalom és a populista pártok mozgalmai egymás elleni küzdelmeiből. Peruban a kommunisták és az APRA küzdött egymás ellen, Kolumbiában a populista jellegű Liberális Párt, Kubában a Grau San Martin vezette PRC-Auténtico és Guiteras Joven Cuba-pártja, Mexikóban a Forradalmi Nemzeti Párt került szembe a kommunistákkal. Argentínában és Uruguayban a populista mozgalom Perónnal jelenik meg 1943-tól.

Chile és Brazília sorsa másként alakult. Chilében 1936-ban balközép koalíció született a kommunisták, a szocialisták, a radikális szocialisták, a radikális és demokrata párt, valamint a szakszervezeti központ együttműködéséből. 1938-ban e népfrent-koalíció elnökjelöltje győzött, Pedro Aguirre Cerda, s demokratikus kormány alakult.

Brazíliában Luis Carlos Prestes vezetésével a kommunista népfrentpolitika többmillió mozgalommá vált 1935-re (Nemzeti Felszabadító Szövetség, ANL). A Szövetség katonai felkeléssel próbálta megszerezni a hatalmat, de ez nem járt sikerrel, mert Vargas leverte a felkelést és portugál mintára kemény diktatúrát vezetett be. Új Államot (Estado Novo-t, 1937), mely törvényen kívül helyezte a politikai pártokat. Brazília és Chile a fasiszmus térhódításának példáit mutatta. Mexikóban hasonlóképpen fasiszta tömegmozgalom jött létre a Sinarquista Nemzeti Unióval. Peruban Forradalmi Unió született Cerro vezetésével, Bolíviában a Szocialista Falanx lett erős fasiszta párt. Másutt fasiszta szerveződések aktivizálódtak: Uruguayban a Haza Élgárdája, Kubában az ABC-mozgalom, Argetínában a Polgárfront, Kolumbiában a feketeingesek. Az egyre erősödő fasiszta fenyegetés az Egyesült Államokat kontinentális politikájának átgondolására készítette. A Közép-Amerikában és a Karib-térségben gyakorolt „fürkösbot-politika” és az 1920-as években Dél-Amerikában kipróbált „dollárdiplomácia” alkalmatlannak bizonyult az észak-amerikai pozíciók megőrzésére. Rooseveltnél elnök stílust váltott, s nevéhez fűződik a „jósomszedság” politikája. Az Egyesült Államok a Pánamerikai Unió 1933. évi konferenciáján Montevideóban kölcsönös kedvezményeken alapuló szerződéseket, vámcsökkentést, hiteleket, kulturális, szociális és műszaki támogatást ígért Latin-Amerikának. A stílus ugyan változott, de az alapmagatartás nem. Az Államok továbbra is támogatta Közép-Amerikai diktátorait, s nem ismerte el Kuba demokratikus kormányát sem.

A harmincas évek második felében a „közös védelem” jelszava került előtérbe, s felerősödött a pánamerikai eszme. Latin-Amerika számára ez egyszerre ígért védelmet és modernizációt, s korábbi kontinentális eszméik hordozója az Egyesült Államok lett.

A második világháború éveiben kezdett formálódni a kétoldalú katonai szerződések rendszere, s megkezdődött az Egyesült Államok latin-amerikai támaszpontrendszerének kiépítése is. Latin-Amerikai jelentősége megnőtt az Államok számára, a latin-amerikai export fő iránya az Egyesült Államok lett. Mindez azonban nem változtatta meg Latin-Amerika korábbi torz gazdasági struktúráját. A világháború éveit a demokratizálódás korszakát is jelentették. 1938-ban létrejött a Latin-Amerikai Munkásszövetség, mely 18 ország szervezeteit tömörítette. Néhány országban megszülettek a „nemzeti egység” kormányai; Mexikóban, Peruban, Chilében, Kolumbiában. Kubában. Am Brazíliában, Ecuadorban, Hondurasban, El Salvadorban, Paraguayban, Nicaraguában, Guatemalában, Venezuelában fennmaradtak a diktatúrák.

A hidegháború éveit

A világháború után Latin-Amerika helyzetét a két szuperhatalom, a Szovjetunió és az Egyesült Államok rivalizálása határozta meg. Mindkettő igyekezett a saját érdekeit szolgáló kormányokat hatalomra juttatni. Az Egyesült Államok számolt azzal is, hogy a Szovjetunió a Komintern megszűnése után (1943) is csatlós erőként használja a latin-amerikai kommunista mozgalomot. E harc nagy vesztesei a populista pártok lettek, mint bizonytalansági tényezők.

Az Egyesült Államok Latin-Amerikával, mint engedelmes szavazógéppel, katonai segédővel, nyersanyagbázissal és iparcikk-felvevőpiaccal számolt. Azonban ezt nem volt olyan könnyű megvalósítani. A Szovjetunió a kommunista pártok befolyását növelte, melyek így a populista pártok legfőbb riválisaként jelentek meg. Peruban az APRA a legfőbb ellenségnek tekintette őket, hiszen utóbbi hegemoniára tört. Az 1948-as felkelésük bizonyította megbízhatatlanságukat, ezért a hadseregnek kellett beavatkoznia, melynek végeredménye volt az Odría tábornok által 1948-ban bevezetett diktatúra. Kubában a PRC-Auténtico hasonlóképpen elveszítette szavazóinak bizalmát, s a kezelhető kormányt az Államok számára az 1952-es Batista puccsa ígérte. Kolumbiában radikális demokrata irányzat erősödött meg Gaitán vezetésével, akit azonban 1948-ban meggyilkoltak. Rendkívüli állapotot vezettek be, 1953 után pedig Rojas Pinilla diktatúrája következett.

Venezuela esete ezeken túlmutat. A Demokratikus Akció (AD) nevű párt 1948-ig alkotmányos intézkedésekkel kormányzott, s demokratikus politikai reformot hajtott végre. Az AD az USA közbelépését váltotta ki, melynek eredménye lett Pérez Jiménez diktatúrája.

Sajátos képet mutat Argentína és Brazília valamint Guatemala és Bolívia története. 1943–45 között az argentin katonai diktatúra négy vezetőt is váltott. Juan Domingo Perón ezredes felismerte, hogy a városokba beözönlő munkásság hatalmas potenciális erőt jelent. A személyi függés volt az egyetlen minta, melyet ők ismertek. Perón ezt a mentalitást mozgósította, s számos rendeletet hozott, melyek a munkások számára kedvezőek voltak. Perónt 1945 végén leváltották, de a tömegek spontán tiltakozása miatt szabadon kellett engedjék. Az 1946-os választásokon győzelmet aratott, ezután gyakorlatilag minden szakszervezeti tag a peronista szakszervezet tagja lett. Jelentős szociális juttatások léptek életbe: a társadalombiztosítás, a 48 órás munkahét, az évi szabadság intézménye, a munkanélküliség csökkentése. 1951-től azonban a diktatórikus vonások erősödni kezdtek, s ettől kezdve inkább a hadseregre és a bürokráciára támaszkodott. Második elnöksége idején (1952–55) nemzetellenesség vádjával illeték, mivel külföldieknek adott koncessziókkal igyekezett csökkenteni az importhelyettesítő politika csődjét. Perón erre rendkívüli állapotot vezetett be, és az ellene 1955-ben kirobbant puccs miatt lemondott és Paraguayba menekült. Peronista mozgalma azonban nem szűnt meg, máig meghatározó tényező maradt Argentínában.

Brazília esetében Getulio Vargas 15 éves „államférfisága” idején a nemzeti gazdaságfejlődés protekcionista ösztönzése valósult meg. Az iparfejlesztés motorja az állam lett, középpontjában az importhelyettesítéssel. Vargas az ellene felerősödött politikai nyomásra önpucssal válaszolt. Feloszlatta a politikai pártokat és a parlamentet, meghirdette az Új Államot, az Estado Nővő-t. Az állam fő jelszava a „munka és a rend” lett. Vargas sikere abban állt, hogy alkotmányos formákat, új választásokat ígért, s kihasználta a tömegek közti népszerűségét. Politikai párt szervezéséhez látott; a Brazil Munkáspárt Vargas szoros ellenőrzése alatt állt. A Szociáldemokrata Párt a városi középréteget célozta meg. Az ültetvényes oligarchia, a nagytőkések és a hadsereg vezetői a Nemzeti Demokratikus Uniót (UDN) szervezték meg. Antikommunista álláspontot fogalmaztak meg. Vargas pártjai az elnökválasztáson Dutra tábornokot támogatták, az UDN Gomes tábornokot, a volt tenentista katonát. Dutra győzött a választásokon, azonban a Prestes vezette Kommunista Párt is bekerült a parlamentbe. Vargas második elnöksége idején (1951-54) folytatni kívánta nemzeti iparosítási tervét, de államcsíny buktatta meg. Vargas öngyilkos lett.

Guatemala közép-amerikai kávéköztársaság. Indián többségű ország, akik „minifundisták” vagy földnélküliek. Az Egyesült Államok által támogatott diktátorok vannak hatalmon, a

valódi hatalmat a United Fruit Company (UFCO) gyakorolja. 1944-45-ben két nagy párt alakult; a Felszabadító Népi Front és a Nemzeti Helyreállítás Pártja. 1945 végén e két párt egyesült, s létrejött a Forradalmi Akciópárt (Partido de Acción Revolucionaria-PAR). A PAR-ból 1949-ben kiváló kommunisták létrehozták a Guatemalai Kommunista Pártot. A köztársaság elnökjelöltje Arbenz lett, aki meghirdette a „földet az indiánnak” jelszót, ami elegendő is volt a győzelméhez. Ezután a központi kérdés az agrárreform lett, mely megvalósítása az USA-monopóliumokat is érintette. A kormányt csak erőszakkal lehetett megdönteni. Az Egyesült Államok terve az volt, hogy „Latin-Amerika-közi” haderőt indít az ország ellen. Arbenz elnököt a hadsereg kényszerítette lemondásra, s a hatalmat Díáz tábornok vette át, majd átadta a Castillo Armas vezette juntának. A demokratikus forradalom vereséget szenvedett.

Bolívia a 20. század közepén Latin-Amerika egyik legszegényebb állama volt; „aranytrónon ülő koldus”. 1941-ben jött létre a populista jellegű Forradalmi Nemzeti Mozgalom (MNR), mely megfogalmazta az „indomesztic faj” védelmét, a „bolíviaiak szolidaritását”, a „valódi társadalmi igazságosságot”. Az MNR sürgette a gazdaság felszabadulását, és szó volt az indiánok bevonásáról a nemzet életébe. A párt a „nemzeti forradalom” szükségességéről beszélt. 1946 után a politikai küzdelmek felerősödtek Bolíviában, s ebben a helyzetben született meg a Bolíviai Kommunista Párt (BKP), mely együttműködött az MNR-rel. Úgy tűnt, hogy 1951-ben a baloldal választások útján megszerezheti a hatalmat -katonai megoldással. Az államcsíny széles népi felkeléssé változott, s április 11-én győzött a forradalom, az MNR kormányt alakíthatott.

Latin-Amerika 1956 és 1964 között új fejlődési alternatívákat keresett. A széles körű politikai elégedetlenségnek látható jele a diktatúrák bukása. 1956-ban megdöntik Odría tábornok (Peru) kormányát, Somoza (Nicaragua) és Ramón (Panama) merénylet áldozata lett. Velazco Ibarra (Ecuador) is távozni kényszerült. 1957-ben eltávolítják Armast (Guatemala), Jiménezt (Venezuela), Pinillát (Kolumbia), Gálvezet (Honduras). Trujillót (Dominika) 1961-ben ölték meg.

A válság nemcsak az „importhelyettesítő iparosítás” politikájának kifulladását jelentette, hanem az ezt megvalósító populista nemzeti alternatívák és kísérletek válsága is volt.

AJÁNLOTT IRODALOM

- ANDERLE ÁDÁM: *Latin-Amerika története*. Budapest, 1998, Pannonica.
- ANDERLE ÁDÁM: *Nemzettudat és kontinentalizmus Latin-Amerikában a XIX. és a XX. században*. Budapest, 1989, Kossuth.
- LUCENA MANUEL, SALMORAL (szerk.): *Historia de Iberoamérica*. T. III. Madrid, 1989.
- NÉMETH ISTVÁN (szerk.): *20. századi egyetemes történet*. 2. kötet: Európán kívüli országok. Budapest, 2005, Osiris.
- WITTMANN TIBOR: *Latin-Amerika története*. Budapest, 1971, Gondolat.

Ludas Matyi

III. évfolyam, 48. szám.

SZATIRIKUS HETILAP

1947 december 3

Megnyilt a műjég

Magyar Intelligencia
Közössége
Kézirat

- Maga mit köröz, vezérőrnagy úr?
- A Peyert.

MIKLÓS PÉTER

Balogh István a koalíciós évek forгатagában

Balogh István (1894–1976) 1944 novemberében részt vett a Szegeden kibontakozó demokratikus kezdeményezésekben, majd szerepet vállalt a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front december 3-i megalakításában. A demokrata és antifasiszta erők számára megszerezte, rendelkezésre bocsátotta a Délmagyarország című napilapot, amelynek 1938 és 1940 között tulajdonosa és szerkesztőbizottsági tagja volt. A függetlenségi frontban a Független Kisgazdapárt (FKGP) képviselőjeként tevékenykedett.

Erre az időszakra – huszonöt évvel később – így emlékezett vissza: „1944 novemberében a mostani Mórahalom, akkor Szeged-Alsóközpont plébánosa voltam. A Vörös Hadsereg október 11-én vonult be oda, de harmadnap tovább mentek, én mutattam nekik az utat. November 12-én délelőtt a plébánia előtt autó állt meg. Ketten szálltak ki belőle és a plébánia felé tartottak. Bemutakoztak: Révai József a Kommunista Párt megbízásából, Erdei Ferenc a Nemzeti Parasztpárt megbízásából. Mire én tréfásan mondtam: Balogh István a Kisgazdapárt megbízásából. Nagyon meglepődtek, mert ők azt hitték, hogy én keresztény-párti vagyok. Én megmagyaráztam nekik, hogy itt a lakosság katolikus és kisgazda, ezért vagyok híveim képviselőjeként kisgazdapárti.”

Balogh páter – akit a közigazgatás újjászervezését intéző Szegedi Nemzeti Bizottság elnökévé választottak – tagja lett az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek. 1944 végén a Debrecen-

BALOGH ISTVÁN
NEMZETGYŰLÉSI KÉPVISELŐ
DOLGOZÓSZOBÁJÁBAN, 1945

ben szerveződő, dálnoki Miklós Béla vezérezredes vezette Ideiglenes Nemzeti Kormányban fontos szerepet kapott. A miniszterelnöki hivatalt vezető államtitkárként részt vett a háború utáni élet megindításában. Vörös János honvédelmi miniszter és Gyöngyösi János külügyminiszter mellett aláírta a szovjet–magyar fegyverszüneti egyezményt.

Politikai életben betöltött szerepe a Független Kisgazdapárt 1945. novemberi választá-

si győzelme után tovább erősödött. Miniszterelnökségi államtitkárként (ezt a kormányzati tisztséget 1947 májusáig látta el) és legerősebb koalíciós párt főtitkáraként vitathatatlan befolyáshoz jutott. Meggyezésre való hajlama és jókora személyes ambíciója jól jött, hiszen könnyen megtalálta a közös hangot a – fokozatosan erősödő és hatalomba igyekvő – munkáspártok vezetőivel. Végig jó kapcsolatban maradt a hatalmát lassan kiépítő Rákosi Mátyással. Részt vállalt Nagy Ferenc miniszterelnök lemondatásában.

A Délmagyarország november 26-i számában írt az FKGP szegedi szervezetének újjáalakulásáról is – bár a lap elején a „tegnapi számot” említik – „A német parancsra feloszlott Független Kisgazdapárt újra megkezdte” működését címmel. A lap szerint a párt lelkesedéssel vett részt a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front munkájában. A három politikai párt föladatául az orosz hadsereg támogatását és a romokban heverő ország újjáépítését jelölte meg. Néhány nap múlva Balogh István „Sürgős program” című cikkében vázolta az ország újrainduló politikai életét és annak föladatait. „Az oroszok által elfoglalt területeken lassan felelevenedik az itt maradt magyarság. Az üzletek redőnyeit felhúzták, a villamos jár, lassan megindul és rendes kerékvágásba zökkent az élet.”

A politikai vezetés kihívásait két pontban jelölte meg. Az egyik, hogy siessenek az újrainduló közigazgatás segítségére, elsősorban a hivatalnokok pótlásával. Elismerte, hogy a működésüket kezdő pártok közül az MKP volt az első, de jelentkezett „az aléltságából felocsúdó kisgazdapárt is”. Balogh szerint szükség van egy olyan szervre, amely alkalmas a törvényhatósági bizottság pótlására. Javasolta, hogy alakuljanak szakbizottságok, amelyek fölmentik a baloldali pártokat az alól, hogy egyedül viseljék a felelősséget. A másik föladat szerinte olyan politikai szervek kiépítése, melynek keretét a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front adná. Az egyes pártok mellé helyi bizottságok fölállítását képzelte el a politikai élet teljessé tételére. A szegedi központhoz a Szegedi Nemzeti Bizottság csatlakozását javasolta, amelynek később ő lett az elnöke. Amíg nincs magyar kormány, addig Balogh szerint azok a pártok képviselik a nemzetet, amelyek tagjai a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontnak. Ez szerinte kiállást és felelősséget igényel, de „senki sem fog visszariadni”.

„Miért együtt?” a címe Balogh István 1944. december 3-án megjelent írásának. Ebben arra kereste a választ, hogy hogyan lehet polgári pártoknak a kommunista párttal együttműködniük. Elvetette a „Göbbels-féle kommunikációt”, amely nem ismer sem Istent, sem

KISGAZDA NEMZETGYÜLÉSI KÉPVISELŐK A SZEGEDI VÁROSHÁZÁN, 1945 (ORTUTAY GYULA, TILDY ZOLTÁN, BALOGH ISTVÁN)

BALOGH PÁTER ÉNEK-
VIZSGÁT TART SZEGED-
ALSÓKÖZPONTON, 1943

családot, sem magánkultúrát, csak vérengzést és kegyetlenséget. Ezzel szemben a kommunisták – bár a vallás iránt közömbösek, de legalább – nem ellenségesek. Balogh szerint a kommunisták a gyermekeket, a családot tisztelik és szeretik, a vérengzést, az elhurcolásokat elvetik. A hadifoglyok nagy részét is hazaengedték már a szovjetek. Ezeket a nyilvánvaló hazugságokat csak tovább tetézte cikkében a páter, amikor az MKP-val való együttműködés szükségességét a pártvezetők képzettségével és megbízhatóságával indokolta. „A kommunista párt képviselői politikailag kifogástalanul képzettek, modorukban tartózkodóak, tárgyalásaikban soha nem túlzók, megállapodásaikban feltétlenül megbízhatók, a magyar érdekeket mindenkor figyelembe veszik, sőt lehet a magyar kommunista párttal együtt működni. Most azonban nem csak lehet, hanem kell is.”

Nem csoda ezek után, hogy Balogh – mint a kommunisták szövetségese – ellenségeket is szerzett magának. Küldöttség kereste föl Hamvas Endre csanádi püspököt, hogy tiltsa el Balogh pátert a közéleti szerepléstől. A püspök azonban ezt elutasította. Később megváltozott Balognak a kommunistákról alkotott véleménye és a kommunisták sem föltétlen szövetségesként tekintettek a páterre.

Az 1944. december 3-i szegedi nagygyűlésen a Független Kisgazdapárt nevében szólalt föl. A nemzeti újjászületés demokratikus programja nagy lelkesedést váltott ki. A szegedi városi színház zsúfolásig megtelt a nevezetes napon – tudósított a Délmagyarország. A gyűlés első részében ismertették a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programját, majd Pálffy György főispán tartott megnyitó beszédet. Tőle vette át a szót Balogh. Először a kisgazdapárt sérelmeit ismertette: a pártot föloszlatták, lapját megszüntették, vezető tagjait internálták. Föladatként jelölte meg a németek teljes leverését és új élet fakasztását a pusztulás nyomán. A kommunista párt védelmére kelt beszédének következő részében. Kifejtette,

hogy a pártot szerinte úgy festették le, hogy az a német külpolitikai érdekeknek megfelelő legyen. A német imperialista törekvések aggályossá tették a kommunista párttal való együttműködést. De világossá vált, hogy a párt a polgári társadalom tagjait, a vallásszabadságot és a magántulajdont tiszteletben tartja – vélte Balogh. Mivel szerinte a MKP a magyarság érdekeit képviseli, a politikus pap álláspontja az volt, hogy a kommunistákkal készségesen együtt kell működni a demokratikus magyar élet újjáépítéséért. Az, hogy az öt párt közös nevezőre jutott, egyedülálló a magyar politikában. Beszédét a következő szavakkal zárta: „Jöjjön a demokratikus Magyarország magyar életének kiteljesedése.”

Utána Erdei Ferenc (NPP), Révai József (MKP), Örley Zoltán a Polgári Demokrata Párt nevében, majd Valentiny Ágoston (SZDP) és végül Komócsin Mihály a szabad szakszervezetek képviselőjében jutottak szóhoz. A nagygyűlés tehát kimondta a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megalakulását és elfogadta annak programját. Ezek egyike a németekkel való teljes szakítás, a Nagy-Magyarország iránti törekvések lezárása, a Szovjetunió elleni harc befejezése, és jószomszédi viszony kialakítása a környező államokkal.

Balogh páter decemberben e programpontra kapcsolatban is tett közzé írást a Délmagyarországban „Perspektívák” címmel. Szerinte önálló magyar külpolitika II. Ulászló óta nincs. Magyarország mindig az osztrák és a német érdekeknek vetette alá magát. Egy rövid ideig tartó, öncélú külpolitikai kezdeményezése volt Horthy 1926-os beszéde, amely baráti gesztust jelentett Jugoszlávia felé. De Gömbös már a németek felé orientálódott, így a külpolitikai függetlenség csak tíz évig tartott. A cikk szerint mindig a németektől reméltük Trianon revízióját, de ők, miután minden szomszédunkkal ellenséges viszonyt alakítottunk ki, még a Szovjetunió elleni háborúba is belekényszerítették az magyar államot. Ez – írta Balogh – a magyar külpolitika teljes elkorcsosulásának időszaka volt. Hogy ne váljunk a nagyhatalmak sakkfiguráivá, vélte megtalálni a kiutat Balogh, a Szovjetunió felé kell orientálódni egyrészt azért, mert nem akar bántani függetlenségünkben, magyarságunkban;

**BALOGH ISTVÁN
BESZÉDET MOND
A SZEGEDI
KLAUZÁL TÉREN,
1945. MÁRCIUS 15.**

másrészt mert döntő szava lesz a nagyhatalmak tanácsában és a vele való politikai kapcsolat megerősítheti nemzetközi helyzetünket; harmadrészt pedig, mert a tudományos, művészeti, gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok nagy perspektívákat tárnak elénk.

1946 januárjában, amikor Pálffy György főispáni beiktatására került sor, Balogh is megjelent Szegeden és mint a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt képviselője nyilatkozott a Szegedi Hírlapnak. Az interjú azonban nem ott jelent meg, hanem a Délmagyarországon. Balogh elmondta, hogy az FKGP központi és vidéki szervezkedése most veszi kezdetét. A helyi elnökökre és a választmányokra nagy munka vár és nagy felelősség hárul rájuk. Mivel a nemzetgyűlésben a képviselők komoly tevékenységet folytatnak, ami ráadásul Budapesthez is köti őket, az FKGP határozatot hozott, miszerint a nemzetgyűlési képviselők nem vállalhatnak fontos szerepeket, például vidéki szervezetek elnökségét, mert mindkettő egész ember munkáját igényli. És mivel – ahogy a lap írta – a kisgazdapárt központi vezetősége eltávolítja a pártközi együttműködést akadályozó elemeket (Nagyiván János, Shvoy Kálmán, Hunya Benedek) a szegedi vezetőségből, az MKP, a szegedi demokratikus pártok és az FKGP együttműködése harmonikus és eredményes lesz. Az MKP szerint ezen elemek múltja vagy jelenje súlyos akadályt jelentettek a pártok harmonikus együttműködéséhez. A magyar nép merénylői közé tartozónak ítélte őket és a triumvirátus diktatúrájáról beszélt. Az államtitkár szerint viszont az eltávolítás nem az addigi vezetők kritikája, csak törekvés arra, hogy minél több alkalmas munkaerő legyen a szegedi vezetőségben. Ellentétben a kommunistákkal Nagyiván eltávolítását nem múltja indokolta, hanem hogy a nemzetgyűlési képviselő minden munkáját a nemzetgyűlésen rá váró feladatoknak szentelhesse. Balogh az FKGP szegedi szervezetének átalakításától az FKGP, az MKP és a demokratikus pártok együttműködését remélte.

A Délmagyarország a későbbiekben is foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a Szegedi Hírlap miért nem közölte Balogh ezen nyilatkozatát. A lapot a kommunisták Nagyiván János „önreklám közlönyének” tartották, mely a fasiszta zavarkeltési technika színvonalán áll. Lapjában hazaáruló magatartását igyekszik mentetni – vélte a Délmagyarország – és ő maga is szeretné megmagyarázni, hogy miért nem közölte a Szegedi Hírlap a nyilatkozatot, amit Tildy is jóváhagyott. A Délmagyarország szerint a Nagyiván-klikk szembehelyezkedett Tildy Zoltánnal és Baloghhallal. A Szegedi Hírlap kétségbe vonta Balogh nyilatkozatának hiteltelenségét és szerinte az államtitkár nem beszélt egyetlen helyi kisgazdavezetővel sem arról a határozatról, mely a vidéki szervezetek elnökeit eltiltotta a nemzetgyűlési képviselőségtől. Ezt a kommunisták azzal cáfolták, hogy ha Balogh azt mondta, hogy ezt Szegeden is végre kell hajtani, akkor erről tudnia kellett Pálffy főispánnak és Tildynek is. Nagyiván azzal az „átlátszó indokkal” támasztotta alá azt, hogy megtagadta a nyilatkozat Szegedi Hírlapban való megjelenését, hogy a hír már lapzárta után érkezett. Ez a Délmagyarország szerint azért képtelenség, mert a nyilatkozat szombaton készült, a kisgazda-hetilap szerkesztése pedig hétfőn, megjelenése pénteken történik. Végül kommunisták nyomására Nagyivánék beismerték, hogy a nyilatkozat közzlése nem állt szándékukban és ezért jelent meg a Délmagyarországon – Balogh fölhatalmazásával.

A kommunisták szerint azért is volt képtelenség az a feltételezés, hogy Balogh nem ismerte a szegedi kisgazda pártszervezet elnöki tanácsának hangulatát, mert éppen maga a szegedi kisgazdapárt küldöttsége fordult memorandumban a párt országos vezetéséhez és kérte föl Baloghot arra, hogy szabadítsa meg a pártot a Shvoy–Nagyiván-klikk diktatúrájától. Berey Gézához, az MKP egyik vezető ségi tagjához – akinek lakásán Balogh kétszer is járt –

fordultak azzal a kéréssel, hogy adja át a memorandumot az államtitkárnak. Ebben azt írták, hogy az elnöki tanács tagjai között Nagyiván János köré csak egy kisebbségi klikk csoportosul (Shovy, Hunya stb.), a többiek igazi demokratikusan gondolkozó kiszegzdák, akik arra kéri Baloghot, hogy „hasson oda” és Szegeden titkos szavazással új vezetőséget válasszanak, amiben Nagyiván és klikkje nem kaphatna szerepet. A „demokratikus kiszegzdák” – értsd: az FKGP baloldalához tartozók – tehát pártközi békét akartak, valamint együttműködést a munkáspártokkal. Ebből az következik, hogy Balogh ismerte a szegedi kiszegzdapárt igazi hangulatát, a szegedi várospolitikai helyzetet, vagyis a politikus nyilatkozatának hitelességét nem lehet kétségbe vonni – vonta le a következtetést a Délmagyarország cikkírója.

Ilyen és hasonló támadásokkal találkozhatunk a kommunisták és a kiszegzdák között, de látható, hogy Balogh a megegyezés pártján állt, a koalíció fönntartása mellett tört lándzsát és bár ha a kiszegzdákhoz némi távolságtartással is közeledett, nem tekinthető egyértelműen kommunistabarátnak. Különös helyzetben volt a két párt között. Továbbra is kérte a reakciót, hogy lássa be, nincs jövője. Szeged-Alsóközponton elmondott egyik beszédében hangsúlyozta a Gazdasági Főtanács fontosságát, a jóvátételi kötelezettség teljesítését, az infláció elleni küzdelmet. A B-lista létrehozását szerinte mind politikai, mind gazdasági szempontból végre kell hajtani, mert az államapparátusban dolgozók közül sokan népellenesen működtek. Ismertette a bányák államosításáról szóló törvényjavaslatot és a szovjet-magyar kereskedelmi tárgyalások eredményét. Külpolitikában pedig a Szovjetunióval való viszony elmélyítését hangsúlyozta. Mindezt a következőképpen indokolta: „A háború elvesztésének szankciói vannak, tehát illúziókban senki sem ringassa magát.”

Balogh 1946-ban kiszegzdapárt országos válságának megoldásán fáradozott, bár az egység zálogát a jobboldaliak kizárásában vagy meggyöngyítésében, ezzel pedig az 1946 márciusában megalakult Baloldali Blokk jelszavát (Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!) képviselte. Elnökölt Szegeden a szegedi szervezet tanácsülésén (március 14-én), ahol több kiszegzda képviselőt is kizártak, és – ezek után egyáltalán nem meglepő módon – elismeréssel beszélt a munkáspártok tevékenységéről is 1946. március 15-i szegedi beszédében. Mivel a demokratikus pártok nem túrták a reakció megnyilvánulásait, támadásba lendültek néhány nemzetgyűlési képviselő ellen. „Mindaz, ami Budapesten történt, becsületére válik a munkáspártok vezetőinek és tagjainak” – fogalmazott az ünnepségen, ezzel egyértelművé téve elkötelezett kommunistabarátságát.

1945 végén a Szociáldemokrata Párt vetette föl az államforma kérdését, a köztársaság törvénybe iktatásának követelését. A király nélküli királyság megszüntetésének első lépéseként 1945 januárjában intézkedés született az államfői jogkör ideiglenes rendezéséről. Nemzeti Főtanács alakult dálnoki Miklós Béla kormányfő, Zsedényi Béla nemzetgyűlési elnök és Gerő Ernő (a Gazdasági Főtanács elnöke) részvételével. Összetételében a novemberi választások után történt változás. 1945. november 15-től a miniszterelnökváltás következtében Tildy Zoltán, november 29-től pedig – házelnökké választásával – Nagy Ferenc lett a tagja. A Nemzeti Főtanács a köztársaság megteremtésével szűnt meg. A köztársasági államforma megteremtésének gondolatát az SZDP után a kommunisták is magukévá tették és támogatta a Polgári Demokrata Párt és az Magyar Radikális Párt is. 1946 elején már a kiszegzdapárt is tudomásul vette a köztársaság napirendre tűzését. Miután megszületett a köztársaság kikiáltásáról szóló törvényjavaslat, a pártok figyelme egyre inkább a lehetséges elnökjelölt felé fordult. Az FKGP ragaszkodott a köztársasági elnök pozíciójához. Az SZDP-ben többen támogatták Károlyi Mihály jelölését. A kiszegzdapárton belül Tildy Zoltánnak és Nagy

Ferencnek voltak komoly esélyei az államfői tisztségre. A baloldali pártok Tildy jelölése mellett foglaltak állást.

1946. január 26-án a Délmagyarország tényként állította, hogy Tildy Zoltán lesz a Magyar Köztársaság elnöke. Az államfő megválasztása után a lap szerint Nagy Ferenc vagy Balogh István neve merülhet föl, mint a következő miniszterelnöké. A kisgazdapártban Nagy Ferenc esélyét ítélték jobbnak. Nem alaptalanul, Tildyt 1946 februárjában Nagy Ferenc váltotta a kormányfői székben.

Balogh páternek később a kisgazdapártot fölörülő, kommunista irányítású „szalámipolitikában” sajátos szerep jutott. 1947. július 3-án – mint a párt főtitkára – levelet írt Dobi Istvánnak, a kommunistabarát pártelnöknek. Ebben megromlott egészségére hivatkozva négyheti szabadságot kért. Ezt követően kilépett a pártból, s új politikai formációt hozott létre, a Független Magyar Demokrata Pártot (FMDP). Lépéséről előre tájékoztatta Rákosit, aki nem ellenezte, sőt: támogatásáról biztosította.

A Független Magyar Demokrata Párt 1947 júliusában bontott zászlót.

Egyik első pártelnöki nyilatkozatában Balogh páter kijelentette: „Hangsúlyoznom kell, hogy az új párt nem tagja a koalíciónak, de ez nem jelenti, hogy harcot hirdet a koalíció ellen. Ellenkezőleg, az új párt a koalíciónak konstruktív ellenzéke kíván lenni, kritikát gyakorol. De nem az ellenségeskedés kedvéért, hanem az építés szolgálatában.” Az FMDP polgári pártként határozta meg magát, különbséget tett azonban „polgár” és „demokratikus polgár” között, s politikai küldetésként az utóbbiak képviselését vállalta föl.

A pártban jelentős szerephez jutott a Magyar Nemzet vezető publicistája, Parragi György és a Nemzeti Parasztpárt egykori főtitkára, majd alelnöke, Kovács Imre. Dénes István, a Magyar Földműves és Munkáspárt volt vezetője augusztusban csatlakozott Baloghhoz. Ekkor próbálkozott a Kossuth Párt újjászervezésével P. Ábrahám Dezső, aki végül szintén az FMDP-ben kötött ki.

Kovács Imre a párthoz való csatlakozást indokló nyílt levelében így fogalmazott: „Akik nem tudják vállalni a marxizmust, mint jómagam sem... azok lehetnek demokraták, hitük és meggyőződésük szerint. A demokráciát nem lehet egy osztály számára kisajátítani, a demokráciában elfér minden osztály, elfér benne a parasztság, a munkásság, a polgárság, s az értelmiség.”

Az FMDP 1947. augusztus 1-jén közreadott programjában a párt elkötelezte magát a polgári szabadságjogok biztosítása és a magántulajdon védelme mellett, s követelte a Vatikánnal való diplomáciai kapcsolatok rendezését. Ugyanakkor Balogh nyilatkozatban ítélte el a szélsőjobboldali erőket és állt ki a polgári demokrácia értékei mellett. „Mi ellenzékiek akarunk maradni – jelentette ki –, de építő formában... Abból, hogy mi konstruktív ellenzék vagyunk, a demokráciának csak haszna lehet. Nagyon tévednek, akik azt hiszik, hogy ennek a pártnak bármi köze is lehet a reakcióhoz. Ne higgye senki, hogy azok, akik a kisgazdapárt szélsőjobboldalán állnak és kifelé áll a rúdjuk, itt menedéket találnak... Figyelmeztetek mindenkit, aki tőlem jobbra áll, az kockázatos politikába megy bele, ami katasztrófát jelenthet azok számára, akik követik, de az ország számára is.”

A Független Magyar Demokrata Párt az 1945-ös Független Kisgazdapárt értékeinek letéteményeseként állította be magát. Keresztény és polgári értékrendet vallott sajátjának, noha a kormányt és a baloldali pártokat soha nem bírálta olyan keményen, mint a Pfeiffer Zoltán vezette MFP és a Barankovics István nevével fémjelzett Demokrata Néppárt (DNP). A polgári ellenzék politikai erői Baloghot és híveit „műellenzékiséggel” vádolták – nem

minden alap nélkül. A Somogy megyei választókhoz intézett levelében a pártvezetés a következőket írta: „A Független Magyar Demokrata Párt politikája a Kisgazdapárt 1945-ös politikája. A Balogh-párt az igazi Kisgazdapárt. A Kisgazdapártból éppen a legharcosabb embereket kényszerítették kilépésre... Jelszavunk: Isten, haza, család. Célunk: Munka, kenyér, biztonság.”

Az FMDP kivette részét a választási kampányból. Lapja, a Magyar Nemzet csaknem másfél hónapig kizárólag a kampányeseményekről számolt be, valamint a választási polémia-áknak biztosított terepet. A párt újságja a Szociáldemokrata Pártot bírálta, míg a röpcédulákon és szórólapokon a Nemzeti Parasztpárt és a Független Kisgazdapárt politikája ellen foglaltak állást. A párt vezetői 1947 nyarán közel ötszáz politikai gyűlést tartottak, szerte az országban.

Az FMDP – egyedül az ellenzéki pártok közül – valamennyi választókerületben listát tudott állítani. A legtöbb lajstrom élén – a mandátum biztosítása miatt – maga Balogh István pártelnök állt, ellenben a bizonytalan országos listát nem ő vezette. A párt jelöltjei között találjuk Sz. Szabó Pál volt parasztpárti népjóléti államtitkárt, Molnár Józsefet, a parasztpárt egykori budapesti főtitkárát, Bartha Lászlót, az NPP volt Szabolcs megyei elnökét. A párt jó esélyekkel indult a választásokon, hiszen jelöltjei tapasztalt, ismert politikusok voltak, akik a sajtón és a választási beszédeken keresztül gyorsan népszerűsíteni tudták az FMDP-t.

Meg kell említeni Parragi György 1947. augusztus 28-i rádióbeszédét, amelyben kifejtette, hogy a Balogh-párt is ellenzéki erő, de nem ellensége a népi demokráciának, a haladásnak. „Nyíltan megmondjuk, hogy nem vagyunk marxisták, de becsüljük a munkáspártok erőfeszítéseit az ország újjáépítése körül. Programunk a szabad emberi életforma biztosítása... Mi támogatjuk a hároméves tervet, de ugyanakkor ügyelni fogunk arra, hogy a terv megvalósítása ne kerüljön összeütközésbe az emberi szabadságjogokkal és ne bénítsa meg a szabad vállalkozás szellemét.”

Az 1947. augusztus 31-i választáson a Független Magyar Demokrata Párt a szavazatok 5,2%-át szerezte meg, ezzel 18 parlamenti mandátumhoz jutott. A párt Pest-Pilis-Solt-Kiskun (10,1%), Hajdú-Bihar (10,0%) és Jász-Nagykun-Szolnok (8,7%) kerületben volt a legerősebb, Vas (0,6%), Baranya-Tolna (0,9%), Zala (1,1%) és Csongrád (1,6%) kerületben azonban gyöngén szerepelt. A többi választókerületben a szavazatok 5-7%-át tudta megszerezni.

1947 szeptember első napjaiban Balogh páter tárgyalásokat kezdeményezett az FMDP és az FKGP között. Ennek eredményeként a vezetők szeptember 5-én jegyzőkönyvet írtak alá a két párt egyesüléséről, amely azonban csak fúzió tényét rögzítette, konkrét szervezeti, személyi, vagy politikai kérdéseket nem érintett.

Erről az FMDP szeptember 7-én közleményt adott ki. „A választások utáni napokban a Független Kisgazda Párt és a Független Magyar Demokrata Párt vezetőségi tagjai tárgyalásokat kezdtek abból a célból, hogy a két párt közötti együttműködést megbeszéljék. A megbeszélések során a két párt vezetősége között elvi megállapodás jött létre, amelyben kijelentik, hogy a magyar nép, főleg a parasztság érdekeit pártérdekek fölé kell helyezni, ezért kifejezték készségüket, hogy a két párt között a legbensőségesebb kapcsolatot teremtik meg.”

A két párt egyesülésének szándéka nagy föltűnést keltett a politikai életben. Az elvi döntés azonban – a baloldali pártok határozott tiltakozása miatt – nem realizálódhatott. A Nemzeti Parasztpárt vezetősége egyértelműen leszögezte: „Balogh nem térhet vissza a koalícióba”. 1947 szeptembere után az FMDP képviselőcsoportjával és parlamenti szereplésével

volt elfoglalva. Nem szervezett alapszervezet, nem toborzott párttagokat, s egyre ritkábban fordult közvéleményhez.

A párt lojális volt a kormányhoz. Ez elkülönítette a többi polgári ellenzéki párttól, s az elszíntelenődésének és a politikai tévesztésének is ez volt az oka. A képviselők egy része – köztük Balogh István – csatlakozott a népfrontpolitikához, s 1949-ben már a Magyar Függetlenségi Népfront egységes listájáról jutott mandátumhoz.

Az FMDP kormány melletti elkötelezettségére jó példa, hogy P. Ábrahám Dezső 1947 őszén, a Dinnyés-kormány programja kapcsán így fogalmazott: „Mi nem akarunk a kákán is görcsöt keresni. Mi ellenzéki párt vagyunk, fenntartjuk magunknak a kritika jogát, ami természetesen joga minden ellenzéknek, sőt a napokban volt szerencsém a kommunista párt egy igen tiszteletre méltó vezetőjével beszélni, aki a beszélgetés alakalmával szinte felhívta és feljogosította az ellenzékot arra, hogy még irányító tevékenységet is gyakoroljunk a kormányzati programban. Ennek is szívesen eleget teszünk ama nagy cél érdekében, hogy ezt az országot a mai válságos és kétséges helyzetéből mielőbb ki tudjuk emelni.”

Szegeden az MKP legnagyobb ellenfelének a Balogh pártot tartotta, nyilván az egykori helyi plébános népszerűségét és elismertségét föltételezve. 1947. július 27-én a Délmagyarországban cikk jelent meg, amely közölte, hogy Szeged-Alsóközponon „zászlót bont a Sulyok-párt örököse, Balogh páter pártja”. Majd a szerző hozzáfűzte, hogy „a demokráciát Balogh páter pártja felől fenyegeti veszedelem”. Néhány nappal később Zöld Sándor 1947. augusztus 2-án a szegedi dohánygyárban tartott kommunista párti választási nagygyűlésen az FMDP szeged-alsóközponti zászlóbontó gyűléséről azt mondta, hogy „temetési hangulat” jellemezte.

A kommunista helyzetértékelés – miszerint Szegeden a legerősebb ellenzéki csoport a Független Magyar Demokrata Párt – tévesnek bizonyult. Megfigyelhető volt ugyan a városban a két éve győztes kisgazdapártból való kiábrándulás, ám a választópolgárokat csupán szlogenekkel és az 1945-ös – gyűjtőpárt jellegű – FKGP emlékének ígézetével Balogh és hívei nem tudták megszólítani. De a hagyományos polgári értékeket és konzervatív világnézetet magáénak valló – és a helyi választópolgárok nagyobb részét kitevő – szegedi parasztpolgári, iparos és értelmiségi réteget a koalíció pártjai sem tudták a maguk pártjára állítani. A szegedi politikai térben – a Sulyok Dezső vezette, nemrég fölloszlatott Magyar Szabadság Párt hagyta – úr tátongott, s 1947 augusztusában csak találgatni lehetett, hogy melyik erő tudja majd betölteni. Végül az 1947. augusztus 31-én tartott országgyűlési választásokon Szeged szavazóköreiben a Pfeiffer-féle Magyar Függetlenségi Párt – 52 százalékos eredménnyel – szerezte meg az abszolút többséget.

Az FMDP választási eredményei 1947-ben Szegeden, Csongrád megyében és néhány településén

Település	Eredmény (százalékban)
Szeged	0,4
Szeged-Alsóközpont (Mórahalom)	0,9
Kistelek	1,4
Mindszent	20
Csongrád megye	1,9
Országosan	5,2

Mind Szegeden, mind a megye legtöbb településén az ellenzék szerzett pozíciókat. Ez nemcsak a koalíciós kormány, de az annak programját és arculatát markánsan meghatározó kommunista párt bukását is jelentette a térségben. Az ellenzék polgári pártjai népszerűnek bizonyultak, bár a – Szegeden Bálint Sándor nevével fémjelzett – DNP országos támogatottsági arányának csak a felét tudta elérni (nyolc százalékos eredményével) a városban.

Érdekes, hogy a Balogh párt ilyen kevés (a megyében összesen 2102) szavazatot kapott. Ez – úgy véljük – nemcsak a páter támogatóit, de politikai riválisait is meglepte: a polgári oldalon és a baloldalon egyaránt. Különösen elgondolkodtató, hogy éppen azon a településen, ahol – hivatalosan tizenhárom, ténylegesen tizenegy évig – lelkipásztorként tevékenykedett, mindössze negyvennyolc voksot (ami a leadott voksok szűk egy százaléka) tudott megszerezni a pártja számára. Holott Balogh páter kommunikációjában – levelezésében és sajtóbéli megnyilatkozásaiban egyaránt – népszerű és elismert papként tüntette föl magát. Talán a negyvenötös kisgazdapárttal való azonosulás, de lehet, hogy a páter személye nem volt megfelelő a szeged-alsóközponti szavazóknak – tény, hogy csaknem hatvan százaléuk Pfeiffer Zoltánt és az MFP-t támogatta.

Balogh páter 1960-61-ben írta meg – legalábbis kezdte el megírni – visszaemlékezéseit. Az emlékiratok egyik – a következőkben ismertetendő – részében sorrendben végigvette a korszak – az 1944 és 1949 közötti időszak – politikai elitjének a reprezentánsait.

„Erdei Ferenc, az ő jellemzése nehéz tétel – kezdi Balogh. – Ennek az országnak több kárt senki sem okozott, mint Erdei Ferenc, aki egy parasztpártinak öltözött kommunista.” Erdei 1944 decemberétől 1956. november 4-ig szinte minden magyar kormánynak tagja volt, és a földművelésügytől az igazságügyön át a belügyig több miniszteri tárcát bírt. Azt írja róla Balogh, hogy „...amikor ki kellett fosztani a kastélyokat, elrabolni mindent, akkor ő volt a belügyminiszter, amikor a parasztot, visszakapott földjéről bele kellett tenni a kolhozokba, akkor földművelésügyi miniszter volt, mikor a magyar alkotmányt össze kellett törni, az ezer éves alkotmányt szétzúzni, akkor igazságügyi miniszter volt. Amit senki sem vállalt volna, azt ő lelkesedéssel csinálta.”

Majd így folytatta: „1956-ban természetesen Nagy Imre kabinetjében volt, és ő vezette az oroszokhoz azt a katonai küldöttséget, amelynek Maléter is a tagja volt. Malétert fejbe lőtték, ő az Akadémia főtitkára lett, most a Hazafias Népfront főtitkára.”

Gerő Ernőről: „Gerő roppant erőszakos ember volt. Nem tűrt ellentmondást. Rákosi után ő következett a kommunista párt ranglistáján. A minisztertanácson akármelyik miniszter, vagy helyettese szólalt is fel, óvatosan vigyázott arra, hogy ne képviselje a saját álláspontját, ha az eltért Gerőétől.” A páter Gerőre ugyanazt az ellentmondást nem tűrő kommunista diktátornak, vagy merev dogmatikus politikusnak a képét alkalmazza, mint – ahogy a későbbiekben látni fogjuk – Rákosira is. Marosán György „társutas” szociáldemokratából lett a Nagy Imre-kormány államminisztere, aztán – 1956. november 4. után – persze a Kádár János vezette Forradalmi Munkás-Paraszt Kormánynak is tagja volt. Marosánt tehetségtelen, de demagógiája és meggyőző fellépése, valamint imponáló, jó kiállása miatt sikeres politikusnak tartja Balogh. „Igazi szerepe ötvenhat után kezdődött – írta –, amikor a munkáspárt szónoka volt, államminiszter, a politikai bizottság tagja, stb. lett, csakhogy kitört belőle az ellenzéki vér, némelyek szerint még az antiszemitizmus is.”

Nagy Imréről, a forradalom miniszterelnökéről a következőket jegyzete föl Balogh István: „Kispolgári egyéniség volt, jóhiszemű és jószándékú. Semmiféle erőszakban nem vett részt, ezért tudta ötvenhatban a környezete, különösen Tildy és Erdei, fedezet nélkül

kalandba vinni. Később belügyminisztert cserélt Erdeivel. Majd a képviselőház elnöke és miniszterelnök (kétszer is). Mikor enyhíteni kellett, őt tették előre, mikor erőszak kellett, Erdeit tették oda.” Ez a néhány idézett sor nagyon jól mutatja Balogh Nagy Imréről alkotott – legkevésbé sem hízelgő – képét. Négy-öt évvel a forradalom után és két-három évvel Nagy Imre halála után (már vagy még?) milyen súlytalan és tehetségtelen politikusként ábrázolja az egykori miniszterelnököt, és – mint látjuk – Tildyt, vagy Erdeit – ma már tudjuk, tévesen – jóval nagyobb formátumú közszereplőnek gondolta.

„Első nagy cselekedete volt – írta Nagy Imréről –, a földreform. Ez normális menetűnek indult. Az egyház is beleesett, de nem az egyház ellen irányult. Főbe lőtték, mint hazaárulót.” Köztudott, hogy nem főbe lövés történt: Nagy Imrét és társait 1958. június 16-án kötél által végezték ki.

Kádár Jánosról is írt Balogh. Tehetséges, kompromisszumkereső és erőszakmentes politizálást hirdető pártvezetőként mutatta be, akit – mint föl is jegyezte – a Rákosi-rendszerben csúnyán meghurcoltak és letartóztatták. Egyetlen esetet említett a páter Kádárral való jó kapcsolatának példájaként. Balogh István még 1945-ben engedélyt szerzett a Magyar Nemzet, és a Mai Nap című lapok megindítására. 1957-ben azonban Mai Nap címmel indult egy Pest megyei újság, ami kapcsán Balogh levelet írt Kádár Jánosnak, amelyben arra figyelmeztette, hogy 1945-ben ennek a lapnévnek a használatára jogot szerzett, amelyről nem mondott le. Kádár ennek hatására – legalábbis Balogh állítása szerint – megváltoztatta az újság címét, és ezzel valóban elismerte a lappal kapcsolatos jogait.

A legérdekesebb Rákosi Mátyás bemutatása. „Csak kint, Moszkvában ismerkedtem meg vele. Az ő idéetlen figurája természetes ellenszenvet váltott ki nemcsak belőlem, hanem mindazokban, akik akkor látták először. Az ügy érdekében ezen túl kellett magunkat tenünk. Velem igen figyelmes, és előzékeny volt.” Itt írta meg a páter, hogy 1945 márciusában Szegeden, Rákosi kifejtette neki, hogy milyen jó a katolikus papoknak, mert minden egyes plébániahivatal kvázi pártirodaként funkcionál(hat), és bárhova is megy egy katolikus pap, ott szövetségeseket talál(hat).

Már az 1948-as fordulat utáni Rákosiról olvashatjuk a következőket: „Később hatalma növekedésével ellentmondást nem tűrt. Nem beszélt, de látszott rajta. Gyűlöletté változott benne minden, és alkalom adtán bizony kíméletlen tudott lenni, külseje is predesztinálta erre. Alacsony, nagyfejű, hosszúkarú, szinte gnómszerű jelenség volt. Sokat dolgozott, állandóan olvasott.” Jól látta Balogh, hogy Sztálin 1953-as halála és a desztalinizáció korszakában, az Szovjetunió Kommunista Pártja huszadik kongresszusa után Rákosinak mind a nemzetközi, mind magyarországi befolyása igencsak lecsökkent. „Mikor jött Hruscsov, személye már nem lett támadhatatlan. Így kerülhetett vissza Nagy Imre a miniszterelnöki székbe. Hatalma csökkent. Lassan előrevetette árnyékát mindaz, ami 1956-ban bekövetkezett.”

FORRÁSOK, FELHASZNÁLT IRODALOM

Források

- Szeged-csanádi Püspöki Levéltár: Püspöki hivatal iratai, egyházigazgatási iratok (1944–1946).
 Szeged-csanádi Püspöki Levéltár: Csanád egyházmegye papságának törzskönyvlapjai, 62. sz.
 Borovi József egyháztörténész professzor hagyatéka (a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség tulajdonában): Balogh István visszaemlékezései.
 Balogh István visszaemlékezése. Társadalmi Szemle, 1970. 3. sz. 43–45.

Sajtó

Délmagyarország (1944. november – 1946. július)

Felhasznált irodalom

- BALÁZS GYÖRGY: Balogh István. In: *Politikuspályák*. Szerk. Sánta Ilona. Budapest, 1984, Kossuth Könyvkiadó, 233–243.
- BALOGH SÁNDOR – IZSÁK LAJOS: *Pártok és pártprogramok Magyarországon. 1944–1948*. Budapest, 1977, Tankönyvkiadó.
- Csanád egyházmegye jubileumi évkönyve*. 1980. Szeged, 1980, Egyházmegyei Hatóság.
- HÓGYE MIHÁLY: Hogyan mondott le Nagy Ferenc. In: *Nagy Ferenc miniszterelnök*. Szerk. Csicsery-Rónay István. Budapest, 1995, Ezerkilencszáznegyvenöt Alapítvány, 90–100.
- IZSÁK LAJOS: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon. 1944–1949*. Budapest, 1983, Kossuth Kiadó.
- IZSÁK LAJOS: *Rendszerváltástól rendszerváltásig. 1944–1990*. Budapest, 1998, Kulturtrade Kiadó.
- KANYÓ FERENC: A Független Kisgazdapárt újjászerveződése Csongrád megye területén 1944–45-ben. In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1972–73*. 1. köt. Szeged, 1973. 295–310.
- KANYÓ FERENC: A népi demokratikus átalakulás időszaka. In: *Kistelek története. A kezdetektől 1970-ig*. Szerk. Blazovich László. Szeged, 1991, Kistelek Város Önkormányzata. 353–418.
- KANYÓ FERENC: Hatalmi változások 1944–1949 között. In: *Mórahalom. A település földje és népe*. Szerk. Juhász Antal. Mórahalom, 1992, Mórahalom Város Önkormányzata. 102–235.
- MIKLÓS PÉTER: *Város, egyház, társadalom. Tanulmányok a szegedi katolicizmus történetéről*. Szeged, 2004, Bába Kiadó. 156–202.
- MIKLÓS PÉTER: *Vallás, politika, művelődés. Egyháztörténeti tanulmányok*. Szeged, 2006, Universitas Szeged Kiadó–JABE a Hallgatókért Kiadói Alapítvány, 144–185.
- MAROSÁN GYÖRGY: *Az úton végig kell menni*. Budapest, 1972, Magvető Könyvkiadó.
- PÉTER LÁSZLÓ: Amikor Szegeden dobogott az ország szíve. In: *A szerette város*. Budapest, 1986, Szépirodalmi Kiadó. 138–144.
- RUSZOLY JÓZSEF: Balogh páter szegedi közszerepléséhez. In: *A város és polgára*. Szeged, 1999, Somogyi-könyvtár, 138–143.
- SZERENCÉS KÁROLY: Predesztinált választások. 1947. In: *A magyar parlament. 1944–1949*. Szerk. Hubai László és Tombor László. Budapest, 1991, Gulliver Kiadó. 105–142.
- TAMASI MIHÁLY: *Társadalmi és politikai változások Szegeden 1939–1949 között*. Szeged, 2004, Bába Kiadó – Csongrád Megyei Levéltár.
- VIDA ISTVÁN: *A Független Kisgazdapárt politikája. 1944–1947*. Budapest, 1976, Akadémiai Kiadó.
- VIDA ISTVÁN–VÖRÖS VINCE: *A Független Kisgazdapárt képviselői. 1944–1949*. Budapest, 1991, ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet.

„NÉPÜNK VEZÉRE ÉS TANÍTÓJA” RÁKOSI MÁTYÁS

1892. március 9-én született Adán, egy 12 gyermekes zsidó család gyermekekeként. 1910-ben lép be az MSZDP-be. A Budapesti Kereskedelmi Akadémia hallgatója lesz 1910-ben, melynek ösztöndíjasaként jár Nyugat-Európában. Az első világháborúban az orosz fronton harcol, ahol 1915-ben fogságba esett. Hadifogságban került kapcsolatba a bolsevikokkal. 1918 áprilisában hazatért, majd novembertől Kun Bélával dolgozik együtt. A Tanácsköztársaság alatt népbiztos, illetve a Vörös Hadseregben politikai biztos, ezért menekülnie kell. 1920-ban érkezik Szovjet-Oroszországba. Ezután a Komintern megbízásból pártmunkát végez, többek között Ausztriában, Csehszlovákiában, majd 1924-ben Magyarországra érkezik. Bekerül az illegális kommunista párt vezetésébe, de hamarosan letartóztatják. Ennek során beismerő vallomást tesz. 1926-os perében 8 és fél év, 1935-ös perében pedig életfogytig tartó fegyházra ítélik. 1940-ben szabadul, a Szovjetunióba távozik, ahol a sztálini tisztogatások után gyakorlatilag kénytelen újraszervezni a magyar kommunista emigrációt. Ennek során válik a párt vezetőjévé. 1945 januárjában tér haza s a párt főtitkárává választják. Nemzetgyűlési képviselő és államminiszter. Az MKP Rákosi vezetésével ekkor már gyakorlatilag a Szovjetunió hatalmi politikájának segédcsapataként működik. A hatalmat erőszakos eszközökkel megszerző Rákosi valóban Sztálin hű tanítványának bizonyul: a Szovjetunióbelihez hasonló totális diktatúrát épít ki, élén a mindenható párttal és annak tévedhetetlen vezérével, Rákosi Mátyással, aki

körül soha nem látott mértékű személyi kultusz bontakozik ki. Uralma együtt jár az állandó terrorral, koncepciós perekkel, büntetőtáborokkal. Sztálin 1953-as halálával Rákosi pozíciója is megrendül, a miniszterelnöki széket kénytelen átadni a reformer Nagy Imrének. A párt élén maradván azonban várja a visszatérést. Nagy bukása után azonban már nem áll vissza régi hatalma. Az SZKP XX. kongresszusa és az azt követő események során pozíciója tovább gyengül, míg végül 1956. július 18-án felmentik elsőtitkári tiszte és politikai bizottsági tagsága alól. Augusztusban a Szovjetunióba távozik, ezúttal végleg. Az 1956-os forradalmat is ott éli meg, még szerepet szán magának párt hatalmának konszolidációjában. Az új vezetés Kádárral az élén azonban nem kívánja visszatérését, s 1962-ben a pártból is kizárják. 1971. február 5-én a Szovjetunióban hal meg, s február 16-án Magyarországon, a Farkasréti-temetőben temetik el.

ELŐTTEM AZ ÁLDOZATOM:
RÁKOSI MÁTYÁS ÉS
RAJK LÁSZLÓ BELÜGYMINISZTER
1946-BAN BÉKÉSCSABÁN

BENCsik PéTER

Politikai viszonyok Hódmezővásárhelyen 1947-ben a kékcédulás választások előtt

1947-ben Hódmezővásárhelyen igen élénk politikai élet zajlott. Az ekkor kb. 60 000 fős lakosságú városban a négy nagy párt taglétszáma együttesen meghaladta a 20 000 főt is. A vásárhelyi politikai viszonyok ugyanakkor jelentősen eltértek az országos helyzettől. A városban ugyanis a vezetés egy három pártból álló koalíció kezében volt, hiszen a Független Kisgazdapárt (FKGP) már az előző év végén ellenzékbe vonult. Itt is működött a Baloldali Blokk, amely igyekezett a városban is végrehajtani a szalámitaktikát, a helyi FKGP-szervezet azonban meglehetősen erős volt és sikeresen tudott védekezni az őt ért támadások ellen. Végül abban is eltérés tapasztalható, hogy a Baloldali Blokkon belül sem volt valódi akcióegység, mivel a két munkáspárt közötti kapcsolatokat állandó feszültségek árnyékolták be.

A két munkáspárt közötti konfliktusok

A Magyar Kommunista Párt (MKP) és a Szociáldemokrata párt (SZDP) közötti viták már 1945 áprilisától kezdve folytak. A nézeteltérés oka az volt, hogy a kommunisták aránytalanul sok pozíciót szereztek meg maguknak a városi közigazgatásban. Legerőteljesebben a szakszervezeteken belüli paritást követelte az SZDP, mivel ott 90%-os volt a kommunisták befolyása.¹ 1946-ban további konfliktusok is kialakultak, amelyek között egyaránt voltak személyeskedések, illetve az MKP további térnyerése miatti szociáldemokrata felháborodások.²

A szakszervezeti paritás ügyében a kommunista főispán, Karácsonyi Ferenc által már 1946. januárjában javasolt pártközi értekezletre végül csak 1947. februárjában került sor. Az SZDP a 9 fős Szakszervezeti Bizottságból 4 helyet és az elnöki posztot kérte. Emellett a törvényhatósági közgyűlés 20 szakszervezeti küldöttét is 11–9 arányban akarták megosztani (addig 17 kommunista mellett alig 3 szociáldemokrata volt abban). A javaslatokat az SZDP szerint a két párt működését összehangolni kívánó Összekötő Bizottság (ÖB) március 17-én határozattá emelte (az MKP szerint azonban ez nem történt meg). A szakszervezeti választásokon a bizottságban 7–2 arány alakult ki az MKP javára, ám az elnöki posztot ekkor átengedték az SZDP-s Juhász Pálnak. Az SZDP szerint az MKP azt is vállalta, hogy két hónapon belül a bizottság két tagját visszahívja és helyettük szociáldemokraták kerülnek be. Amikor az SZDP májusban újra kérte, az MKP ezt elutasította, de a szociáldemokraták tovább küzdöttek ezért. Ezek után a két párt viszonya nagyon elmérgesedett, különösen Erdei István nemzetgyűlési képviselő és felesége került kölcsönös vádaskodásba és személyeskedésbe az MKP vezetőivel. Az MKP véleménye szerint az SZDP általános

támadást indított az MKP ellen a sajtó és a propaganda útján (támadva és lejáratva egyes kommunistákat); néhány szakszervezetben puccsszerűen új választásokat akartak stb. Erdei magatartásának okát az MKP abban látta, hogy a kommunisták nem támogatták Erdei polgármesterré választását.³

1947. március 12-én ugyanis a szintén SZDP-tag Kiss Pál polgármester nyugdíjazását kérte,⁴ majd április 5-től nyugdíjba vonult. Utódlása körül adáz harcok bontakoztak ki. A vásárhelyi SZDP-szervezet mindenképpen Erdeit szerette volna jelölni.⁵ Azt az MKP is elismerte, hogy az utódnak is szociáldemokratának kell lennie, azonban Erdei István elfogadhatatlan volt számukra.⁶ Májusban a főispán úgy vélte, hogy az FKGP magának szeretné megszerezni a polgármesteri posztot; a Baloldali Blokk véleménye azonban továbbra is az volt, hogy SZDP-s polgármester kell. Ha azonban az SZDP nem tud elfogadható személyt jelölni, akkor más, alkalmas személyt kell keresni.⁷

Június 8-án a Baloldali Blokk közös gyűlést rendezett a városban. A kommunisták

A NEMZETI PARASZTPÁRT NAGYGYŰLÉSE. HÓDMEZŐVÁSÁRHELY, 1945

szerint a gyűlés jól elő volt készítve, de azon szociáldemokrata tömegek mégsem jelentek meg. Zokon vették azt is, hogy az SZDP szónokai viszont jelentősen túllépték az időkeretet. Ráadásul a gyűlés után Erdei István és a kommunisták közt heves szóváltásra került sor; Kerekes Imre városi MKP-titkárt állítólag spiclinek is nevezte a vérmes szociáldemokrata vezető.⁸ Végül a helyi SZDP belátta, hogy el kell állnia Erdei jelölésétől és a Vidéki Titkárság július 4-i javaslata után 7-én Tamás Béla szociáldemokrata ceglédi főjegyző vagy Fehér Ferenc újonnan választott vásárhelyi titkár megválasztását támogatta.⁹

A Vasas Szakszervezet tisztújítása június 22-én már botrányba fulladt. A két párt ismét meglehetősen eltérően ismerteti az eseményeket. Az MKP szerint Erdei István és Csekey Béla alaptalanul sikkasztással vádolták meg a lelépő vezetőséget, majd személyeskedő támadást intéztek ellenük. Ekkor a résztvevők vitázni kezdtek, s csak az gátolta meg a verekedést, hogy Szent István bezárta az ülést.¹⁰ Erdei István az SZDP szemszögéből úgy látta, hogy ők tárgyilagos hangon az anyagi ügykezelés hiányait kifogásolták, mire a szakcsoport régi elnöke minősíthetetlen hangot ütött meg velük szemben. Erdei ezután összeférhetetlenségre hivatkozva kérte az addigi elnöki székről való távozását, mire Szent István inkább bezárta az ülést.¹¹ Június végén számos kérdésben valóságos nyilatkozat-háború, helyreigazítási kérelmek sokasága született a fenti ügyben, jelezve a két párt rendkívül kiélezett viszonyát.¹²

Július 25-én végül rendkívüli közgyűlés választotta meg polgármesternek Tamás Bélát. A választás igen furcsára sikeredett. Az NPP küldöttei tiltakoztak, hogy nem helyi személy kerül a város élére, pedig számos, évtizedes munkásmozgalmi múlttal rendelkező helyi politikust is lehetett volna találni. A Parasztpárt így kivonult a szavazásról. Az MKP és a befolyásuk alatt álló szakszervezetek küldöttei viszont tartózkodtak. Így – mivel a 20 kisgazda képviselő már nyolc hónapja szintén távol maradt a közgyűléstől – a törvényhatósági bizottság eredetileg 94 fős testületéből csak 18 szociáldemokrata voksolt, természetesen ők egyöntetű igennel. Az MKP magatartását az SZDP új párttitkára határozottan bírálta is.¹³ Ekkor került ugyanis Vásárhelyre az SZDP új városi titkára, Fehér Ferenc, aki szintén idegenből, Békéscsabáról jött. Nyilvános bemutatkozó beszédét július 27-én tartotta.¹⁴ Aznap nyilatkozott elsőként az új polgármester is az SZDP városi lapjának, az Alföldi Újságnak.¹⁵ A szociáldemokraták tehát jelentős vezetőhiánnyal küszködtek, saját tagságukból nem tudtak széles körben elfogadott és támogatott személyeket kiállítani. Önjelöltet igen: Kurucz János, az Alföldi Újságot is előállító Szabadság Könyvnyomda vezetője szívesen vállalta volna a polgármesterséget... Marosán Györgynek írt levelében meleg szavakkal állt ki saját maga mellett.¹⁶ Az SZDP azonban nem jelölte.

Ezután a városban is megindult a választási kampány, ami tovább élte a két párt közötti viszonyt. Ennek egyik fő oka az volt, hogy a városba érkező két új szociáldemokrata vezető még Erdeinél is élesebben lépett fel az MKP hegemonia-kísérlete ellen. Az MKP pedig mind erőszakosabban lépett fel. Július közepén a városháza szociáldemokrata tisztségviselőit egy szakszervezeti küldött azzal presszionálta, hogy ha nem lépnek át az MKP-ba, annak káros következményei lesznek.¹⁷

A két munkáspárt harca mellett az MKP-n belül – pontosabban inkább a városi és a megyei MKP vezetés között – is komoly személyi viták folytak. Ennek gyökerei szintén 1945-ig mennek vissza. Karácsonyi Ferenc főispán és Oláh Mihály városi párttitkár klikkszerűen ki akarta sajátítani a vezetést, amit a párt Szentesen működő megyei bizottsága nem nézett jó szemmel.¹⁸ Oláhot 1946 áprilisában le is váltották a városi párttitkári posztról.¹⁹ Utóda hosszas átmeneti idő után Szent István lett.²⁰ Őt a megyei vezetők gyengekezőnek és

Oláh befolyása alatt állónak tartották.²¹ Még a vásárhelyi MKP-szervezet titkári jelentései is elismerték, hogy a helyi tagság egy része okkal-ok nélkül bizalmatlan a főispánnal szemben.²² 1946 decemberében az MKP városi tisztújító közgyűlése kapcsán Oláh és Karácsonyi ismét felborzolta a megyei pártbizottság kedélyét. A választmány tagjainak listáját Oláh és Karácsonyi a megyei küldöttekkel beszélte meg, ám azok távozása után önkényesen módosították azt. A szentesiek ezt nem fogadták el, mert a változásokat klikkszerűnek tekintették. Ezek után a jelölőbizottság javaslata ellen Karácsonyi erősen kifakadt, kijelentette, hogy ezekkel nem tud együtt dolgozni és nem vesz részt a szavazáson. A december 12-i tisztújító gyűlésen nem is jelent meg a párt két fenegyereke. Ezzel szemben 14-én Karácsonyi rávett több alapszervezetet, hogy hívjanak össze újabb tisztújító gyűlést és eközben nem párttagok előtt is kirohanásokat intéztek a megyei bizottság tagjai ellen. A szentesiek a megismételt választáson is megjelentek, mire Karácsonyi lemondott a választmányi tagságáról és távozott. Oláh viszont ekkor is arról beszélt, hogy a megyének nincs joga beavatkozni a helyi ügyekbe. A gyűlés súlyos pártszerűtlenségnek ítélte meg Oláh és Karácsonyi működését, fegyelmi vizsgálatot indított ellenük, de ennek ellenére Karácsonyit a helyi pártszervezet elnökévé választották. A választmány összetétele ezúttal is a megyei bizottság javaslatát tükrözte.²³ Emiatt Karácsonyi nem is fogadta el a párt városi elnöki posztját.²⁴ Oláh és Karácsonyi ezek után betegségre hivatkozva nem vettek részt Szentesen az 1947. február 9-én tartott megyei MKP-konferencián, de mégis bekerültek a megyei választmányba.²⁵

Erdei Mihály megyei MKP-titkár 1947. folyamán is bizalmatlanul viszonyult Karácsonyihoz és Oláhhhoz, akik gyámkodásnak tekintették a megyei bizottság felügyeletét. Ugyanakkor régi harcostársukat, Diószegi Ferenc szakszervezeti titkárt árdragítás miatt 1947. márciusában letartóztatták. A párt kizárta a tagok közül is. A szakszervezetek új központi titkára Szent István lett, míg az ő helyére Kerekes Imre került városi párttitkárnak.²⁶ Szent Istvánhoz hasonlóan ő is a főispán és Oláh befolyása alatt állt; az 1947-es választások előestéjén a megyei vezetés tervezte is, hogy leváltja posztjáról.²⁷ Karácsonyi 1947. szeptemberi, Szentesen készült káderjellemezése több kedvező tulajdonságot is felsorol ugyan, de ideológiai képzetlenséget, klikk-rendszer kialakításának hajlamát, a pártfegyelem gyakori megszegését, gyenge párt- és választási munkát is felró a főispánnak, akinek munkájával a megyei bizottság nem volt elégedett, főleg, mert arra „szociáldemokrata múltja nyomja rá bélyegét”.²⁸ A választások után a Dinnyés-kormány megerősítette Karácsonyit a főispáni poszton, aminek a szentesi MKP-vezetők nem örültek; a megyei és a városi MKP közt 1947. novemberre rendkívül megromlott a viszony. Kerekes önként kérte áthelyezését, de az MKP új városi titkárának kiválasztását továbbra is igen nehézre tette a Karácsonyi–Oláh-klikk.²⁹ A megyei vezetés rossz véleménye ellenére azonban Karácsonyi 1950-ig a megye és Vásárhely főispánja maradt, Oláhot pedig 1947-ben újra parlamenti képviselővé választották, sőt: 1948-tól polgármester, 1950–54 közt pedig a város első tanácselnöke lett. 1944 és 1950 közt vitathatatlanul ők voltak a helyi kommunisták legbefolyásosabb személyiségei.

Az SZDP-n belül is volt egy kisebb belső harc a megyei és a városi vezetés között.³⁰ Egy központi küldött megállapította, hogy a vásárhelyi pártszervezet elöregedett, szervezetlen, kiengedte kezéből a parasztságot, elhanyagolja a pártoktatást stb.³¹ A párt ugyanakkor állandó anyagi nehézségekkel küszködött, s emiatt az Alföldi Újság kiadása többször veszélybe került. A lapot sokáig ingyen állította elő Kurucz János szociáldemokrata nyomdász. 1946. szeptemberétől felszámított bizonyos költséget, ami nem fedezte a lap kiadásait. A párt azonban ezt sem fizette ki, s emiatt a korábban a helyi vezetésben is szerepet kapó Kurucz

és a helyi szervezet között megromlott a viszony. 1947 márciusában felmondta a lap előállításáról szóló szerződést is, de ezután a pártközponttól segélyt és havi szubvenciót igényeltek. Miután ez nem érkezett meg, a nyomdász 1947 júliusában pert tervezett Takács Ferenc és Erdei István nemzetgyűlési képviselők és Szőke János párttitkár ellen. Erre nem került sor, ám a felek csak 1947 decemberében tudtak megegyezni, s Kurucz követeléseinek kb. felét megkapta. A tízezer forint több mint felét Takács Ferencnek kellett kifizetnie, mint felelős kiadónak. A helyi vezetés véleménye az volt, hogy 1945-ben Kurucz ingyen kapta meg a nyomdát, és cserébe vállalta a lap előállítását.³²

Az ellenzéki pártok Vásárhelyen az 1947-es választásokig

1946 novemberétől az ellenzék közt kell számon tartanunk a Kisgazdapártot is, amely ekkor kilépett a városi koalícióból. A városban ez volt az első működő ellenzéki párt, amely országos szinten viszont kormánypárt volt! Az országban 1944–45 óta működő ellenzéki pártoknak (Demokrata Néppárt, Polgári Demokrata Párt, Magyar Radikális Párt) Vásárhelyen nem volt helyi szervezete.³³ Később újabb ellenzéki pártok is alakultak az országban, amelyek közül a városban kettő próbált gyökeret eresztetni: a Sulyok Dezső által irányított (Magyar) Szabadságpárt (SZP) és a Pfeiffer Zoltán féle Magyar Függetlenségi Párt (MFP). A régi ellenzékéből 1947 nyarán a PDP ismét megkísérelte a helyi szervezet megalakítását,³⁴ de választási kudarca után ismét bezárták a párhelyiséget. Így tehát három említésre méltó ellenzéki pártként az FKGP, az SZP és az MFP tevékenységét kell tárgyalnunk. Utóbbi kettő csak 1947-ben, néhány hónapon át működött a városban, ennek ellenére politikai jelentőségük óriási volt, bár a pártszervezet kiépülésére sem idő, sem mód nem volt. Ez a két párt az FKGP-ből vált ki és Vásárhelyen egyaránt mindkettő hetek alatt elhódította a kisgazdák szavazóbázisának jelentős részét.

Az ellenzékbe vonuló kisgazdák 1947-es tevékenységét sajátos tudathasadások terheltek. Egyrészt az a tény, hogy országosan kormányon voltak, másrészt pedig a pártjukból kiszakadt más ellenzéki erőkkel szembeni magatartás egyaránt frusztrálta a helyi kisgazda vezetést. Ugyanakkor a megyei MKP-vezetés elismerte, hogy a megyében csak Vásárhelyen van erős szervezeti élete az FKGP-nek. Erre utalt az is, hogy a kisgazda tisztújító gyűlésen jelentős tömegek vettek részt.³⁵ Emiatt a helyi kisgazda vezetés is nyugodt, magabiztos volt és a Baloldali Blokk nem tudott ellene újabb akciókat indítani. Január első felében azonban elérték, hogy a kisgazda lapot, a Vásárhelyi Független Újságot újra egy hétre betiltották, pedig a lap maga folyamatosan baloldali erőként határozta meg magát és az FKGP-t.³⁶

Az FKGP országos szervezete 1947. első felében súlyos csapásokat szenvedett el az ún. Magyar Testvéri Közösség „köztársaságellenes összeesküvése” következtében.³⁷ Az MKP értelmezése szerint a párt vezetése a demokratikus szárny (értsd: a baloldal) kezébe került. A Baloldali Blokk ezért azt remélte, hogy ezután a vásárhelyi kisgazda szervezet „megtisztulása” is bekövetkezik. Ennek érdekében 1947. januárjában az SZDP lapja követelte is a „reakciós helyi vezetés” eltávolítását. Az MKP lapja nyíltan feltette a kérdést, hogy „Ugyan volt-e benne [mármint az állítólagos összeesküvésben – B. P.] valaki Hódmezővásárhelyről?” Nem maradt el a válasz sem: mindez nagyon valószínű, hiszen épp ezért lehettek a kisgazdák olyan szemtelének és ezért „uszítottak” a demokrácia ellen... Főleg Oláh Sándorra, az FKGP városi titkárára (aki az „összeesküvők” lebukásakor állítólag el is tűnt egy időre a városból), másrészt

pedig Simonka György újságíróra céloztak, bár az utóbbi maga is egyetértett vezércikkében az alapos tisztogatás és a megtorlás szükségességével. Sőt, a kisgazda lapszerkesztő cikkei egyre inkább erős baloldali érvelést kaptak. Keresztes Tamás kisgazda nemzetgyűlési képviselő pedig kifejtette: „Vásárhely tiszta maradt”; ha lettek is volna összeesküvők Vásárhelyen, ő már régen leleplezte volna őket.³⁸ A pártok tiltakozó gyűléseket is rendeztek. Az SZDP taggyűlésén (Szedes Ferenc jelenlétében) január 19-én Erdei Istvánné javaslatára táviratot küldtek Nagy Ferenc miniszterelnöknek, követelve az „összeesküvők” szigorú megbüntetését. Az MKP január 26-án nagygyűlést rendezett, s Oláh Mihály itt halált kért a letartóztatottak vezetőire. Gyűlést tartottak a földmunkások is, majd az NPP is táviratban követelte a megtorlást. Január 26-án a kisgazdák is gyűlést tartottak. Ezen a választmányi gyűlésen élesen elítélték az összeesküvőket és szigorú büntetést követeltek. Ez megismétlődött a február 2-i taggyűlésen is, ahol Keresztes és Oláh Sándor is beszélt.³⁹ Február folyamán az MKP városi napilapja, a Vásárhelyi Népe több cikkben követelt „kibontakozást”, illetve „Rendet a vidéken is”, azaz a Kisgazdapárt megtisztítását. Erre azért is szükség volt a lap szerint, mert „az ellenforradalom szelleme” erősebb, mint valaha. Ezúttal azonban már élesen támadták Vata Ernő városi kisgazda alelnököt és bírálata érte Keresztes Tamást is.⁴⁰ Érdekes, hogy bár az Alföldi Újság is bírálta még a kisgazdákat, Keresztesről kimondottan elismerő cikket is írt a szociáldemokrata lap.⁴¹ Február 21-én a főispán felkérte a Nemzeti Bizottságot, hogy ők is tiltakozzanak az összeesküvés miatt.⁴² Ezután az MKP támadásai már féktelenné váltak: a kisgazda vezetők csak mint sötét alakok, alvilági politikusok, az összeesküvőket teli torokkal védő aljas hazudozók jelentek meg a lapban – tudomást sem véve arról, hogy a kisgazda lap is számtalanszor elítélte az állítólagos „összeesküvést”. Az MKP „népparlamentet” is létrehozott, melyen ismét alkalom nyílt az FKGP elleni támadásokra.⁴³ Március 15-én pedig ismét nagyszabású tömegdemonstrációt tartott a Baloldali Blokk, ahol már nem egyszerűen a demokráciát, hanem a népi demokráciát éltették a szónokok (Karácsonyi Ferenc főispán és Gyáni Imre helyi parasztpárti vezető mellett központi küldöttek is), és bírálták az „úri és kisgazda reakciót”.⁴⁴

A vásárhelyi kisgazda pártszervezet „megtisztulása” azonban az „összeesküvők” letartóztatása után fél évvel sem következett be. Sőt, nem a jobboldaliakat, hanem a párt bal szárnyához tartozó Tárkány Szücs Ferenc híveit zárták ki az FKGP-ből.⁴⁵ Ekkor a BB helyi szervezete újabb eszközhöz nyúlt. 1947. június 7-én levelet írtak a Kisgazdapárt országos vezetőségének, amelyben ismertették az 1946 második felében tett erőfeszítéseiket a „reakciós” kisgazda vezetés eltávolítására. Ebben kifejtették, hogy a kisgazdák helyi koalícióból való kilépése után maguk vették át a város irányítását. Mivel a Baloldali Blokk 1945-ben Vásárhelyen többségbe került, az ügyintézés zavartalanul folyt is tovább. Kifejtették, hogy Vásárhely munkásmozgalmi hagyományait még a bethleni idők sem tudták megrontani, ám 1946-ban a kisgazdák igen. A baloldali pártok azt kérték az FKGP Országos Vezetőségétől, hogy „vizsgálja felül a vásárhelyi pártszervezetük vezetőinek a demokráciához és a koalícióhoz való viszonyát”, s azon belül a kisgazdák helyi lapjának és ifjúsági szervezetének működését is.⁴⁶ 1947. június 8-án a Baloldali Blokk nagygyűléssel is nyomatékosította követeléseit, illetve tájékoztatást adott a miniszterelnök (Nagy Ferenc) lemondása utáni helyzetről is. A gyűlésen (többek közt) Szobek András (MKP), Szamay Lajos (SZDP) és Gyáni Imre (NPP) beszélt, a sajtó szerint ötezer fős tömeg előtt. Helyi kérdésekről alig esett szó, bár a gyűlésen demonstratív üdvözölték az FKGP-ből kizárt Tárkány Szücs Ferencet.⁴⁷

Ahelyett azonban, hogy az országos vezetés beavatkozott volna a vásárhelyi FKGP szer-

vezet életébe, váratlanul az történt, hogy vásárhelyi kisgazda vezetők kísérletet tettek a párt országos irányvonalának módosítására! A Kisgazdapárt vezetése ugyan balratolódott (vezetője Dobi István lett), de továbbra is volt benne egy polgári szárny, amelyet B. Szabó István vezetett. Az ő köréhez tartozott az FKGP egyik vásárhelyi képviselője, Keresztes Tamás.⁴⁸ A B. Szabó vezette ún. „alkotmányvédők” célja az FKGP visszaterelése volt a Nagy Ferenc volt miniszterelnök által képviselt centrum-irányzatra.⁴⁹ A párt országos vezetésében dúló harc miatt eleve nem volt esély arra, hogy a vásárhelyi szervezet ügyével behatóan foglalkozzanak. A készülő választójogi törvény és a választási szövetségkötés ügyében az FKGP 1947. július 18-ára országos nagyválasztmányt hívott össze, ám B. Szabóék növekvő erejét látva Dobi július 14-én elnapolta a vezető testület ülését. B. Szabó ekkor megbízta Keresztest, hogy 20-ára Hódmezővásárhelyre hívja össze a párt baloldali vezetésével elégedetlen alföldi megyék választmányi tagjait. Keresztes ennek helyi szervezésével Vata Ernőt bízta meg. Ám miután a Dobi-féle vezetés megzsarolta a lázongókat, hogy a párt nem jelöli őket képviselőnek, a tervezett vásárhelyi gyűlést Keresztes már 16-án lefújta. Vata Ernő ezzel nem értett egyet és július 22-én most már Budapesten szeretett volna rendezni egy választmányi ülést az alföldi kisgazda vezetők részvételével – sikertelenül.⁵⁰ Ezt követően pedig megindult a választási kampány, ami ismét lehetetlenné tette, hogy az FKGP országos vezetősége foglalkozzon a Baloldali Blokk június 7-i levelével a vásárhelyi szervezet ügyében.

A Magyar Szabadságpárt 1947. március 23-án alakult meg Vásárhelyen, s lényegében csak a tavasz folyamán volt aktív. A párt ekkor tett kísérletet arra, hogy kiépítse országos hálózatát, de hódmezővásárhelyi fellépésük már a pártszervezés második hullámára esett. Az első hullámban létrejött szervezetek még többnyire békés körülmények közt alakultak meg 1946–47 fordulóján. Így történt ez Szegeden is 1947. január 5-én, ahol a délmagyarországi tagtoborzás megindítását hirdették meg. Sulyok Dezső országos pártelnök itt élesebben kritizálta a kormánykoalíciót és benne egykori pártját, az FKGP-t is, mint korábban. A párt programjaként a keresztény erkölcs, a nemzeti gondolat és a tiszta demokrácia hármását emelte ki.⁵¹ Sulyok Csongrád megyei megjelenése felbőszítette az MKP-t és az egész Baloldali Blokkot. A baloldal elhatározta, hogy minden eszközzel meggátolja a SZP további megszerveződését. Ugyanakkor március elején Karácsonyi Ferencet még nem aggasztotta különösebben az SZP vásárhelyi megjelenése; a főispán úgy ítélte meg, hogy a párt vonzereje kicsi lesz.⁵² 1947. március 23-ára azonban a Szabadságpárt Sulyok Dezső részvételével nagygyűlést hívott össze a város legnevesebb szállodájába, a Fekete Sasba. (Ekkor már voltak tapasztalataik a botrányt okozó baloldali elemekről, ezért Vásárhelyen nem szabadtéri nagygyűlést szerveztek.)⁵³ A rendezvényt Nagyiván János szegedi SZP-képviselő vezetésével március 16-án készítették elő; itt ő ismertette a párt programját. Ekkor még nem zavarták meg atrocitások a gyűlést. Az eseményre érdekes módon az FKGP reagált idegesebben, mivel Nagyiván – aki eredetileg szintén kisgazda volt – az FKGP-t is támadta. Az FKGP arra intette híveit, hogy az újabb polgári párt csak megosztja az erőket, ráadásul a vásárhelyi gazdák érdekeit a Kisgazdapárt védheti csak meg.⁵⁴ Azzal vádolták meg Sulyokot, hogy az MKP kezére játszik pártalapításával. A Szabadságpártot a helyi kisgazda lap szélsőjobboldalinak nevezte, az FKGP-t pedig a szélsőjobb és szélsőbal erők közti arany középútnak minősítette.⁵⁵ Március 23-án az SZP vásárhelyi zászlóbontó nagygyűlése⁵⁶ botrányba fulladt. Az eseményről igen eltérő beszámolók születtek, de a főbb események ezek alapján is rekonstruálhatók. A Fekete Sas nagyterme zsúfolásig megtelt, de hangszórókon keresztül a téren is hallani lehetett a bent szónoklókat. A rendezvényt az SZP délterületi titkára, Pető

Dezső (szegedi) gimnáziumi tanár nyitotta meg. Ezt követően a párt négy országos jelentőségű vezetője mondott beszédet: Vásáry József, Sulyok Dezső, Nagyiván János és végül Drózdy Győző, valamennyien nemzetgyűlési képviselők. A beszédekben a helyi kisgazda lap, a Vásárhelyi Független Újság szerint nem volt semmi újdonság: azt mondták, amit a parlamentben is szoktak. Az egyedüli novum az volt, hogy Drózdyt kivéve az FKGP-t most nem támadták, csak az MKP-t. Sulyok kifejtette, hogy csak nemzetközi kölcsönrel mehet végbe az ország újjáépítése. Tiszteletét fejezte ki a Szovjetuniónak is, mert neki köszönheti az ország a függetlenségét. Miután arról is beszéltek, hogy az MKP óriási gazdasági hatalommal rendelkezik, költségvetése 11-szerese a Szabadságpártnak és majdnem 8-szorosa az FKGP-ének, a teremben többen bekiabáltak, az utcán összegyűlt tömeg magatartása pedig fenyegető lett.⁵⁷ Felháborodást keltett Sulyok azon kijelentése is, hogy a munkásság életszínvonala kisebb mint 1938-ban, az akkori béreknek szerinte alig 18–20%-át kapják csak meg az emberek. A szakszervezetek mindezt nemhogy meggátolnák, hanem még statiszálnak is hozzá – szögezte le Sulyok. A nagygyűlés mottója az volt, hogy „Mi nem a demokrácia törvényét felbontani, hanem azt beteljesíteni jöttünk”. Súlyosan kritizálta viszont a szónok a koalíciós kormányzást, a választójog reakciós megváltoztatásának tervét, a baloldali pártok klikk-uralmát és az egész országra rátelepedő párturalmat is.⁵⁸ A baloldali pártok kőzapporral és vasdorongokkal készültek Sulyokék fogadására, amikor azok kilépnek a Fekete Sasból.⁵⁹ A rendőrség fegyelmezett maradt ugyan, de minden oka meglett volna, hogy a gyűlés végén feloszlassa a tömeget. Ezt azonban nem tették meg, így a felheccelt tömeg addig várt, amíg Sulyokék az épületben voltak. A párt vezetői csak rendőri kordonban jutottak el autóikhoz, és szinte menekülniük kellett a városból.⁶⁰

A baloldali lapok viszont arról számoltak be, hogy a tömeget az „ittas Drózdy” hergelte fel, aki Sulyok figyelmeztetéseire ellenére is botrányos kijelentéseket tett. A másik három felszólaló beszédét elfogadhatónak minősítették. A baloldal kifogásolta azt is, hogy Sulyokék saját (jórészt Szegedről áthozott) „S-gárdistákkal” biztosították a rendezvényt (holott a munkáspártok is saját Rendező Gárdájukkal szokták fenntartani a közbiztonságot pártnagygyűléseiken). A botrányt egy vásárhelyi tüntető kezdte, aki arcülitötte az egyik szegedi gárdistát, s ekkor verekedés kezdődött a gárdisták és az ellentüntetők közt.⁶¹ Az MKP kezdettől fogva fasisztának tekintette a nagygyűlést, s az SZP vezetőjének nevéből viccet faragva közölte, hogy a gyűlés előadói „elvetették a sulykot”. A kommunisták szerint Sulyokék arcátlanul rágalmazták a demokráciát. Kifogásolták, hogy a nyilvános gyűlésre csak belépőjeggyel lehetett bejutni, belépőjegyet pedig állítólag csak B-listázott, nyugatos katonatisztek, lebukott urak, volt csendőrök és nyilas suhancok kaptak. A Vásárhely Népe szerint ezek a „nyilas suhancok” megtámadták a több ezer fős békés tömeget és a rendőrséget is, amit feltehetően akkor is csak az elvakult kommunisták hittek el. A lap szerint a békés tömeg Sulyok híveitől halomszámra szedett el gumibotokat, késeket, töröket; ám ennek ellenére ebben a harcban nem a munkásság, hanem az S-gárdisták szereztek kék és zöld foltokat...⁶² Az eseményre az MKP országos vezetése is felfigyelt, s a Szabad Nép, az MKP központi lapja vezércikkében ismertette a „fasiszta nagygyűlés” lefolyását. A cikk szerint Sulyok Dezsőt addig demokratának ismerték, akit saját céljaira kihasználta a szélsőjobboldal; a vásárhelyi gyűlés óta azonban nyilvánvaló a lap szerint, hogy tudatosan építi ki fasiszta pártját.⁶³ Talán nem túlzás azt állítani, hogy épp a vásárhelyi gyűlés MKP-s interpretációja adta a végső lökést ahhoz, hogy a nyomdászok megtagadták a Szabadságpárt lapjának, a Holnapnak a nyomtatását Budapesten.⁶⁴ Sulyok ezt a sajtószabadság elleni támadásnak mi-

nősítette, azonban az MKP vásárhelyi szervezete támogatásáról biztosította a nyomdászok akcióját.⁶⁵ A Szabadságpárttal ezután vezércikkben foglalkozott a Vásárhelyi Népe is. Kerekes Imre párttitkár természetesen ismét hazug demagógoknak nevezte a gyűlés szónokait, majd rátért igazi tárgyára: az FKGP helyi szervezetének és lapjának is tiltakoznia kellett volna, hiszen Nagy Ferencet is támadás érte, továbbá az FKGP-t a nagygyűlés bomlófélben levő pártnak nevezte. A helyi kisgazdák azért nem tiltakoznak, mert át akarják játszani magukat a SZP-ba, lefeküdtek Sulyoknak – hangzik Kerekes konklúziója. A cikk tulajdonképpen a Szabadságpárt apropóján a helyi kisgazda vezetés ellen irányult, követelve annak leváltását.⁶⁶

A Szabadságpárt 1947. április 13-án az akkoriban még a városhoz tartozó Kakasszéken is gyűlést tartott.⁶⁷ Ezúttal a párt helyi vezetői beszéltek. Paulovics Elemér gyengének minősítette az FKGP-t, ami asszisztál a kommunisták előretöréséhez. Szatmári Jánossal együtt cáfolta, hogy nyilasok, fasiszták lennének. A párt programját részletesen Szatmári ismertette. Kifejtette, hogy épp ők küzdenek a fasiszta vonások ellen. Elvetik az egypártrendszert, de annak tekintjük azt a pártcsoportosulást is, ami a hatalmat kisajátítja. (Ezzel a hatalmon levő koalícióra utalt.) Elvileg is ellenzik a kommunizmust, s a párt a (kis-)magántulajdon alapján áll. Elfogadják a földosztást, ami nagy áldás volt; ugyanakkor végrehajtása során visszaélések is történtek. (Ezeket azonban még orvosolhatónak tekintette a szónok.) Az MKP csak taktikai okból fogadja el a magántulajdon létét és annak teljes felszámolására törekedik – mondta előrelátóan. Felszólalt a pártok részéről megmutatkozó, az üzemek, mozik kisajátítására való törekvés ellen. Ebből óriási korrupció, a régi szakemberek B-listázása, valamint terjedőben levő dilettantizmus származik. Leszögezte, hogy pártja nem bal- és nem jobboldali, hanem polgári demokrata, magyar és haladó; célja pedig az, hogy az egyszerű munkások életkörülményeit is polgári színvonalra emelje. Harmadikként felszólalt Erdei Endre, aki kifejtette: azért tudták csak ilyen későn megtartani az első külterületi gyűlést, mert a zavargások, ill. más szervezetek által tartott gyűlések miatt eddig nem volt rá módjuk. Megszólította a gyűlésen jelenlevő politikai rendőrséget is, ironikusan hozzátéve, hogy az MKP által a nagytőke pártjának nevezett SZP által tartott gyűlésre csak az ÁVO érkezett autóval...⁶⁸

A Szabadságpárt további szervezése kudarcba fulladt a városban, legalábbis a későbbi hetek-hónapok során keletkezett dokumentumok, újságcikkek már nem foglalkoznak a párt további életével. Mindössze egy feltételezett (június 22-re tervezett) újabb vásárhelyi gyűlésről olvashatunk tudósítást, amely azonban elmaradt.⁶⁹ Ami bizonyos: 1947. július 22-én a nemzetgyűlésben a Szabadságpárt bejelentette, hogy feloszlik, és nem vesz részt a választásokon sem, mivel az új választójogi törvényt úgy fogalmazták meg, hogy a párt vezetőjét ne lehessen ismét képviselővé választani.⁷⁰ Feltehető azonban, hogy a Szabadságpárt már április–május során kénytelen volt beszüntetni helyi szervezetének működését. A párt helyi vezetőinek további sorsáról szintén hallgatnak a források.⁷¹

A magát feloszlato Szabadságpárt örökét az 1947. július végén megalakult Magyar Függetlenségi Párt (MFP) vette át. A SZP több képviselője is az MFP-be igazolt át. A párt országos vezetője Pfeiffer Zoltán volt, aki 1947. márciusáig maga is kisgazda volt. Pfeiffer 1946-ban több alkalommal járt Hódmezővásárhelyen, ahol demonstratívan jó viszonyt alakított ki a helyi kisgazda vezetőkkel. A Baloldali Blokk pártjai egyenesen úgy értékelték, hogy Pfeiffer és egyik képviselőtársa, Futó Dezső gyakori látogatásai okozták, hogy a kisgazdák korábbi demokratikus szellemisége megromlott a városban.⁷² Miután Pfeiffer új pártot alapított, természetesen tarthatta, hogy Vásárhelyen erős állásokat építhet ki pártja számára.⁷³ Ez azonban nem sikerült, mert az FKGP helyi vezetése most nem sorakozott

fel azonnal Pfeiffer mögé. Pedig nem volt vesztegetni való idő, hiszen a párt megalakulása után egy hónappal országgyűlési választásokat tartottak. Ennyi idő alatt az MFP csak arra tehetett kísérletet, hogy jó választási kampányt folytasson le; a pártszervezetek kiépítését el kellett halasztani. A választási kampányban Pfeiffernek az ismertebb vásárhelyi FKGP-vezetők közül csak Keresztes Tamás nemzetgyűlési képviselő támogatását sikerült megnyernie. Pedig Keresztest ismét képviselőnek kívánta jelölni a Kisgazdapárt, ám ő ezt nem vállalta. Augusztus 9–10-én tudósítottak arról a lapok, hogy Keresztes Tamás az MFP jelölje lett és megkezdte a párt szervezését a városban.⁷⁴ Keresztes lépését a többi kisgazdavezető elítélte, a párt megszakította vele a kapcsolatot.⁷⁵ Az MFP 1947. augusztus 20-án szeretette volna helyi zászlóbontó (és egyben választási) nagygyűlését megtartani. Nem követték Sulyok óvatosságát és megkísérelték a Kossuth téren, tehát szabadtéren megrendezni a gyűlést. A nagy számban összegyűlő baloldali tömeg⁷⁶ azonban beléfojtotta a szót már a gyűlést megnyitni szándékozó Keresztesbe is. Fütttykoncert, „le vele!” kiáltások és fenyegető öklörázás fogadta Keresztest, aki 45 percig farkasszemet nézett a kiabáló tömeggel, amely kötéldarabokat lengetve fejezte ki, hogy akasztófán szeretné látni a szónokokat. Később mégis megpróbálta elkezdni beszédét: azt próbálta meg elmondani, miért lépett ki a Kisgazdapártból, de szavai hamarosan belevesztek az üvöltésbe. Közben az emelvény mögött Pfeiffer a rendőrséggel egyezkedett, a tömeg feloszlátását kérte. Az ügyeletes tiszt ezt megtagadta, mivel „nincs rá parancsa”; annyit vállalt, hogy a szónokokat megvédi a tömegtől, de mivel nagyobb atrocitások nem történtek, nem oszlathatja fel a tömeget... Amikor Pfeiffer Zoltán lépett a mikrofonhoz, a tömeg dühe tetőfokára hágott. Néhányan megpróbáltak áttörni a rendőri kordonon, mások dobálni kezdték a szónokokat. Ezeket a személyeket a rendőrök elvezették. Végül a gyűlés szónokai belátták, hogy a tömeg nem tágít és levonultak az emelvényről. Ekkor állítólag nagy tapsot kaptak. Csak rendőri védelem mellett tudtak távozni a helyszínről.⁷⁷ Ezzel már a második jelentős ellenzéki párt gyűlésén okozott botrányt a felheccelt helyi baloldali tömeg. Többségük valószínűleg hitte is, hogy a demokrácia védelmében járt el. Vásárhelyen már nem is kísérte meg az MFP, hogy újabb gyűlést rendezzen. Csongrádon azonban augusztus 25-én ugyancsak választási gyűlést tartottak, ahol Pfeiffer és Keresztes is jelen volt. Az Alföldi Újság beszámolója szerint Pfeiffer (állítólag) pofonvágott egy munkást, aminek következtében tömegverekedés tört ki. Pfeiffer és Keresztes „könnyebb sérüléseket szenvedett”.⁷⁸ Pfeiffert és Keresztest valójában kórházba kellett vinni, miután a tömeg bicikliláncokkal verte őket. Pfeiffer több sebből vérzett, súlyos agyrázkódást szenvedett; Keresztesnek kiverték a fogait is.⁷⁹

Az 1947-es országgyűlési választási kampány

Mivel a választás kiírása és megtartása között mindössze öt hét telt el, a régebbi pártok eleve előnyben voltak az újonnan létrejött, kevesebb anyagi forrással rendelkező pártokkal szemben. Bár az MFP anyagilag feltehetően nem állt rosszul,⁸⁰ napilapja azonban a városban nem volt, sőt országos lapja is csak a választás előtti napon jelent meg először. A négy koalíciós pártból anyagilag és szervezettség terén is az MKP emelkedett ki a városban. Napilapot csak az MKP, SZDP és az FKGP tudott fenntartani.⁸¹ Így aztán a pártok igen különböző háttérrel vágtak bele a választási küzdelembe.

A pártok korán felismerték, hogy az összeíróbizottságokban akár el is dőlhet a választás,

AZ MKP FELVONULÓI (HÓDMEZŐVÁSÁRHELY, 1945)

úgy értékelte a bizottságok összeállítását, hogy míg az SZDP feltétel nélkül elfogadta az MKP jelöltjeit (még akkor is, ha volt nyilasokról volt szó), ugyanakkor évtizedek óta SZDP-tagokat tömegesen zártak ki az összeíró bizottságból is.⁸⁶ 1947. július 28-án alakult meg a város Központi Összeíró Bizottsága is, melynek elnöke Szent István, a szakszervezetek kommunista küldötte lett; alelnökké a kisgazda Dékány Józsefet választották.⁸⁷ A kisgazdák mégis gyenge képviselőhez jutottak, ezért lapjuk igen részletesen ismertette az összeírás menetét, határidőit, a fellebbezések módját az olvasóknak; felhívták a figyelmet arra is, hogy milyen buktatói vannak a folyamatnak. Arra is figyelmeztettek, hogy egyes összeíróbiztosok nem akarják összeírni a kisgazda szimpatizánsokat.⁸⁸ A szabálytalanul eljáró biztosokat már augusztus elején feljelentette az FKGP. A panaszok és szabálytalanságok mennyisége óriási volt. Eltüntették a kitöltött lapokat, mert nem tudtak rá terhelő adatot felvinni; valótlan adatokat gyűjtöttek; kizáró okként vezették fel a lapra azt is, hogy az illető kommunistaellenes, nem a koalíció híve, szabadságpárti, a férje vagy apja nyilas volt stb.⁸⁹ A kizártak száma a városban 4089 volt, de emellett legalább 1500 főt össze sem írtak a számlálóbiztosok! Jogorvoslatot kért 4700 fő (fellebbezett a kizárás ellen 3374 személy, új számlálólapot adott be 1340 fő). A pártok figyelemfelhívó akciói tehát eredményesek voltak. A jogorvoslatot kérők közel háromnegyede (3562 személy) a kisgazdákhoz adta be panaszát, vagyis zömmel az ő híveiket akarták megfosztani a választójogtól.⁹⁰ A szociáldemokraták szintén nagy súlyt fektettek az eljárási mód, a határidők, a fellebbezések menetének ismertetésére.⁹¹ De ezzel nem elégedtek meg: a kerületi vezetőknek fel kellett mérni, hogy kik lehetnek a párt szimpatizánsai, s ezek választójogának biztosítására külön figyelmet fordítottak.⁹² Az SZDP és az MKP megállapodást kötött, hogy a kizártak listáját együtt átnézik, s a „háziúrról” átesettek visszakapják választójogukat. Az MKP azonban ezt a megállapodást sem tartotta be; Fehér Ferenc szerint 911 főből csak 552 került vissza, ugyanakkor az utolsó éjjel ennél nagyobb csoportot töröltek a listáról!⁹³ Az FKGP és az SZDP között az MKP-val szemben érdek-közösség alakult ki, így Tamás Béla szociáldemokrata polgármester augusztus végén arra is kísérletet tett, hogy a kisgazdákat az MKP akarata ellenére ismét bevonja a városi koalícióba.⁹⁴

A pártok másik fontos feladata a képviselőjelölés volt. Mivel Vásárhely továbbra sem önálló választókerület volt, ezért minden párt arra törekedett, hogy jelöltjei a választókerületi pártlistán minél előkelőbb helyre kerüljenek. Az MKP pl. kifogásolta, hogy a jelöltlistán a vásárhelyi kommunisták csak kis számban szerepelnek, s köztük egyetlen pártbizottsági tag sincs. Mindez annak ellenére történt, hogy az MKP 1945-ben jobb eredményt ért el Vásárhelyen, mint Szegeden vagy Szentesen, ahonnan mégis sokan helyet kaptak a listán.⁹⁵ A vásárhelyi MKP szervezetnek ezúttal csak részben sikerült érvényesíteni szándékát, amikor Oláh Mihályt a megyei lista 6. helyéről az 5.-re helyezték előre.⁹⁶ Az MKP további helyi jelöltjei Kovács Imre (16.) és Koncz Péter (27. hely) voltak.

A Kisgazdapárt eredetileg Keresztes Tamást jelölte. Amikor ő 1947. augusztus 1-én visszalépett, a városból első helyen Oláh Sándort, majd Karácsonyi Sándort, Szei Bélát és Rakonczai Jánost jelölték.⁹⁷ Később váratlanul Oláh és Karácsonyi is visszalépett. Helyette első helyen Vata Ernőt jelölte a városi szervezet. Erről hosszasan tárgyaltak az országos vezetőkkel (Dobi István pártelnök, Implom Ferenc főtitkár és Tildy Zoltán köztársasági

**KOMMUNISTA FELVONULÁS
HÓDMEZŐVÁSÁRHELYEN
1945-BEN**

elnök) is. Oláh „bizonyos politikai okok”-ra hivatkozott visszalépésekor, ami feltehetően a személyét ért kommunista támadásoknak tudható be.⁹⁸ Ügynöki jelentés szerint Vata-t csak jobb híján jelölték; a helyi kisgazda választmány nem volt megelegedve képességeivel, de az alkalmas jelöltek a választójogi törvény értelmében elvesztették szavazójogukat is. Vata mellett szólt még, hogy az országos pártközpont is őt jelölte.⁹⁹ Végeredményben a választókerületi kisgazda jelöltek listáján Vata az 5. helyen állt, mellette Vásárhelyről Szentí Béla (14.), Rakonczai János (18.) és Vígh Imre (27.) került fel a listára.

Az SZDP-n belül vitán felül állt, hogy igen előkelő helyen kell jelölni ezúttal is Takács Ferencet, aki a megyei lista 3. helyére került. (Az első két helyen azonban a párt országos vezetőit indították.) A további jelöltek személye már vitákat keltett. A jelöltekről elvileg az országos választmány döntött augusztus 7-én,¹⁰⁰ azonban az ott elfogadott lista később még módosult. A helyi VB által ajánlott Juhász Pált ugyanis lényegesen hátrább helyezték, mint az előzetes megegyezés. Végül azonban sikerült az eredeti tervhez hasonló pozícióba hozni Juhászt.¹⁰¹ Az addigi képviselő Erdei István helyett a feleségét jelölték a lista 12. helyén,¹⁰² és hosszas harcok után Juhász Pál került a 15. helyre.

A többi párt vásárhelyi jelöltjei közül Keresztes Tamásnak volt esélye bekerülni az országgyűlésbe, mivel az MFP megyei listája 4. helyén állt. Ugyancsak 4. helyen állt az NPP-s Pap János, míg Maksa Sándor a 13., a PDP-s Verebes Tibor pedig csak a 23. helyen állt pártja listáján. Ez utóbbi párt csak 1 vásárhelyi jelöltet állított, míg az FKGP és MFP 36 fős listáján 4–4 helyi személyiség volt. Érdekes, hogy az MKP és az SZDP csak 3–3 jelöltet indított Vásárhelyről, az NPP pedig kettőt.¹⁰³

A választási kampány meglehetősen élénk volt. Az MKP első nagygyűlésén augusztus 3-án Révai József volt az előadó. A gyűlés lelkes volt, de a párt kifogásolta, hogy csak 4-5 ezer ember jelent meg. Az MKP a gyűlésen hármast jelölt hirdetett meg: jólét – rend – függetlenség. A párt helyi vezetői közül Oláh Mihály szólalt fel. Az MKP másik nagygyűlésének központi előadója Rajk László volt augusztus 27-én. Beszédében főleg gazdasági kérdéseket érintett, de a két munkáspárt együttműködésének fontosságát is esetelte. Megismételte a párt hármast jelöltjét is.¹⁰⁴ Emellett az MKP rendezett egy értelmiségi gyűlést is a Fekete Sasban augusztus 24-én, Rudas László előadásával.¹⁰⁵ Az MKP választási felkészülésében azonban korántsem a nagygyűlések voltak a legfontosabbak. A helyi párt szervezet július 20-i választási munkaterve is a következőkre összpontosított: a „járművek és egyéb technikai szükségletek biztosítása”, a választói névjegyzék megszervezése, „a névjegyzéken szereplő és onnan kimaradt szavazók politikai magatartás szerinti minősítése és azok kézbesítése az összeíró bizottságok kommunista tagjaihoz”.¹⁰⁶ Kerekes Imre városi MKP-titkár a párt megyei bizottságának pedig a következőket jelentette július 31-én: az összes összeíró biztos felét az MKP adta, az 51 szavazókörből 35 helyen az elnök, 27 helyen a jegyző kommunista. Az összeírásban Kerekes szerint a kisgazdák igen passzívak, ugyanakkor a szociáldemokratákkal együttműködtek minden kommunista-ellenes akcióban.¹⁰⁷ Augusztus 14-én a következőkkel egészítette ki ezt: az MKP munkája következtében 4000 olyan embert hagytak ki a névjegyzékből, akik a párt szerint nem alkalmasak arra, hogy választójogot kapjanak. Az SZDP nem segített ebben a munkában, sőt a Kisgazdapárttal karöltve erős kommunista-ellenes propagandát fejtett ki. E két párt együttműködése miatt Kerekes szerint a névjegyzékről sok kommunista is kimaradt. Az MKP kezdeményezte az SZDP-vel közös ÖB (Összekötő Bizottsági) ülés megtartását is, ahol a kommunista-ellenes propagandát visszaverhették volna, ám erre a szociáldemokraták nem voltak hajlandóak.¹⁰⁸

Az NPP tevékenysége 1947-ben az egész megyében jelentéktelenné vált, kivéve Vásárhelyen.¹⁰⁹ E megállapítás ellenére az is leszögezhető, hogy az NPP vásárhelyi szervezete túlságosan gyenge volt ahhoz, hogy megszervezze a 4-5 hetes kampányt. Emiatt az NPP Központi Vezetősége népi kollégista fiatalokat küldött vidékre, így Vásárhelyre is, hogy szervezzék, irányítsák a párt kampányát. Július 10-én érkezett az első, majd augusztus elején négy további fiatal, köztük Lőkös Imre, a NISZ országos alelnöke, korábbi vásárhelyi NPP-titkár. Mind az öten írtak választási jelentéseket a pártközpontba. Igen nagy nehézségeket jelentett összeszedni 51 összeíró-bizottsági tagot és 120-125 összeíró biztost is az „alvó szervezetben”. A jelentések szerint sok parasztpártit is jogtalanul kihagytak a választási névjegyzékről. Az NPP szintén figyelmet fordított arra, hogy a kizártak fellebbezzenek. Az NPP egyetlen nagygyűlést tartott a városban, augusztus 17-én, Veres Péter részvételével. A gyűlésen 2000-2500 fő jelent meg, ami a NÉKOSZ-küldöttjei szerint nagyobb tömeg volt, mint Rajk gyűlését kivéve bármelyik választási nagygyűlésen.¹¹⁰ A kisebb gyűlések kevésbé sikerültek, volt olyan (külterületi) gyűlés, ahol egyetlenegy érdeklődő sem jelent meg. Összesen 63 kisgyűlést szerveztek, melyeken az átlagos részvétel 24 fő volt. A kampány fő hiányosságait a kiküldött fiatalok abban látták, hogy kevés plakátot kaptak a pártközponttól, ezek a plakátok is inkább az értelmiséget szólították meg (nem a parasztságot), illetve a párt helyi tagságát nem lehetett bevonni a kampánymunkára, így az öt központi küldött személyesen ragasztotta ki a plakátokat is, többnyire késő esténként és éjszaka. A lakosságot, különösen a tanyasi embereket politikailag passzívnak értékelték a népi kollégisták. Ennek oka szerintük: „nagyon érezni rajtuk az itteni pizsokul reakciós Kgp. [Kisgazdapárt – B.P.] »nevelő« hatását.”¹¹¹ Az NPP a kampányban is egyértelműen MKP-barát volt, sőt közös rendezvények is voltak, a Vásárhely Népe pedig teret adott a parasztpárti híreknek, eseményeknek is.¹¹²

A szociáldemokraták felkészülése látszólag hasonlított a kommunistákéhoz. Budapestről és környékéről több ezer munkást szabadságoltak és küldtek vidékre választási munkára. A pártközpont szintén több teherautót kölcsönzött a vidéki szervek részére...¹¹³ Kissé késleltette a választási előkészületeket, hogy a városi Végrehajtó Bizottságot is júliusban választották újra.¹¹⁴ Az SZDP augusztus 10-én tartotta első nagygyűlését a városban. Takács Ferenc és Tamás Béla volt a rendezvény két fő szónoka. Fő jelszavuk a „béke – jólét – biztonság” lett. Mindkét előadó ennek értelmét fejtegette. Takács Ferenc azt is kifejtette, hogy az SZDP a legrégebbi párt az országban, melynek céljai évtizedek óta ugyanazok; ez az a párt, amely nem ígérget, hanem megvalósítja elképzeléseit. Tamás Bélának ez volt az első nyilvános fellépése a városban, s a hallgatóság jól fogadta szavait. Fehér Ferenc új városi SZDP titkár zárszava a demokratikus szocializmus mellett foglal állást. Balra kell tartania az országnak, de demokratikus választások árán. Feltette a kérdést, hogy Jézus és Cézár közül kit kell választani? Cézárt az erőszakkal azonosította, míg Jézus a szeretet jelképe.¹¹⁵ Az MKP hamar megértette, hogy ez a hasonlat az MKP-t azonosítja Cézárral, így Fehér Ferenc ellen azonnal éles harcot indítottak, őt élesen kommunistaellesnek tekintették. Hamarosan Tamás Béla is erre a sorsra jutott, főleg miután 12-én az újjáiroi olvasóköri gyűlésen azt mondta, hogy az MKP szélbaloldali párt, amely a nyilasoknál szélsőségesebb hangot használ, felelőtlenül ígérget és emiatt népszerűséget hajhászik. Ráadásul saját pártján kívül csak az FKGP-t nevezte komolyan vehető erőnek. Ugyanitt beszélt Fehér Ferenc is, aki utalt arra, hogy a nyilasok „egyes pártokban” (azaz az MKP-ban) ugyanúgy erőszakoskodnak, mint 1944-ben.¹¹⁶ Fehér Ferenc ugyan megpróbálta megmagyarázni augusztus 24-i vezércikkében,

hogy Cézár alatt nem az MKP-t értette, hanem a régi uralkodó osztályokat,¹¹⁷ de ez nem befolyásolta a kommunistákat: ők továbbra is ellenségüknek tekintették Fehért.

Az SZDP másik nagygyűlését augusztus 24-én tartotta. Ezen szónokolt a párt megyei listavezetője, Kéthly Anna is. Szerepeltetése és beszéde a női választók mozgósítását szolgálta. A másik előadó az SZDP megyei titkára, Papdi György volt, ám a díszvendégek megérkezése előtt Fehér Ferenc is beszélt. Cáfolta, hogy a két munkáspárt egyesülni szándékozná, majd hozzátette: amennyiben így lesz majd valaha, „akkor sem a Tisza ömlik a Zagyvába” – azaz nem a nagyobb, régibb, jelentősebb SZDP olvad be az MKP-ba, hanem fordítva. Kéthly ezután arról beszélt, hogy csak az SZDP maradt ki a felelőtlen ígéretésekből, rágalmakból és hazugságokból. Újra érintette a párt hármas jelszavát, majd minden társadalmi réteg – köztük a nők – felé kifejezte a szociáldemokraták nagyrabecsülését.¹¹⁸

A két munkáspárt választási harca igen kielezett volt. Szenvedélyes viták voltak a két párt tagjai és vezetése között a sérelmi politika kapcsán. Állítólag egy ilyen alkalommal augusztus 18-án szociáldemokraták „merényletet” követtek el Kabódi Zoltán vásárhelykutasi (ma: Székkutas) MKP-titkár ellen.¹¹⁹ A Vásárhely Népe több számában is foglalkozott az esettel, igyekezve abból politikai tőkét kovácsolni (fasiszta politikai merényletté fűjték fel az ügyet). Az ÁVO vizsgálatára utalva azonban 24-én az Alföldi Újság azt közölte, hogy gyilkossági kísérlet sem történt, csak nyolc napon belül gyógyuló könnyű testi sértés, amelynek nem politikai indítékai voltak. Az MKP lapja még 26-án is vitázott a szociáldemokrata lapjával az eset megítélése kapcsán.¹²⁰ A kommunisták ellen élesen fellépett Takács Ferenc is. Augusztus 30-án megjelent cikkében tiltakozott a munkáspártok egyesülésének híresztelése miatt, és kótyagos fejű demagógoknak nevezte az MKP és az FKGP egyes tagjait is. Az MKP-ról azt is írta, hogy fölényesen és lekicsinylően bánik ellenfeleivel.¹²¹

A Kisgazdapárt első választási gyűlése (taggyűlés formájában) augusztus 17-én volt Pongrácz Aladár miniszterelnökségi államtitkár, központi küldött részvételével. A gyűlésen felszólalt Vata Ernő képviselőjelölt és Simonka György lapszerkesztő is. Vata arról beszélt, hogy soha nem törekedett a képviselőségre, de a többi jelölt visszalépése után rá esett a vezetés bizalma, s ennek igyekszik eleget tenni. Pongrácz a józan realpolitika szükségességét emelte ki és élesen bírálta az ellenzéki pártok tevékenységét. Simonka beszédének szintén ez volt a lényege: a polgári egységet meg kell őrizni, s ennek a legfőbb letéteményese csak az FKGP lehet.¹²² Simonka az ügynöki jelentés szerint arról is szólt, hogy Vásárhelyen kirívóan magas a választási névjegyzékből kihagyottak aránya: az országos 1-2% helyett 12%. A jelentés szerint Pongrácz beszéde hidegzuhanyként érte a párt helyi jobboldali, reakciós tömegét, mivel realpolitikájával nem értettek egyet. Sokan be is kiabáltak, nemtetszésüket fejezték ki.¹²³ Augusztus 24-én már nagygyűlést is tartott az FKGP. Ezúttal Szabó Árpád nemzetgyűlési házelnök és Implom Ferenc országos főtitkár voltak a fő szónokok. Jelentős és színes felvonulással kezdődött a rendezvény. Az első szónok Vata Ernő volt, aki bízott a párt újabb sikerében és arányos részt követelt a kisgazdáknak a az ország irányításában és a vidéki önkormányzatokban egyaránt. Ígéretet tett, hogy ha képviselő lesz, mindig a helyi pártszervezet és a tagság elgondolásai szerint fog cselekedni. Szabó Árpád mindenekelőtt cáfolta, hogy a párt új, baloldali vezetése kommunista lenne. A kommunizmust rövid távon megvalósíthatatlannak nevezte, a szociáldemokráciát pedig egyszerűen utópiának tekintette. Hozzátette azonban, hogy szerencsére a munkáspártok belátták ezt és helyesen a magántulajdon alapjára helyezték programjukat, az FKGP-hez hasonlóan... A választójogból való indokolatlan kizárásokat helyi kiskirályok túlkapásának minősítette, amit azonban orvosolni

fognak. Beszéde végén az ellenzékét közvetve azzal vádolta meg, hogy azok a demokrácia megdöntésére készülnek; ezért volt szükséges a kormánypártok választási szövetsége. Implom beszéde a magyar parasztok áldozatos munkájára utalt, majd a szónok kifejtette: a kisgazdák sem jobbra, sem balra nem mennek. A gyűlésen még többen felszólaltak, köztük Oláh Sándor párttitkár, aki a munkáspárti egység mellett a polgári oldal egységét is kívánatosnak nevezte; így valósulhat meg szerinte a torzsalkodások nélküli demokratikus építés.¹²⁴ Vata Ernő és Oláh 27-én egy kisebb gyűlésen újra a polgári egység melletti szavazásra szólította fel a választókat.¹²⁵ Oláh Sándor a választások előtt még egy vezércikkben is felhívta a figyelmet arra, hogy 1947 fő baloldali választási taktikája az, hogy megosszák a polgári erőket, s így legalább a koalíción belül többséget érjenek el. A kisgazda párttitkár emellett azt is kifejtette, hogy hiába tiltakozik vehemensen az SZDP a munkáspártok egyesülése ellen, az be fog következni.¹²⁶

Az egyetlen ellenzéki párt, amely jelentős kampányt folytatott Vásárhelyen, az MFP volt. Augusztus 20-i zászlóbontó és választási gyűlésük MKP-aktivisták általi botrányba fullasztásáról fentebb már volt szó. Kiepített pártszervezet és saját napilap nélkül, a baloldali támadások kereszttüzeiben a Függetlenségi Párt csak szájról szájra terjesztett propagandát tudott alkalmazni. Ezt az MKP természetesen „suttogó propagandának” és „rémhírterjesztésnek” minősítette. A város külterületén pl. állítólag elterjedt hír volt, hogy volt kisgazda miniszterelnök, az emigrációba kényszerített Nagy Ferenc Nyugaton rádióbeszédet tartott, ahol arra hívta fel a figyelmet, hogy senki se szavazzon a kisgazdákra, mert ezzel csak a kommunistákat támogatja; ehelyett a híresztelés szerint a Pfeiffer-párt melletti szavazásra buzdított. De a politikai rendőrség szerint az MFP még a párt vezetőjének csongrádi megverését is fel tudta használni kampánycélokra...¹²⁷ Az MFP-nek alig voltak plakátjai; a Parasztpárt kampányát irányító népi kollégisták jelentései szerint azért, mert bár „a Pfeiffer-párt is kiragasztja parasztfogó plakátjait, de ezek rövidéletűek”¹²⁸ – a baloldali agitátorok ugyanis letépték őket.

A választás 1947. augusztus 31-én zajlott le. Vásárhelyen is történtek visszaélések a kék cédulákkal. Az eredmények jelentősen eltértek az országotól. Ezeknek elemzése azonban már egy másik írás témája.

RÖVIDÍTÉSEK, FORRÁSOK ÉS FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

ÁBTL = Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest

2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga

3.1.5. Operatív dossziék

3.1.9. Vizsgálati dossziék

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok

CSML = Csongrád megyei Levéltár, Szeged

XXV. A jogszolgáltatás területi szakszervei

XXV. 9/b. Csongrád Megyei Bíróság iratai, Titkos politikai perek

MSZMP Arch. (XXXIII. 3.) Magyar Szocialista Munkáspárt (és elődpártjai) Archívuma

21. fond MKP Csongrád megyei Bizottsága

23. fond MKP Hódmezővásárhelyi szervezete

54. fond SZDP Csongrád megyei iratai (6. csoport – SZDP Hódmezővásárhelyi szervezete)

CSML HVL = Csongrád megyei Levéltár, Hódmezővásárhelyi Városi Levéltára
XVII. 1. Hódmezővásárhelyi Nemzeti Bizottság iratai

XXI. 501.a. Főispáni bizalmas iratok

PIL = Politikatörténeti Intézet Levéltára, Budapest

274. fond: Magyar Kommunista Párt (1944–1948)

15. állag – Közigazgatási és jogi osztály

16. állag – Szervezési osztály

25. állag – Káderosztály

283. fond: Szociáldemokrata Párt (1944–1948)

11. csoport – Főtítkárság sajtóreferátuma

16. csoport – Vidéki Títkárság

27. csoport – Közigazgatási osztály

28. csoport – Választási iroda

284. fond: Nemzeti Parasztpárt

8. óe. – 1947-es választások

Sajtóforrások

AU = Alföldi Újság

FU = Független Újság

VFU = Vásárhelyi Független Újság

VN = Vásárhelyi Népe

Feldolgozások

Csicsery-Rónay I. – Cserenyey G. 1998 = CSICSERY-RÓNAY ISTVÁN – CSERENYEY GÉZA: *Koncepció per a Független Kisgazdapárt szétzúzására, 1947.* Tanulmány és válogatott dokumentumok. Budapest, 1998, 1956-os Intézet.

Földesi M. – Szerencsés K. 2003 = FÖLDESI MARGIT – SZERENCSEK KÁROLY: *A megbélyegzés hatalma. Pfeiffer Zoltán (1900–1981).* Budapest, 2003, Kairosz.

Földvári L. 2005 = FÖLDVÁRI LÁSZLÓ: *A hódmezővásárhelyi Szociáldemokrata Párt története.* (Kézirat.) Hódmezővásárhely, 2005, Németh L. Városi Könyvtár.

Gábor R. 1998 = GÁBOR RÓBERT: *Az igazi szociáldemokrácia. Küzdelem a fasizmus és a kommunizmus ellen, 1944–1948.* Budapest, 1998, Századvég.

Herczeg M. – Szigeti J. 1969 = HERCZEG MIHÁLY – SZIGETI JÁNOS: *Hódmezővásárhely negyedszázados fejlődése, 1944–1969.* Hódmezővásárhely, 1969.

Hmv. Almanach 1873–1950 = *Hódmezővásárhely törvényhatósági jogú város történeti almanachja, 1873–1950.* Összeállította Herczeg Mihály – Kruzslicz István Gábor – Makó Imre – Varsányi Attila. Szerk.: Kovács István. Hódmezővásárhely, 2003.

Hubai L. 2001 = HUBAI LÁSZLÓ: *Magyarország XX. századi választási atlasza, 1920–2000.* I–III. kötet. Budapest, 2001, Napvilág.

Izsák L. 1983 = IZSÁK LAJOS: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944–1949.* Budapest, 1983, Kossuth.

Izsák L. 1999 = IZSÁK LAJOS: *A parlamentarizmus veszített csatája – 1947.* In Földes György – Hubai László (szerk.): *Parlamentari választások Magyarországon, 1920–1998.* Budapest, 1999.

Marjanucz L. 1989 = MARJANUCZ LÁSZLÓ: *Takács Ferenc munkássága 1944 után. Egy szociáldemokrata sors az ötvenes években.* Juss, 1989. 2. sz. 10–18.

Palasik M. 2000 = PALASIK MÁRIA: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon, 1944–1949.* Budapest, 2000, Napvilág.

Sulyok D. 1948 = SULYOK DEZSŐ: *Zwei Nächte ohne Tag.* Zürich, 1948.

Szerencsés K. 1997 = SZERENCSEK KÁROLY: *A nemzeti demokráciáért. Sulyok Dezső, 1897–1997.* Pápa, 1997.

- Szilágyi J. 1971 = EITLER ALADÁRNÉ SZILÁGYI JÚLIA: *Az 1947. évi országgyűlési képviselőválasztások Csongrád megyében.* (Doktori disszertáció.) Szeged, 1971. (SZTE TIK B684.)
- VDCSMT 1945–1948 = Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből 1945–1948. Csongrád megye a népi demokratikus átalakulás éveiben 1945. november – 1948. június. Szerk.: Rácz János. Szeged, 1981.
- Vida I. 1976 = VIDA ISTVÁN: *A Független Kisgazdapárt politikája 1944–1947.* Budapest, 1976.

JEGYZETEK

- 1 PIL 283.f. 16/281. óe., 34. l.
- 2 PIL 283.f. 16/282. óe., 169–175. l. Az MKP lapja, a Vásárhelyi Népe több ízben is vádaskodó cikkeket közölt a vásárhelyi SZDP-szervezet néhány vezetőjéről, többek között Posztós Sándorról, Losonczy Endréről és Erdei Istvánról. Eközben a rendőrségről és az ÁVO-ról sorra távolították el a szociáldemokrata rendőrtiszteket, továbbá a B-lista is súlyos csapásokat jelentett az SZDP közigazgatási pozíciójára.
- 3 PIL 274.f. 16/157. óe., 104–105. l. Szinte szó szerint ugyanez a jelentés megtalálható: CSML MSZMP Arch. 23.f. 7. óe., 24–25. o. (ill. uo. 21.f. 66. óe., 26–27. o.; 21.f. 95. óe., 18–19. o.) Az iratok az MKP városi szervezetének jelentései a pártközpont, ill. a megyei bizottság felé. A jelentések lényegében az SZDP 1946. jún.-i, már idézett összefoglaló jelentéséhez hasonlóan (de az MKP szemszögéből) ismeretetik a két párt viszonyát 1944 óta. Eszerint a szakszervezetben kialakult MKP túlsúly oka az, hogy 1944-ben a szociáldemokraták későn ébredtek és lemaradtak, másrészt pedig a rendszeresen megtartott demokratikus SZB-választásokon rendre a kommunista jelöltek győztek. 1947-ben az MKP állítólag még agitálta is a munkásokat, hogy a szakszervezeti választáson az SZDP-re szavazzanak, de hiába... Az ügyről lásd még PIL 283.f. 16/236. óe., 154–155. l., ill. CSML MSZMP Arch. 54.f. 6/13. óe., 56–59. o. A két párt vitáját összefoglalja még Szilágyi J. 1971. 30–32. is.
- 4 Minden párt, így a kisgazdák is elismerő szavakkal illették munkáját. Lásd VN 1947. márc. 18., 21.; AU 1947. márc. 19.; VFU 1947. márc. 19. és 29.
- 5 AU 1947. márc. 27., PIL 283.f. 27/27. óe., 34. l.; CSML MSZMP Arch. 54.f. 6/13. óe., 24. és 44. o. Már márc. 31-én azt írta az SZDP a Főtitkárságnak, hogy ha e határozatnak nem tud érvényt szerezni és egy másik párt beavatkozik belügyeibe, annak szomorú, káros következményei lesznek...
- 6 PIL 274.f. 15/68. óe., 58. l. Megtalálható még: CSML HVL XXI 501. a., 40/1947. biz. főisp. Erdeit nem támogatta az FKGP, az NPP és a szakszervezetek sem. Lásd VFU 1947. márc. 23.
- 7 PIL 274.f. 15/68. óe., 76. l. Megtalálható még: CSML HVL XXI 501. a., 53/1947. biz. főisp. Kifejtette azt is, hogy az MKP nem akarja feladni az általa megszerzett pozíciókat, így a szakszervezeteket sem.
- 8 PIL 274.f. 16/157. óe., 105. l. Valamivel rövidebben ismerteti: CSML MSZMP Arch. 23.f. 7. óe., 24–25. o., ill. uo. 21.f. 66. óe., 26–27. o. és 21.f. 95. óe., 18–19. o. Utal rá még: CSML HVL XXI. 501.a., 73/1947. biz. főisp. Az SZDP központja már máj. 31-én felszólította a helyi szervezetet a rendezvényre való felkészülésre. Szőke János ennek alapján jún. 3-án szólította fel a kerületeket a szervezésre. CSML MSZMP Arch. 54.f. 6/15. óe., 47–49. o.
- 9 PIL 283.f. 27/27. óe., 58. l.; CSML MSZMP Arch. 54.f. 6/17. óe., 18. o. Júl. 8-án ismét a fővárosban született döntés, hogy Tamás belát jelölik polgármesterré. Uo. 39. o.
- 10 CSML MSZMP Arch. 23.f. 7. óe., 26. o., ill. uo. 21.f. 66. óe., 28. o.; VN 1947. jún. 24.
- 11 CSML MSZMP Arch. 54.f. 6/16. óe., 83–85. o.; AU 1947. jún. 25.
- 12 CSML MSZMP Arch. 54.f. 6/16. óe., 53–59., 78–82. o.
- 13 PIL 274.f. 15/68. óe., 122. és 126. l. Utóbbi megtalálható még: CSML HVL XXI 501. a., 93/1947. biz. főisp. A választásról lásd még AU, FU és VN 1947. júl. 26.
- 14 CSML MSZMP Arch. 54. f. 6/15. óe., 66. o.; PIL 283.f. 11/96. óe., 97. l.; AU 1947. júl.

29. Fehér célja az volt, hogy felrázza a pártot. Rögtön érkezésekor ki is fejtette: a párt nem vállalja el Ábel szerepét... Ebből érthetővé vált, hogy a „testvérpárt” (az MKP) szerinte Káin szerepét tölti be. Érkezése után így Fehér ellen is megindult az MKP támadása. Lásd Földvári L. 2005. 153. o. Fehért már április 8-án megválasztották helyi titkárnak (lásd AU 1947. ápr. 10.; PIL 283.f. 16/283. óe., 91. l.), beiktatása ápr. 20-án lett volna, de szanatóriumi kezelése miatt csak július végén érkezett a városba. Addig Szőke János működött titkárként helyette.
- 15 AU 1947. júl. 27. A várost, amely addig elmaradt más települések mögött, jelentősen fejleszteni kívánta.
- 16 CSML MSZMP Arch. 54.f. 6/14. óe., 71–72. o.; PIL 283.f. 16/120. óe., 127. l. Idézet a levélből: „Miért nem lehetek Hódmezővásárhely város szociáldemokrata polgármestere, amikor a város közönségének egyhangú bizalma folytán erre minden jogcímem megvan?”
- 17 CSML MSZMP Arch. 54.f. 6/17. óe., 72. o.
- 18 PIL 274.f. 16/127. óe., 16. és 46. l. Az a vád is érte, hogy kissé idős, nincs benne kellő lendület (uo. 86. l), pedig Karácsonyinál 10 évvel fiatalabb volt.
- 19 Karácsonyi, bár Csongrád megyei főispán is volt, szinte mindig Vásárhelyen tartózkodott. A megye székhelye ekkor Szentes volt, s az MKP Megyei Bizottsága is ott működött. Szerették volna elérni, hogy Karácsonyi Szentesre költözzön, hogy kiszakadjon a vásárhelyi közegből, de ezt sem sikerült elérni. Oláh Mihály helyett eredetileg már ekkor (1946. ápr.) az öccsét, Oláh Lajost javasolták titkárnak. PIL 274.f. 25/48. óe., 9. l.
- 20 PIL 274.f. 16/155. óe., 68. l.
- 21 PIL 274.f. 25/48. óe., 32. l.
- 22 CSML MSZMP Arch. 23.f. 8. óe., 37. o. (1946. ápr.-i jelentés). Aug.-ban azonban már arról írt Szent István, hogy a főispán munkája javult a pártszervezet felé. Uo. 48. o.
- 23 PIL 274.f. 16/156. óe., 121–123. l. A megyei bizottság részéről Borbás Lajos és Kürtössy Károly jártak Hódmezővásárhelyen.
- 24 PIL 274.f. 25/48. óe., 49. l.
- 25 PIL 274.f. 16/157. óe., 25. és 36. l.
- 26 PIL 274.f. 15/68. óe., 31–32. o. Megtalálható még: CSML HVL XXI 501. a., 21/1947. biz. főisp. Diószegi vallomását lásd PIL 274.f. 25/48. óe., 74. l. Az MKP belső vizsgálatáról lásd uo. 87–88. l.
- 27 PIL 274.f. 25/48. óe., 136. l. Kerekest agresszívnek, pártszerűtlennek, klikkező hajlamúúnak minősíti az irat.
- 28 PIL 274.f. 15/68. óe., 146. l. A választások előtt azt is kifogásolták, hogy „túlságosan közigazgatási ember lett és a pártmunkában nagyon keveset dolgozik, akkor is biztatásra”. PIL 274.f. 16/157. óe., 134. l.
- 29 PIL 274.f. 25/48. óe., 156–157. l. Az új titkárt végül Kistelekről hozták Vásárhelyre Nagy István személyében.
- 30 A vásárhelyi SZDP többször kérte is, hogy függetlenítsék a megyei vezetéstől, hiszen a 65 ezer fős Vásárhely nem függhet a feleakkora Szentestől... PIL 283.f. 16/236. óe., 7–8. és 35–36. l. (Utóbbiban a megyei vezetés Vásárhelyre helyezését kérték; lásd még CSML MSZMP Arch. 54.f. 6/9. óe. 10–13. o. is.) Pintér Emil megyei titkár 1946. nov.-ben súlyosan kritizálta a vásárhelyi szervezetet, lásd PIL 283.f. 16/282. óe., 285–286. l., amire válaszul a városi szervezet kérte függetlenítését a megyétől (uo. 302. l.)
- 31 PIL 283.f. 16/66. óe., 130. l.
- 32 A kérdésről bővebben lásd a levéltári forrásokat: CSML MSZMP Arch. 54.f. 6/7. óe., 5. és 76. o.; 6/8. óe., 38. o.; 6/13. óe., 38–40. o.; 6/14. óe., 71–76. o.; 6/16. óe. 30–31. o.; 6/17. óe. 30–31. o.; ill. PIL 283.f. 11/96. óe.
- 33 A PDP ugyan 1945 elején megalakította helyi szervezetét, de érdeklődés hiányában még

ugyanabban az évben be is szüntette működését. A másik két párt kísérletet sem tett a helyi szervezet megalakítására.

- ³⁴ A Polgári Demokrata Párt 1947. júl. 28-án alakult meg újra Vásárhelyen, lásd VN 1947. júl. 29. A párt ügyvezetője Verebes Tibor ügyvéd lett. A párt ezután augusztus 10-én választási gyűlést tartott, lásd VN 1947. aug. 10.; PIL 284.f. 8.őe., VIII. kötet, 113. o. A választások után tevékenységet azonban nem fejtett ki, amit azért sem lehet csodálni, mert a választásokon alig 89 szavazatot (0,25%) szerzett a városban. Ezzel jelentősen elmaradt még azoktól az ellenzéki pártoktól is, amelyek be sem tették a lábukat Vásárhelyre. A párt 1945-ben még 1,1%-ot ért el a novemberi választásokon!
- ³⁵ PIL 274.f. 16/157. őe., 48. l.
- ³⁶ VFU 1946. jan. 16.
- ³⁷ Az állítólagos összeesküvésről és a Magyar Közösségről még csak sejtelemmel sem bíró Kovács Bélát a szovjetek 1947. február 25-én a Szovjetunióba hurcolták. A belőle kisajtolt vallomás hírbe hozta Nagy Ferenc miniszterelnököt, aki ennek hatására 1947. május végén nem tért vissza svájci szabadságáról. A kisgazdapárt centrumának több képviselőjét koncepciós perbe fogták és elítélték; sok képviselőt kizártak, míg mások kiléptek a pártból. Az ügyről részletesen lásd Palasik M., 2000., 194-248. o. és Csicsery-Rónay I. – Cserenyey G. 1998.
- ³⁸ Szilágyi J. 1971. 20–21. o. Lásd még a VFU és VN 1947. jan. 17 és 19. közötti számait, ill. CSML MSZMP Arch. 54.f. 6/12. őe., 76–77. o.
- ³⁹ Szilágyi J. 1971. 15–16. o. Lásd még AU 1947. jan. 21., VN. 1947. jan. 21., 23. és 28., VFU 1947. jan. 28. és febr. 4.
- ⁴⁰ VN 1947. febr. 2., 8., 12. 15. és 20. A 15-i számot idézi még: Herczeg M. – Szigeti J. 1969. 12.
- ⁴¹ AU 1947. febr. 11. és 16.
- ⁴² CSML HVL XXI. 501.a., 13/1947. biz. főisp.
- ⁴³ VN 1947. febr. 22. és 26.
- ⁴⁴ VN 1947. márc. 18.
- ⁴⁵ VN 1947. márc. 15.
- ⁴⁶ CSML MSZMP Arch. 23.f. 6. őe., 34-36. o.; uo. 21.f. 66. őe., 22–24. o., ill. uo. 54.f. 6/15. őe., 87–89. o. Közlí még: AU 1947. jún. 8., VDCSMT 1945–1948., 109–111. o.
- ⁴⁷ CSML MSZMP Arch. 54.f. 6/15. őe., 47–49. őe.; Szilágyi J. 1971. 27. o.; AU és VN 1947. jún. 10. A gyűlésre és az FKGP-központnak írt levélre utal még a főispán közigazgatási jelentése is: CSML HVL XXI. 501.a., 73/1947. biz. főisp. (E gyűléssel – más összefüggésben – már az előző fejezet is foglalkozott.)
- ⁴⁸ A városi FKGP-vezetésben Keresztes nem töltött be jelentős posztokat, de 1945-ben a párt helyi alelnöke lett, 1945. nov.-tól pedig nemzetgyűlési képviselő volt. 1946-tól a Vásárhelyi Független Újság szerkesztője, 1946. szept.-től az FKGP Véderő Bizottság tagja. 1947-ben a Parasztszövetség országos elnökségének is tagja lett. Lásd Hmv. Almanach 111. o. és Vida I. 1976. 225. o.
- ⁴⁹ Bővebben lásd Vida I. 1976., 300–304. B. Szabó kísérletet tett Pfeiffer és Sulyok visszavételére is az FKGP-be, de ez meghiúsult. Tudósít erről még: AU 1947. júl. 17.
- ⁵⁰ Vida I. 1976. 313–314. o.; Szilágyi J. 1971. 35. o.; ill. ÁBTL 3.1.5. O-9275, 59. l. A vásárhelyi gyűlés tervéről lásd még AU 1947. júl. 19. és júl. 20. A lap szerint a gyűlést nem Keresztes, hanem Oláh Sándor próbálta Vásárhelyre összehívni. Sajnos épp ezekben a napokban nem létezett kisgazda lap a városban, így az események rekonstruálása nehezebb. (A VFU végleg megszűnt, a FU megindulása pedig csak pár nap múlva történt meg.)
- ⁵¹ Izsák L. 1983. 127. o. és Sulyok D. 1948. 367–368. o. A beszédben Sulyok már reagált a pártot ért támadásokra is, többek közt az FKGP vádjára, amely a polgári oldal egységének megbontására vonatkozott. Lásd Szerencsés K. 1997. 200. o. A szegedi beszéd szövege megjelent: Sulyok Dezső négy beszéde. Budapest, 1947.

- ⁵² PIL 274.f. 15/68. öe., 36. l. Megtalálható még: CSML HVL XXI 501. a., 21/1947. biz. főisp. Sokatmondó azonban, hogy a főispán szűk két héttel később már azt jelenti a pártközpontnak Csongrád megyéről szóló jelentésében, hogy a SZP alakuló gyűlését figyelemmel fogja kísérni és szükség szerint igyekszik akadályt gördíteni elé. Lásd az ugyanazon szám alatt, de márc. 18-án kelt főispáni bizalmas iratban (PIL 274.f. 15/68. öe., 40–41. o. és CSML HVL XXI. 501. a., 21/1947. biz. főisp. is.)
- ⁵³ Sulyok D. 1948., 368–369. o.
- ⁵⁴ VFU 1947. márc. 18. Izsák Lajos kutatásai azt mutatják, hogy az országban általános volt, hogy eleinte a kisgazdák ijedtek meg a „konkurenciától”. Lásd Izsák 1983., 126. o. A vásárhelyi FKGP már 1946. végén baloldali retorikával támadta Sulyokot, lásd VFU 1946. nov. 28. Ez megismétlődött a lap 1947. jan. 5-i számában is, ahol maga Simonka szögezte le: az FKGP baloldali párt.
- ⁵⁵ VFU 1947. márc. 23.
- ⁵⁶ Ez a zászlóbontás országos szempontból is kiemelkedő, mivel a párt összesen három ilyen nagygyűlést tartott: Budapesten (1946. nov. 24.), Szegeden (1947. jan. 5.) és Vásárhelyen. Szerencsés K. 1997. 198–201. o. Szerencsés Károly szerint a nagygyűlésen 3000 fő jelent meg. Uo. 196. o.
- ⁵⁷ VFU 1947. márc. 25.
- ⁵⁸ Szerencsés K. 1997. 200–201. és 214–215. o. Sulyok beszédét hosszan idézi a Szabadságpárt napilapja, a Holnap 1947. márc. 25-i száma is. Érdekes tény, hogy 1946 végén az MKP lapja is nagybetűkkel szedve harsogta: „A tőkés négyzeres hasznot vág zsebre – a munkás félannyit keres, mint 1938-ban”. Ez tehát szintén csak addig volt igaz, amíg az MKP állította, saját céljai érdekében? Lásd VN 1946. dec. 6.
- ⁵⁹ Sulyok D. 1948. 369. o., idézi még Izsák L. 1983. 129. o. is.
- ⁶⁰ VFU 1947. márc. 25., Sulyok D. 1948., 369. o.
- ⁶¹ AU 1947. márc. 25. Ki tudja, minek a hatására, de a lap márc. 30-i száma már fasiszta jellegű programnak minősítette ugyanezt a rendezvényt, amelyet 25-én lényegében még hevesen ellenzéki, de parlamentáris keretekben maradónak minősített.
- ⁶² VN 1947. márc. 25. Az S-gárdistákat nemes egyszerűséggel „majdnem SS”-nek minősítette a lap. Hasonló hangnemben számol be az ülésről szokásos havi jelentésében Karácsonyi főispán is, azonban elszólja magát, amikor úgy fogalmaz, hogy „a rendezők közül a felizgatott tömeg többeket megvert”. 40/1947. biz. főisp., PIL 274.f. 15/68. öe., 60–61. l. Ugyanez a szöveg megtalálható még: CSML HVL XXI 501. a., 40/1947. biz. főisp.
- ⁶³ Szabad Nép, 1947. márc. 27. A vezércikket teljes szövegében közölte a VN 1947. márc. 30.
- ⁶⁴ Lásd AU 1947. ápr. 1. E véleményt támasztja alá Szerencsés K. 1997. 214–215. o. is.
- ⁶⁵ VN 1947. ápr. 1. A Holnap megszűnésének körülményeiről részletesen ír Szerencsés K. 1997. 213–218. o.
- ⁶⁶ VN 1947. ápr. 2.
- ⁶⁷ Szerencsés K. 1997. 196. o. A kötet 195–198. oldala felsorolja a párt összes regisztrált gyűlését. Ezek közül az országban az egyetlen falusi-tanyasi terület, ahol a párt gyűlést tudott tartani, az Kakasszék volt!
- ⁶⁸ A kakasszéki gyűlés „jegyzőkönyve” (amit a jelenlévő ÁVO-sok készítettek) a kommunista főispán iratai közt maradt fenn. Lásd CSML HVL XXI 501. a., 47/1947. biz. főisp. Röviden utal rá az 53/1947. biz. főisp. is, PIL 274.f. 15/68. öe., 76. l. (Megtalálható még: CSML HVL XXI 501. a., 53/1947. biz. főisp.) Tendenciózus beszámolót közölt róla még az MKP lapja: VN 1947. ápr. 18.
- ⁶⁹ AU 1947. jún. 19. Előzőleg Szegeden a Tisza-szállóban tartott szabadságpárti gyűlés verekezésbe torkollott, miután a hallgatóság tojással kezdte dobálni a párt szónokait (lásd uo. jún. 18.) Az AU szerint a verekedést maga a Sulyok-párt provokálta azért, hogy bizonyítsa: Magyarországon nincs szólásszabadság...

- ⁷⁰ Izsák L. 1983. 135. o.
- ⁷¹ Pető Dezső nem városi titkár, hanem a párt délkerületi titkára volt. Mint szegedi lakos, a későbbiekben nem is fejtett ki aktív tevékenységet Vásárhelyen. 1948. jún. 10-én Ausztriába szökött, ahol a Magyar Caritas gondnoka és táborparancsnoka volt. Később (állítólag) az amerikai hírszerzőszerv (CIC) magyar osztályát vezette Salzburgban. Nem ellenőrzött adatok szerint 1965-ben már az USA-ban élt. ÁBTL 3.1.9. V-33658., 20. l. Előéletéről annyit tudunk, hogy a Sorbonne-on diplomázott, majd a marosvásárhelyi hadapródiszkola magyar–francia–német szakos tanára volt századosi rangban. 1944-ben a berlini magyar követségre került, de ügynöki jelentés szerint is németellenes beállítottságú volt. Hazatérve állítólag a franciáknak kémkedett. ÁBTL 4.1. A-905.
- ⁷² CSML MSZMP Arch. 23.f., 6. óe., 34. o.; ill. uo. 54.f. 6/15. óe., 87. o. A BB szervezeinek titkárai (Kerekes Imre – MKP; Szőke János – SZDP; Kovács Ernő – NPP; Szent István – szakszervezetek) 1947. jún. 7-i leveléből. Pfeifferék vásárhelyi látogatásait említi még: PIL 274.f. 16/156. óe., 115. l.
- ⁷³ Legalábbis ezt gondolta a vásárhelyi SZDP lapja, amely azt sem tartotta lehetetlennek, hogy Pfeiffer pártja országos zászlóbontása is Vásárhelyen lesz. Lásd AU 1947. júl. 24. A Pfeiffer Zoltánról szóló életrajz írói úgy értékeli, hogy Vásárhelyen erős MFP-szervezetet sikerült kiépíteni, ez azonban feltehetően túlzás. Lásd Földesi M. – Szerencsés K. 2003. 175. o.
- ⁷⁴ FU 1947. aug. 9., AU 1947. aug. 10., VN 1947. aug. 10. Utóbbi cikk szerint érthetelen, hogyan kapott erre rendőrségi engedélyt Keresztes, aki ki sem lépett az FKGP-ből és ki sem zárták onnan. Keresztes jelölését említi Izsák L. 1983. 171. o.
- ⁷⁵ FU 1947. aug. 12., ill. ÁBTL 3.1.5. O-9275, 61. l. Vata Ernő beszéde az FKGP 1947. aug. 17-i gyűlésén.
- ⁷⁶ A téren kb. nyolcezren gyűltek össze; ezek között természetesen MFP-s szimpatizánsok is voltak. Földesi M. – Szerencsés K. 2003. 176. o.
- ⁷⁷ FU 1947. aug. 22., VN 1947. aug. 22. A VN cikke szerint az a pár mondat, amit érteni lehetett Pfeiffertől, fasiszta ostobaság volt... A parasztpárti fiatalok jelentése szerint Keresztes szidta az FKGP-t, majd a demokráciát, de Pfeiffer szavait máris érteni sem lehetett, mert addigra letépték a mikrofon zsinórait. PIL 284.f. 8. óe., VIII. kötet, 131. l.
- ⁷⁸ AU 1947. aug. 28. A csongrádi gyűlés ezután természetesen elmaradt. Az MFP ezután „suttogó propagandával” igyekezett növelni szimpatizánsai táborát, amikor Pfeiffer súlyos sérüléseiről beszámolt a választóknak. Lásd Izsák L. 1983. 197. o. A „csongrádi csata” (Izsák Lajos kifejezése) még a budapesti amerikai követség figyelmét is felkeltette, amely tiltakozott a két politikus megverése és a sorozatos kilengések miatt. Idézi Gábor R. 1998., 250. o.
- ⁷⁹ Földesi M. – Szerencsés K. 2003. 183–184. Beszámolt róla az ÁVO is: ÁBTL 2.1. VII/2. (O-8869) 44. o.
- ⁸⁰ Népi kollégista fiatalok jelentései szerint Pfeiffer aug. 8-án járt Vásárhelyen és 800.000 Ft-ot hagyott ott választási célokra Keresztes Tamásnál. PIL 284.f. 8. óe., VIII. kötet, 113. l.
- ⁸¹ 1947 áprilisában Alföldi Hétfő néven hetilapot indított a helyi NPP-szervezet. Az újság csak 4 számot ért meg. Ez is mutatja az NPP kisebb jelentőségét, ill. anyagi erejét Vásárhelyen. A három pártnapilap hétfőn nem jelent meg, ezt az úrt próbálta betölteni az Alföldi Hétfő, de sikertelenül.
- ⁸² Lásd mindhárom lap, de főleg az Alföldi Újság és a Független Újság 1947. aug.-i számaiban. Az SZDP országosan már 1947. júl. 27-étől kezdve jelszavakban hívta fel a figyelmet a választójog biztosítására. Izsák L. 1999. 245. o. Csongrád megyében az SZDP harcolt leginkább a választójog biztosításáért, lásd Szilágyi J. 1971. 55. o.
- ⁸³ CSML HVL XVII. 1., 1947. júl. 25-i jkv. A párt Dékány Józsefet és Vata Ernőt delegálta a Nemzeti Bizottságba, amelynek két kommunista tagja előbb pártjához fordult, hogy milyen álláspontot foglaljon el a kisgazda kéréssel szemben. Lásd CSML MSZMP Arch.

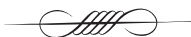
- 23.f. 6. öe., 38. o.
- ⁸⁴ AU 1947. júl. 8. és júl. 10. Takács leszögezte, hogy a választáson külön listával indul a párt és arról beszélt, hogy a választójogi törvény nem változik meg nagy mértékben.
- ⁸⁵ PIL 274.f. 15/68. öe., 125. l. (Megtalálható még: CSML HVL XXI. 501. a., 93/1947. biz. főisp.) A bizottságokon belül Karácsonyi szerint az NPP az MKP-val működött együtt, ugyanakkor vele szemben kialakult egy FKGP–SZDP-koalíció, azaz a két munkáspárt az ellenkező oldalra került. Az ügyről lásd még CSML MSZMP Arch. 21.f. 95. öe., 29.o. és uo. 23.f. 8. öe., 70. o. (Idézi: VDCSMT 1945–1948. 113-114. o.) A 23 szakszervezeti hely átengedéséről lásd még AU 1947. aug. 1.; CSML MSZMP Arch. 23.f. 7. öe., 27. o.; uo. 54.f. 6/10. öe., 112. o.; uo. 54.f. 6/20. öe., 67-68. és 86. o.
- ⁸⁶ PIL 283.f. 16/236. öe., 216–217. l. Megtalálható még: CSML MSZMP Arch. 54.f. 6/11. öe. 93-98. o.
- ⁸⁷ FU 1947. júl. 29.
- ⁸⁸ FU 1947. júl. 29. és 30. A felhívások, ismertetések, figyelmeztetések folyamatosan ismétlődtek a lap aug.-i számaiban is. Az aug. 10-i számban rendkívül részletes ismertető jelent meg *Így szerezheted vissza a választói jogosultságodat!* címmel.
- ⁸⁹ FU 1947. aug. 8. A későbbiekben szinte már komikus kizárási okok is megjelentek, pl. egy 75 éves parasztasszonyt nyilasszervezőnek minősítettek; volt olyan, akit „Kékek Klubja tagság” miatt fosztottak meg választójogától; az egyik szavazókörben a kizárások oka gyakran az volt, hogy „bemondás szerint...” csendőr volt, fegyvert rejtgetett, nyilas volt; hirtelen megnőtt az elmebetegek száma is... Lásd FU 1947. aug. 12. és 13.
- ⁹⁰ FU 1947. aug. 20. A kizártak és kihagyottak eredeti aránya a szavazók 13%-ára rúgott!
- ⁹¹ CSML MSZMP Arch. 54.f. 6/17. öe., 33. o. Az SZDP már júl. 8-án meg is választotta választásvezetőjét, Almássy János SZIM elnököt (két héttel a választások kiírása előtt!), lásd uo. 40. o., ill. PIL 283.f. 16/143. öe., 6. l. Választójogi felhívások jelentek meg a párt lapjában is: AU 1947. júl. 31., aug. 1., majd szinte minden számban.
- ⁹² CSML MSZMP Arch. 54.f. 6/20. öe., 17. o.
- ⁹³ PIL 283.f. 16/236. öe., 216-217. l.; CSML MSZMP Arch. 54.f. 6/11. öe. 93-98. o.
- ⁹⁴ CSML MSZMP Arch. 23.f. 7. öe., 28. o.
- ⁹⁵ PIL 274.f. 15/68. öe., 125. l. Megtalálható még: CSML HVL XXI. 501. a., 93/1947. biz. főisp.
- ⁹⁶ PIL 274.f. 16/157. öe., 134. l. Ez az előrehelyezés azonban végül sorsdöntő lett, mivel Oláh Mihály enélkül nem lett volna képviselő.
- ⁹⁷ FU 1947. aug. 3.
- ⁹⁸ FU 1947. aug. 15. Oláh Sándor mellett Karácsonyi Sándor is visszalépett. Mindkettőjük ellen éles támadást indított az MKP, lásd PIL 274.f. 15/68. öe., 125-126. l. (Megtalálható még: CSML HVL XXI. 501. a., 93/1947. biz. főisp.) Oláh és Karácsonyi visszalépésének valójában igen prózai okai voltak: a választójogi törvény (az 1947. évi XXII. tc.-kel módosított 1945. évi VIII. tc.) értelmében elvesztették választójogukat. Oláh Sándor azért, mert 1946 tavaszán politikai okokból rövid időre internálták; Karácsonyi Sándor pedig az 1944 előtti rendszer pártjaiban viselt állítólagos tisztsége miatt. Mivel nem volt választójoguk, így meg sem választhatták őket.
- ⁹⁹ ÁBTL 3.1.5. O-9275., 64. l.
- ¹⁰⁰ AU 1947. aug. 9.
- ¹⁰¹ Juhász az aug. 7-i országos választmány hátrасorolta a 35. helyre. Lásd PIL 283.f. 28/165. öe., 136. l. Augusztus közepén már a 15. helyen szerepel a tervezeteken. Uo. 162. l. Mind ez a helyi VB és személyesen Posztós Sándor ismételt kérésére alakult így, lásd PIL 283.f. 16/283. öe., 215. l. (megtalálható még: CSML MSZMP Arch. 54.f. 6/18. öe., 23. o.) További jelölések, képviselőlisták találhatók még PIL 283.f. 16/120. öe., 140–160. l.
- ¹⁰² Erdei nem kívánt újra indulni. 1958-as bírósági vallomása szerint azért, mert sem a párt

- jobboldalával (a „peyeristákkal”), sem a baloldalával (Marosánékkal) nem tudott már közösséget vállalni. CSML XXV. 9/b, NB. 1350/1957., 14. jkv., 5. o.)
- 103 Valamennyi párt helyi jelöltjét felsorolta: FU 1947. aug. 24. A Baloldali Blokk pártjainak jelöltjeit lásd még PIL 283.f. 28/165. őe. A Parasztpárt jelöltjeit külön lásd uo. 284.f. 8. őe., I. kötet. A választókerület összes jelöltjét felsorolja Hubai L. 2001. II. kötet 178. o.
- 104 Szilágyi J. 1971. 67-68. o., VN 1947. aug. 5. és aug. 29.
- 105 Szilágyi J. 1971. 75. o., VN 1947. aug. 26.
- 106 CSML MSZMP Arch. 23.f. 11. őe., 29-31. o.
- 107 CSML MSZMP Arch. 23.f. 8. őe., 70. o., ill. uo. 21.f. 95. őe. 29. o. Idézi VDCSMT 1945-1948. 113-114. o.
- 108 CSML MSZMP Arch. 23.f. 11. őe., 54. o.
- 109 PIL 274.f. 16/157. őe., 116. l.
- 110 Ezt biztosan túlzás, vagy ferdítés, hiszen Pfeifferék nagygyűlésén is kb. 8 ezer fős tömeg volt; feltehetően a kisgazdák és a szociáldemokraták is minimum 5 ezer főt meg tudtak mozgatni.
- 111 PIL 284.f. 8. őe., VIII. kötet, 107., 112-113., 119-121. és 131. l. A küldöttek emellett káderjellemzést is készítettek az NPP helyi vezetéséről, s mind a párt elnökéről (Soós János), mind pedig titkáráról (Kovács Ernő) rossz véleményt alkottak. Kiemelték, hogy a pártot lényegében Gyáni Imre hordozza a vállain.
- 112 PIL 284.f. 8. őe., VIII. kötet, 120. l. Az együttműködésre utal: PIL 274.f. 15/68. őe., 139. l. Megtalálható még CSML HVL XXI. 501. a., 97/1947. biz. főisp. Kiemeli az együttműködést még: PIL 274.f. 16/157. őe., 128. l.
- 113 CSML MSZMP Arch. 54.f. 6/11. őe., 149-152. o. Egyes vélemények szerint az SZDP szintén készült a kékcédulákkal való visszaélésekre, de az utolsó pillanatban lefűjták az akciót. Ugyanakkor a választókerületekbe küldött „bizalmi embereik” révén igyekeztek meggátolni az MKP kékcédulás csalásait. Uo. 6/20. őe., 95. o.
- 114 PIL 283. f. 16/236. őe., 208-209. l.; CSML MSZMP Arch. 54. f. 6/11. őe. 89-92. o. A VB elnöke ismét Posztós Sándor lett, alelnökök: Papp Lajos és Bangó János. Az irat szerint: „megkezdjük elvtársaink kiválogatását a választási káderba” (sic). Papp addig is alelnök volt, ám Bangót Szóke Imre helyett választották meg.
- 115 AU 1947. aug. 12., ill. Szilágyi J. 1971. 69. o. A nagygyűlés előkészítésére lásd PIL 283.f. 16/127. őe., 199. l.
- 116 PIL 274.f. 16/157. őe., 137. l.; CSML MSZMP Arch. 21.f. 95. őe., 30. o.
- 117 AU 1947. aug. 24.
- 118 AU 1947. aug. 26. és Szilágyi J. 1971. 70. o. A nagygyűlés előkészítésére lásd PIL 283.f. 16/127. őe., 193. l.
- 119 Szilágyi J. 1971. 79. o.
- 120 VN 1947. aug. 19, aug. 20., aug. 24., aug. 26. ill. AU 1947. aug. 24.
- 121 AU 1947. aug. 30. Idézi még Marjanucz L. 1989. 15. o., ill. Földvári L. 2005. 154. o. Ezután az MKP végleges ellenségei közé sorolta Takácsot is.
- 122 FU 1947. aug. 19.
- 123 ÁBTL 3.1.5. O-9275., 61-63. l. A jelentés szerint a gyűlésen alig 250-300 fő jelent meg, főleg kulákok. Mivel a gyűlés nem nagygyűlés, hanem taggyűlés volt, a rendezvény kezdetén felszólították azokat, akik nem FKGP-tagok voltak, hogy távozzanak. Az ÁVO-nak jelentést író ügynök ezek szerint a pártba beépült személy lehetett...
- 124 FU 1947. aug. 26.
- 125 ÁBTL 3.1.5. O-9275., 66-69. l.
- 126 FU 1947. aug. 29.
- 127 ÁBTL 3.1.5. O-9275., 64. l.
- 128 PIL 284.f. 8. őe., VIII. kötet, 131. l.

MÉSZÁROS TAMÁS

„Most a szamarak lovagolnak, a bölcs pedig gyalog jár”

Levél Németországba = népbíróági ügy

A huszonhat éves hódmezővásárhelyi MÁV-tiszt, Török József 1944. augusztus 20-án vonult be szolgálatra a 101. katonai vonatparancsnoksághoz. Először a Dunántúlra, majd Németországba került katonai alakulatával, ahol 1945. május 1-jén amerikai fogságba került. Török 1946 májusában tért haza Magyarországra. A bajorországi Vilshofenben, magyar tisztekkel, többek közt Almay Béla vezérkari ezredessel, Rózsa János alezredessel került bizalmas kapcsolatba, ők azt kérték a hazatérő Töröktől, hogy vigyen üzenetet családjuknak, illetve próbáljon meg híreket visszajuttatni a számukra, mivel a hazatérést az esetleges retorziótól tartva, egyelőre nem vállalták.

A magán jellegű üzenetek továbbításán túl, egy különleges kérést is teljesített Török József. Rózsa János alezredes azt kérte a hazatérő MÁV tisztől, hogy tájékoztassa az itthoni állapotokról, aki meg is írta egy levélben az általa látottakat-hallottakat. A levél hiteles, tiszta képet ad a hazai viszonyokról, így értékes kortörténeti dokumentum. Tollát egyedül az a szándék vezette, hogy hasznos és pontos információkkal szolgálhasson a hazatérését latolgató főtisztnek. A levélíró pártnak tagja, szimpatizánsa nem volt, friss élményeit „sine ira et studio” írhatta meg az általa szeretve tisztelt Rózsa János alezredesnek.

Levelét egy hódmezővásárhelyi rendőrhadnaggyal, Fodor Pállal kívánta kijuttatni Németországba. Fodor korábban több alkalommal járt Németországban, mivel a II. számú sváb kitelepítő oszlopnál teljesített szolgálatot. Fodort azonban többé nem vezényelték ki. A levél így nem került ki a címzetthez, ehelyett 1946 decemberében – Budapestről, cenzúrázva – a hódmezővásárhelyi rendőrség államvédelmi osztályához jutott el.

Török Józsefet december 22-én hallgatta ki az a Szántó György rendőr alhadnagy, aki az ügyről szóló jelentésében azt írja, hogy Török bűncselekményt követett el „a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről” szóló 1946. évi VII. t.c. 4. §.-ában¹ foglaltakat.² Rendőrhatósági őrizet alatt „csupán” három napig állt, december 22–25. között. A szegedi népügyészség vádirata szerint az általa megírt levéllel a „demokratikus államrend ellen gyűlöletre izgatott”³, ezért az 1946. évi VII. t.c. 2. §⁴ -a alapján állítják népbíróság⁵ elé. Az ügyet 1947. március 20-án tárgyaló öttagú tanács elnöke dr. Bozsó Ferenc volt, a Magyar Kommunista Pártot (MKP) László István, a Szociáldemokrata Pártot (SZDP) Pleskó Béla, a Nemzeti Parasztpártot (NPP) Ökrös Lajos, a Független Kisgazdapártot (FKGP) Lévay Béla népbírák képviselték.

Török József büntetlen előéletű, törvényisztelő állampolgárként került a szegedi Népbíróság elé. A tárgyaláson kijelentette, hogy nem érzi magát bűnösnek, azonban az idők szavát talán megértve igyekezett magát menteni: „1946. május hó végén, amikor hazajöttem a MÁV kötelékéből, mint nyugatost elbocsátottak, pedig a hazahozatali kormánybizottság igazolást adott, hogy sok mindent, többek között vasúti kocsikban külföldre hurcolt magyar nemzeti vagyont hoztam haza. [...] Nevelő apám Dobsa Sándor 1920-ban baloldalisága miatt sokat szenvedett, az inflációs állapotok, az állásnélküliség elkeserített, és ebben az el-

keseredett hangulatban írtam meg a vád tárgyává tett levelet. A levelet felizgatott állapotban írtam meg és, hogy megírtam, őszintén megbántam és soha sem akartam a demokrácia ellen, kifejezetten izgató, lázító szavakat használni, illetve ilyen magatartású ténykedést kifejteni. [...] Sajnálom, hogy ilyen erős vonásokkal jellemeztem a demokráciát.”⁶

Talán kétségbeesése, a büntetéstől való féelme sarkalta arra Törököt, hogy a tárgyalás megkezdése előtt néhány héttel belépjen az MKP hódmezővásárhelyi alapszervezetébe. Ez úgy tűnik a hasznára válhatott, ugyanis a MÁV hódmezővásárhelyi pártszervezete 1947. március 12-én igazolta, hogy „demokratikus magatartása ellen sem a múltban sem a jelenben nem volt, illetve nincs kifogásunk.”⁷ A vádlottat igazolta a Hazahozatali Kormánybiztoság, a Hódmezővásárhelyi Nemzeti Bizottság, a bajorországi vilshofeni, illetve a griesbachi járások magyar vezetői, valamint az Iparügyi Minisztérium is.

A szegedi népbíróság végül azzal az indoklással mentette fel Török Józsefet, hogy „a demokratikus államrend ellen gyűlöletre nem izgatott, annál is inkább, mert a vádlott őszintén megbánta, hogy kellő tájékozottság nélkül olyan tartalmú levelet írt, amely a demokratikus kibontakozó lehetőséget erős kritikával illeti, amint hogy a későbbi időben már nem írt volna nyilván ilyen tartalmú levelet, amikor már megismerte volna a való helyzetet.”⁸

Dr. Serényi György népbüvész azonban nem volt ilyen megértő, ezért a Népbíróságok Országos Tanácsához (NOT) fellebbezett. A NOT 1948. október 4-én helyben hagyta az elsőfokú ítéletet, mivel leszögezte: „A vádlott által írt és a vád tárgyává tett levél kétségtelenül tartalmaz olyan kitételeket, amelyek bizonyos mértékben a fasiszta környezet behatása és a fasiszta nevelésből eredő fertőzés jelei felismerhetők, azonban ezek bűncselekmény tényálladékát nem valószínűsítették meg.”⁹ A NOT döntése helyes, az indoklás viszont helytelen, hiszen súlyos „fasiszta” bélyeggel illetik Török Józsefet, illetve környezetét. A fasiszmus vádja politikai szitokszóvá, a kommunista hatalom bevált fegyverévé vált – melyet az élet minden területén, így az igazságszolgáltatásban is használt –, és akár munkás származású, vagyontalan állampolgárokkal szemben sem tétovázott ezt alkalmazni, ahogy ezen ügy is mutatja.

Török József levele, a szegedi Népbíróság által lefolytatott tárgyalás, valamint a vádlott kétségbeesett kiütkeresése jól érzékelteti hat évtized távolságból, hogy „kibontakozó demokrácia” helyett egy totalitárius rendszer kiépülése felé haladt Magyarország.

Kedves Alezredes Úr!

Ígéretemhez híven hozzáfogok az itthoni helyzet jellemzéséhez. Nem akarok rossz májű lenni a jelen helyzettel kapcsolatban, de Petőfi talán ilyen miliőben írhatta meg „Egy bölcs hajdan...”-hoz címzett versét, mely így szól:

*Egy bölcs hajdan¹⁰ utazott
Azóta az idő megváltozott,
Nagyon megváltozott már,
Most a szamarak lovagolnak,
A bölcs pedig gyalog jár.*

Petőfi: Szalkszentmárton (részlet)

Hála a jó Istennek szerencsésen hazaérkeztem, különösebb baj nélkül. Pesten való átutazásomkor mivel sem „Pénz”-zem ez a roppant úr, sem „Élelmem” ez a másik roppant nagy úr nem volt, csak két napig tartózkodtam, s így nem tudtam elintézni akkor az alezredes úr által kért dolgokat. Most szüleimnél vagyok Hódmezővásárhelyen, akiknek szintén

több holmijuk elveszett, de hála Istennek egészségesek, s élnek. Mindenki a mának él most idehaza. Tervezgetni és gondolkodni kár, hisz a holnap mindent keresztülhúz. Mindenki él máról-holnapra, mindenki epedve vár egy jobb jövő után, de hogy rövidesen bekövetkezne, azt senki sem hiszi.

Itt van a jó pénz kérdése. Mindnyájan várjuk, mindenki arról beszél, de még olyan emberrel, aki hinné is, hogy tényleg stabil és megbízható lenne, olyannal még nem beszéltem.

Keserű és nehéz az élet idehaza. Olyan, mint amilyenről többször beszélgettünk és festegettünk odakinn egymás-között, egymásnak. Olyanok, akiket úgyszólván senki sem ismert, különböző ürtügyek miatt hosszú éveket kapnak, s olyanok, mint pl. a nemzeti színház igazgatója, aki személyesen Hitler-től a „Sas” rendet kapta jutalmazásképpen, s Németországban is többször szerepelt mint rendező, s éppenséggel nem volt baloldalinak mondható, az igazoló bizottság simán igazolta. Minden attól függ ki milyen szerencsés órában született.

Jelenleg még én is foglalkozás nélkül vagyok. A Hazahozatali Kormánybizottság igazolt, hogy jelentős érdemeket szereztem a Szt. Salvator körzetben levő magyar javak összegyűjtésében és őrzésében, (a saját kezű kimutatásokat melyeket az Almay ezredes úrral¹¹ készítettem megtalálták idehaza s csak így sikerült ezen igazolványt megkapnom), s ennek dacára habár azt is elismerték, hogy mint katona parancsra mentem ki, s nem mint civil hagytam el az országot, mégis megmondták nyíltan, hogy mint „nyugatos” számolhatok a „B”-listázással. Tehát elmondhatom, hogy voltam vasutas is... S hogy mi lehetek? Az érettségim s az a pár főiskolai végzettségem legfeljebb családi gazdálkodásra képesít, közhivatalokban irodaseregető tisztségre. Sajnos szüleim nagyon meggondolatlanok voltak velem szemben, mikor leérettségiztettek, s egyetemre adtak. De hát ezeknek már utána vagyok. S most sajnos viselni kell hátrányait.

De mindezek dacára is élünk idehaza. Élünk, mert ez a természet törvénye. Könnyörtelen ítélet a természettől az élet. Hinni már nem tudunk semmiben. Hiába Keletre, hiába Nyugatra nyújtott segítséget kérő kezünk, nem segítenek rajtunk. Bele kell törődnünk, hogy a háborút elvesztettük, s ennek mindnyájan ihatjuk a levét, habár nem mindnyájan préseltük. Rajtunk egyedül a jó Isten segíthet csak, pedig oly sokan elhagyták idehaza már Őt. Ezeknek nincs sem, Istenük sem hazájuk, sem barátaik. Ilyenek ténykedéseivel és által csak a mai helyzetet magyarázni.

A helyzet tehát olyan amilyet az alezredes úr odakint teljesen tisztán már akkor látott és tudott mikor még kinn együtt beszélgettünk. Nincs mit és nem is szabadna arról többet írnom. Ez is több a lehetőségnél és mértéknél, de remélem, hogy nemcsak egyedül vagyok jobb érzésű ember még idehaza, s így nem fog ezen levél avatatlanok közbelépésével elakadni, s nekem bajt okozni.

Nem túloztam semmiben a valót írtam. Hozzáteszem ezt nem Pestről, ezt vidékről írtam. Ha Pestről írtam volna, talán a címzés után egy emberi csontvázat rajzoltam volna, s aláírtam volna. Talán úgy tudtam volna a legjobban jellemezni azt az állapotot, melyben a pestiek állanak. Maholnap mezítelen járnak a Pestiek és a földön alszanak, mert egy cseppnyi élelemért mindenüket oda kell adni. Nem mese ez, ez a reális való helyzet!

Beesett munkásarcok, éhező tisztviselők, síró édesanyák, s vézna gyerekek, ez a mostani Magyarország külső képe. Rohammunkáról ír a sajtó. Ez a rohammunka a békebeli normális termelés 50%-át sem éri el. De ez ma rohammunka!

Még a politikáról nem szóltam. Hát igen. Van négy párt. Ezek közül három együtt dolgozik a negyedik ellen. Az kapállódzik, de bizonyos okok miatt hallgatnia kell. A többi-

eknek mindent szabad, de ennek a pártnak semmit. Én eddig még nem léptem be egyikbe sem. De látom, hogy nem is érdemes, mert egyik sem harcol tisztességes úton a boldog és tényleg demokratikus Magyarországért. [...] ¹²

Lehet, hogy odakinn talán nem elég súlyos a kifogás, de idehaza elhíhet, hogy nem tudok annyi pénzt összegyűjteni, hogy felutazzak Pestre és 2-3 napi ott tartózkodás után ezen összeg elég legyen a visszaútra is. Naponként négyszeresére ugrik, tehát negyedére esik a pénz s így nagyon nehéz utazgatni. De hát megígértem, s meg is fogom tenni, ha időben kissé eltolódik is a dolog. A következő szállítmánnyal, ha lesz még kiszállítás (mert nem akarják az amerikaiak befogadni a svábokat azért mert nem tudják élelmezni őket, mondják ők) küldöm a még hiányzó leveleket. Egyről sem feledkeztem meg.

Elsősorban az Alezredes urat üdvözlöm, s kérem az Istent, hogy továbbra is segítse a magyarok érdekében munkálkodni, mert oly becsületes emberekre szüksége van az itteni magyaroknak is amilyen alezredes úr ott kinn volt. Üdvözlöm továbbá Kálmán Bátyámat is, s az irodabelieket, valamint az iroda által megismert többi urakat is.

A vagyontárgyakat őrzőknek üzenem, hogy a javak mellett tartsanak ki, ne hagyják ott, mert idehaza azok nélkül úgy sem igazolják, s itthon minden tárgyra nagyon nagy szükség van. Mindenki hozzon haza mindent. Hivatalos személynek semmit sem vesznek el. Közbiztonság is tűrhető, mondjuk kielégítő, tehát aki jön haza, semmit ne adjon el, mindent hozzon magával. Minden ruha és cipődarab súlyos aranyat ér. Tehát ruhaneműt mindenki szerezzen be, mert idehaza nincs, s nem lehet csak aranyért kapni. Odakinn mégis könnyebb hozzájutni.

Végül kérem alezredes urat, hogy ezen levelemet mivel ezt csak alezredes úrnak szántam, ne mutogassa másoknak, pláne ne olyanoknak, aki idehaza ellenem ebben a [...] ¹³ világban ellenem felhasználhatnak az általam lefektetett kifejezésekért. [...] ¹⁴ S még egyszer arra kérem az Alezredes urat, hogy másnak ne mutassa meg. Mondja azt, hogy semmi különös nincs benne, privát természetű dolgokról írok.

Az Alezredes úrnak azt tudom ajánlani, hogy ha eddig nem tért haza, maradjon még,

- mert élleme
- szabadsága

• így mindene megvan, ami minimális ajándék idehaza alezredesi rangját tekintve nem volna meg.

Úgy gondolom, hogy talán nem soká elérkezik az az idő, hogy ha valaki azért mert katonatiszt volt, de egyébként becsületes tisztaműltú és kezű volt, mint amilyennek az Alezredes urat is megismertem, nyugodtan jöhet haza, nem kell az internáló tábortól rettegnie. Most még könnyen megtörténhetne ez. Úgy gondolom, megérzi ezt az Alezredes úr, hogy mikor kell hazatérni.

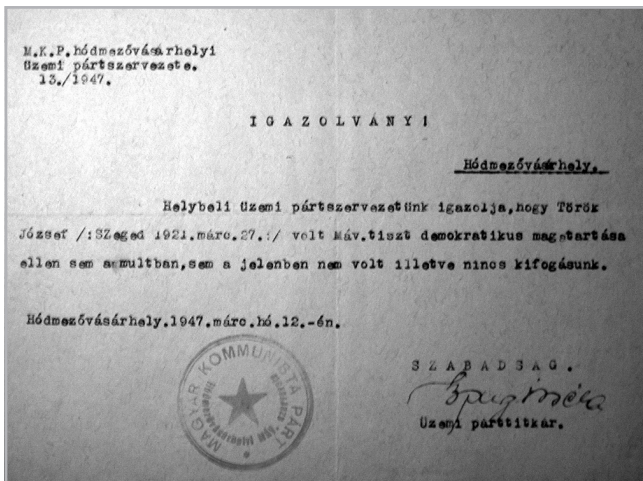
Ezt csak javaslom. Úgy tegyen, amint elhatározta. Ezt csak azért írtam, mert tudom, hogy Alezredes úr mindég csak utolsó sorban jött a többiek után. A többség volt az első, s csak utána a saját személye. Most is a többségért hozandó áldozathozásnál nehogy az alezredes úr essen áldozatul.

Idehaza, ha hazajönne a közért, a közjavakért nem biztos, hogy úgy fogadnák, amint azt ténykedéseiért megérdemelné. De ha más nem a jó Isten és én tudom, hogy megáldja érte és megsegíti. Kérem én is őt erre, mert a segítségével egy igaz, becsületes magyar embert fog érni, aki megérdemli azt.

Sok-sok szeretettel üdvözlö alázatos tisztelője: Jóska

JEGYZETEK

- 1 A Sulyok Dezső által „hóhértörvénynek” nevezett antidemokratikus jogszabály negyedik paragrafusa szerint vétséget követ el az, aki két vagy több személy jelenlétében olyan valótlan tényt vagy való tényt olyan módon állít vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy az 1. § (1) bekezdésében meghatározott államrend vagy köztársaság iránt megvetést keltsen vagy nemzetközi megbecsülését csorbítsa.
- 2 Csongrád Megyei Levéltár (CSML) Népbírói iratok, VII. 2. fond, 48. doboz, NB. 96/1947. Török József periratai.
- 3 Uo.
- 4 Eszerint büntettet követ el az, aki a) az 1. § (1) bekezdésében meghatározott államrend vagy köztársaság megváltoztatására lázít, b) a demokratikus államrend vagy annak alapintézményei ellen gyűlöletre izgat, c) egyes személyek vagy csoportok ellen azok demokratikus vagy köztársasági meggyőződése miatt gyűlöletre izgat, d) az állampolgári szabadság vagy jogegyenlőség érvényesülése ellen vagy nemzetiségi, faji vagy felekezeti gyűlölködésre izgat, illetőleg annak felkeltésére alkalmas más cselekményt követ el.
- 5 A népbírói iratok, illetve népiügyszékek hálózatát az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81/1945. M. E. sz. január 25-i rendelete alapján kezdték kiépíteni. Hivatalosan deklarált célja az volt, hogy a háborús bűnösöket és a népellenes bűncselekmények elkövetőit felelősségre vonják, de ezentúl az is, hogy a felelősséget kivegyék a „politikailag megbízhatatlannak” tartott szakképzett bírók kezéből. A rendelet alapján minden törvényszéki székhelyen öttagú bíróságot állították fel, de több helyen ún. kihelyezett tanács ítélkezett. A népbírói iratok az MNFF öt pártja és a szakszervezetek által delegált hat laikus személy alkotta, valamint egy szakképzett tanácsvezető bíró, akinek szavazategyenlőségénél volt döntő szava. Ezzel azonban megteremtődött a lehetősége annak, hogy a népbíráskodás a pártpolitikai csatározások színterévé váljék.
- 6 CSML Népbírói iratok, VII. 2. 48. doboz, NB. 96/1947. Török József periratai.
- 7 Uo.
- 8 Uo.
- 9 Uo.
- 10 A levélíró kihagyta itt a „számáron” szót
- 11 Almay Béla ezredesről van szó.
- 12 Olvashatatlan rész.
- 13 Olvashatatlan rész.
- 14 Terjedelmi okból nem kerül közlésre a levélnek azon része melyben személyes üzeneteket továbbított a levélíró több Németországban tartózkodó magyar tisztnek.

ORBÁN IMRE

A kiszombori római katolikus egyház küzdelmei a kommunista térnyerés és a hatalomátvétel idején

A Maros bal partján fekvő Torontál vármegyei Kiszombor a Csanádi Egyházmegye ősi templomos helye. Már az 1333-as pápai tizedjegyzékben szerepelt. A török háborúk után plébániáját 1753-ban szervezték újjá. Lakói magyarok és szinte teljes egészében római katolikusok. Kegyura a Rónay család. Méltán írta Árpás Gyula plébános: a Rónay „párját ritkító földbirtokos család. Kiszombor haladása és jóléte e családdal van szorosan összekötve. A család önzetlenül, saját érdekeit is sokszor fölálldozva szolgálja a község jólétét és haladását.”

A vidék jeles napja volt Nagyboldogasszony (augusztus 15.), a kiszombori templom búcsúja. Az ünnepre a környező plébániákról több száz fős tömeg zarándokolt ide. Különösen sokan jöttek Makóról. A délelőtti szentmise után a templom körüli téren kirakodóvásár várta a tömeget. Az ünnepre kicsinosított házakban egész nap folyt a vendégeskedés, este pedig a falu fiataljai számára táncmulatságot rendeztek. A plébános a falu közléte szempontjából is jelentős ebédet adott a helyi és az ide érkező „intelligencia” számára.

A trianoni tragédia után a falu határszéli településsé vált. Vonzáskörzetét a trianoni diktátum megcsönkította, ugyanakkor Kiszombor Torontál vármegye Magyarországon maradt töredékéből szervezett Torontáli Esperesi Kerület központja lett. Az egyházközség anyagi alapjai rendezettek voltak. A templomot följújtották, minden szükséges felszereléssel kifogástalanul ellátták. A Rónay család anyagi áldozatvállalása továbbra is példamutató.

A falu lelki élete

A lelki életre (miselátogatás, szentáldozás, gyónás, keresztelések, bérmlás, egyházi házasságkötések és temetések, népmisziókon és lelkigyakorlatokon való részvétel, vallásos egyesületek működése) nem lehetett különösebb panasz. A tisztán polgári házasságok száma csekély volt. A vallásilag vegyes házasságok nagy része katolikus módon kötött. A válások száma az 1930-as években már növekedett, a születések száma pedig csökkent. Ugyan a halálzási arány javult, a természetes szaporodás mégis lassult. A hívek nagy többsége szentiségekkel ellátva hunyt el. Húsvétkor általában mintegy ezren gyóntak. Vasárnaponként több százan jártak templomba. A 8 órás misén megtelt a templom, a nagymisén 2-300 voltak jelen. A hívek egy része azonban csak évente háromszor, az éjféli misén, húsvéti föltámadási misén és körmeneten, valamint a szilveszteri hálaadáson jelent meg. A karácsonyi éjféli szentmisén ezernél is többen vettek részt.

A falu fontosságát jelzi, hogy itt a település határain túlmutató jelentőségű vallásos összejöveteleket szerveztek: Szent Imre ünnepély – 1930, katolikus nap – 1935. augusztus 15. (ekkor a környező településekről: Ferencszállás, Klárafalva, Deszk, Szőreg, Ószentiván, Újszentiván, Kübekháza, Makó, Püspöktele, Apátfalva, Földeák, Királyhegyes kb. kétezen jöttek ide), katolikus nap és a legényegyletek nagygyűlése – 1936, szent miszió

– 1937. Az eucharisztikus kongresszusra 168 fő utazott el. A helyi élet sajátos mozzanata a termésbetakarítási ünnep. Ennek első része délelőtt egyházi szertartás volt. A templomi hálaadás után a hívek körmenetben vonultak a főtéri Szent István-szoborhoz, ahol szentbeszéd hangzott el. Délután műsoros előadás következett: énekek, szavalatok, fölolvadás, mesejáték és este: kaláka. Mindezek fényében nem csoda, hogy a község képviselőtestülete 1938. február 7-én kimondta, mivel „a község népe katolikus, vallásos érzelmű, Istent tisztelő”, a község hivatali helyiségeiben, a tanácsteremben és a szegényházban a falra keresztet helyeznek el. Országosan a falura irányította a figyelmet, hogy a templom 1939-es renoválása közben középkori freskót találtak a szentély mennyezetén.

1944-ben a front közeledtével a helyi plébános, Kleitsch Mátyás – aki 1927 és 1954 között volt a település lelkipásztora – híveivel maradt. Kiszombor határa csatatérre változott. A szörnyű időkről írta Kleitsch plébános: „A hívek ebben az időben meleg ragaszkodást tanúsítottak az egyházhoz és hozzám is, mert köztük maradtam. Igen nagyra értékelték, hogy nem hagytam el őket, amikor az összes hivatalnokok elmenekültek. A templom mind jobban megtelt.”

A plébánia 1944 és 1947 között

Az orosz bevonulás traumája után az egyházközség élete rendeződni látszott. Az egyházi épületek, a templom, annak berendezése és felszerelése megfelelő állapotú volt.

Az új rendszer berendezkedésének érdekes mozzanata, egyben a plébános közkedveltségének tanúsítója, hogy a szerveződő kommunista párt megpróbálta tagjai sorába beléptetni. Ekkor még a faluban működő minden jelentősebb pártról (kiszgazda, kommunista, szociáldemokrata) el lehetett mondani, hogy nyíltan nem volt egyházellenes. Ugyanakkor rendkívül hátrányos volt a lényegében „stólaváltságként” kapott 2000 pengős évi községi segély 1945-ös megszüntetése mondván: „akinek kell a pap, fizesse meg.” Mivel megszűnt a kegyuraság és az attól kapott támogatás is, az egyházközség kiadásainak fedezésére be kellett vezetni a hívek terhére az egyházi adót.

Komoly konfliktus alakult ki Körmeny Sándor káplán körül. A frontról való hazatérése után oroszellenes beszédek és a levették frontra vitelének vádjával szinte azonnal letartóztaták. Igazi bűne azonban az, hogy túlságosan népszerű volt, és eredményesen foglalkozott a fiatalokkal. Körmenydt az új hatalom „száműzte” a faluból. Amikor egy küldöttség jött a plébániára a határozatnak érvényt szerezni, hatalmas tömeg jelent meg az épület előtt, és követelték, hogy Körmeny maradjon. A hatalom meghátrált az ún. „kisöprűzés” előtt, ugyanis a fölvonuláskor a tömegben egy hatalmas nyírfasöprűt hordoztak körül. Amikor kitértek Makón a káplán tárgyalását, sokan átmentek az eseményre. Kisebb szenzációnak számított, hogy „a fővádó” tanú a jelenlévő kiszomborikai „fenyegető közbekiáltásaira” viszszaavonta vádjait. „Az ügyész megállapította azt a szokatlan jelenséget, a vádló tanúk mind a vádlott mellett vallottak, nincs is szükség a mentő tanúk kihallgatására.”

Körmeny a fölmentése után visszaköltözhetett Kiszomborra. A helyi kommunista pártszervezet azonban nem nyugodott bele a vereségbe. 1946. március 15-én ismét megpróbálták száműzni a faluból, a plébánia előtt összegyűlt néptömeg láttára azonban újlag meghátráltak, és jobbnak látták elállni tervüktől. A reakció végül mégis diadalt aratott, hisz a káplán húsvét után a fenyegető körülmények hatására, előljáróival egyetértésben, más szolgálati beosztást kért. További csapást jelentett, hogy – noha a káplánt sikerült időlegesen

megmenteni –, a tanítók és tisztviselők közül több, az Egyházhoz ragaszkodó személyt a helyi kommunisták föllépése nyomán „reakciónak” minősítettek, és már 1946-ban eltávolítottak. Ennek ellenére még 1947-ben is azt jelenthette a plébános, hogy a község vezetői közül az Egyház iránt a tisztviselők jó szándékúak, az orvosok gyakorló katolikusok, a védőnő szintén vallásos katolikus nő volt. Nehézséget egy-két tanító magatartása jelentett, és az, hogy a községi bíró kommunista volt, a rendőrség meg olyan, mint „amilyen a belügyminiszter.”

1946. július 19-én e belügyminiszter, a kommunista Rajk László rendelete folytán föl-oszlatták a Katolikus Legényegylet kiszombori csoportját, vagyonaát zár alá vették. A helyi katolikus ifjúság gyülekezőhelyének számító egyleti otthont lepecsételték. Kis idő múltán, 1947 szeptemberétől az épületet újból használhatták a ministránsok, az egyházközségi lánycsoport, a nagyobb fiúk, és gyűlésterem is lehetett. 1949. január 20-án azonban megint elvették, most már véglegesen, az úttörőmozgalom számára. Szimbolikus jelentőségű, hogy az elvétel után a falon függő keresztet azonnal lekasztották, és átküldték a plébániára.

A legényegylet föl-oszlatása után is még nagyobb létszámú katolikus egyesületek működtek tovább az egyházközségben: az Anyaszentegyházat Védő Egyesület (AVE) 30, a Rózsafüzér Társulat 300, a Jézus Szíve Egyesület 150 taggal, emellett az egyházközségnek volt ifjúsági csoportja és „Szent gyermekség” missziós egyesülete. (Énekkart nem tudtak szervezni.) Ezen egyesületeknek a vagyona is zár alá került.

A plébánia törekedett az egyházi sajtó népszerűsítésére. 1947 húsvétja előtt sajtónapot tartottak. Új Emberből rendszeresen 60-at, a Szív újságból pedig 30-at adtak el. A katolikus kalendáriumból évente 300 kelt el. Ekkor a plébános nem járatott semmiféle lapot. Korábban járt a plébániára a Magyar Kultúra, a Katolikus Szemle, a Linzer Quartalschrift és az Egyházi Közlöny. E néhány évben összességében a hitélet föllendüléséről lehet beszélni, bár a plébános szerint az „igazán katolikus” családok száma kevés. Változás, hogy 1944-től napközben már nem tartották nyitva a templomot, ami a határ közelsége miatt kialakult botrányos közállapotokkal van összefüggésben. A faluban a csempészés, a lopások miatt valóságos hadiállapot alakult ki. A román lókötőkkel fegyveres összecsapások törtek ki. Rajk László belügyminiszter több század fegyveres rendőrt vezényelt 1947 őszén a térségbe a rend helyreállítása végett.

A szertartások: misék, litániák, szentórák, vecsernyék, szentségimádások más ájtatóságok rendben folytak. Minden gyermeket megkereszteltek, a hitoktatással sem volt gond. A híveknek kb. 15 %-a halt meg szentségek nélkül, de mindegyiküket egyházi szertartással temették el. Az ősi hagyományt, miszerint temetésekkor a papért és az asszisztenciáért lovas kocsit küldtek, őrizték. Az „élelmesek” a háború után az oroszoktól vagy a Dunántúlról szereztek lovat, és ezekkel pótolták a lóállományban tapasztalható háborús veszteségeket. Jelképszerű változás, hogy míg korábban a betegekhez az Oltáriszentséget födetlen fővel, karingben, ministráns kíséretében vitték, most mindez „kabát alatt” történt. Az emberek növekvő számban vettek részt a szentmiséken. Az 1947-ben a hívek 20 %-a járt vasárnaponként istentiszteletre. Népszerűek voltak a körmenetek (föltámadási, úrnapi). Egyik kapcsán írta a plébános a Historia Domusban: „Soha nem láttam azelőtt ilyen tömegmegmozdulást Kiszomboron.” Ugyanakkor megjegyezte, az is igaz, hogy „a népnek bizonyos rétege most sem mozdul és idegen marad az Egyház számára.”

Megkülönböztetett fontossággal bírt a Boldogasszony Év. Ennek demonstratív szerepe is volt: bizonyítani a hatalmat mind inkább kisajátító kommunista párt vallásellenes ideológiájával szemben az Egyház erejét és támogatottságát. Kiszomboron az 1947. szeptember

28-án tartott alkalmi körmeneten hatalmas tömeg vett részt. A Boldogasszony Év ájtosságokkal, búcsújárásokkal, templomi programokkal telt. Különösen népszerűek voltak a hadifoglyokért végzett imádságok, hisz szinte nem volt család a faluban, melynek ne lett volna fogságban sinylődő tagja. A szabadság utolsó pillanatait kihasználva az egyházközség 1947-ben lourdes-i barlangot épített.

A plébánia helyzete a Rákosi-diktatúra alatt

1940-es évek vége és az 1950-es évek eleje az egyházellenes akciók erősödését hozta. Az országos politikának megfelelően a diktatúra képviselői helyben is a leszámolásra törekedtek. Képtelen vádak, hazugságok, aljas akciók – ezek e néhány év jellemzői.

A leghevesebb támadások az egyházi oktatást és a hitoktatást érték. Ennek jelentős állomása az egyházi iskolák államosítása kapcsán 1948. június 11-én született képviselőtestületi állásfoglalás. A kiszombori képviselőtestület elhatározta, hogy dobszó útján közhírré teszik, a testület helyesli a felekezeti iskolák államosítását, és fölhívta a lakosságot, hogy „ne engedje magát félrevezetni azoktól, akik vallás ellenesnek állítják ezt.” Utalnak arra, hogy Kiszomboron csak egy állami iskola van, és senki sem mondhatja róla, hogy vallásellenes lenne. A képviselők persze tudták, ezt nem könnyű az emberekkel elhittetni, ezért elhatározták, hogy az ügy népszerűsítése végett 13-án (vasárnap) „felvilágosító megbeszélést” folytatnak haladó tanítók, a demokratikus pártok tagjai és értelmiségiek utcánként a lakossággal. Mivel ez nem tűnt könnyűnek, a fölvilágosítást végzők számára előző nap, 12-én, szombaton este fél 9-től eligazítást tartottak. Figyelemre méltó és egyben kifejezi a falu népének hangulatát, hogy a testület határozati javaslatát ekkor még így fejezte be: „a képviselőtestület mondja ki, hogy az államosítással kapcsolatban kéri a kötelező vallásoktatás törvénybe iktatását.” A kérésnek nem sok fogantatja lett.

Kleitsch plébános a heti több mint harminc hittanóra ellátására a szegedi iskolánővérektől kért segítséget. Kedvező választ kapott, így 1948 szeptemberében, az egyházi iskolák államosítása után két apáca érkezett Zomborra. Magánháznál laktak, ellátásukról a hívek, tüzelőjükről a plébánia gondoskodott. Hamar népszerűek lettek, lendületet adtak a hitoktatásnak. Az időlegesen visszakapott legényegyleti teremben is szerveztek délelőtt, hetenként kétszer két-két órában hittant. A nem az iskola épületében tartott oktatás és látogatottságuk kivívta maga ellen a helyi kommunista pártszervezet haragját. Bevezetésként a makói Csanádmegye című újság nagy cikkben vádolta meg a nővéreket. A szerző Mindszenty fekete serege tagjainak bélyegezte őket, és igyekezett ellenük alig egy hónapnyi hitoktatás után hangulatot kelteni. Rémhírterjesztéssel, alattomos híresztelésekkel vádolták az apácákat, s azzal, hogy kenetteljes szóvirágokkal nyerik meg az embereket céljaiknak. „Nem volt védekezés” – foglalta össze a helyzetet a plébános. A védelemre esély sem nyílt, mivel a kormány rendeletileg tiltotta el azokat az oktatástól, akik – mint kinevezett tanítók – nem fogadták el az államosítást, így a nővéreknek menniük kellett. Ekkor újabb apáca érkezett Szegedről, de 1949 januárjában neki is távoznia kellett.

Az egyházellenes föllépés jelképes kifejezője, hogy az iskolában még a „Dicsértessék a Jézus Krisztus!” köszönést is megtiltották. A hitoktatás feladatát végül a plébánosnak, káplánnak és püspöki megbízás alapján Schwarz Rezsőnek, az egyházközség világi elnökének, nyugdíjas iskolaigazgatónak kellett ellátnia. 1949. szeptember 12-én bevezették a fakultatív hitoktatást. Ez további „lehetőséget” nyitott a gyermekeknek az oktatás alóli kivonására.

A hatóságok részéről gerjesztett hangulatra jellemző a községi képviselőtestület Mindszenty primás elleni állásfoglalása. Őt magát a „fekete reakció” vezetőjének nevezték, munkáját uszításnak bélyegezték. Az 1948. október 29-ei ülésén a testület, beállva az országos folyamatok irányába, kijelentette, nem engedhető meg, hogy a hercegprímás beavatkozzék politikai ügyekbe, és hogy „a katolikus egyház magyarországi feje a demokrácia ellen propagandát fejtessen ki.” A határozatot végül 23 igen és 3 nem szavazattal fogadták el. Az ügyben tiltakozó táviratot szándékoztak küldeni a belügyminisztériumnak, amiben már egyhangúlag hozott határozatról van szó.

A hatalom igyekezett ellenőrzése alá vonni az egyházi ünnepeket, igyekezett azokkal versengő, illetve azok helyett más rendezvényeket szervezni. A „legkellemetlenebb”, nagy tömeget vonzó esemény a templom búcsúünnep (Nagyboldogasszony) volt. Megtartását természetesen engedélyeztetni kellett. Egy ilyen kérésről tárgyalt a falu végrehajtó bizottsága 1951-ben. A plébános azzal fordult a testülethez, hogy tegye lehetővé a búcsú megtartását, mivel akkorra már – elutasítás esetén erre lehetett legkézenfekvőbb módon hivatkozni – a sürgős mezőgazdasági munkák javarészt befejeződnek. Az ülésen fölmerült, hogy a búcsút az ünnep napját (augusztus 15.) megelőző vasárnap tartsák. Erre az egyik végrehajtó bizottsági tag, látva, hogy e téren olyan korlátok vannak, aminek nem tudnak túllépni, így vélekedett. „Mi hiába akarjuk azt elérni, hogy [ekkor] dolgozzanak, nem igen tudjuk elérni, mivel ez a nap ősrégi ünnep.” A végrehajtó bizottság saját hatáskörben nem mert dönteni, ezért július 29-én úgy határoztak, a Járási Tanácshoz fordulnak.

Nem volt sikeres augusztus 20-a átideologizálás sem. Szent István királynak határozott kultusza volt a faluban. A templomban több ábrázolása, neki szentelt oltár és harang volt. A szent király személyét körülvevő tisztelet kifejezéseként köztéri szobrot állítottak neki. A templommal szemben, a falu főterén lévő akkori, egész alakos szobrot a király halála 900 éves évfordulójának emlékére rendezett jubileumi évben, 1938-ban fényes külsőségek és egyházi szertartás keretében avatták föl. Ez méltó körülményeket teremtett általában a Szent István nap megrendezésének. Az új hatalom ezt akarta Kiszomboron is alkotmányünnepé átlenyegíteni. A végrehajtó bizottság azonban kénytelen volt megállapítani 1951. augusztus 25-én, hogy „Augusztus 20-a megünneplése nem úgy sikerült, ahogy annak kellett volna. Oda kell hatni a Végrehajtó Bizottságnak, hogy a jövőben ilyen hiba ne forduljon elő. A 200%-on felüli teljesítők sem jelentek meg a nagygyűlésen, bár ki lettek értesítve. A tömegszervezetek, a Tanács és a Földművelésügyi szervezet sem vette ki a részét úgy, mint ahogy azt kellett volna alkotmányunk ünnepeére.”

Könnyebb volt május elseje esete. A majálisoknak komoly hagyománya volt Kiszomboron is. A hatalomnak lényegében a korábbi majálisokat kellett lemásolnia „megtisztítva” a hagyományokat az esetleges klerikális és más, nem tetsző világnézeti, értékrendi tartalmaktól. Korábban a majálisot a Rónay család védnökségével a Gazdasági Olvasókör szervezte. Ennek a szórakozás és jótékonyág mellett mezőgazdasági bemutató jellege is volt. Középpontjába a lótenyésztés került. (A ló jelentősége még ekkor is az egész gazdálkodás szempontjából meghatározó.) A majálisok hagyományos eseményei: versenyek, a jól dolgozók jutalmazása, zászlók alatt és zenei kíséret mellett látványos fölvonulás, táncmulatság.

Az ünnep megrendezésére a Rákosi-diktatúra idején is előkészítő bizottságot hoztak létre. Az úttörőkkel végigjárták a falut, hogy az eseményre meghívják a község lakóit. Május 1-jén zenés ébresztő keltette a falut, 9 órakor fölvonulás (előzőleg a fölvonulás útját gondosan elsimították), 10-kor nagygyűlés következett. Délután díjazásos kultúrversenyre,

lőversenyre és sportműsorra került sor. Este (cserkész, levente mintára) tábortűzet terveztek és táncmulatságot. Előzőleg az úttörőket versenyre hívták, mondván, ki díszíti föl legszebben az ablakát. Elhangzott olyan javaslat is, miszerint az ünnep fényét növelné, ha a falu végrehajtó bizottsága és a földműves szövetkezet dolgozói kötelet húznának. Egyben megbízták a végrehajtó bizottság tagjait, hogy mennél több embert hozzanak magukkal az alkalomra. Május 1-je már jobban sikerült. 1951-ben például a költségek levonása után 1400 Ft tiszta jövedelem keletkezett. Ebből 400 Ft-ot adtak a koreai gyermekek támogatására (jótékonyság), a többit az úttörők táboroztatási költségeinek a fedezésére fordították, „hogyan felejtethetetlen legyen részükre a táborozás.”

Az egyház, a plébánia és a papság minden támadás és nehézség közepette őrizte jelentőségét. Mikor nyilvánvalóvá vált a helyi hatalom számára, hogy „a népnevelő munka” során sok hibát követtek el, a begyűjtésnél gondok álltak elő, mivel a „dolgozó parasztok” nem értik meg a begyűjtés fontosságát, a következő javaslat született 1951. február 10-én: helyben is alakítsák meg a katolikus papok békebizottságát, „fel kell hívnunk nekünk is a helybeli papokat, hogy a béke megvédése érdekében használjanak fel minden alkalmat. A begyűjtés terén is tegyék meg kötelességüket a nép államával szemben.”

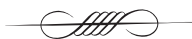
A hitéletre csapást jelentett, hogy 1949-ben ismét elvették az időlegesen visszkapott és közösségi helyül szolgáló legényegyleti termet. További veszteség, hogy a plébánia az 1951. augusztus 15-én tartott egyházközségi képviselőtestületi ülésén kénytelen volt fölajánlani valamennyi földbirtokát az államkincstárnak. Mindezek mellett a plébániának előbb tervkölcsönt, később békekölcsönt is kellett jegyeznie. A kiesett jövedelmet nem lehetett pótolni. Sokat könnyített a helyzeten, hogy a hívek áldozatkészsége nem változott, jelentős természetbeni adományokkal támogatták még a szegedi papnevelő intézetet is.

Hogy Kiszombor ezek ellenére is kitartott az egyház mellett, s nem sikerült a falu tartását megtörni, azt leginkább a hitéletre vonatkozó adatok mutatják. Az egyáltalán nem kedvező politikai és közéleti viszonyok ellenére a plébánián 1953-ban külön férfi és külön lány énekkar alakult. A férfiak a 10 órás nagymiséen, a lányok pedig az esti szentmisén énekeltek. Élt a „jellegzetes kiszombori asszisztencia”, miszerint vasár- és ünnepnapon nagymiséken legények és nős fiatalemberek ministráltak. Az Oltáriszentség-kitételes nagymiséen 12 gyertyás férfi állt díszőrséget a főoltárnál, húsvétkor a szentsírnál pedig kettesével váltogatták egymást. Olyan sokan jelentkeztek a szolgálatra, hogy 1955-ben öt csoportba kellett őket beosztani. 1954-ben megszervezték az oltárdíszítő nők testületét. Csoportokba szervezték őket is. A csoportok száma meghaladta a húszat. Egy-egy csoportra évente így legföljebb kétszer került sor. Takarították a templomot, és gondoskodtak a díszítéshez szükséges virágokról. 1954 augusztusában áldották meg a közadakozásból készült Szent József-szobrot, a búcsúra pedig kifestették a templomot.

„Csodálatos a kiszomboriak áldozatkészsége az Egyházzal szemben.” – jegyezte föl a plébános. Eleven volt a rózsafüzérmondásnak a helyi módja. Októberben (1947-től a lourdes-i barlang előtt) esténként 6 órakor imádkozták a szentolvasót. A pap mondta a bevezető részt, azután az öt tizedet naponta föl váltva imádkozta előtől iskolás fiú vagy lány, ezután nagyobb leányok, sőt legények, majd asszonyok és vasárnap férfiak. Ha zarándoklatra mentek, ájtatosságait buzgó előénekes és előimádkozó asszonyok vezették. Nőtt a szentáldozások száma. 1955-ben 25 ezer 220. 1955-ben 366-an bérállítottak, és 113-an lettek elsőáldozók. Impozáns számok. A döntően római katolikus Kiszombor tehát még az 1950-es évek első felében is igen vallásos falu volt.

PÁL TEODÓRA

Kübekháza német lakossága a kitelepítés előtt

Kübekháza elhelyezkedése, alapításának története

Kübekháza Csongrád megye déli csücskében, Szegedtől 12 km-re délkeletre, az ún. torontáli háromszögben a magyar–jugoszláv–román hármashatár magyar oldalán helyezkedik el. Eltér a mai Csongrád megye falvainak szerkezetétől. A szabályos négyzetes utcahálózat a mérnöki rendezés következménye, a templom a település közepén található. Ilyen szerkezetű falvak az ország bánáti területén jöttek létre a lakosság 18. századi betelepítése következményeképpen. A falu alapítását 1843 őszén határozta el a kincstár. A dohányültetvényes bérlők letelepítése 1844 tavaszán zajlott le. A 200 házból álló község nevét báró Karl Fridrich Kübeckről kapta, aki az udvari kamarának volt az elnöke, de a település alapításában tevékenyen nem vett részt. E két év alatt Kübekházán kívül még 19 kisebb-nagyobb dohánytermelő falut hoztak létre a torontáli térségben. Területileg Kübekháza volt a legnagyobb, 3287 hold.

Kübekháza Torontál vármegye törökkanizsai járásához tartozott 1924-ig. Közben 1918-tól 1921-től szerb megszállás alatt volt. Mindezek után az új országhatárok következtében a település periférikus helyzetbe került, a maradék Torontál megyét Csanád-Arad-Torontál egyesített vármegyéhez csatolták Kiszombor székhellyel. A trianoni határok kitűzése után a község területe tovább gyarapodott 4359 holdra.¹ A község új kapcsolatrendszerét jelzi az 1926-ban megépült Szőreggel összekötő kövesút, mely lehetővé tette a harmincas évektől megindult menetrendszerű buszjáratot Szegedre és az 1940-ben elkészült Klárafalvára vivő út, melyen Kiszombor és Makó megközelítése vált gyorsabbá.

Kübekházán az első telepesek kizárólag magyarok voltak, túlnyomó részben szegedi származásúak. Német nemzetiségűek 1851-től kezdtek betelepülni a bánáti Kisteremiáról, Nagyteremiáról valamint Csanádról, a letelepülő családok valamennyien katolikus vallásúak voltak.² Az 1850-es évek közepén kb. 80 német család lakott a községben.³ A házhelyeket nagy telken, általában fél holdon alakították ki.

A telepített községekre az a sajátos fejlődési út volt a jellemző, hogy hiányzott a nagybirtok, a paraszti gazdaságok adták a mezőgazdasági termelés alapját. Ezért általában a birtokszerkezet elaprózódott, terjeszkedésre, földvásárlásra a gazdáknak nem volt lehetősége. Ez alól a tágasabb határu Kübekháza kivételt képezett.

Kübekházán a német családok főként az ófalu három utcájában laktak: Fő, Árpád, Erzsébet utca. Oktatási intézményeik is ott működtek. A német óvoda az Árpád utcában, a német iskola az Erzsébet utcában működött délutáni oktatóval. Az iskola helyén ma emeletes magánház van. A falu 1920-as években kiosztott új részen csak néhány német család lakott (pl. egy kovácsmester).

Kübekházán a Torontál vármegyei és a Bánság falvaihoz hasonló nemzetiségi arányok

alakultak ki. Az 1930-as adatok szerint a község lakosságának kb. 30 %-a volt német etnikumú.⁴ Az 1941-es népszámlálás alapján a hazai németek a legnépesebb nemzeti kisebbséget alkották.

Kübekházánál nagyobb számban és a lakosságon belül nagyobb arányban éltek német etnikumú lakosok a dél-alföldi területen Almáskamaráson, Eleken és Újszentivánon az 1930-as és az 1941-es népszámlálások szerint. A második világháború után történt közigazgatási átszervezés után a mai Csongrád megyéhez ezek közül Újszentiván és Kübekháza község tartozik. A mai adatsorral összevetve egyrészt kirajzolódik a falvak népességcsökkenése és az a tény, hogy a kitelepítések után jelentéktelen számban maradtak német nemzetiségűek a vizsgált településeken.⁵

A németek kitelepítésének történeti háttere

A magyarországi németiség kitelepítésére 1945. július végi–augusztus eleji potsdami szerződés értelmében került sor. A szövetségesek egyetértettek a németek Lengyelországból, Csehszlovákiából és Magyarországról való áttelepítésével és azzal, hogy annak „szervezetten és emberségesen” kell végbemennie. A Magyarországról érkezőknek az amerikai övezetet jelölték ki. A határidőt 1946. augusztus elsejével határozták meg. A háttérben bel- és pártpolitikai szándékok, győztes nagyhatalmi (Szovjetunió) és szomszédos országbeli (Csehszlovákia) törekvések álltak. A csehszlovák államszervek egyáltalán nem titkolták, hogy az innen távozó németek helyére a szlovákiai magyar lakosságot akarták áttelepíteni.⁶ A Magyar Kommunista Párt erős propagandát folytatott – a Szabad Nép című újságja hasábjain – a svábok kitelepítése mellett többféle megfontolás alapján. Egyrészt azért, hogy önmagát nemzeti, magyar pártként tüntesse fel, másrészt a földreform keretében a felszabaduló földterületek is feloszthatók legyenek.⁷ A németek kitelepítésével a kollektív bűnösség elve alapján valamennyi politikai párt egyetértett.

Magyarországról az első kitelepítettek (Bácsbokod) 1946. január 10-én hagyták el az országot a Népgondozói Hivatal jelentése szerint.⁸ A Hivatalt 1945 elején a Belügyminisztériumon belül hozták létre a ki- és áttelepítések lebonyolítására. A Belügyminisztérium a Hivatal feletti felügyeleti jogkörét a Fegyverszüneti Ügyosztályon keresztül gyakorolta.⁹ A kitelepítés első szakasza a 1946 januárjáról–decemberig tartott, azonban júniustól novemberig szünetelt a kitelepítés. 1947 tavaszától folytatódott a kitelepítés, de már nem Németország amerikai, hanem a szovjet megszállási zónájába szállították a kitelepülőket.¹⁰

A Népgondozó Hivatal összesítő jelentése szerint 1946. június 30-ig Észak-Tiszántúlon és Északkelet-Magyarország területéről nem telepítettek ki németeket. Így a Tiszántúlról csak Csanád-Arad-Torontál vármegye kilenc községből és az akkori Békés vármegyéből történt meg a kitelepítés.¹¹

A kitelepítési névjegyzék

A mai Csongrád megye egyik legnagyobb lélekszámú német lakosságát 1941-ben Kübekházán írták össze, a kétezres lakosságból mintegy 500-an vallották magukat német nemzetiségűnek. Ez a szám a falu lakosságának 25%-át jelentette. A magyarországi néme-

tek kitelepítését elrendelő kormányhatározat, amely 1945. december 29-én jelent meg, első helyen a bevallott etnikai, anyanyelvi hovatartozást jelölte meg a kitelepítés okaként, és az ezzel összefüggő tevékenységeket:¹²

„Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutolsó (1941. évi) népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki a magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak, vagy valamely fegyveres alakulatnak (SS) tagja volt.”¹³ Az összeírást készítő Központi Statisztikai Hivatal az adatlapok ilyen célú fölhasználása ellen szakmai, jogi szempontok alapján kifogást tett – eredménytelenül.¹⁴

A népszámlálási névjegyzékek alapján elkészült listákat a Magyar Országos Levéltárban, a Belügyminisztérium iratanyagában őrzik.¹⁵ Kübekházán a fenti indokok alapján összesen 790 német személy került összeírásra, a 733 nevet tartalmazó 34 oldalas listát egy 57 névből álló pótvjegyzék egészíti ki. Ez a falu összlakosságának csaknem 40%-át jelentette. A két adat közti különbség változatlan létszámú összlakosság mellett nem a németek gyarapodását jelzi, hanem az 1941-es népszámlálás pontatlanságát.

A Belügyminisztériumba továbbított névjegyzékek számszerű adatait több mint ötven év múlva dolgozta föl a Statisztikai Hivatal. Czibulka Zoltán közlése szerint Kübekházán az összeírt német személyből az 1941-es népszámlálási válasz alapján 602 fő volt német, Volskbund-tagság miatt 428-an, Wehrmacht szolgálat, SS szolgálat miatt 189 személy került a névsorba, névváltoztatás, kitelepítésre kötelezett hozzátartozó, önkéntes kitelepülő kategóriába 79-en tartoztak, nem volt indok megjelölve 17 névnél.¹⁶

A kitelepítési névjegyzék szerint a legidősebb kitelepített 1862-ben született, tehát 84 éves volt 1946-ban (Annabring Mátyás), a legfiatalabb 1945-ben született (Busbacher Izolda). A menekültek között a legidősebb az 1859-ben született, tehát 1944-ben 85 éves Becker Vencelné volt. A névjegyzéket 1948. június 17-én zárták le, listába vették az 1850- ben születetteket is, az 1859 előtt születettek neve mellett a meghalt megjegyzés szerepel (4 fő).

A 790 nevet tartalmazó kitelepítési névjegyzék néhány helyén, 13 nő és 5 férfi esetében nem szerepel születési dátum, de így is 385 nő és 387 férfi, azaz 772 lakos adatát tudtuk grafikonon ábrázolni.

A névlista bejegyzéseiből kiderül, hogy összesen 182 személyt telepítettek ki, 1 főt 1947-ben, 1 főt 1948-ban, a többieket 1946. május 14-én, ez a létszám az összeírt 790 személy 23%-a. Azonban a kitelepítettek létszámához hozzá kell venni az elmenekülteket, az ismeretlen helyen tartózkodókat és a meghaltakat is. Az elmenekült népesség a kitelepítetteknek majdnem a duplája, 329 név mellett található az elmenekült megjegyzés, az összeírt németek 42%-a.

Néhány esetben közeli település van megjelölve: Szeged, Hódmezővásárhely, Klárafalva, Kiszombor, vagy távolabbi: Békéscsaba, Csepel, Diósgyőr, néhány esetben a Németországba szökött, vagy a dátum 1944 IX. van feltüntetve, legtöbbször csak az „elmenekült” beírás szerepel. Ismeretlen helyen tartózkodott 92 fő, 57-en meghaltak. Ha ezeket a számokat összeadjuk 660 személy szerepel hiányként Kübekháza lakosságából, az ott élő németek 83,5%-át, azaz az összlakosság 30%-át veszítette el Kübekháza a világháborúban vagy a német lakosok kitelepítéskor.

A kitelepítési névjegyzékben összeírt német lakosok összesített születési adata szerepel a második grafikonon. Mivel az áttelepülésre kötelezett személyeket lakóházanként kellett összeírni és a közös háztartásban élőket családonként csoportosítva foglalták jegyzékbe, a

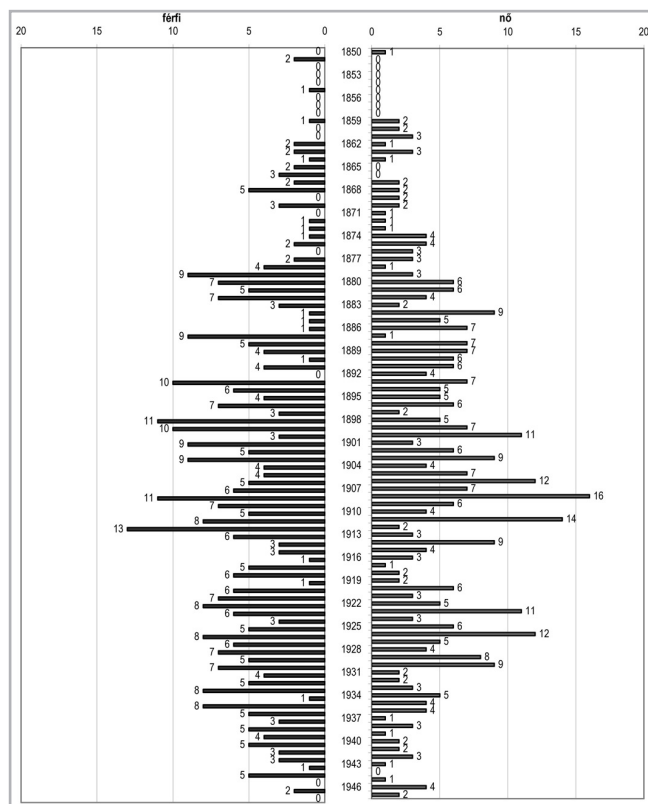
listát az 1946-os állapotnak kell tekinteni, vagyis azt jelzi milyen korösszetételű volt akkor a kübekházi német lakosság. A kiugró csúcsoakat nem számítva azonnal szembetűnik az I. világháborús mélypont, majd a születések számának ugrásszerű növekedése, ami azonban nem éri el a századforduló előtti és utáni tíz év volumenét. Az 1920-as évek végén a születésszám erősen csökkent, majd alacsony szinten állandósult. Az újabb háború nyilvánvalóan újabb mélypontot jelentett. A kübekházi német lakosság összességére jellemző tehát a két világháború között a Rudisch családban tapasztalható alacsony gyermekvállalási kedv. Az okokat itt most nem vizsgáljuk. A grafikonból szemléletesen kiderül, hogy a kitelepítési összeírás idején a kübekházi német lakosság öregedő és fogyó tendenciát mutatott: a középkorú és az idősödő korosztály 70 éves korig népes tagjai mellett kevesebb a fiatal felnőtt és még kevesebb a gyerekkorú.

A kitelepítés lezajlása Kübekházán

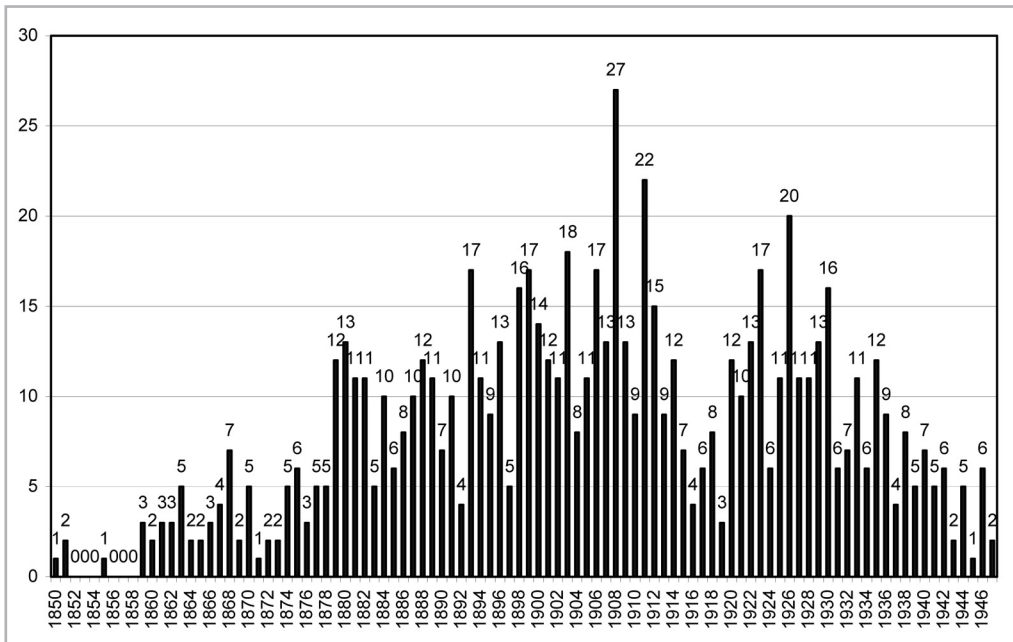
A német lakosokat jogkorlátozó, jogfosztó rendeletekkel sújtották. A kitelepítési rendelet 3.§ alapján a német lakosok minden ingatlan és ingó vagyonát zár alá vettnek kellett tekinteni, a tulajdonos (birtokos) abból semmit el nem idegeníthetett és azt meg nem terhelhette. A

zár alá vett készletekből (élelmiszer, takarmány, tüzelő stb.) a tulajdonos (birtokos) csak a rendes háztartási és gazdasági szükségletnek megfelelő mennyiséget használhatott fel. A 4. pont szerint a zár alá vett vagyontárgyak megronsgálása, vagy megsemmisítése büntettnak számított és tíz évig terjedő fegyházbüntetést helyezett kilátásba. Ezen kívül a névjegyzékbe vett lakosokra lakhelyelhagyási tilalmat rendelt el, a tilalmat megszegőket internálással és vagyonelkobzással sújtotta.

Az áttelepítés emberséges végrehajtása érdekében később több módosítás született, de területünkről Csanád-Arad-Torontál vármegye kilenc községéből, amely terület Csanád Egyházmegyéhez tartozott, az első szakaszban 1946 áprilisában és májusában történtek a kitelepítések, Kübekházán 1946. május 14-én. Az első fél

KÜBEKHÁZA NÉMET LAKOSSÁGA 1946-BAN SZÜLETÉSI ADATOK ALAPJÁN (NEMEK SZERINTI MEGOSZLÁS)

KÜBEKHÁZA NÉMET LAKOSSÁGA 1946-BAN A SZÜLETÉSI ADATOK ALAPJÁN (ÖSSZESÍTÉS)

évben az előkészítetlenség, a törvényi szabályozás tág értelmezése, a kitelepítési szervek ellenőrizetlen tevékenysége sorozatos visszaélésekre és mértéktelen önkényre adott alkalmat.¹⁷ Kübekházán 1936–1953 között plébános Juhász Kálmán¹⁸ Hamvas Endre csanádi püspöknek¹⁹ augusztus 8-án küldött meglehetősen szűkszavú jelentése szerint „németek kitelepítése másutt is volt, de nem ily módon. Ezt az észrevételt tették a kitelepítésre iderendelt közegek. Sehoh sem lettek a kitelepítettek ennyire kifosztva. Utolsó napon még párnájuk sem volt, melyre lehajthatták volna a fejüket. Ezenkívül megalázó módon bántak velük.”

A kitelepítés alól mentesült az, aki német anyanyelve ellenére tevékeny tagja volt valamilyen demokratikus pártnak, vagy legalább 1940 óta valamelyik szakszervezetnek, vagy ha nemzeti magatartásáért üldözötést szenvedett. Nem vonatkozott a kitelepítési rendelkezés a német személy nem német házastársára és a kiskorú gyermekeire. A mentesítést is a Minisztérium által kiküldött bizottság határozta meg.²⁰

A német nemzetiségű lakosok ellen folytatott hadjárat része volt az a rendelet is, mely szerint a sváb kitelepítetteket német állampolgárként kell kezelni és a visszaszívárgott svábokat jelenteni kellett a hivatalnak az 1947. április 9-én kelt csanádi alispáni körlevél szerint.²¹ Ennek alapján júniusban született az a jelentés, mely szerint 8 olyan vegyes házaspár kitelepített, de visszatért személy tartózkodik a faluban, akiket a rendőrség nyilván tart, és egy fő aki a kitelepítéskor nem tartózkodott a faluban.²² A visszatértek között volt egyik adatközlőnk édesanyja Kollár Pálné Wéber Katalin is.

Kübekháza község jegyzője 1946 május 23-án a megyei alispánnak írt jelentése szerint a Volskbundnak a községben sem ingó, sem ingatlan vagyona nem volt, párhelyiségük vendéglőben volt, és ez mint vendéglős magántulajdona már el lett kobozva.²³ A Volskbund a Fő utcán levő Bucholz kocsmában volt, a tulajdonos Bucholz János Németországba menekült.

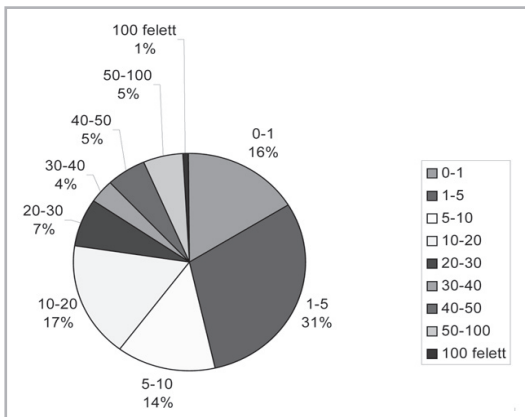
Az alispánnak 1946 januárjában küldött jelentés szerint Kübekházán az összlakosság 2015 fő volt. 50-100 holdig terjedő birtokkal 5-en rendelkeztek, törpebirtokkal 0-5 holdig 149 fő rendelkezett. A fél év múlva küldött jelentés a birtokviszonyok arányainak megváltozását mutatják. A júniusi összeírás 365 törpebirtokost tartalmaz. A januári irat szerint a községben 2 kiskereskedő tevékenykedett, 32 önálló kisiparos (ebből 5 kitelepítésre kerülő német iparos – 2 cipész, 1 szíjgyártó és 2 személy ipara nincs megjegyezve – 1946. áprilisi irat), földnélküli napszámos 25, és kisipari munkás az 1-5 munkást foglalkoztató üzemekben 15 fő. A közigazgatás munkáját 21 köztisztviselő intézte.²⁴ Fél év múlva már csak 1 olyan kiskereskedőt írtak össze, aki 1-5 munkást foglalkoztatott, a többi foglalkozási kategória nincsen megnevezve.²⁵

Az 1947. április 8-án kelt, az Országos Földhitelezési Intézetnek küldött jelentés szerint 1946. április 20-án a község elküldte a németektől elkobzott ingóságok és állatok, stb. árában befolyt 178 189 000 pengőt és a jegyzéket is a nem ingatlanok vételára címén.

Az 1947 szeptemberében a községben a juttatott ingatlanok, vagyis az újra felosztott birtokok egyéni telekkönyvezése folytán a svábok névsorába vett 181 német személy, általában család, összesen 1567 kat. hold földterülete került átírásra.²⁶ A családi kapcsolatokat figyelembe véve 110 német tulajdonos birtoknagyságát tudtuk vizsgálni a következő táblázatban:

Birtokcsoport (kat.h.)	Száma	Aránya (%)
0-1	18	16
1-5	33	31
5-10	15	14
10-20	19	17
20-30	8	7
30-40	4	4
40-50	6	5
50-100	6	5
100 felett	1	1
Összesen	110	100

Kübekházán levő német földbirtokok nagysága

Német birtokok Kübekháza határában (holdakban)

A kis- és középbirtokosok közé tartozott a kitelepített németek több mint 80%-a. Bár szám szerint a legtöbben az 1 és 5 hold közötti kategóriába estek, közöttük a törpebirtokosok aránya jóval kevesebb volt, mint a falu összlakosságából ebbe a kategóriába esők száma.²⁷ Jóval kedvezőbb az 5 és 50 hold földtulajdonnal rendelkező németek aránya is az összlakossághoz képest, több mint 50%-uk tartozott ide. Ez a dokumentum csak a kübekházi határban birtokkal rendelkező németekről szól. A Szőreg község határában 1945-ben összeírt kübekházi német származású földtulajdonosok névjegyzéke 50 nevet tartalmaz, a birtokok nagyságáról nincs adat. Mindössze egy név L. Miklósné ingatlanából eladott és egy szegedi tulajdonos nevére átírt 20 holdról jegyzi meg az irat, hogy az nem kiosztható.²⁹ A valódi birtokmegoszlásról nehéz képet alkotni a trianoni határok miatt. Mindkét adatközlőnk említette az ún. „kettős birtokosságot”, vagyis mindkét család művelte a határon kívül rekedt földjét. Ezeknek a földterületeknek a nagysága ismeretlen.

Csanád megye főispánja 1946. május

23-án a miniszterelnöknek írt jelentésében kételyeit fogalmazta meg a svábok kitelepítésével kapcsolatban, ami éppen akkor zajlott. Mint írja: a visszamaradt sváb vagyonok nagy része nemzetgazdasági szempontból elveszik. Elek és Almáskamarás sváb lakosainak kitelepítésénél a kiküldött karhatalom nagy mennyiségű élelmiszert ismeretlen helyre szállított, de a községek lakosai is sok sváb tulajdont sajátítottak el. A betelepítetteknél „a legnagyobb részük nem fogja tudni pótolni szorgalom tekintetében a svábokat, de szakszerűség szempontjából sem lettek megváltotva.”³⁰

Történelem – fényképekben elbeszélve

Kübekháza mai falu képét meghatározzák a nagyméretű, magas, sokszor névvel és építési dátummal ellátott stabilan megépített sváb házak (ma már sajnos több igen rossz állapotban vagy lakatlan). A sok megpróbáltatás ellenére a szerencsésen megőrződött családi fényképek arról beszélnek, hogy a közepes nagyságú földbirtok a kübekházi német családok kezén jó megélhetést biztosított. Gondot fordítottak a gyerekeik iskoláztatására, műkedvelő kör működött a faluban, megtehették, hogy a legújabb divat szerint öltözködtek.

A vegyes házasságot kötött Kollár–Wéber családnak 29 hold földje volt, a német Wéber szülők szintén 29 holdon gazdálkodtak a kitelepítés előtt, Németországban Würzburg közelébe Bad Kissingenbe kerültek. Wéber János 1953-ban, felesége Frank Erzsébet 1954-ben halt meg.³¹

Gyermekeik: János agrármérnöknek tanult Keszthelyen, az orosz fronton tűnt el. Katalin (született 1911-ben) a faluban elvégzett hat elemi osztály után Szegeden polgári iskolában tanult. Egyetlen fiát, Kollár Ferencet (született 1936-ban) gimnáziumban taníttatta Szegeden. A német nyelvet megőrizte, családon belül továbbadta gyermekének.

A Rudisch család története is napjainkig követhető. Adatközlőnk az 1930-ban született Rudisch Ferenc. A fénykép édesapját, annak 5 fiú és 3 lánytestvérét ábrázolja házastársukkal, középen az édesanyjuk. Az édesapát (vagyis az adatközlőnk nagyapját) 9 élő gyereke ellenére (13 gyerek született a családban) elvitték katonának 1916 körül, Bukovinában az orosz fronton esett el. A nagymama 9 gyerekkel és közel 80 katasztrális hold földdel egyedül maradt.

Jobbról sorrendben: Antal foglalkozása bognár – adatközlőnk édesapja – felesége Horváth Erzsébet; János földműves, felesége Hofrath lány; Miklós földműves, felesége Becker Borbála; Magdaléna férje Róth Mátyás földműves; Borbála férje Húgel Ferenc cipész; Katalin férje Krausz Ádám fényképész; az első sorban a kép készültkor, 1930-ban a nőtlen testvérek: Péter szakmáját tekintve kőműves, de később vegyesboltot nyitott a kübekházi Fő utcán, ez volt a kisebbik Rudisch-bolt. Középen József ül, szakmája szerint asztalos, a II. világháborúban hősi halált halt. Bal oldalon Ferenc, a nagyobbik kübeki bolt tulajdonosa

A nevek fölsorolásából kitűnik, hogy mindegyikőjük magyar keresztnévet kapott és a 9 testvér közül csak egy, Antal nőiült magyar családba, de ő iparoslányt, varrónót vett feleségül, a többiek német feleséget, férjet választottak maguknak. A képen még nőtlen 3 fiú is német lányt vett el.

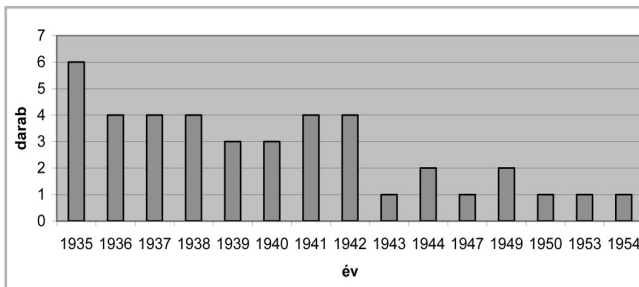
A 6 fiútestvérből kettő iparos, kettő kereskedő lett, a rájuk eső föld örökséget a földműveléssel foglalkozó testvéreknek adták el. Ilyen népes családban felnőtt gyerek várhatóan több gyereket fog nevelni, ám nem így történt és ez jellemző a többi német családra is. Egyedül Miklósnéknál született 3 gyerek, de az egyik kicsi korban meghalt, rajta kívül Ferencnek és

Katalinnak (Krauszné) lett két gyermeke, hat testvérnek csak 1-1 gyermeke született. A vezetéknev magyarosítása sem jellemző a családra, csak Krausz Ádám változtatta meg nevét Károlyira, de a kitelepítést így sem tudta elkerülni.

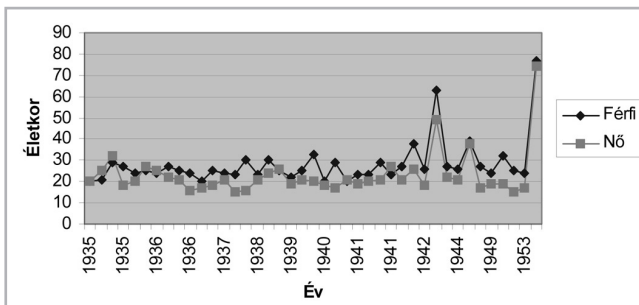
Mint az országban mindenütt, a szervezett kitelepítést spontán menekülési hullám előzte meg. Az orosz front közeledténél hírére Kübekházáról 1944. október 7-én mintegy 30 lovas kocsival indultak útnak a családok, akik még át tudtak kelni Szegednél a Tiszán, mielőtt a hidat fölrobbantották. Köztük volt az egész Rudisch család és az akkor 14 éves adatközlőnk is. Hadifogoly édesapja csak karácsonykor tért haza, mire a családja Ausztriában volt.

A római katolikus plébánia anyakönyvei (1935–1954)

Az 1844-ben telepített faluban 1853 óta van anyakönyvezés, mert előtte a település Óbébához tartozott. Ezekből az anyakönyvekből, melyek az évenkénti házasságkötéseket, születéseket és halálozásokat tartják számon, fontos adatokat kaphatunk a népesség mozgásáról, betegségekről, társadalmi viszonyokról, foglalkozási megoszlásról, ezen kívül a német kisebbség térbeli kapcsolatainak feltárására is alkalmat ad. Az anyakönyvek vizsgálatánál elsősorban a bejegyzett nevek alapján döntöttük a nemzetiség megállapításáról. Mivel a neveket levéltári adatokkal is össze tudtuk kötni, az etnikai hovatartozás eldöntése lehetségessé vált. A kübekházi katolikus plébánia házassági anyakönyveit Vass Erika részletesen feldolgozta az egész lakosságra 4 darab 10 éves periódusban. A kitelepítést magába foglaló időszakot 1943 és 1952 között tekintette át.³² Mi a német lakosokat vizsgáltuk a kitelepítés előtt és után 1935–54 között, húszéves periódusban.

Házasságkötések száma évenként

Házasságot kötöttek életkor szerint

Az esketési anyakönyv szerint 1935–1954 között negyvenegy házasságkötés történt német vezetéknevű házasulandók között. A legtöbb házasságot 1935-ben kötötték meg, 1943-tól csökkent a német nemzetiségűek házassági kedve, valószínűleg ekkor lépett a háború idején született kisebb létszámú korosztály. 1945–1946-ban nem történt házasságkötés, 1947 után összesen csak hat esetben. A vizsgált időszakban a házasságkötések közül huszonegy esetben vegyes házasság történt (51%), ebből a kitelepítés előtt tizenöt, utána csak hat házasság. Vass Erika kutatási eredményei azt mutatja, hogy az 1883–92 közötti

időszakban a 211 házasságkötésből csak négy volt vegyes, húsz év múlva hasonló tíz éves periódusban 195 házasságból már nyolc tekinthető vegyesnek, ami az etnikai határok lassú csökkenésére vall. A következő általa vizsgált periódusban 1943–52 között nagyon kevés német vezetéknevű kötött házasságot, mint a grafikonból kitűnik az előtte lévő években kétszer annyian házasodtak.

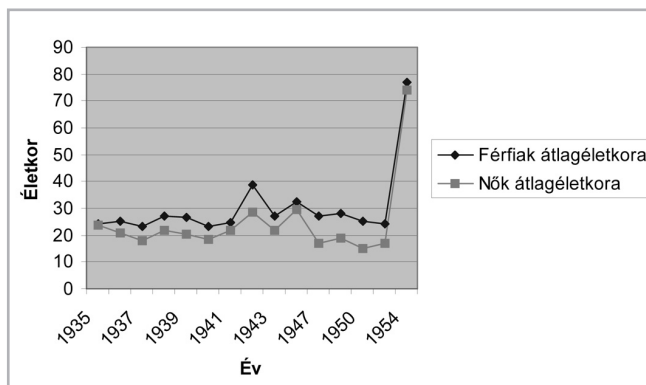
A házasságot kötöttek lakhely szerinti vizsgálata azt mutatja, hogy tizenöt házasságnál mindkét fél kübekházi származású volt (36,5%). Három házasságnál egyik fél sem volt kübekházi. A nyolcvankét házasulandó ember közül ötvenhárom fő volt a kübekházi származású. Ezek közül 26 volt a nő és 27 a férfi. A nem kübekházáról származó férfiak száma tizenöt és tizennégy volt a nő. A legtávolabbról Erdőbényéről (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) egy vőlegény érkezett, és egy menyasszony Budapestről. A többiek Békés és Csongrád megyéből (pl. Almáskamarásról 1 fő, Magyarbánhegyesről 2 fő, Makóról 1 fő, Szegedről 6 fő) vagy még közelebről a régi ún. torontáli háromszögből (pl.: Deszkról 1 fő, Újszentivánról 1 fő, Szőregről 1 fő). A trianoni határok úgy tűnik, nem választották el a régi vagy családi gyökereket, nyolc fő, öt nő és három férfi érkezett a mai határon kívülről, a régi Torontál vármegyéből.

A házasságkötések közül öt olyan volt, ahol a menyasszony volt az idősebb a vőlegénynél. A lányok közül tizenöt éves a legfiatalabb (2 fő), tizenhat éves 3, tizenhét éves 4, tizennyolc éves 4, tizenkilenc éves 4, összesen tizenheten voltak húsz évnél fiatalabbak, a többiek, a többség húsz és harminc év közötti. Négyen ennél idősebbek, egy-egy fő volt 32, 38, 49 és a legidősebb 74 éves. A vőlegények közül a legfiatalabb húsz éves (4 fő), a többség húsz és harminc év közötti volt. Harminc év fölött heten voltak, ebből a legidősebb 77 éves.

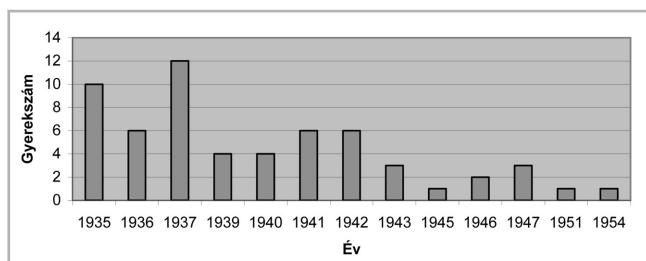
Az átlag életkor férfiaknál huszonnyolc, a nők esetében pedig huszonhárom év volt. A németeknél is megfigyelhető a falu össznépeességére jellemző folyamat: a házasulók korhatára kitolódott a nőknél és a férfiaknál egyaránt.

A foglalkozás csak a vőlegények esetében van feltüntetve. A legtöbben földművesek és napszámosok voltak. A következő kübekházi iparosok házasodtak ebben az évtizedben: asztalos, szabó (3 fő), kereskedő (3 fő), fodrász, hentes. A foglalkozási szerkezet változását jelzik az egyéb foglalkozási kategóriába tartozók: államrendőr és egy tisztviselő, valamint a szegedről jött férfiak (4 fő), akik többféle foglalkozást űztek, úgy mint bográn, MÁV segédtsízt, drogista, gépkocsivezető. Újszentivánról hentes, Makóról fodrász, Kiskundorozsmáról vendéglős, Mezőhegyesről gyári munkás nősült Kübekházára és meszsziról érkezett két értelmiségi foglalkozású: Vingáról községi segédjegyző és Apatinból tanító.

A vizsgált időszakban a keresztelelési anyakönyv szerint ötvenkilenc gyerek született, 32 fiú és 27 leány. A legtöbb gyerek 1937-ben született (12) és ahogy a házasságkötések is 1943-tól nagymértékben csökkentek, ugyanúgy a gyerme-

Házasságot kötöttek átlag életkora

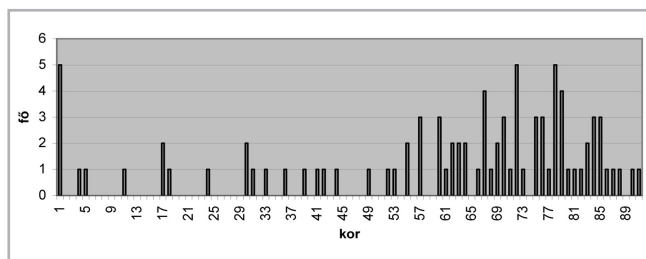
Születések száma

szébről származó szülők: Csíkszentdomonkos (Románia), Versec (Szerbia), Budapest, Ipolyság (Nógrád megye), Balatonszabadi (Somogy megye), Erdőbénye (Borsod-Abaúj-Zemplén megye). De jöttek a szomszéd megyék németlakta falvaiból is szülők: Almáskamarás, Elek, Magyarbánhegyes, Mezőhegyes. A trianoni határ túloldaláról, az egykori Torontál és Temes megyék német falvaiból 1-2 fő: Kisteremia (Albrechtstlher), Szakállháza (Sackelhausen), Keglevicháza (Cheglevici), Óbéb, Vinga, Lugos. Természetesen a szomszéd települések neve gyakrabban előfordul az anyakönyvekben: Deszk (5), Szeged (5), Szőreg (4), Ferencszállás (2), Ószentiván (2), Kiszombor (1), Röske (1), Horgos (1).

A szülők foglalkozása a következők: a legtöbb közülük földműves és napszámos. Kereskedő (3), szabó (3), asztalos (1), hentes (1), cipész (1), fodrász (1 fő, Szeged), gyári munkás (1 fő, Erdőbénye), községi segédjegyző (1 fő, Vinga), csendőrmester (1 fő, Balatonszabadi), tiszthelyettes (1 fő, Csíkszentdomonkos), községi tisztviselő (1 fő, Szeged).

Figyelemre méltó, hogy az 59 gyerek közül 5 németes hangzású keresztnévet kapott: Arnold, Ottó, Inborg, Heldegard, Erich. Ugyanakkor csak egy szülőnek volt németes keresztnéve: Irma. Az 1930-as évek végén és az 1940-es évek elején adott keresztnévek a német öntudat megerősödésére vall.

1935–1954 között a Halottak anyakönyvében összesen 87 német nemzetiségű személyt jegyeztek be. 1936-ban haltak meg a legtöbben (14 fő). Két kisgyerek halt meg kéthónaposan, egy egyhetes korában, a legidősebb elhunyt 83 éves volt. A kisgyerekeket nem számítva, az elhunytak átlagéletkora 60 év volt. Az 1941-es népszámlálás évében 11 nevet találunk a halotti anyakönyvben. A legidősebb 91 évesen a legfiatalabb 1 hónaposan halt meg. A meghaltak átlagéletkora ebben az évben 73 év volt. A halálokok között 5 esetben végelgyengülés (78–91 évesek), 2 esetben tüdőgyulladás (72, 60 éves), két esetben szívbaj (72, 31 éves), és két egy évén aluli gyermek tüdőgümőkórban és szívbajban halt meg.

Meghalt német nemzetiségűek Kübekházán korösszetétel szerint (1935–1954)

kek száma is erősen csökkent. Húsz gyereknek mindkét szülője kübekházi volt. Tizenegy gyereknek egyik szülője sincs megjelölve kübekházi lakosként. Két esetben csak az anya neve van feltüntetve.

A 116 szülőből 67 kübekházi születésű, viszont 21 apa és 28 anya nem. A legmesz-

A vizsgált húsz év időszakában összesen öt kisgyerek halt meg egyéves kora előtt, az elhunytak átlagéletkora 59 év 10 hónap volt. Érdekes, hogy húsz év alatt mindössze 2 öngyilkosság fordult elő: 1939-ben egy 55 éves nő és 1947-ben egy 44 éves férfi (borbély), ez utóbbi saját négyéves fiát ölte meg, utána lett öngyilkos.

A kübekházi római katolikus anyakönyvekben előforduló német nemzetiségűek származási helyei

FORRÁSOK, FELHASZNÁLT IRODALOM

Források

Magyar Országos Levéltár (MOL)
XIX.-B-I-at 20. d.
Csongrád Megyei Levéltár
(CSML) V. 264.

Felhasznált irodalom

MÁSZ 1985 = A magyar állam
szervei 1944-1950. Budapest,
1985.

Az 1930. évi népszámlálás 1. rész.
Demográfiai adatok. Budapest,
1932. 158-159.

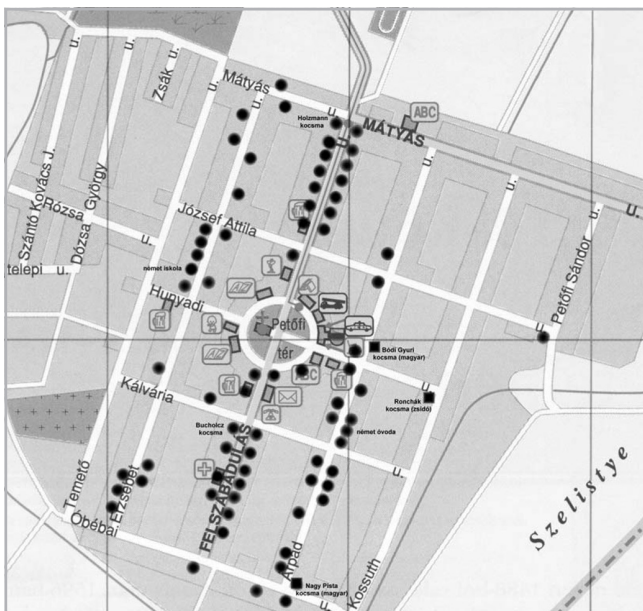
Czibulka–Heinz–Lakatos 2004 =
CZIBULKA ZOLTÁN–HEINZ
ERVIN–LAKATOS MIKLÓS
(összeáll.): *A magyarországi
németek kitelepítése és az 1941.
évi népszámlálás*. Budapest,
Magyar Statisztikai Társaság
Statisztikatörténeti Szakosztálya – Központi Statisztikai
Hivatal, 2004.

Fári–Pál 2007 = FÁRI IRÉN–PÁL TEODÓRA: Németek kitelepítése Kübekházáról 1946-ban.

In *Múzeumi kutatások Csongrád megyében, 2006*. Szerk. Tóth István. Szeged, 153–167.

Juhász 1944 = JUHÁSZ KÁLMÁN: *A 100 éves Kübekháza* (1844–1944). Szeged, 1944.

Az 1946-os kitelepítés után az 1949-es népesség összeírás szerint mindössze 2 fő vallotta magát németnek, 1960-ban négyen. Az anyakönyvekben található házassági és születési adatok ennél többről vallanak. A kitelepítés alkalmával itthon maradók, a vegyes házasságból születettek leszármazói mára teljesen asszimilálódtak, egyetlen német származású és tudatú adatközlőt találtunk, Kollár Ferencet, gyermekei nem a faluban laknak. Rudisch Ferenc sem Kübekházán, hanem Szegeden él.

Német lakosok házai Kübekházán a kitelepítés előtt

Forrás: adatközlőink: Kollár Ferenc, Rudisch Ferenc

A Rudisch család 1930 körül

- Kugler–Romelic–Szilágyi 2004 = KUGLER JÓZSEF–JOVAN ROMELIĆ–SZILÁGYI GYÖRGY: Egymástól elzárva. Települések (Kübekháza, Óbéba, Oroszlámos) a hármashatár mentén. In *Lehet-e három arca e tájnak?* Szerk. Nagy Imre–Kugler József. Békéscsaba–Pécs, 2004.
- Lahav 2002 = LAHAV, YEHUDA: Svábok, magyarok a háború után. *Beszélő*, 2002. 9–10. sz.
- Miklós 2004 = MIKLÓS PÉTER: Juhász Kálmán egyháztörténész. In *Város, egyház, társadalom*. Szeged, 2004. 139–155.
- Pál 1992 = PÁL JÓZSEF: Hamvas Endre csanádi püspök és a magyarországi németek kitelepítése. *Szegedi Műhely*, 1992. 1-4. sz. 83-119.
- Romsics 2000 = ROMSICS IGNÁC: *Magyar történelmi szöveggyűjtemény. 1914–1999. 1. köt.* Budapest, 2000.
- Tóth 1993 = TÓTH ÁGNES: *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között*. Budapest, 1993.
- Vass 2001 = VASS ERIKA: Társadalmi, térbeli és időbeli határok Kübekházán az 1850-1950-es évek házassági anyakönyvei alapján. In *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*. Néprajzi Tanulmányok, 3. köt. Szeged, 2001, 99–149.
- Zielbauer 1985 = ZIELBAUER GYÖRGY: *Adatok és tények a magyarországi némettség történetéből (1945–1949)*. Budapest, 1985.
- Zielbauer 1990 = ZIELBAUER GYÖRGY: *A magyarországi némettség nehéz évtizede. 1945–1955*. Szombathely-Vép, 1990.
- Zielbauer 1996 = ZIELBAUER GYÖRGY: *A magyarországi németek elhurcolása és elűzése*. Budapest 1996.
- Zorn 1994 = Zorn Antal: A némettség menekülése és kitelepítése Bács-Kiskun megye mai területéről (1944–1948). In *Migráció a Kárpát-medencében*. Szerk. Micheller Magdolna–Virágné Horváth Erzsébet. Békéscsaba, 1994.

JEGYZETEK

- ¹ Kugler–Romelic–Szilágyi 2004. 32–34.
- ² Vass 2001. 107.
- ³ Juhász 1944. 15.
- ⁴ Az 1930. évi népszámlálás 1. rész. Demográfiai adatok. Budapest, 1932. 158–159.
- ⁵ Az 1930. évi népszámlálás 1. rész. Demográfiai Adatok. Magyar kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1932. Budapest, 148–153., 156–163., Az 1941. évi népszámlálás 2. Demográfiai adatok községek szerint 1976. Budapest, Népszámlálás 2001. 4. Nemzetiségi kötődés. KSH, 2002. Budapest. 166–167., 171–172., 174–175.
- ⁶ Zielbauer 1985. 54.
- ⁷ Lahav 2002. 9–10. és 158.
- ⁸ Zielbauer 1989. 60.
- ⁹ Mász 1985. 72. és 529.
- ¹⁰ Zielbauer 1989. 60. és 72.
- ¹¹ Zielbauer 1990. 85–86.
- ¹² Zorn 1994. 111–112.
- ¹³ Romsics 2000. 453–454.
- ¹⁴ Tóth 1993. 46–48.
- ¹⁵ MOL XIX. B-i-at 20.D.
- ¹⁶ Czibulka–Heinz–Lakatos 2004. 286. 312.
- ¹⁷ Tóth 1993. 117–103.
- ¹⁸ Miklós 2004. 139.
- ¹⁹ Pál 1992. 103.
- ²⁰ Zielbauer 1996. 58.
- ²¹ CsML V. 264. 4485/1947.
- ²² CsML V. 264. 1.456/1947.
- ²³ CsML V. 264. 736/1946.
- ²⁴ CsML V. 264. 198/1946.
- ²⁵ CsML V. 264. 871/1946.
- ²⁶ CsML V. 264. 2435/1947.
- ²⁷ Kugler–Romelic–Szilágyi 2004. 34.
- ²⁸ CsML V. 264. 321/1945.
- ²⁹ CsML XXI. 1.A. 17/1946.
- ³⁰ CsML V. 264. 321/1945.
- ³¹ Fári–Pál 2007. 153–167.
- ³² Vass 2001. 99–149.

M. PELESZ NELLI

A csehszlovák–magyar lakosságcsere története és következményei Pitvaroson

A középkori Pitvaros falu a török időkben elpusztult, s területét sem a kormányzati, sem a magánföldesúri betelepítések nem érintették a 18. században. A pitvarosi pusztára 1816-ban telepedtek szlovák nyelvű, evangélikus vallású zsellérek Nagylakról.¹ Nagylakra és a környező pusztákra még az 1700-as évek közepén báró Harruckern János György Békés megyei főispán telepített szlovákokat Hont, Zólyom, Gömör, Liptó és Nógrád vármegyék területéről.² A falu gazdasága – főleg 1848/49 után és a polgári korban – dinamikusan fejlődött, s a szlovák többségű településen nem voltak komolyabb nemzetiségi ellentétek. 1945 után – nem kis mértékben a csehszlovák–magyar feszültségek és a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság (CSÁB) agitátorainak hatására – a falu közel háromezer lakosából 2570-en jelentkeztek áttelepülésre. Közülük 1988 fő el is távozott Csehszlovákiába.³

A Csanád megyei települések közül leginkább Pitvarost érintette a lakosságcsere és annak valamennyi – mindmáig kiható – következménye. A csaknem kétezer Csehszlovákiába települő szlovák helyére közel ugyanannyi felvidéki magyart telepítettek be (többségüket a csallóközi Gútáról).

PITVAROSI SZLOVÁK NAPSZAMOSOK AZ 1930-AS ÉVEKBEN

Ez nemcsak a falu etnikai és vallási megoszlását változtatta meg, de az itt élők mentalitását és hétköznapjait is. Az iskola szlovák helyett magyar tannyelvű lett, az evangélikus felekezet elvesztette másfél százados dominanciáját és helyette a katolikus egyház lett a befolyásos és közösségformáló tényező.⁴ Ez olyan szimbólumokban és térhasználati aktusokban is megnyilvánult, mint a főtéren és az országutak mentén való keresztállítás vagy katolikus templom építése (1950-re készült el).

Páll Endre Csanád vármegyei alispán 1947. április 30-án számolt be a közigazgatási bizottságnak a megye életének 1947. áprilisi jelentősebb eseményeiről. Ebben a következőket olvashatjuk a lakosságcsereéről.

„Április hóban megkezdődött az áttelepülésre jelentkezett szlovák lakosság kitelepítése. Egyelőre Pitvaros községből indult meg a kitelepítés. A kitelepítés sima és zavartalan lebonyolítása érdekében főispán úrral magam is többször megjelentem Pitvaroson és ellenőriztem, hogy minden a legnagyobb rendben és zavar nélkül folyjék le.”⁵

Páll Endre alispáni jelentésében bemutatta a kitelepítés eseménytörténetét és ismertette az azzal kapcsolatos intézkedéseit is. Az elhagyott ingatlanok gondozását kiemelt feladatnak tartotta, s úgy tűnik, hogy a házak épségének és állagának megóvása, valamint a földek megművelésének biztosítása nem kis szervezést igényelt.

„Maga az áttelepítés április hó 1-én vette kezdetét. Április hó végéig 10 szerelvény hagyta el az országot. Az áttelepülő lakosság rendelkezésére csehszlovák teherautók állanak készenlétben, melyek az áttelepülőket és ingóságait az állomásra szállítják. Április hóban elszállított 1467 személy, 96 drb. ló, 403 szarvasmarha, 1719 drb. sertés, 2 drb. traktor, 2 drb. cséplőgépszekrény, 23 vetőgép, 100 drb. szekér, 133 drb. eke és 2577 drb. baromfi. Az áttelepítés április hóban is folytatódik. Az első szerelvénynél magam is megjelentem és jelenthetem, hogy úgy ennél, mint az ezt követő szerelvényeknél semmiféle zavar vagy kellemetlenség nem fordult elő. Az áttelepülők részéről netán előforduló visszaélések megakadályozására nagyobb rendőri különítmény összpontosított Pitvarosra. Különös beavatkozásra azonban ok nem merült fel, mert tilosban való legeltetésen és egy-egy ajtó elvitelén kívül súlyosabb kilengés nem fordult elő. Az üresen maradt házakat az áttelepítési kormánybiztosság veszi birtokába és azok karbantartásáról gondoskodik, addig, amíg azok új tulajdonosát ki nem jelölik. Nagyobb probléma az ősszel bevetett és parlagon maradt szántóföldek megművelése. Itt a vm. gazd. felügyelőség intézkedett az uratlan ingatlanok bérbeadása útján.”⁶

Egy hónappal későbbi – 1947. május 31-én kelt – beszámolójában az alispán arról írt,

MINDSZENTY JÓZSEF ESZTERGOMI ÉRSEK PITVAROSON A FELVIDÉKRŐL KITELEPÍTETT MAGYAROK KÖZÖTT

hogy a kitelepítések tovább folytatódtak Pitvarosról és megkezdődtek Nagybánhegyesről is. A helyzetet azonban nehezítette, hogy – mint írta – sem a kitelepítésekről, sem a betelepítésekről utasítást vagy erre vonatkozó konkrét rendelkezést nem kapott.

„Május hóban tovább folytatódott és befejeződött Pitvarosról az áttelepítésre jelentkező szlovák lakosság kitelepítése. Május 23-án hajnalban indult az utolsó vonat, mely az áttelepülésre jelentkezőket szállította és ugyanazon nap eltávoztak a csehszlovák tehergépkocsik is a községből. Eltávozott összesen 655 család, azaz 2441 személy. Üresen maradt 457 lakás. Az áttelepülők magukkal vitték 150 drb. lovat, 629 drb., szarvasmarhát, 3000 drb. sertést, 212 juhot és kecskét, 9677 drb. baromfit, 2 drb. traktort, 2 drb. cséplőgépet, 176 drb. ekét, 29 drb. vetőgépet, 152 drb. kocsit.”⁷

A csanádi alispán 1947. június 30-án írt jelentésében már a betelepülők helyzetéről is megemlékezett – akiről megjegyezte, hogy „sorsukban megnyugodva foglalják el új otthonukat” – és kiemelte, hogy már a nyári betakarítási munkálatokat is megkezdték.

„Június hóban megkezdődött Pitvaros község betelepítése. Az első vonat június hó 4-én érkezett meg, ettől kezdődőleg kisebb-nagyobb időközben érkeztek meg a szállítmányok, melyek a Gúta községből kitelepített magyarokat hozta új otthonukba. A rendelkezésemre álló adatok szerint Pitvaros községbe június hóban betelepítettek 141 családot 621 személlyel. [...] A telepeseket az áttelepítési kormánybiztosság fogadja és az jelöli ki részükre a vagyoni helyzetüknek megfelelő házakat. A kitelepítettek sorsukban megnyugodva foglalják el új otthonukat és igyekeznek behelyezkedni az itteni viszonyokba. A termelési miniszteri biztosság közbenjöttével Pitvaroson a betelepítettek között kiosztásra került az áttelepültek földje, úgyhogy a betelepítettek már tevékeny részt vesznek az aratási munkálatokban.”⁸

A 1947-es év júliusáról szóló alispáni jelentést már a választási előkészületekről való beszámoló uralja. Ebben is találunk azonban adatot a lakosságcseréről. Páll Endre elismerte, hogy az áttelepítettek rosszabb körülmények közé kerültek, mint amilyenek között korábban otthonukban éltek, s kifejtette, hogy nagy problémát okozott nekik a villamos áram bevezetése.

„Igen megható és szép ünnepségen vettünk részt főispán úrral Pitvaroson, hol a Csehszlovákiából áttelepített magyarok ünnepelték meg első aratásukat. Örömmel jelenthetem, hogy az áttelepített lakosság, bár sokkal rosszabb körülmények közé került, mint amilyenben élt, nem csüggedt el, hanem dolgozni akar.”⁹ – A Csehszlovákiából áttelepítettek itt tartózkodásukat sokáig csak átmeneti jellegűnek tekintették. Több visszaemlékezésből is tudjuk, hogy hosszú hónapokig – a visszatérés reményében – nem is csomagolták ki ládáikat. A Gútáról kitelepített Forró Miklós és felesége szavaival: „Sokáig gondoltuk, hogy visszamegyünk majd. Nem is nagyon foglalkoztunk semmivel. Úgy, ami kellett, azt kiszedtük, de sok cuccunk ott volt még egy pár évig a nagylárában.”¹⁰

De a helyi politikai és gazdasági életben is változások mentek végbe. A csallóközi modernabb gazdálkodáshoz, jobb termelőeszközökhöz s más társadalmi és gazdasági struktúrához voltak szokva. Többségük a Felvidéken kő- vagy égetett téglaházban élt, itt vályog- vagy vert falú lakóépület várt rájuk. Sokan kevesebb vagy rosszabb minőségű földet kaptak. A Dél-Alföldön más volt a termelési mód és a birtokszerkezet is, mint a Csallóközben. Csehszlovákiába áttelepültek visszaemlékezéseiből derül ki, hogy a kisebb – bár modernebb – házak, a több tagban lévő kisebb földbirtokok, az inkább kézi művelést igénylő földrajzi adottságok sok kihívást és gondot okoztak az – esetek nem kis részében idős, nehezebben alkalmazkodó – áttelepülteknek.¹¹

De a Pitvaroson maradt szlovákság élete sem maradt változatlan. Az itt maradtak – legtöbben immár családjuk, barátaik nagy része nélkül – kénytelenek voltak beilleszkedni a megváltozott szociokulturális közegbe (ezt aztán a kommunista diktatúra kiépülése csak tovább nehezítette). Jaszovszki István így emlékezett a lakosságcserére: „Mindenkinek ez az áttelepítés volt a legnagyobb baj. Senki se tudott a saját belátása szerint úgy dönteni, hogy ne kelljen beszélni róla minden évben. De hát ez elkísér minket a sírig, mert amikor az érzelmek felszabadulnak, mindenki nyilatkozik: Elment mindenkim.”¹²

A felvidéki magyarok Pitvarosra telepítése a magyar belpolitika egyik fontos eseménye, az 1947-es országgyűlési választások kampányának és előkészületének idején zajlott. A választásokon a baloldali pártok – MKP, SZDP, NPP – a szétvert, majd a választási szövetségbe kényszerített FKGP-vel kiegészülve indultak a polgári ellenzéki pártok ellen. Az augusztus 31-i voksoláson azonban sem a kitelepítésre ítélt németek, sem a Csehszlovákiából kitelepített magyarok nem vehettek részt.

A választásra jogosult és a választói névjegyzékbe föl nem vett pitvarosi polgárok száma szavazóköriként¹³

Szavazókör	I.	II.	III.	Összesen
Választópolgárok száma	205	152	173	530
Névjegyzékbe föl nem vettek száma	187	220	147	554

Mint a táblázatból látszik, Pitvaroson az 1947-es országgyűlési választásokon a község potenciális szavazópolgárainak több mint felét kizárták a választásból. A választási törvény erre lehetőséget is adott. A választói névjegyzékbe föl nem vettek neve mellett azt az indoklást találjuk, hogy „1947. május 1. után érkezett”. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a Csehszlovákiából kitelepített magyarok állampolgári és politikai jogaiktól meg voltak fosztva szülőföldjükön, így választójogukkal – egyik legalapvetőbb politikai jogukkal – sem ott, sem itt nem élhettek.

Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választások eredményei Pitvaroson¹⁴

Párt	Szavazókör			Összesen	
	I.	II.	III.		
Magyar Kommunista Párt	139	97	155	391	76,6%
Független Kisgazdapárt	20	17	4	41	8,0%
Szociáldemokrata Párt	17	11	9	37	7,2%
Nemzeti Parasztpárt	3	2	–	5	1,0%
Demokrata Néppárt	2	2	–	4	1,0%
Magyar Függetlenségi Párt	12	11	8	31	6,1%
Független Magyar Demokrata Párt	–	2	–	2	0,1%
Összesen	193	142	176	511	100,0%

Pitvaroson az 1947. augusztus 31-i – a kommunista csalás miatt hírhedt „kékcédulás” – választásokat meggyőző fölényrel a Magyar Kommunista Párt nyerte. Bár a makói levéltárban a pitvarosi választási iratok között több mint egy tucat választói névjegyzék kivonatot őriznek, nem valószínű, hogy ilyen mennyiségben és ilyen arányban meg tudták volna vál-

toztatni az arányokat, hiszen a nagyobb városokban – és országosan is – jóval kiegyensúlyozottabb eredmény született, s nem egy helyen a polgári ellenzéki pártok – például Szegeden a Magyar Függetlenségi Párt (MFP) – szerezték meg a legtöbb szavazatot.

A helyi kommunista párt szervezője és vezetője – egyben a Pitvarosi Nemzeti Bizottság elnöke – a szlovák származású Hosztyina György volt, de elmondható, hogy az MKP pitvarosi szervezetében a helyi szlovákság felülreprezentált volt. Ugyancsak visszaemlékezők beszámolóiból tudjuk, hogy mind a kommunista párt, mind a szövetkezetesítés szervezésében élen jártak az „óslakos” szlovákok. A Csallóközből kitelepítettek inkább a kisgazdapárt-hoz csatlakoztak és – ameddig lehetett – annak a munkájában vettek részt.¹⁵

A Független Kisgazdapárt – az országos támogatottsági arányát ugyan meg sem közelítő – nyolc százalékos pitvarosi eredménye valószínűleg az 1945-ös földreform utáni hangulat iránti nosztalgiának tudható be. Meglepő lehet a Nemzeti Parasztpárt rendkívül alacsony támogatottsága, hiszen a radikálisan baloldali és az agrártársadalom legelesettebb rétegének képviselőjétől vállaltó párt számíthatott volna a Viharsarok szegényparasztsztrájkjainak voksaira. Sem az ellenzéki szervezetek közül országosan legtöbb szavazatot szerző Demokrata Néppárt, sem a szintén erősnek számító MFP nem ért el számottevő eredményt a településen.

A modernebb életkörülmények közül Pitvarosra telepített felvidékiek igyekeztek korábbi életmódjukat új otthonukban is folytatni. Ennek egyik példája, hogy – ahogy ezt már a kitelepítés előtti otthonukban megszokták – megkísérelték minél hamarabb bevezettetni a villanyáramot. Ez egybevágott azzal a kormányzati törekvéssel, hogy – a hároméves terv keretében – minél több falura jusson el az elektromosság.

Mivel a házukhoz és a földjükhez a Pitvarosra telepítettek csak nehézkesen és lassan jutottak hozzá, 1948-ban hatvanötven levélben fordultak a Magyar Áttelepítési Kormánybizottsághoz, hogy Csehszlovákiában maradt vagyonuk terhére vagy kölcsönre vezettethessék be az áramot. Azonban a „telepesek azon kérelmét, hogy a villanyvilágítás bevezetésére a visszahagyott vagyon terhére előleg vagy visszafizetéses kölcsön folyósítsassék, a Gazdasági Főtanács nem engedélyezte”.¹⁶

A pitvarosi villamosítás kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a helyi villamosítási szövetkezet vezetője 1948 őszén több mint hetvenezer forintot sikkasztott el. Erről Szani Elemér rendőr főhadnagy 1948. október 13-án kelt szeptember havi jelentésében informálta a közigazgatási bizottságot. „Bűnügyi szempontból nagyobb jelentőségű esemény volt a pitvarosi villamosítási szövetkezet ügyvezetőjének sikkasztása. A szövetkezet pénzéből 71.000 Ft-ot sikkasztott.”¹⁷

Komoly Pál pitvarosi vezetőjegyző 1949. január 14-én jelentette a Csanád vármegyei alispánnak – annak 383/1949. számú rendeletére reagálva –, hogy a községi előjáróság a földreform során nem jutott semmilyen ingatlanhoz, „csupán a kitelepültek után visszahagyott Pitvaroson Kossuth u. 231. számú házat »Egészségház« címen” kapta meg.¹⁸

A Csanád Megyei Építés- és Közmunkügyi Igazgatóságnak Komoly 1949. január 27-én a faluban megfigyelhető munkanélküliségről írt. Mivel sok Pitvarosra betelepülőnek vagy egyáltalán nem jutott föld, vagy csak olyan keveset kapott, ami a családja megélhetéséhez kevésnek bizonyult, más munkát igyekezett keresni, s ennek következtében megnőtt a munkanélküliség a faluban. Ezért a község vezetőjegyzője jónéhány napos közmunkaprogramot – a község útjainak, csatornáinak följújtását és karbantartását – dolgozott ki.

A közmunka-igazgatóságnak a következőket írta. „Jelentem, hogy a munkanélküliség onnan ered, hogy sok a nincstelen betelepült, ezenkívül 5 család Mosonszolnokról

A PITVAROSI SZLOVÁK BALALAJKA ZENEKAR A KITELEPÜLÉS ELŐTT

nek a megélhetéséhez – segéllyel – a községnek is hozzá kellett járulni. Ilyen volt például „Csandal István Csehszlovákiából, Pozsonyvezekény községből Pitvaros községbe betelepült 73 éves Pitvaros, Kiss u. 98. szám alatti lakos aggkori segélyfolyósítása iránti” kérelme. Amit a falu képviselőtestülete nem is utasított el, s – bár nem nagy összeggel – 1948. február 12-i ülésén havi tizenöt forint segély szavazott meg az idős kitelepített felvidékinek.²⁰

JEGYZETEK

- ¹ Vö. OLTVAI FERENC: A Csanád vármegyei telepes községek igazgatása a XIX. század első felében. In Tanulmányok Csongrád megye történetéből. XIX. század. Szerk. Farkas József. Szeged, 1978, 63–131.
- ² BOROVSKY SAMU: Csanád vármegye története 1715-ig. Budapest, 1897. 495.; KOMOLY PÁL: Pitvarosi tanulmányok. Szerk. Tóth István. Szeged, 1992. 7–20. és 81–101.; BERNULA MIHÁLY: Pitvarosi krónika. Szubjektív fejezetek a magyarországi szlovákok történetéhez. Hely és év nélkül. [Horpács, 1999.] 7–40.
- ³ Kugler 2000. 186.; OLÁH KÁLMÁN: A Kis-Dunától a Viharsarokig. A csehszlovák–magyar lakosságcsere történetéhez. Szeged, 1992. (A továbbiakban: Oláh 1992) 3–13.
- ⁴ A katolikus egyház többször tiltakozott hivatalosan a magyar kormánynál a lakosságcsere során előforduló embertelenségek és visszaélések ellen. Vö. Miklós Péter: Mindszenty József hercegprímás levele Gyöngyösi János külügyminiszterhez (1946. június 22.). Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 2005. 3–4. sz. 157–162.
- ⁵ Csongrád Megyei Levéltár. Csanád Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai. (A továbbiakban: CSML CSKBI) XXI. 9. a. 9. doboz 22/1948. Közölve: Csongrád megye évszázadai. Történelmi olvasókönyv. 3. köt. Legújabb kor. 1919–1975. Szerk. Nagy István. Szeged, 1986, 153–155.
- ⁶ Uo.
- ⁷ Uo.
- ⁸ Uo.
- ⁹ Uo.
- ¹⁰ Forró Miklós és Forró Miklósné visszaemlékezése. Közli: Oláh 1992, 25.
- ¹¹ Vö. ZÁVADA PÁL: Kulákpérés. Család- és falutörténeti szociográfia. Tótkomlós. 1945–1956. [Harmadik, átdolgozott kiadás.] Budapest, 2006, 99–126.
- ¹² Közli: Oláh 1992, 33.

- ¹³ Csongrád Megyei Levéltár Makói Levéltára. Pitvarosi választási iratok (a továbbiakban: CSML ML PVI) 1947. évi választás iratai, szám nélkül.
- ¹⁴ Uo.
- ¹⁵ Fehér Lajosné visszaemlékezése. Közli: Oláh 1992, 17–18.; Kürti Gézáné született Madarász Márta visszaemlékezése. Közli: Oláh 1992, 35–37.
- ¹⁶ Csongrád Megyei Levéltár Makói Levéltára. Pitvaros nagyközség iratai. (a továbbiakban: CSML ML PNI) 23. doboz 116/1949.
- ¹⁷ CSML CSKBI XXI. 9. a. 12. doboz 22/1949.
- ¹⁸ CSML ML PNI 23. doboz 152/1949.
- ¹⁹ CSML ML PNI 23. doboz 226/1949.
- ²⁰ Csongrád Megyei Levéltár Makói Levéltára. Pitvaros nagyközség képviselőtestületi jegyzőkönyvei. V. 1. 7. kötet 2. kgy. 201/1948. ikt. sz.

BAGYINSZKY MARIANNA

Medgyesegyháza a csehszlovák–magyar lakosságcsere tükrében

A Gútáról Medgyesegyházára áttelepült dédszüleim, rokonaim, elsősorban az anyai nagyapám, Kiss Kálmán emlékére.

I. Bevezetés

A nemzeti kisebbségek kutatásának részét képezi az 1970-es években megkezdődő „repatriáltak” problémájának a tanulmányozása.¹ A nemzeti kisebbségek kutatása kibővíti a kutató saját nemzeti kultúrképét, továbbá alkalmat nyújt, a specifikus problémák kutatására.² A repatriálás folyamatának a vizsgálata pedig lehetőséget ad a szlovák és a magyar népi kultúra fejlődéséről hazánkban és Szlovákiában, és általa nyomon lehet követni azokat a változásokat, amelyek az áttelepültek népi kultúrájában a más kultúrájú etnikumokkal való kapcsolat kialakítás következtében létrejöttek.

A szlovák–magyar lakosságcsere folyamán ugyanis, a két évszázadon át Magyarországon élő szlovákok cserélnek helyet Csehszlovákia évezredes magyar lakosságával. De míg a Csehszlovákiában élt magyarok népi és kulturális tekintetben integráns részei voltak a magyarságnak: ugyanolyan volt a nyelvük, hitük, szokásaik, erkölceik, hagyományaik stb., addig a XVIII. században Magyarországon történt szlovák telepítések az összefüggő szlovák etnikumtól távol, elszórt kisebb-nagyobb szigeteken a többi etnikumba beékelődve történtek. A szlovákság merőben új körülmények közé került a szülőföldi viszonyaikhoz képest. Ennek következtében az ősi anyagi és szellemi kultúrájukban új elemek jelentek meg, azaz megkezdődött a szlovák és a magyar lakosság kulturális értékeinek kölcsönös kicserélődése és az akkulturációs folyamatok.³

A repatriánsok kutatása tehát alkalmat ad a különböző kulturális folyamatok hatásának magyarázatára és a kultúrák átalakítására, valamint az egyes akkulturációs folyamatokra. A népi kultúra változásainak magyarázata azonban akkor válik teljessé, ha megismerjük azt

a kultúrát és környezetet is, ahonnan a repatriánsok Magyarországra jöttek. A repatriálás folyamatát az alábbi szempontok szerint vizsgáltam:

A repatriánsok érkezése előtt:

- az eredeti lakosság nemzetiségi, anyanyelvi, vallási, vagyoni megoszlását és foglalkozását,
- a kultúra karakterét,
- tradíciók jelenlétét

A repatriálás menetét:

- önkéntes alapon, vagy hatósági felszólításra történt,
- mikor és milyen módon zajlott le,
- távozásuk milyen szellemi, anyagi értékek és személyi kötődések elvesztését eredményezte,
- érkezésük és fogadtatásuk körülményeit.

A repatriánsok érkezése utáni környezetben pedig az integrálódásuk folyamatát:

- az új állampolgárok letelepedésének és megélhetésének körülményeit,
- érték-e őket diszkriminatív intézkedések és atrocitások a helyi hatóságok és a lakosság részéről, pl.: ragadványnev,
- nemzetiségi, anyanyelvi, vallási megoszlás módosulását,
- tartották-e a kapcsolatot a szülőföldjükkel,
- milyen rendezvényekre és ünnepségekre került sor, érkezésük után,
- tartottak-e az évforduló kapcsán megemlékezéseket,
- milyen interetnikus kapcsolatot alakítottak ki az őslakossággal (asszimiláció mértéke),
- hozott kultúrájuk fejlődése, módosulása az új környezetben.⁴

Dolgozatomban szülőfalumnak, Medgyesegyházának a „hontalanság éveiben” megélt sorsát, és a szlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény megkötésével „ikertelepülésévé” váló Gútával, egy tőle 350 km-re lévő szlovákiai településsel való kapcsolatát mutatom be, az említett kutatási szempontok alapján, az ezen időszakkal foglalkozó szakirodalom, a levéltári források és a visszaemlékezők segítségével.

II. A történeti háttér bemutatása

Magyarország mindig is több nép által lakott állam volt. A Habsburg Birodalom keretei között létező Magyarországon a XVIII. századra a török világot követő újratelepítések következtében a magyarság a nemzetiségiakkal szemben kisebbségbe került. A XIX. század folyamán felerősödő nacionalista törekvések hatására a Habsburg Monarchia keretei között élő népcsoportok közül nemcsak a magyaroknál, hanem a többi nemzetiségnél is felerősödtek a nemzetállami törekvések, melyek előre jelezték a Monarchia szétesését. Az 1867-ben megkötött osztrák–magyar kiegyezés értelmében ugyan a magyarság kiemelkedett addigi helyzetéből és a két uralkodó nemzet egyikévé vált, de az immár politikai jogokért küzdő nemzetiségi önellósodási törekvéseit nem tudta megakadályozni. A Monarchia számára vereséget jelentő első világháborút lezáró versailles-i békek értelmében pedig a történelmi Magyarország elvesztette területének több, mint kétharmadát, lakosságának több, mint felét.

Az újonnan megszületett nemzetállamokban a magyarság kisebbségbe, míg Magyarországon számbeli fölénybe került.

Magyarország a Horthy-korszakban fő politikai célkitűzéssé vált az elvesztett területek visszacsatolása az anyaországhoz, azaz a revízió. A revíziós törekvések azonban nem valósultak meg. A második világháborúból Magyarország ismét vesztesen került ki, így a térségben lévő nemzetiségi ellentétek továbbra is megoldatlanok maradtak. A régió országai nemzetállamukat nem a kisebbségi érdekek figyelembe vételével akarták megerősíteni, hanem a jogok korlátozásával, vagy meg nem adásával.

A győztes és a nemzetállamát megerősíteni akaró Csehszlovákia számára a második világháború után, kimondva a kollektív bűnösség elvét, a magyarság jelenléte a németekkel együtt nemkívánattá vált. A kisebbségellenes politika első törvényesítője az 1945. április 5-én kihirdetett kassai kormányprogram volt, mely a németek és a magyarok kollektív bűnösségének kimondása mellett tartalmazta állampolgárságuk megvonását, anyanyelvi iskoláik bezárását, nyelvhasználatuk korlátozását és vagyonuk kárpótlás nélküli elkobzását. 1945 őszén Csehszlovákiában a szudétanémetek kiűzése miatt fellépő munkaerőhiány pótlására pedig nemzetiségieket vittek kényszermunkára.

A kisebbségellenes intézkedések megszüntetése és a kérdés végleges rendezése miatt kötötte meg a magyar és a csehszlovák kormány 1946. február 27-én Budapesten a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezményt. Az egyezmény értelmében a csehszlovák fél annyi magyart telepíthetett át Magyarországra, amennyi szlovák önkéntes jelentkezés alapján áttelepült Csehszlovákiába, valamint a paritáson felül háborús bűnösöket is át kellett vennie Magyarországnak. *„Járták a szlovákok az utcákat és má' mis elbújtunk, mer mondták, hogy nézik kinek a házát adják el a szlovákoknak és azokat akkor áttelepítik Magyarországra.”*⁵ *„Többnyire már, mondták itten (Medgyesegyházán), hogy ha átme gyünk, milyen házat fogunk kapni Szlovákiában.”*⁶ A VI. cikk biztosította az áttelepülőket, hogy minden ingóságukat magukkal vihetik, azonban ez nem vonatkozott azokra a személyekre, akik a 33/1945. számú népbíráskodást elrendelő SZNT (Szlovák Nemzeti Tanács) rendelet 1–4. és 5. §-ában meghatározott bűncselekményeket követték el. A függelék értelmében Magyarország azt is vállalta, hogy mindent megtesz a magyarországi szlovákok toborzásának sikere érdekében, ezért a toborzás céljára felállítandó csehszlovák bizottság teret kapott a magyar sajtóban, sőt külön műsoridőt a magyar rádióban, amelyben szlovákul fejthette ki propagandáját, a községekben pedig nyilvános gyűléseket tarthatott. Az egyezmény végrehajtását a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság (CSÁB) és a Magyar Áttelepítési Kormánybizottság (MÁK) végezte.⁷

Az áttelepülésre jelentkezők száma Magyarországon megdöbbenést, Csehszlovákiában csalódást keltett. A csalódás oka csehszlovák részről az a felismerés volt, hogy a lakosságcsere nem oldja meg véglegesen a szlovákiai magyar problémát, hiszen legalább fél millió magyar marad Csehszlovákiában, magyar részről viszont ennél jóval kevesebb jelentkezőre számítottak.⁸ A szlovák propagandisták maguk is meglepődtek azon, hogy a több mint kétszáz éve magyar közegben, de szlovák etnikai tömbben élő, nemzettudatukat megőrzött szlovákok az első felhívásokra alig reagáltak. Bár megőrizték anyanyelvüket és az őseik által Lipótból, Trencsénből, Gömörből hozott kulturális örökségük bizonyos elemeit, a nagyobb településeken már érezhető volt a magyarokkal való keveredés hatása. A magyarországi szlovákok ennek következtében kettős identitástudattal rendelkeztek. A MÁK vizsgálatai során, azt is megállapította, hogy a jelentkezők mintegy ötöde már szlovákul sem beszélt.⁹ Az áttelepülés lehetősége, a lassan asszimilálódó magyarországi szlovákságot, négy csoportra osztotta:

- az áttelepülésre vállalkozók, kiket még négy csoportba lehet osztani:
 - az infláció és a szegénység elől menekülők, akiket a „csehszlovák paradicsomba” csalogató propagandával győztek meg
 - akiket a politikai igazolóbizottságok határozata kényszerített távozásra
 - a meggyőződéses szlovákok
 - a magánéleti okokból távozók
- a Magyarországon maradni szándékozók
- ingadozók
- generációs megosztottság következtében, az idősebbek maradni akartak, a fiatalok viszont menni, hiszen úgy érezték, ezáltal nagyobb lehetőségekhez jutnak.

A kezdeti családi, rokoni, baráti viták azonban a CSÁB propagandája következtében politikai síkra terelődtek, s a nemzeti gyűlölködés hirdetésével párhuzamosan a családi, rokoni és baráti ellentétek forrásává váltak.¹⁰

A csehszlovák fél a lakosságcsere-egyezmény V. cikke értelmében 1946. augusztusában átadta Magyarországnak a kitelepítésre kijelölt szlovákiai magyarok jegyzékét, amely 105 047 (Bobák János), más források szerint 106 398 (Szabó Károly) nevet tartalmazott.¹¹ A csehszlovákok eredeti terve, azonban 180 ezer magyar kitelepítéséről szólt. A lakosságcsere azonban ilyen keretek között nem eredményezett volna homogén Szlovákiát, ezért a csehszlovák kormány, az 1946. június 17-i rendeletével megadta a lehetőséget Dél-Szlovákia „elmagyarosodott tömegeinek”, hogy visszatérjenek eredeti nemzetükhöz a reszlovakizáció révén.¹² A reszlovakizáció értelmében a korábban magukat magyarnak vallott személyek, szlovák őseikre hivatkozva, kérhették szlovák nemzetiségük elismerését és ezzel a csehszlovák állampolgárságot is, mely által mentesültek az áttelepítés alól. Zöld kartonlapon kellett feltüntetni a nemzetiségi átállási szándékot, mely után az igénylők megkapták az igazolást

a reszlovakizációról. Az évekig húzódozó reszlovakizációs intézkedéseket azonban kiegészítő megoldásként kezelték.¹³ „Aki reszlovakizált, az otthon maradhatott, de hát nem is mindenki lehetett, csak néhány embernek engedték meg a faluból... Ez csak ilyen mondás volt, akkor mindenki otthon maradt volna, nem jött volna el senki. A családoknak meg kellett lenni. Amennyien jelentkeztek Magyarországról, annyi családnak menni kellett itthonról (Gútáról).”¹⁴ „Hogy volt-e, ezt ugye nem tudom. Ez má aztán alakult ki, ezt már aztán találták ki, hogy, aki szlováknak vallja magát és a magyar állampolgárságról lemond és vállalja, hogy csehszlovák állampolgár lesz, akkor azt átírták csehszlovák állampolgárnak.”¹⁵

Miután sikerült megegyezni az ingóságok kérdésében, 1947. április 11-én megkezdődött a lakosságcsere, mely kisebb-nagyobb megszakításokkal 1948. december 22-ig tartott. A csehszlovák fél által összeállított, ikresített névjegyzékek szerint történt a „transzportok” összeállítása, melynek értelmében a megközelítően egyforma nagyságú és értékű ingatlanokkal rendelkező családokat párosították.¹⁶ Végeredményben, 76 616 fő települt be Magyarországra, és 60 257 fő települt át Csehszlovákiába.¹⁷

III. Medgyesegyháza rövid története, a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény megkötéséig

I. A SZLOVÁK NÉPESSÉG MEGJELENÉSE MEDGYESEGYHÁZÁN

A régen Arad, Békés, Csanád és Zaránd, majd az egyesített Csanád-Arad-Torontál vármegyéhez tartozó Medgyesegyháza ma Békés megyében, pontosabban annak délkeleti részén, a megyeszékhelytől, Békéscsabától mintegy 30 km-re fekszik. Szomszédos községei Pusztatölgyes, Kétegyháza, Nagykamarás, Almáskamarás, Kunágota, Nagybánhegyes, Magyarbánhegyes és Medgyesbodzás. A régen a mezőkovácsházi járáshoz tartozó községhez tartozik közigazgatásilag Lászlómajor, illetve Bánkút is.

A nagyközség nem azonos azzal a Medgyessel, amely hajdan Sámson és Igás közt feküdt. A mai Medgyesegyháza, korábbi nevén Meggyes (Megyes, Meggyes, Medgyes), az egykori Medgyes-pusztán elterülő falu emlékét őrzi. A régi település pontos keletkezésének és pusztulásának idejét biztosan nem lehet tudni, de okleveleink és a régészeti leletek (pl.: a falu határában talált szarmata, avar, honfoglalás, Árpád-kori leleteket, török adóösszeírások) bizonyítják, hogy állott, és a török korban semmisült meg.¹⁸ A település nevével legelőször 1418-ban találkozunk Meggyesegyház illetve Medgyesegyház alakban. Ekkor már templommal rendelkező falu volt. A Medgyesegyház elnevezést a tatárdúlás után kaphatta, amikor a falu maga elpusztult, s csak a pusztta temploma, egyháza vagy annak romja maradt fenn.¹⁹

A község nevének eredetéről több elképzelést is olvashatunk. Az egyik elképzelés a nevet a meggy gyümölcsnév – „s” képzős származékának tartja.²⁰ Karsai Mihály véleménye szerint: „A település a római időben a selyemút mentén helyezkedett el. Ezért kapta a medias, medgyes nevet, mert e terület a birodalom, illetve a Kárpát-medence közepén helyezkedett el. (A latin közép szóból származik a medias, medgyes szó.)”²¹

Az 1567-es és 1579-es török összeírások bizonyítják a falu létezését Medgyes néven, de a hosszan tartó török megszállás miatt a település elpusztult, s ettől kezdve csak pusztaként emlegették.²² A török kiűzése után a kincstár kezelésébe került.²³ Az 1851-es munkájában Fényes Elek a következőket írja: „Megyes... róna határa igen jó gabonát termő, s fekete homokkal

vegyes földé van. Kiterjed 10.295 holdra, melyek haszonbérbe adatnak, de dohánykertészek is vannak rátelepítve, összesen 82, lélekszám szerint 345-en, többségében római katolikus magyarok. Bírja a királyi kincstár. Kétegyházáról igazgatják.²⁴ Megyes és Bodzás ekkoriban, együttesen 521 lakossal rendelkezett, kik társadalmi helyzetüket tekintve a legszegényebb réteghez tartoztak és kétkézi, napszámos munkából éltek.²⁵

A lakosság nemzetiségi, vallási megoszlása azonban a XIX. század második felére megváltozik. A törökök kiűzése utáni belső migráció idején, a régi otthonukat önként elhagyó, felvidéki, evangélikus vallású, szlovák népesség érkezett a faluba. A szlovák népességnek a magyarság által lakott területre történő bevándorlása – mely vagy szervezett telepítés, vagy kisebb közösségek gazdasági-vallási indíttatása által valósult meg –, három nagyobb migrációs hullámban történt:

- az első nagyobb migrációs hullám során, az 1690–1711-es évek között, Bars, Nyitra, Nógrád, Hont, Abauj vármegyéből és a természeti csapások által sújtott Trencsén, Árva, Liptó és Szepes vármegyéből indultak el telepesek az Észak-Dunántúlra és az Alföldre a jobb megélhetés reményében. Jelentős volt a szerepük, a törökök által elpusztult vidék újratelepítésében.

- a második migrációs hullám már szervezett telepítések útján valósult meg, 1711–1740 között, amikor állami engedéllyel a történelmi Magyarország északi vármegyéiben élő, de a törököktől visszafoglalt területeken földeket kapott földbirtokosok, saját északi birtokaikról hoztak le munkaerőt. Velük párhuzamosan, anyagi érdekek által vezérelt, állami engedéllyel rendelkező „vállalkozók” is telepítettek felvidéki szlovákokat, elsősorban a Nógrádtól északra eső vármegyéből a Délkelet-Alföldre. A telepítésekben jelentős szerepet játszott báró Harruckern János György udvari hadiszállító, aki 1720-ban Békés megye tulajdonosa lett.

- a harmadik migrációs hullám, a szlovákok észak–déli irányú vándorlása 1740-től a XIX. század közepéig tartott. A belső telepítés ekkor többnyire nem szervezett, nem csoportos telepítés, hanem egyéni kezdeményezés. E harmadik vándorlási szakasz jellegzetessége az ún. másodlagos település, vagyis a korábbi szakaszokban betelepültek utódainak átköltözése a kedvezőbb életfeltételeket biztosító településekre. (A békéscsabai és szarvasi családok, így kerültek Tótkomlóra, Nyíregyházára, Pítvarosra, Csanádalbertibe, Nagybánhegyesre, Telekgerendásra stb.)²⁶

Ennek a kirajzásnak eredményeként érkeztek szlovák és más nemzetiségű telepesek Medgyesegyházára:

- 1813-ban, többségük haszonbérelő dohánykertész volt.
- 1818–1824 között Hengelmüller Mihály támogatásával²⁷
- 1841 és 1843 között a Borsod megyei Mezőkövesdről²⁸
- 1843-ban a kincstári telepítés által.²⁹

Medgyesegyháza fejlődése igazán 1867 után indult meg a vasúthálózat kiépítésével, mely jelentős gazdasági előnyökhöz juttatta a falut. A települést átszelő Kétegyháza–Mezőhegyes vonalat 1883. május 20-án adták át a forgalomnak.³⁰ A régi Medgyesi-pusztá központja a Medgyesi-csárda (Karsai Mihály szerint Rózsa Sándor, a híres alföldi betyár is többször megfordult benne) és a mellette lévő piac volt, mely nagy vonzóerőt gyakorolt a további betelepülések számára.³¹ A pusztá lakóinak száma a betelepülések által fokozatosan gyarapodott, azonban hivatalosan a település csak a csabai szlovákok megjelenése után válhatott nagyközséggé.³² A csabai szlovák népesség megjelenése az 1880-as évek végére tehető, amikor a kincstári ügyekben illetékes pénzügyminisztérium 1886-ban meghirdette,

az Arad–Csanád megyei kertészközösségek „örökváltása” után fennmaradt, bérbe adott, keveset jövedelmező pusztarészek (medgyesi, bodzási, apácai) áruba bocsátását. A puszták áruba bocsátásának a hírére az első négy hónapban mintegy háromszáz csabai szlovák lakos iratkozott fel a városi vezetés közbenjárásával, hozzávetőleg kilencezer holdra.³³ 1887 októberében született meg a megegyezés, mely szerint a medgyesi pusztán 3539 kataszteri hold és 1567 négyszögöl területet vásárolt meg 117 békéscsabai vevő örökaron, összesen 966 414 forintért, húszévi – 1887. szeptember 1-től kezdődő – részletfizetéssel. A kincstárral szemben a vevők kötelezettséget vállaltak arra, hogy „A kijelölendő területen három év alatt 300 beltelekből álló, s egyenként nyolcszáz négyszögletet magában foglaló telep község alakításáék a Medgyes pusztán.” A 3539 katasztrális holdon felül a békéscsabai evangélikus egyházközösség 300 holdat, a csabai közbirtokosság 1000 holdat vásárolt, de a közbirtokosság hamarosan eladta birtokait az egyes lakosoknak. A vevők a megállapodás szerint 1889 őszén vehették ténylegesen birtokba földjeiket, amikor a korábbi nagybérletek lejártak.³⁴ „1887-ben széjjel lett osztva Medgyes, mer hát tudniillik Medgyesegyháza egy szlovák település. Az én nagyapám az első telepesekek között volt, rajta van a szlovák templomban lévő táblán a neve, Zsilák Pál. Medgyes tehát széjjel lett osztva és ezt egy Zsilinszky nevű, akkor képviselő végezte el, de ugyanakkor a szlovák püspök, az a Szeberényi az is ott Csabán buzdította a szlovákokat, hogy jöjjenek Medgyesre. Megkapták a földeket, mindenki kapott ennyit meg annyit és hiteltre is természetesen.”³⁵

Az egyházi forrásokat alapul véve 93-96 parasztcsalád – kb. 750 ember – „honfoglalásáról” beszélhetünk Medgyesegyházán. A feljegyzések szerint a családfők közül kilencven evangélikus, három római katolikus vallású volt. Az evangélikus templomban 1939-ben – a telepítés 50. évfordulóján – helyezték el az emléktáblát, mely azoknak a csabai szlovák családfőknek a névjegyzékét tartalmazza, akik 1889-ben földhöz jutottak Medgyesegyházán:³⁶

Bagyinka Mihály, Bagyinka Pál, Bartos György, Belicsa György, Bohus V. György, Bohus V. Pál, Brezovszky János, Brhlik György, Csankó György, Csepregi György, Duna P. György, Fabulya Mihály, Farkas András, Farkas János, Fehér Mihály, Filipinyi János, Flender János, Gajdács Mátyás, Gálik János, Gálik Pál, Gulyás András, Gyebrovsky András, Gyebrovsky György, Gyucha András, Gyucha Mátyás, Gyurkó György, Hajnal György, Hankó András, Hrabovszky András, Kerepetzky Pál, Kesjár Mátyás, Kesjár Mátyás, Kiszely András, Kocziszky György, Kocziszky Pál, Kojnok János, Komavecz András, Kupecz János, Lagzi Mihály, Linder Károly, Lipták András, Lukoviczky János, Lukoviczky Mihály, Maulis Pál, Medovarszky Ádám, Medovarszky András, Mekis Mihály, Melis András, Mitykó Pál, Mocsári György, Nyistjár V. Pál, Pálenkás János, Palik János, Pataj Mátyás, Pataj Pál, Pluhár János, Pusztai Mátyás, Rajtár János, Rajtár Pál, Reöck Iván, Resetár András, Sajben János, Szák András, Szekerka András, Szelcsányi György, Szelcsányi János, Szeverényi András, Szeverényi Pál, Szlávik György, Szpevár János, Taraba Sándor, Uhrin János, Urszinyi János, Valkusz Pál, Valyuch János, id. Varga János, Zahorán Ádám, Zelenyánszky János, Zuba Mihály, Zsilák Pál, Zsilinszky András, Zsilinszky Ádám, Dr. Zsilinszky Endre, Zsilinszky György, Zsilinszky János, Zsilinszky Mihály, Zsíros János, Zsíros Mihály, Zsíros Pál. A táblán azonban csak az evangélikus vallású „honfoglalókat” tüntették fel, az eltérő vallásúakat, illetve a parcellázás előtti nagybérlekből tulajdonossá lett személyeket (Telbisz János, Újhelyi Lipót, Durscht Mátyás, Mészáros János, akik 1895-ben négyen együtt 2236 kataszteri holdat birtokoltak nem. Róluk a kataszteri térképek nyújtanak információt.

A legtöbb ellentmondásos adat a községgé alakulás dátuma körül olvasható, 1881-től kezdve, 1887, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, 1894, 1895 és 1900 egyaránt megtalálható,

viszont a közigazgatási és miniszteriális szervek 1893-at tekintették a községalakulás hivatalos időpontjának. Az 1900. évi népszámlálás demográfiai kötete Medgyesegyháza adatainál külön fel is tünteti: „... 1893-ban alakult községgé, azelőtt Medgyesbodzásához tartozó telep volt.”³⁷ Valószínű, hogy egyesek a csabai szlovákok telepítésének az idejét, illetve a betelepülésük folyamatát tekintették a községgé válás időpontjának, hiszen a családok letelepülése egy folyamat, mely elhúzódhatott, és több évig tarthatott, viszont a községgé alakulás az az időpont, amikor a felső hatóságok a létrejött telepet községnek ismerték el.

2. AKKULTURÁCIÓS FOLYAMATOK MEDGYESEGYHÁZÁN

A községet alapító 93-96 család egységét nemcsak az itt talált különböző nemzetiségű „öslakosság”, hanem az ebben az időben fokozatosan bevándorló magyar és eleki sváb családok is megbontották. Amikor a medgyesi piac híressé vált, több zsidó család is betelepedett, mint például a Zelkermann, Engelmann, Guttmann, Fogel családok, ugyanakkor Medgyesbodzásról magyar iparosok költöztek be, illetve megjelentek a román családok is.³⁸ A két világháború között a piacnak köszönhetően virágzott a kereskedelmi élet, jelentős számú iparos (cipész, csizmadia, szabó, asztalos, bognár stb.) tevékenykedett Medgyesegyházán és számos egyesület jött létre, mely megpróbálta összefogni a község lakosságát.³⁹ A különböző etnikumok megjelenése, nem okozott nemzetiségi ellentéteket, sőt a dolgozatom szempontjából kiemelt szlovák lakoságnál is az együttélés folyamán megindult az akkulturációs folyamat, mely először a gazdasági, később a szellemi kultúra területén jelentkezett.

Az akkulturációs folyamatok megindulásának előfeltétele a kétnyelvűség kialakulása volt.⁴⁰ A Medgyesegyházán élő szlovák telepesek az együttélés során a kölcsönös megértés jegyében szintén elsajátították a befogadó település nyelvét, mellyel kezdetét vette az idegen eredetű kultúra elemeinek megjelenése életükben. A XX. század elején e folyamat következtében a településen élő szlovákság asszimilálódását figyelhetjük meg a helybeli magyar lakossággal. Az etnikai hovatartozás ekkor már elsősorban a felekezethez való tartozásban jelent meg, ugyanis a községben a lokális, a foglalkozási és az etnikai endogámia fokozatosan háttérbe szorult a vallási endogámiával szemben:⁴¹ „Nálunk szokás volt, hogy szlovák szlovákokhoz menjen, meg evangélikus az evangélikushoz, nálunk ez szokás volt, hagyomány volt, hát most már ugye nem.”⁴² „Először szlovák szlovákkal házasodott, de aztán magyarral is... meg inkább a vallás vót fontos, hogy azonos vallású legyen, meg hogy milyen módú.”⁴³ A községben ugyanakkor megfigyelhető volt az azonos anyagi helyzetűek közötti házasság, illetve a családfők megpróbálták minél jobban „kiházásítani” a gyermeküket: „Sokakat meg úgy adtak össze, hogy az is vagyonos, meg az is vagyonos, vagy annak több vagyona van, aztán összehozták őket. Nem mindig vót ez jó, előfordútt, hogy rokonyokat is összehoztak, aztán ott hibás gyerek is született. Itt inkább zsidók, a kereskedők, meg a magyarok, meg inkább az uraság, Telbisz vót a vagyonosabb.”⁴⁴

Az alábbi népszámlálási adatokat tartalmazó táblázatokból, érdemleges adatokhoz juthatunk az anyanyelvi és a vallási megoszlást illetően.⁴⁵

Népszámlálás éve	Összes lakos	Magyar	Német	Szlovák	Román	Egyéb
1900	2917	1055	32	1784	51	1
1910	3628	1431	63	2084	49	1
1930	4156	1841	97	2156	56	5
1937	4908	2480	108	2261	52	7

1. táblázat *Medgyesegyháza lakosságának nemzetiségi megoszlása*⁴⁶

Népszámlálás éve	Római katolikus	Görög katolikus	Görögkeleti Evangélikus	Református	Unitárius	Izraelita
1900	781	13	52	1902	94	6
1910	1043	?	66	2319	111	13
1930	1349	33	67	2502	134	4
1937	1703	14	72	2841	194	?

2. táblázat *Medgyesegyháza lakosságának vallási megoszlása*⁴⁷

A táblázatokból kiderül, hogy Medgyesegyháza a vizsgált időszakban többségében az evangélikus szlovákok és a római katolikus magyarok által lakott település volt, ahol a többségben lévő evangélikus szlovákság vallását megőrizte, de fokozatosan visszaszorult a magyar lakossággal szemben az erős asszimilációs folyamat következtében.

A szlovák lakosság asszimilálódását bizonyítja, hogy a környező „magyar nyelvtenger” annyira átalakítólag hatott a XVIII. században és az 1880-as években érkező szlovákokra, hogy egy sajátos nyelvet alakított ki magának, melyet heterogenitása miatt – hiszen szlovák és magyar kifejezések, végződések keveredtek benne –, se szlováknak, se magyarnak nem tekintettek, hanem tót, illetve a Békéscsabáról érkező szlovákok „csabienszka” nyelvnek neveztek. Az idősebb nemzedék szintén e nyelvváltozatot használta, ugyanakkor a fiatalabb generáció a környező falvak magyarságával, a fiatalos közegekkel stb. való érintkezés, illetve az állami iskolák hatása folytán egyre szebben és helyesebben beszélt magyarul.⁴⁸ „*Mi mán nem tudtunk jól szlovákul, tótul beszéltünk, felit magyarul, felit szlovákul mondtuk.*”⁴⁹ „*A nagyanyám nem tudott magyarul, de a fiú már tudott. Sok családnál így volt, de az unokák már csak magyarul tudtak és szlovákul nem, tehát az asszimiláció az ment. Bár hibásan beszéltünk szlovákul, mert a szlovákok keverik a szlovákokat a magyarral.*”⁵⁰ Ez a nyelvváltozat a II. világháború előtt általános volt a községben, a nem szlovákok közül is sokan megtanulták.⁵¹ Az önelnevezésük is ennek megfelelően módosult, a Békéscsabáról érkező szlovákok „csabienszka tótnak”, az őslakos szlovákok pedig tótnak neveztek magukat.

A felvidéki szlovák ősöktől származó anyai nagyanyám, Számel Mária elmondása szerint a mindennapi érintkezésben családtagjaival, rokonaival ezt a „kevert nyelvet” használták, ezért az iskolában nehezen értette meg magát: „*Először szlovák vót, mer én nem is tudtam rendesen magyarul, egyáltalán mindig szlovákul beszéltünk otthon a szüleimmel, meg sőt megértettem mindent, amit az iskolában mondott a tanár úr nekem, csak nem tudtam felelni rá helyesen, mer én szlovákul feleletem, vagyis tótul, ezért többször rám szólt és mondta a szüleimnek, hogy tanítsák meg a lányt rendesen magyarul.*”⁵² Egymás között a családok többnyire tótul beszéltek. Az idő előrehaladtával azonban a fiatalabb generáció nem sajátította el a nyelvet,

így napjainkban már csak a legidősebbek ismerik (beszélik) a nyelvet. Az istentiszteletek az evangélikus nagytemplomban mindkét nyelven, tehát szlovákul és magyarul zajlottak, ennek megfelelően mindkét hagyományt ápolták:⁵³ *„Hát vót gyerekem szlovákul is meg magyarul is, első vót a szlovák istentisztelet, aztán meg 10 órakor vót ez a magyar istentisztelet, az evangélikus templomban. Az istentisztelet vasárnap vót és a Hrivnyák nevű pap vezette.”*⁵⁴ *„Először szlovákul, aztán mindkét nyelven, aztán csak magyarul voltak az istentiszteletek.”*⁵⁵

A medgyesegyházi lakosság hagyományairól, népszokásairól, viseletéről egyetlen leírás sem született, erről képet csak a visszaemlékezők töredékes emlékképeiből és egy kéziratos feljegyzésből kaphatunk. A rendelkezésre álló adatokból kiderül, hogy a két világháború között sem a szlovákok, sem a magyarok körében nem volt jellemző a népviselet. A medgyesegyházi szlovákok nem őrizték olyan mértékben szokásaikat, hagyományait, mint például a szomszédos nagybánhegyesi szlovákok. *„Rendes ruhában jártunk, nem népviseletbe. Vót nekem selyemruhám, meg szövetrohám, meg ilyenek voltak. Volt kartonruhám, meg kötényeim. Mi már pártát, főkötőt nem hordtunk. Már polgári ruhákban vótunk, nem parasztiba. Nagybánhegyesen voltak népviseletek, de itt Medgyesen nem vót. Ott ugye bő szoknyások voltak, ugye ott teljesen szlovák viselet vót.”*⁵⁶ *„Itt nálunk nem viselték a népviseletet, inkább csak Nagybánhegyesen, meg Tótkomlóson, hát itt valahogy nem.”*⁵⁷ A községben ugyanakkor jellemző volt az ünnepi viseletként hordott, úgynevezett „magyar ruha”, mely fehér szoknyából, fehér buggyos ujjú ingből, piros mellényből, pártából és kötényből, fekete cipőből, vagy piros csizmából állt: *„Csak magyar ruhánk vót. Gyerekkori élményem, amikor iskolába jártam, hogy magyar ruhánk vót, amikor szerepeltünk március 15-én, mer én is sokat szerepeltem. És akkor ugye magyar ruhában. Szoknyából, buggyos ujjú blúzából, mellényből, magyaros mellényből, pruszlikból, ugye az piros vót. A blúz, meg a szoknya fehér vót és akkor az aljába vót varrva a nemzeti színű szalag. Meg kötény. Cipő vót hozzá, vagy piros csizma.”*⁵⁸

Az emberi élet fordulóihoz és a jeles napokhoz kapcsolódó szokások a két világháború között még elevenen éltek (kántálás, betlehemezés, háromkirály-járás, farsangolás, májusfaállítás, szüreti bál stb.) a szlovákok és a magyarok körében, lényegesebb különbség nélkül: *„Mink jártunk karácsonykor énekelni. Először szlovákul, de szlovákul, a mama úgy tanított szlovákul, de aztán később meg magyarul. Kántálni jártunk szomszédokba, meg a rokonyokhoz jártunk, hát ugye összefogtunk, amikor nagyobbak vótunk hárman-négyen és ugye mink sokan vótunk és akkor mentünk és akkor kaptunk adományokat pénzt, diót, almát, süteményt, úgyhogy mindig kellett vinniünk egy szatyrot és akkor abba raktuk. Rendes ruhába vótunk, egy ízben szlovákul énekelni, de aztán magyarul. Farsangkor sokszor beöltöztek maszkába az emberek... Húsvétig böjt vót, 40 napos, nem szabadott húst enni, mi akkoriban ezt betartottuk. Húsvétra csináltunk kalácsot, sonkát, süteményeket, tojást festettünk a locsolkodóknak. Akkoriban nem kölnivel locsoltak minket. Jöttek a legények és a kúthoz vittek és leöntöttek vödör vízzel. Mondta is szegény anyám a legényeknek: Hát hagyjátok, azt a lányt, mer még megfázik. Vót amikor háromszor kellett átöltöz-nöm. Májusba májuscát állítottak fel a legények a lányoknak, nekem is állítottak. Ilyen szalagok vótak rajta, színes szalagok.”*⁵⁹

A vizsgált időszakban az akkulturációs folyamatok már annyira erősek voltak, hogy a szlovákok és a magyarok közötti különbség, már elsősorban csak a felekezeti hovatartozásban, a nyelvben és a szlovákok körében jellemző babonás hiedelmek meglétében különbözött. A babonásabbnak tartott szlovákok körében maradtak fent rontással, szemmelveréssel, babonával kapcsolatos történetek, melyet a magyar lakosság többsége kinevetett és tudatlan-ságnak tartott: *„Egyszer, valamikor az első világháború táján történt a következő eset. Kocziszky*

bácsi tanyája a falu határának délnyugati szögletében volt. A falu központjától 3-4 km-re volt a tanya. Közismert dolog volt, hogy a paraszttasszony a bét során kifejt tejből hétvégén túrót és sajtot készített, meg tejfölt, melyet elvitt a vasárnapi piacra. Egyszer csak feltűnt az asszonynak, hogy a tej egyre soványabb, kevés tejfölt ad. (A dolog mögött, azonban a két siheder fiú Mátyás és Mihály állt, akik a szoba ablakában köcsögökben hagyott tejből, ha feljött a tejfölt akkor azt szalmaszálon leítették.) Hát itt nem lehet más csak az, hogy a tehenet megrontotta valaki. Itt tenni kell valamit! Felállították e tehenet az udvar közepén, az apa tartja a tehenet szarvánál fogva, a mama meg égő szalmacsomóval körüljárja a tehenet és valami varázsigét mormolva próbálja elűzni a gonoszt. A két fiú, pedig ott állt az udvar egyik sarkában, majd az egyik megszólal: „Anyám látom az ördögöt!” Ugyanis persze, hogy látta a testvérét, aki a tejfölt leszúrta. Persze a két gézengúz mégsem akarta elrontani az öregek kedvét, nem nyúltak többet a köcsögökhöz és így az »ördögűzés« sikeres volt. E hiedelmek mögött a tudatlanság állt.⁶⁰ „Vótak ilyen babonák, de hát szóval, minél együgyűbb a nép, annál jobban hisz benne. Babonások vótak, főleg az asszonyok, meg az idősebbek. Kétfajta ember van, az egyik hisz és mindent elhisz, a másik meg gondolkozik és kételkedik. Ma már ugye ilyenekben nem hisznek.”⁶¹ „Amikor a gyermek nyugós volt és sírt, akkor szemmel volt verve. Azok tudtak szemmel verni, akiknek össze van nőve a szemöldöke. A nagyanyámtól hallottam, hogy a szemmelverést hogyan köll megszüntetni. Három kanál vizet kell mérni egy tányérba, majd abba háromszor belemártom az ujjam, majd keresztet vetek a szemmel vereten, annak a homlokán. Ő meg a homlokárúl a kifordított kombinéjával letüri. A maradék vizet a tából az ajtó, vagy az ablak sarokvasára köllött mérni, ha több volt, mint három kanál, akkor szemmel vót verve az illető, mert ott szaporodik a víz. Ezt háromszor kellett megcsinálni... Akkor olyan 32 éves lehettem együtt laktam Csicsejnéval, annak vót egy Ica lánya, azt is megverte valaki szemmel, olyan rosszul vót, hogy már csinálták neki a koporsót. Valaki mondta az anyjának, hogy nézze meg nincs-e megverve. Aki megverte szemmel az a földet nézte. A kislány jobban lett. Vót olyan is, hogy amikor lány voltam, egy férfi magbabonázta a tehenet, attól fogva nem is adott tejet. Akkor ólmot is olvasztottunk, aki meg van ijedve abból kiderül. Az olvasztott ólom, olyan formájúvá vált, amitől megijedt. Akkor vót egy fiú, aki járt egy lányhoz. A lány nem szerette, annak a lánynak az anyja csinált olyat, hogy megszírozta a kilincset a kiskapun és az a fiú ahogy aszt a kilincset megfogta, attúl a perctől kezdve a fiú nagyon beteg lett, de annyira, hogy meg is halt, meg lett babonázva azé.” A fiatalabb generáció már kételkedve szemlélte, szemléli e hiedelmek valóság alapját: „Amikor először megcsinálta rajtad a nagyanyád a szemmelverés feloldását még pólyás voltál, apád nagyon mérges lett, azt mondta tudatlan a nagyanyád. Én már nem hittem benne, de elfogadtam, hogy ilyeneket csinál. Legalább ő is megnyugodott, meg te is megnyugodtál.”⁶²

A visszaemlékezők közlései alapján is elmondható, hogy a férfiak kevésbé hisznek a babonás hiedelmekben, mint a nők, melyek betartásában pedig kor szerinti elkülönülés figyelhető meg. Az idősebbek betartották a hiedelmekhez kapcsolódó rítusokat, szokásokat, melyeket napjainkban inkább csak felidézik, mint gyakorolják. A fiatalabb generáció pedig a tudatlanság „forrásának” tartja e hiedelmek meglétét.⁶³ A népi gyógymódok ismerete viszont, a szlovákok és a magyarok körében egyaránt megfigyelhető volt, melyek egy részét a fiatalabb generáció megismerte és alkalmazta a mindennapokban: „Gyógymódok, hát például Kálmán bácsi kocája, olyan rosszul nézett ki, hogy csudáság, nem evett, nem ivott, nyugós vót, gyűtt-ment. Adtam neki ecetes cukros vizet fél vödörrel, 3 napig csak aszt kapott, de jobban is lett, mer ecet az mindenre jó, de főleg gyomorba. Akkor akkoriban nem vót olyan, hogy kivették az ember manduláját, hanem kis sámlira ültünk és akkor a mama felállt a padkára és vett egy törülközőt és ide tette a nyakunkra és akkor úgy emelte fel és akkor elmúlt a fájdalom. Akkor a

fa kerítésén nőt egy rózsza, má nem tudom a nevét, annak e levelét sebre tettük... Cickafarkából teát csináltunk, ez köhögésre vót jó, meg kamillából is csináltunk teát, az mindenre jó. Ha fáj a gyomrom, akkor ecetes szódabikarbónát iszom.³⁶⁴ „Nagyanyád nem orvossággal gyógyított minket, hanem füvekből különböző teákat készített, tudta melyik, milyen betegségre jó, sok népi gyógymódot ismert. Néhányat én is átvettem tőle.”³⁶⁵

A medgyesegyházi szlovákok 1947-ig éltek a községben, amikor megkezdődött a csehszlovák–magyar lakosságcsere, melynek következtében megindult a községben is a toborzás. Sokan éltek a lehetőséggel és a jobb megélhetés reményében hazát cseréltek, de voltak olyanok is, akik nem hagyták el a szülőföldjüket: „A tatának is mondták, de neki nem a pap, Hrivnyáknak hitták, hanem azok, akik már készülődtek kifelé, azokkal úgy beszél tata. Például itt vót a nagyménémnek a férje, az is aszondta, hogy gyere te is, készülődjél, mer neked sokkal jobb lesz ottan, ezzel a családdal, mer hát akkor úgy mi sokan vótunk. Ervel a családdal, mer ott kapsz mindent, házat is meg földet is, meg aszongyga mindent fogsz kapni. De tata azt mondta, hogy ő nem megy ki, aszonta, ha itt nem jó akkor, ott se lesz jobb kinn. Meg asztán ki is derült, hogy nem is úgy kaptak ott, mint ahogy ígérték, mint ahogy mesélték a faluban a központban a gyűlésen, hogy ez lesz aszongyga. Meg hogy ez nem a ti szülőföldetek, hanem aszongyga ott Szlovákiában van a szülőföldetek. Aszongyga gyertek csak kifelé, mer kinn minden lesz, nem leszel aszongyga szegény, hát ilyen dógok voltak, erre emlékszek, úgy mer hát mindig gyűléseztek a szlovákok.”³⁶⁶ „Jött a német kitelepítés, hát úgy az mindenkit elborzasztott, viszont aztán jött a Benč-dekrétum. Azt mondták kollektív bűnösség úgy, hogy a magyarokat kitelepítik Magyarországra, ugyanakkor önként jelentkező szlovákok meg menjenek ki. Mindenki be volt rezelve, a szlovákok is Medgyesén, mert persze látták, hogy mi volt a németekkel, no és persze hozzá is adtak szlovákok természetesen, mert az volt a fontos, hogy minél több szlovák menjen ki, mi is mentiünk Szlovákiába 1947-ben... Vagonnal mentiünk, vibettiünk mindent... A toborzást itt (Medgyesegyházán) a szlovákok szervezték, voltak tanárok is köztük, ez van, de volt egy pap is. Hrivnyák Jánosnak hívták, az hazament, az vissza is ment, mert hát onnan jött ide... Sokan talán félelemből mentek ki, mert úgy is ki kell menniük, hogy úgy járunk, mint a németek. Tudniüllik, azt hirdették, hogy Magyarországnak sok lesz a fizetése, sok lesz a jóvátétel, hogy ott meg nem lesz jóvátétel. Voltak mások, akik nem mentek ki, talán azok csinálták jól.”³⁶⁷ „Az apósom egy becsületes kisiparos ács ember volt, ők nem vágytak kifelé, mert elmesélte, hogy a keresztkomája mondta, mikor mentek: »Gyere komám, mert majd batyuval jöhetsz!« Mondta erre: »Én senki házába nem megyek ki!«”³⁶⁸

Szerelvény száma	Indulás	Családok száma	Személyek száma	Állomás
B-56-3-15 sz.	1947. június 7.	30	105	?
B-57-3-15 sz.	1947. június 9.	31	131	?
B-58-3-15 sz.	1947. június 10.	33	103	?
B-59-3-15 sz.	1947. június 11.	27	114	?
B-60-3-15 sz.	1947. június 12.	26	110	?
B-61-3-15 sz.	1947. június 28.	30	113	?
B-62-3-15 sz.	1947. június 29.	22	71	?
B-63-3-15 sz.	1947. június 30.	15	46	?
S-15025 sz.	1947. október 16.	1	?	?
S-15027 sz.	1947. október 20.	1	?	?
S-15028 sz.	1947. október 24.	1	?	?
S-15029 sz.	1947. október 26.	1	?	?
Összesen		218 család	793 személy	

3. táblázat Medgyesegyházáról Csehszlovákiába áttelepülők számadata 1947-ben⁷⁰

Szerelvény száma	Indulás	Családok száma	Személyek száma	Állomás
A/B-48,49,51-3-15 sz.	1947. június 22.	23	97	Medgyesegyháza
A/B-50-3-15 sz.	1947. június 23.	16	58	Medgyesegyháza
A/B-61-3-15 sz.	1947. július 2.	17	68	Medgyesegyháza
A/B-48,49,50,60,62-3-15 sz.	1947. július 3.	18	72	Medgyesegyháza
A/B-62,63-3-15 sz.				
A/B-79-818 sz.	1947. július 4.	3	19	Medgyesegyháza
Összesen		67 család	314 személy	

4. táblázat Csehszlovákiából Medgyesegyházára áttelepülők számadata 1947-ben⁷¹

Végeredményben 1947. június 7-e és 1947. október 26-a között 218 szlovák család (793 személy) hagyta el önként a települést, s költözött a jobb megélhetés reményében az „ikertelepülésre” Gúta, vagy Komáromba, illetve Rozsnyóra. Csehszlovákiából pedig 1947. június 22-e és 1947. július 4-e között 67 magyar családot, azaz 314 személyt telepítettek a községbe, megbontva ezzel a térségben évszázadok óta létező szlovák etnikum egységét.⁶⁹

IV. Gúta és Medgyesegyháza migrációs kapcsolata, a csehszlovák–magyar lakosságcsere következtében

I. A RÉGI OTTHON, GÚTA

A Kisalföld északi részén, Szlovákia délnyugati részén, a Kis Duna és a Vág folyó összefolyásánál, a csallóközi oldalon, Komáromtól 23,5 km-re fekszik Gúta. Komárom után Csallóköz legnépesebb települése. A legnagyobb európai folyami sziget magyar megnevezése napjainkban Csallóköz, ám korábbi adatok arról adnak tanúbizonyságot, hogy a szigetet Aranykertnek, Komáromi szigetnek és Kukkóniának is nevezték. Az Aranykert elnevezés utal, a talaj rendkívüli termékenységére, illetve a csallóköziek egyik nevezetes foglalkozására az aranymosásra.⁷²

A város régi neve valószínűleg a „gutta” latin szóból ered, amelynek magyar jelentése vízcsepp, könnycsepp, folt. Ez az elnevezés szoros kapcsolatban állhatott az őslakosok sajátos, egymástól szétszórta – a víz cseppjeihez hasonló –, lakó életmódjával. A második, ugyancsak feltételezhető néveredet, kapcsolatba hozható az 1268-ból eredő Villa Gutta megnevezéssel. Az esztergomi érsekség birtokán lévő „vízi lakocska, házika” neve lehetett. A harmadik magyarázat szerint, a Gúta helynév puszta személynévből keletkezett magyar névadással. A település elnevezése az évszázadok folyamán a következő változatokban fordult elő: 1268-ban Guta, 1281-ben Gutha, 1349-ben Gutta, 1773-ban Guta, 1948-ban a települést Kolárovo-ra nevezték Ján Kollár, szlovák költő neve alapján.⁷³ A településről szóló első adat szerint lakói eredetileg nem a mostani helyen telepedtek le, hanem a Vág-Duna bal partján, majd a török pusztítás idején tették át a lakóhelyüket a biztosabb menedéket nyújtó jobb partra, azaz Csallóközbe.

A régi oklevelek szerint a községbe, az Árpád-házi uralkodók idejében Tisza melléki jászokat telepítettek az elpusztult lakosság pótlására.⁷⁴ Elődeik életmódja, szokásai, valamint építkezésük sajátossága a jászokéval volt rokon. A későbbiek folyamán Gúta gyakran népesült bevándorlók által, melyet a Fűri, Kéri, Kürti, Letkési, Lévai, Libárdi, Madari családnevek

bizonyítanak. 1268-ban az esztergomi érsekség birtokaként Villa Gutta néven említik az oklevelek.⁷⁵ Margit királynő 1349-ben Gúta mellett a Kis-Duna és a Vág folyó összefolyásánál négyszögű földvárat épített, amelyet előbb Béke-várnak, majd később Béka-várnak⁷⁶ neveztek.⁷⁷ 1551-ben már különböző kiváltságokat élvezett a város, lakói mentesültek a harmincad, a vám a révbér és a piaci helypénz fizetése alól. A város évente négy országos vásárt rendezhetett. Az 1552-es török összeírás szerint Nagy-Gútán 33, Kis-Gútán pedig 7 ház állt. Az 1621-es feljegyzések Gútáról úgy tesznek említést, mint oppidumról. 1669-ben Gúta megerősített városként szerepel, mely helyőrségének a száma 130 zsoldos katona, a várkapitánya pedig Fruhwurth Mátyás volt. 1715-ben az egész község a templom és a községházával együtt leégett, emiatt a község anyakönyvei is csak ettől az évtől lelhetők meg. 1724-ben új katolikus templom épült, melyet 1772-ben nagyobbítanak meg. Az 1846/47-es összeírás szerint a város 155 nyolcados jobbágytelkével 579 gazda, 240 zsellér, 49 közműves mesterember, valamint 4 kereskedő rendelkezik. Ezen kívül még 3 olajsütő, sajtoló szerepel a feljegyzésben.

A települést az elmúlt évszázadok során számos természeti csapás érte. A tűzvészek és az árvizek olyan gyakoriak voltak, hogy szinte évről évre rettegésben tartották a lakosságot. A legnagyobb tűzkatasztrófa 1899-ben, mely során 448 ház, 560 gazdasági épület égett hamuvá és közel 3000 lélek vált hajléktalanná.⁷⁸ A lakosság kezdetben külterjes, ártéri állattartással, vizahalászattal⁷⁹, ártéri gyümölcs – és zöldségtermesztéssel, ritkán aranymosással foglalkozott és próbálta megteremteni a mindennapi kenyerét, azonban az iparosodási folyamatok következtében új lehetőségek nyíltak a megélhetésre.⁸⁰ A XIX. század végén és a XX. század elején sokat fejlődött a település, megépült a szivattyútelep, a téglagyár, a hálókészítő üzem, a gőzmalom, elkészült az artézi kút, illetve 1914-ben megindult a forgalom a Komárom–Gúta vasútvonalon, 1915-ben pedig átadták a közúti forgalomnak az alsó és a felső vashidat. A fűtcai lakásokban 1927-től működött a villanyvilágítás, 1928-ban pedig felépült a kétemeletes polgári iskola.⁸¹

A település a csallóközi településekhez hasonlóan korán és gyorsan polgárosodott, a nyugat felől érkező modernizációs folyamatoknak köszönhetően, illetve a nagyvárosok (Bécs, Pozsony, Győr, Budapest) közelsége is érezte hatását, ennek ellenére populáris kultúrájában sok archaikus jelenséget megőrzött. Ez a kettősség, a korai kivetkezés ellenére a viseleten ugyanúgy nyomon követhető volt, mint a népi építkezésen, az élőbeszédén, vagy a hit – és szokásvilágon.⁸²

A gútaiak korán elhagyták a népviseletüket, ezt a gyors polgárosodási folyamatok mellett a világháborúk is meggyorsították. A községben ugyanakkor, Medgyesegyházához hasonlóan jellemző volt az ünnepi viseletként hordott, úgynevezett „magyar ruha”, mely fehér szoknyából, fehér buggyos ujjú ingből, piros mellényből, pártából és kötényből, fekete cipőből, vagy piros csizmából állt: „*Mi már nem hordtunk népviseletet, csak egyszerű ruhákban jártunk. Nálunk az idősebbek is már csak egy szoknyát hordtak, sötétet, vagy tarkát, de a lányoknak már kinek milyen volt. Nagyanyméknak volt ilyen kis kabátszerű vékony ruhadarab, meg hozzá szoknya, hosszú szoknya, meg kötő körbe, melyet körbe kötöttek, ez volt az ő divatjuk. Valahogy ez volt nekik az ilyen egybeszabott ruha... De volt másik falu, ahol hordtak népviseletet, nekik öt szoknyájuk volt. Naszvadon mindig olyanba jártak, népviseletbe. De volt ünnepi viseletünk, melyet ha ünnepség volt, akkor magyar ruhában voltunk. A magyar ruha fehér szoknyából, fehér blúzából, mely buggyos ujjú volt, mellényből, kötényből, pártából állt. A mellény ki volt varrva, piros volt, meg a kötény is. Amikor a magyarok bejöttek ezt vettük fel. Volt mindenkinek, mert mi nagyon tartottuk*

*a szokásokat. Cipő volt hozzá, de ha szerepeltünk, akkor piros csizmát vettünk fel.*⁸³ „Nem volt nálunk népviselet. Rendes öltözetbe voltunk mink. Amikor 1938-ba bejöttek a magyarok, akkor magyar ruhába öltöztünk, piros-fehér-zöldbe, melyhez párta is volt. A ruha szépen ki volt díszítve piros-fehér-zöld szalagokkal. Naszvadon ott szokás volt. Nálunk magyar ruha volt, akik tehettek, azoknak volt. A szabók csinálták.”⁸⁴

Csallóköz szokás – és hiedelemvilága rendkívül gazdag, azonban az emberi élethez kapcsolódó népszokásokról kevés leírás született. A fennálló adatok alapján elmondható, hogy ezen szokások különösebb helyi sajátosságokat nem mutatnak fel. Csallóközben nagy szerepet kaptak a különféle dramatikus játékok (Mikulás-játék, lucázás⁸⁵, betlehemezés, mendikálás, Balázs-járás, háromkirály-járás, pünkösdi királyválasztás, Szent-Iván napi tűzgyújtás stb.) gazdalegények körében szokás volt a legényavatás.⁸⁶ E szokások gútai meglétéről visszaemlékezőim már csak töredékesen számolnak be: „Karácsonykor voltak a betlehemesek, meg a kántálók. Meg jöttek mendikálni szentestén, ekkor karácsonyi éneket énekeltek a kisebbek. Ha nagyobb legények énekeltek, azt már kántálásnak nevezték.”⁸⁷ „Gyerekként karácsony este elmentünk házakhoz énekelni a házak elé az ablak alá álltunk és akkor behívtak minket kántálókát, és akkor kaptunk diót, szaloncukrot, almát. Újévkor is elmentünk köszönteni, akkor kaptunk koronát, vagy forintot. Beálltunk a sarokba és mondtuk: „Állok, állok, forintot várok (vagy más pénzt mondtunk), boldog új évet kívánok. Karácsonykor nem lehetett sehová menni, egyszer el akartam menni a bálba, de nagymamám azt mondta, hogy ezen a napon nem lehet sehová menni csak másnap. Betlehemezés, háromkirály-járás is volt, de jobban a templomban volt ünneplés, például Úr-napja, nagyon szép ünnepek voltak. Farsang után nem lehetett húsvétig húst enni, csak a feltámadás után lehetett húst enni.”⁸⁸

A gútaiak élőbeszédére jellemző volt, hogy a magyar nyelvnek egy sajátos tájszólását használtak, mely az észak-dunai és a csallóközi nyelvjárástípus keveréke volt. Jellemzői:

- a köznyelvi „ó, ő” helyén viszonylag gyakori az „ú, ű”, pl.: rúzsza, lúnyi.
 - a nyelvjárás erősen í-ző, pl.: Bíkavár, csendőrség.
 - a köznyelvi „é” helyén az „i” is viszonylag gyakori, pl.: ides, kezibe.
 - zárt szótagban kiesik az „l”, a megelőző magánhangzót megnyújtja, olykor zártabbá teszi, pl.: Hidegódal, asó, főő.
 - gyakori az e-zés, pl: szegínyház, nagykereszt.
 - az „á” utáni o-zás eléggé erős, pl: kössígházo, pásztorházok.
 - a -ból, -ből, -tól, -től, -ról, -ről rag következetesen -bú, -bű, -tú, -tű, -rú, -rű, pl: temetőbú, templombú, fődrű.
 - a -hoz, -hez, höz ragok alakja -hó, -hő, pl: iskoláhó, kereszthő.
 - a -val, -vel ragok alakja, pl.: kapává, ekévé, hagymái
 - a -nál, -nél ragok a következőképpen alakulnak, pl.: borozóná, kertné
 - a főnévi igenév képzője kétalakú, pl.: kötnyi, varnyi
 - a „v” tövű igék szótári alakban -ll-re végződnek, pl.: lúll, híll⁸⁹
- „Tájszólással beszélünk, például mink, azt mondtuk, hogy kosár, itt kas volt. Nálunk nem az irodalmi nyelvet beszélünk, például itt Medgyesen mondták széna, nálunk az szóna volt.”⁹⁰
- „Magyarul beszélünk csak tájszólással. Gútától nem messze is tájszólással beszéltek, de ott teljesen más volt a beszéd, mint nálunk, ott mondták: „Gyertek lányok kapóra, kaszóra, „hörcsög van a noszvodi határba!”⁹¹

Az első világháborút követő határrendezések következtében kötelezővé vált a szlovák nyelv oktatása az iskolákban, azonban ennek ellenére a lakosság többsége továbbra sem

beszélt szlovákul. „Addig kötelező volt az iskolában szlovákul tanulni, amíg 1938-ba be nem jöttek a magyarok. Ugye én nem is tudok szlovákul, Géza is csak egy kicsit.”⁹² „A község 90%-a nem tudott szlovákul, annak ellenére, hogy Szlovákia vót. Mer ugye az iskolában is magyarul tanultunk. Minden héten, ha jól emlékszek rája 2 óra vót, egy héten a szlovák óra, ennyi vót, az egész szlovák tanulás.”⁹³ „Amíg nem jöttek be a magyarok 1938-ig, addig kellett tanulnunk az iskolában szlovákul, utána nem.”⁹⁴

A csallóközi Gúta, 1919 és 1938 között – a korábban mezővárosi jogállású település – a polgári Csehszlovákia legnagyobb községe lett. 1938 novemberében az I. bécsi döntés után Magyarországhoz csatolták, a második világháború befejezése után pedig visszakerült a megújuló csehszlovák állam keretébe. A közigazgatásilag a komáromi járáshoz tartozó község lakosságának nemzetiségi megoszlásáról, Angyal Béla állított össze táblázatot, mely az első világháború befejezésétől 1941-ig tartó időszak alatt – részben csehszlovák, részben a magyar hatóságok által –, tartott két népösszeírás és három népszámlálás adatait tartalmazza. A táblázatból kitűnik, hogy a vizsgált időszakban a település homogén magyar közösség volt. A római katolikus vallású magyar lakosság mellett, általában 3% körül mozgott az egyéb vallási felekezethez tartozók aránya, akik közül az izraelita vallásúak voltak a legtöbben.

Év	Összlakosság	Magyar	%	Szlovák (csehszlovák) %	Zsidó	Cigány	Egyéb
1919	9 252	9 190	99,3	31	0,3	-	31
1921	9 676	9 479	98,2	63	0,7	102	1
1930	10 822	10 221	94,8	97	0,9	273	13
1938	12 160	12 103	99,5	29	0,2	-	28
1941	11 494	11 466	99,8	8	0,1	15	5

5. táblázat Gúta lakosságának nemzetiségi megoszlása (1919–1941)

„Az ottan tiszta magyar község volt, nem is tudtak szlovákul, tótul, csak néhány zsidó család volt.”⁹⁵ „Gútán mindenki katolikus volt a zsidókon kívül, ők a zsidó templomba jártak, mi meg a katolikusba.”⁹⁶ E zömmel római katolikus magyar lakosság körében magas volt a népesség-szaporulat, nem volt ritka családonként a 10-12 gyerek sem.⁹⁷

A lakosság túlnyomó többségét a mezőgazdasággal foglalkozó és abból élő népesség alkotta, 1938-ban arányuk még mindig 80% körül mozgott. A mezőgazdasági termelésre nagy hatással voltak a XIX. század végén kezdődő ármentesítési és folyószabályozási munkálatok, melynek következtében a korábbi ártéri gazdálkodás helyett előtérbe került a földművelés. Nagyarányú kitelepülés indul meg e folyamat eredményeként a tagosítatlan határba.⁹⁸ 1941-ben a lakosság egyharmada a külterületen lakott, így Gúta a Kisalföld legnagyobb tanyás településévé vált. A magas népszaporulat következtében, azonban a földbirtokok elaprózódása, azaz a lakosság elszegényedése volt a jellemző. Ilyen társadalmi tagozódás miatt, az első Csehszlovák Köztársaság idején rendkívül erős volt a kommunista párt népszerűsége a lakosok között.⁹⁹

A második világháború szenvedései, és az azt követő magyarellenes intézkedések a települést sem kerültk el:

– Gútáról nagy számban soroztak be katonákat a 2. magyar hadseregbe, amely a Donnál katasztrofális vereséget szenvedett,

– 1944-ben a zsidó lakosokat koncentrációs táborokba szállították. „Sok zsidó volt Gútán;

de aztán elvitték őket. Sajnáljuk őket, mert nem voltak olyan rossz emberek.”¹⁰⁰ „Volt néhány zsidó család, de azokat eldeportálták a háború alatt. Szörnyűség volt, velem is járt 3 zsidó lány a polgáriba, először kaptak sárga csillagot, utána a faluban összeszedték, aztán elvitték őket, szegényeket, amíg át nem települtünk, addig nem jött vissza egy sem.”¹⁰¹

– 1945-ben bezárták a magyar iskolákat, és csak a szlovák nyelvűek működését engedélyezték; a magyar tanítók évekig nem kaptak fizetést,

– 500 férfit, sokszor családotól, a csehországi munkatáborokba szállítottak.¹⁰² „Először elvitték az izébe Csehországba, Morvaországba oda egészen nem tudom milyen határig a falu nagy részét. De ott se válogatták, hogy kit, vagy mit visznek. Akikre kijött a tíz annak menni kellett, de azok nem vihettek semmit magukkal, csak kis coki-móki ruhát, semmi mást, minden ott maradt. Mikor a magyarokat első transzportba elvitték, aztán jöttek a zsidók. Bátya, azokat is elvitték Csehországba, vót ott öt gyerek, azok elmentek minden nélkül bányákba, meg ilyen nagy uradalmakba, szóval ilyen módos csehbökhöz. Egy részük visszatért, egy részük aztán ott maradt, vagy meghalt, vagy amikor hosszabb ideig vót ott, összegyűtt ott valakivel, megnősült, meg férjhez ment, aztán ott maradt.”¹⁰³ „A Mariska néni, aki azóta meghalt, az öcsém akkor gyerek vót, azt például eldeportálták szudéta területre robotra, kényszermunkára.”¹⁰⁴ „Mielőtt átgyűttünk volna, sok családot elvitték Csehországba. Az én bátyámat is elvitték télvíz idején, mán nős vót és vót két fia, akkor télen az egyik pólyás vót, a másik néhány éves és azokat is elvitték, föl cselédeknek. Azokat, úgy vitték el, hogy azok nem vihettek jószágokat, azok csak azt a kis holmit vihették el, meg a kész ételmet, de vissza sikerült gyűnnie, a szülői házat megszerezte ott Gútán és ott is halt meg.”¹⁰⁵ „A nagybátyáméknak 5 kg-os csomaggal Csehországba kellett menni, aztán azok visszakerültek, de mink nem kerültünk vissza, hanem Medgyesen maradtunk.”¹⁰⁶

A csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény megkötése után megindult a készülődés a csehszlovák állami szervek részéről, hogy a határ mentén egy tömbben élő magyar etnikumot fellazítsák, illetve áttelepítsék egy új hazába. „Ki vót írva a tanácsházára a névsor, akik bele estek ebbe a településbe. Mer a rádió előre mondta, hogy onnét a magyarok legnagyobb részét kipucolják. Helyette innét visznek át szlovákokat. Jött a hír, hogy a magyarokat kipucolják Csallóközből.”¹⁰⁷ „Rajta vótunk a listán, először nem köllött, csak hozták a papírt egy héttel előbb, hát ugye én akkor 16 éves voltam, ez a szülőknek vót gondjuk-bajuk. Ugye egy héttel előbb jött a tanácstól, hogy mink meg az utcából sokan Farsangék, a fél utca, Vígék meg még egy Kissék vótak az utcából mennijük köll. Akinek megvót a papírja, kiküdték, annak el köllött jönnie. Ilyen nagy fehér lap vót, mert fehér lapnak hitták.”¹⁰⁸ „Kiadták a 7-es és a 8-as lapot, akik 8-as lapot kaptak, azokat Csehországba vitték el, de azokat munkára vitték el, de akik 7-es lapot kaptak azokat meg hát áttelepítették.”¹⁰⁹

Első lépésként népszámlálást és vagyonösszeírást hajtottak végre. A Szlovák Telepítési Hivatal az összeírás végrehajtására részletes utasítást adott ki. A visszacsatolt területeken összeírás alá esett minden lakos, beleértve a szlovákokat és cseheket is. A telepítési hivatal számlalóbiztosokat küldött ki az egyes községekbe. Minden családfő köteles volt a felszólításra a községházán, a számlalóbiztosok előtt megjelenni. A családfőnek magával kellett vinnie minden családtag személyi adatait, valamint okmányokkal igazolnia kellett családjá vagyoni helyzetét. A leltár rovatba beírták a jelentősebb ingóságokat, pl.: eke, vetőgép, melyet a lehető legpontosabban igyekeztek összeírni. A felvett adatokat a családfő az aláírásával igazolta. Mindez arra szolgált, hogy a családokról, vagy ahogyan hivatalosan nevezték, „gazdasági egységekről” minél átfogóbb képet kapjanak. Az összeírás alapján jelölték ki a vagyonosabbakat, általában az 5 katasztrális holdnál nagyobb birtokkal rendelkezőket a lakosságcsereére, hogy

minél kedvezőbben elégíthessék ki a Magyarországról érkező 1-2 holdas vagy földnélküli szlovákok igényeit.

Az összeírók a nyilvántartási ív hátuljára a helyi csendőri szervek útmutatása alapján a politikai megbízhatóságot is bejegyezték. Feltüntették, ha valaki:

- magyar párt tagja volt a két világháború között,
- nyilas szervezetben működött,
- vezető szerepet töltött be a bécsi döntés után a községben,
- külön tüntették fel a tanítókat,
- részt vett az antifasiszta mozgalomban.

A megjegyzés rovatba fel kellett jegyezni, ha vegyes házasságról volt szó, azaz ha valaki a házastársak közül szlovák, vagy cseh nemzetiségű volt. Az összeíróív aláírása után a telepítési hivatal igazolványt adott a családfőnek, amely tanúsította, hogy nyilvántartásba vétette magát. Az igazolványt a családfő mindig köteles volt magánál tartani.

A községekbe beérkező nyilvántartások szerint a járási hivatal köteles volt még összeállítani, hogy a járás területén mennyi magyar és német nemzetiségű élt az 1930-as népszámlálás, valamint a háború utáni összeírás alapján. Összegezniük kellett azt is, hány személy vallotta magát a legutóbbi, a magyar szervek által végrehajtott összeírásakor magyarnak, de most szlováknak jelentkezett. A járási hivatalok feladatuk kapták még, hogy március 1-jétől kezdődően folyamatosan 14 naponként jelentsék, mennyi magyart telepítettek ki az általuk igazgatott területről, azaz mennyivel csökkent a kisebbségek száma. A járási összegző jelentés alapján a Komáromi járásban 1946 tavaszán 54900 magyar nemzetiségű és 5904 szlovák nemzetiségű lakos volt. Gútán 11081 magyart, 216 szlovákot, valamint 1 németet találtak az összeírók, továbbá 10 volt azoknak a magukat szlováknak jelentőknek a száma, akik korábban magyar nemzetiségűeknek vallották magukat.¹¹⁰ A reszlovakizáció lehetőségéről a gútai lakosság júniusban kap értesítést, melyre 609 személy jelentkezett, azonban 28 személy kérelmét elutasították. Angyal Béla véleménye szerint ez esetben, egyrészt a vagyonosabb, kiket áttelepítésre jelöltek, másrészt a népbíróóság által elítélt személyekről lehetett szó.

Június elején a Szlovák Telepítési Hivatal létrehozta a Komáromi Területi Hivatalát (SZTHKTH). Az új hivatal a járás egyes községeiben kiépítette a bizalmiak hálózatát. Gútán Križko volt a telepítési hivatal bizalmi embere. Az egyik legsürgetőbb feladata a lakosság-cserére kijelölt családok jegyzékének összeállítása volt.¹¹¹ A telepítésre kijelölt személyek jegyzékébe kellett venni minden magyar nemzetiségűt, aki:

- 5 kataszteri holdnál nagyobb mezőgazdasági földbirtokkal rendelkezett,
- minden iparost, aki jelentősebb házzal rendelkezett,
- minden értelmiségit, aki ellenségesen viselkedett a köztársasággal szemben,

A jegyzékből viszont ki kellett hagyni:

- az aktív antifasisztákat,
- a reszlovakizáltakat,
- a „gazdaságilag gyengébb rétegeket”: az 5 kataszteri holdnál kisebb birtokkal rendelkezőket, a mezőgazdasági munkásokat és a napszámosokat.

A jegyzéket a telepítési hivatalban ikresítették, összekapcsolták a Magyarországon áttelepítésre jelentkezett szlovákokéval. A komáromi járást a magyarországi Békés megye 15. körzetének, a járáshoz tartozó Gútát pedig elsősorban a Mezőberényből és Medgyesegyházáról

jelentkezett szlovákok jegyzékéhez kapcsolták. Gútán az elkészült jegyzék alapján kitelepítésre, 443 gazdasági egységet, azaz összesen 1784 személyt jelöltek.¹¹²

Az át- és kitelepülők összeírása után kezdetét vehette a lakosságcsere. Az áttelepítés miatt létbizonytalanságban és félelemben élt szlovákiai magyarság – annak tudatában, hogy minden ingóságukat magukkal vihetik, kivéve a házaikat és földjeiket – sorsukba félig-meddig bele-törődve, könnyebb szívvel indult neki a leendő ismeretlen otthon felé: *„Mivel mindenünket hozhattuk, csak a földünket és a házunkat nem, ezért jobban gyüjtünk.”*¹¹³ *„Aki ide áttelepült, az mindent hozhatott magával, minden mozgathatót, csak a ház meg a föld maradt.”*¹¹⁴ *„Nos a szüleim Gútáról minden ingóságot hozhattak magukkal, a szüleim hat, vagy hét vagonnal jöttek ide.”*¹¹⁵ *„Mi mindent magunkkal hozhattunk, állatállományt is. Annyi vagonot adtak, amennyit kértünk, egy vagonnal jöttünk. Mi fiatal házások voltunk, nekünk szinte semmink sem volt.”*¹¹⁶

KÉT HAZA KÖZT HONTALANUL

Magyarországon 1947. április 9-én a tótkomlói körzethez tartozó Pitvaroson és a nyíregyházi körzetben megkezdték a kitelepülők ingóságainak bevagonírozását. Ezzel egy időben Szlovákiában a galántai körzet (Nagyfödemes, Nagymácséd), valamint Léva és környéke magyarjai is csomagoltak. Az első magyar, illetve szlovák telepesekeket szállító szerelvény április 12-én lépte át az országhatárt.¹¹⁷ Május közepén a szarvasi, május végén pedig a békéscsabai körzet is bekapcsolódott a lakosságcserebe. A kondorosi szlovákokat Nagysallóra, a csabaiakat pedig Érsekújvárra és környékére költöztették. A mezőberényi kitelepülőknek közel fele, az első 3 ezer család között távozott a csallóközi Gútára.¹¹⁸ A Délkelet-Alföldön már 1946 nyarán és 1947 tavaszán is letelepedett néhány menekült család, jelentősebb számban azonban csak május végén érkeztek.¹¹⁹

Békés megyébe az első kitelepített családokkal érkező Ma 81/1 számú szerelvény 1947. június 3-án indult el az érsekújvári vasútállomásról, és még aznap Párkánynál elhagyta az ország területét. Magyarországi kirakodóállomása Pitvaros és Tótkomlós volt, a június elejétől folyamatosan érkező gútaiakat pedig az újonnan megüresedő helyekre (Pitvaros, Kondoros, Medgyesegyháza stb.) irányította a kormánybizottság.¹²⁰ Ugyanezen a napon érkezett meg a gútai vasútállomásra az első mezőberényi áttelepülő szlovákokat szállító SI 81 számú szerelvény. Ezután naponta indultak a szerelvények. Nemcsak a jegyzékeket, hanem a transzportokat is ikresíteni próbálták, azonos számmal látták el az indulókat és érkezőket. 1947 nyarára azonban Magyarországon az ikresített névjegyzékeket nem tudták tartani. Ennek oka elsősorban az érkező és induló családok vagyona közti különbség volt.¹²¹ A magyarországi kitelepülő szlovákok ugyanis, olyan kevés ingatlant hagytak hátra, hogy gyakran 3-4 kitelepülő szlovák szerelvény után tudtak egy betelepülő szerelvényt fogadni Magyarországon. A magyar hatóságoknak, ezért a kitelepített németek ingatlan vagyonát is gyakran igénybe kellett venni. Az ikresített jegyzékek felborulása miatt történt meg az, hogy a gútaiak egy részét nem Mezőberénybe, Medgyesegyházára és Pitvarosra „ikerpárjaik” ingatlanjaiba telepítették.¹²²

A magyar kormány, miután a lakosságcsere-egyezmény nem rendelkezett a kitelepítésre jelölt csehszlovákiai magyarok társadalmi, vagyoni összetételéről, és tapasztalván, hogy a csehszlovák fél kitelepítésre elsősorban a módosabb magyarokat jelöli, követelte a fejkvóta maximálását, melyet később 2,37 kataszteri holdban állapítottak meg. A csehszlovák fél

azonban a megállapodást nem tartotta be, mely ismét az ikresített jegyzékek felborulását eredményezte.¹²³

Az út két-három napig tartott és a szlovákiai szerelvények utasai gyakran csak Szobnál vagy Pesten tudták meg, hova irányítják őket, ellentétben a Magyarországról elköltöző szlovákokkal, akik pontosan tudták, hogy melyik szlovákiai település lesz az új otthonuk.¹²⁴ Visszaemlékezőim sem voltak ilyen szerencsés helyzetben, ugyanis arról számoltak be, hogy ők is csak a végállomáson tudták meg az ismeretlenbe történő utazásuk végcélját: *„Azt se tudtuk, hova hoznak minket, hol állunk meg. Egy hétig zötyögöttünk a vonattal. Nem mondtak nekünk se és a többieknek se semmit. Csak a végállomáson tudtuk meg, hogy hova gyűjtünk. Ott mondták meg, hogy Medgyesegyházára érkezünk. Eddig azt se tudtuk, hogy létezik ilyen falu, meg azt sem, hogy hol van. Csak a vonatvezető tudta hova megyünk.”*¹²⁵ *„Mink nem tudtuk, hogy hova megyünk, minket bevagonyoztak, aztán irány Magyarország, hogy hol kötünk ki, ezt senki nem tudta, senki meg nem tudta, meg nem mondták, hogy hová megyünk. Úgyhogy jöttünk, vagy négy napig abba a vagonban éhesen, szomjasan, meg minden, mert hát ott főzni nem lehetett.”*¹²⁶ *„Nem tudtunk semmit. Vasárnap délután vagonyoztunk be Érsekújvárba, szerdán reggel voltunk itt. Marhavagonba vagonyoztunk be bennünket, de nem tudtuk hová megyünk.”*¹²⁷

Közben 1947 júniusában a csehszlovák kormány újabb 10 ezer család kicserélését terjesztette elő. Július 4-ig összesen 28 transzport indult el Magyarország felé. Az egyes transzportokkal olyanok is távoztak, akik eredetileg nem szerepeltek az áttelepítésre kijelölt listáján, mivel a szétszakított családok egyes tagjai nem kívántak elválni egymástól, így az áttelepülő szülőkkel távoztak már a házas gyerekek is családosul.¹²⁹ *„Én férjnél voltam Feri bátyádnál, én gyűttem át egyedül. Az egész rokonság, testvér is, szülők is mind ott maradtak. Mi több, még a temetésre sem engedtek át. A szüleim, testvéreim maradtak, én úgy mivel én már nem ebbe a családba tartoztam, hát én meg a férjemtől nem akartam elválni, vagy otthagyni. Hogy én ott maradjak a férjem meg átggyűjön, így aztán én az öregekkel (férje szüleivel) meg a férjemmel gyűttem át.”*¹³⁰ *„Az én szüleim ott maradtak, Géza családjának kellett átggyűnnie. Mi meg februárban megesküdtünk, aztán választanom kellett, vagy elválok, vagy átggyűök velük.”*¹³¹ *„Hát az apám ottmaradt a háborúban, akkor mentem egyszer haza, amikor nagypám (apám apja) ott van és nézem miért térdel, de miért térdel, hát nézem ott sírt anyámnak, hogy gyertek velünk, mert mi ketten öregek hova menjünk a nagyvilágba. Nekik muszáj volt jönni, ők meg a két öreg, hát meg voltak ijedve, hiába volt három családjuk, mert a nagybátyám is, apám is a háborúba maradtak, a nagynénémnek meg családja volt, nekik meg nem kellett jönni. Az anyám megígérte, hogy eljövünk velük, pedig nekünk nem kellett volna.”*¹³² Jöttek a hadifogság miatt távollevő férfiak asszonyai is a családtagjaikkal, hiszen magukra maradván „hontalanabbnak” érezték magukat, mint áttelepült sorstársaik: *„A nővérem is gyűtt velünk, mondjuk, őt úgy bújtattuk. Az ura fogságba volt és mondta, hogy hát ővele mi lesz, ha mi elmegyünk. A vagon sarkába a szekrény mögé bújtattuk... De sokan gyűttek ám úgy át, hogy bújtatni kellett, mert nem voltak a listán.”*¹³³

Még aratás előtt befejeződött a mezőberényiek és a medgyesegyháziak kitelepítése. A magyar illetve szlovák földművesek egy része éppen a legnagyobb nyári munkákat megelőző napokban volt kénytelen lakhelyet változtatni. *„1947. május, júniusában jöbettiünk, mert aratni már itt arattunk, aratás előtt kellett átjönnünk.”*¹³⁴ Ennek következtében a lakosságcsere átmeneti szüneteltetését magyar és szlovák oldalról egyaránt szorgalmazták, mely 1947. július 4-e után következett be.¹³⁵

A nyár eleji transzportokkal összesen 451 gazdasági egység, vagyis 1.920 személy

távozott Gútáról. A helyükre 15 transzporttal ugyancsak 451 szlovák család érkezett, összlétszámuk 1836 fő. Ehhez még néhány család a transzportokon kívül is érkezett, a számuk így 1900-ra becsülhető. Az áttelepülő szlovák családok elsősorban Mezőberényből és Medgyesegyházáról érkeztek.¹³⁶ Gútáról az év végéig 458 család települt át 2005 taggal. Az áttelepülő gútai családok túlnyomó többségét Békés és Csanád megyébe telepítették. Három településre kerültek a legtöbben: Pitvarosra, Mezőberénybe és Medgyesegyházára.

1947. június 3-a és július 4-e között:

Szerelvény száma	Indulás	Családok száma	Személyek száma	Állomás
Ma 81/I.	Június 3.	14	60	Pitvaros
Ma 81/II.	Június 4.	13	52	Pitvaros
Ma 83/I.	Június 5.	20	92	Pitvaros
Ma 85/I.	Június 6.	22	97	Pitvaros
Ma 87.	Június 7.	21	105	Pitvaros
Ma 89/I.	Június 8.	19	82	Kondoros
Ma 89/II.	Június 9.	22	88	Kondoros, Békéscsaba
Ma 91/I.	Június 10.	18	77	Pitvaros
Ma 91/II.	Június 11.	17	64	Tótkomlós
Ma 93.	Június 12.	20	81	Mezőberény
Ma 94/I.	Június ?	15	62	Mezőberény
Ma 94/II.	Június ?	18	101	Mezőberény
Ma 96/I.	Június ?	17	67	Mezőberény
Ma 96/II.	Június ?	20	82	Mezőberény
Ma 96/III.	Június ?	3	7	Mezőberény
Ma 97/I.	Június 19.	15	71	Pitvaros
Ma 97/II.	Június 20.	17	63	Pitvaros
Ma 99/I.	Június 21. (22)	23	97	Medgyesegyháza

Szerelvény száma	Indulás	Családok száma	Személyek száma	Állomás
Ma 101/I.	Június 22. (23)	15	57	Medgyesegyháza
Ma 103/I.	Június 23.	16	68	Mezőberény
Ma 103/II.	Június 25.	21	84	Mezőberény
Ma 103/III	Június 26.	3	20	Mezőberény
Ma 115/I.	Június 30.	17	78	Medgyesegyháza
Ma 115/II.	Július 1.	18	66	Medgyesegyháza
Ma 116/I.	Július 1.	22	96	Pitvaros
Ma 116/II.	Július 2.	14	52	Tótkomlós
Ma 115/III.	Július 3.	3	19	Medgyesegyháza
Ma 117/I.	Július 4.	8	29	Pitvaros

Összesen 451 1917

1947. június 3-a és július 4-e között:

Szerelvény száma	Indulás	Családok száma	Személyek száma	Állomás
Ma 167/I.	augusztus 27.	1	1	?
Ma 168/I.	augusztus 28.	1	1	?
Ma 200/II.	október 18.	1	2	?
Ma 204/IV.	október 20.	1	1	?
Ma 203/III.	november 14.	1	1	?
Ma 241/II.	december 11.	2	6	?
Ma 241/IV.	december 17.	1	5	?

Összesen 8 17

6. táblázat Gútáról Magyarországra indított áttelepülő szerelvények 1947-ben¹³⁷

A határátlépés időpontja, ill. a kitelepülők lakhelye	A szerelvények sorszáma	A szerelvényeken érkező családok száma	A szerelvényeken érkező személyek száma
1947.VI.2–1947.VI.23. Mezőberény	S1 81., S1 83., S1 85., S1 87., S1 97., S1 99., S1 101., S1 103.	233	936
1947.6.8–1947.VII.1. Medgyesegyháza	S1 89., S1 91., S1 93., S1 94., S1 96., S1 115., S1 117.	190	776
1947.VI.2–1947.XII.31. Nem Gútára irányított szerelvényeken egyénileg érkezők			27
1947.X.28. Békéscsaba, ill. a környező települések	S1 209/a	33	142

*7. táblázat Magyarországról Gútára indított szlovák kitelepülőket szállító szerelvények
1947. június hatodika és 1947. december 31-e között¹³⁹*

Augusztusban, azonban Magyarországról is újra megindultak az áttelepülő szerelvények. Ebben a hónapban a tótkomlói körzet homogén szlovák lakosságú falvai kerültek sorra, mint Nagybánhegyes, Csanádalberti, Ambrózfalva. A szarvasi körzetből, Csabacsúdról és Szarvasról távoztak a legtöbben az év második felében.¹³⁸ Gútára az év második felében Mezőberényből, Medgyesegyházáról, Békéscsabáról illetve a környező településekről indult szlovák kitelepülőket szállító szerelvény.

1947 folyamán a kitelepülni szándékozó békés-csanádi szlovákoknak négyötöde távozott az országból, és ezen időszak alatt mintegy ezer felvidéki magyar kitelepítése is megtörtént. A jelentősebb számban szlováklakta helységek közül már csak Szarvason és Békéscsabán maradt áttelepülésre váró magyar állampolgár. 1948 tavaszától azonban a hazai szlovákok egyre kevesebb érdeklődést mutattak az átköltözés iránt. Gyakran előfordult, hogy az áttelepülésre jelentkező családoknak a fele, harmada sem élt az egyezmény nyújtotta lehetőségekkel. Levéltári kutatásaim mindezt alátámasztják Medgyesegyháza községében is, hiszen a vizsgált iratanyag – az áttelepült, korábban Medgyesegyházán élő szlovák családoknak –, a visszatelepítés ndítványozásáról tanúskodik. A szlovák fél a visszalépések ellenére, az ikresítési ívek alapján, folyamatosan jelölte ki és indította útnak a magyar családokat. A paritas elve így ismét felborult.¹⁴⁰ A magyar áttelepítési kormánybiztos a külügyminiszterrel egyetértésben, ezért 1948. június 12-én felfüggesztette a lakosságcserét. A nyár folyamán azonban újból tárgyalóasztalhoz ült a két érdekelt fél. A csehszlovákok természetesen az összes, áttelepülésre váró és e szándéka mellett kitartó szlovák átköltöztetését szorgalmazták. Magyarország 10 ezer további, az V. cikkely szerinti és családtagjaival együtt körülbelül 5 ezer „háborús bűnös” (VIII. cikkely szerinti) felvidéki magyar befogadását vállalta 1948. december végéig. 1948 őszen elsősorban Békéscsabát és környékét hagyta el jelentősebb számú kitelepült. A másik két délkelet-alföldi körzetben ekkorra már főként azok maradtak, akiknek átköltözését korábban valamilyen családi vagy szervezési ok megakadályozta.

Megye	Családok száma	Megye	Családok száma
Abaúj	2	Komárom-Esztergom	335
Baranya	2260	Nógrád	90
Bács-Bodrog	603	Pest-Pilis-Solt Kiskun	189
Békés	1378	Somogy	1085
Bihar	1	Sopron	92
Borsod-Gömör	41	Szabolcs	297
Csanád	781	Szatmár-Bereg	3
Csongrád	2	Tolna	1984
Fejér	544	Vas	51
Győr-Moson	215	Veszprém	812
Hajdú	8	Zala	12
Heves	14	Zemplén	15
Jász-Nagykun-Szolnok	7		

8. táblázat *A lakosságcsere-egyezmény keretében letelepített családok megyénkénti száma*¹⁴²

1947. április 10-e és 1948. december 21-e között mintegy 23 ezer szlovák (származású vagy nemzetiségű) magyar állampolgár hagyta el a Délkelet-Alföldet. A helyükre érkező felvidéki magyarok száma azonban még a 9 ezret sem érte el. E két évben a kitelepítések majdnem fele Békés és Csanád megyéből történt. A betelepülő magyaroknak pedig körülbelül ötödét helyezték el Délkelet-Alföldön. Békés és Csanád megye a népcsere utolsó szakaszában viszonylag kevés családnak tudott otthoneremtési lehetőséget kínálni.¹⁴¹ A csereegyezmény keretében Békés megyében 1378 család, Csanád megyében 781 család telepedett le. Harmincnál több család került többek között Békéscsabára, Szarvasra, Tótkomlóra, Budakeszire, Budaórsre, Póra, Pusztavámra, Vaskútra, Bácsalmásra, Pécsváradra, Dunabogdányba, Soroksárra, Nyíregyházára, Barcsra, Csanádalbertibe, Medgyesegyházára, Elekre, Kondorosra, Mosonszentjánosra és Rajkára.

3. AZ ÚJ OTTHON, MEDGYESEGYHÁZA

Az áttelepülő 12528 család letelepedése a községekben, azaz a gazdaság és a lakóházak átvétele nem ment zökkenőmentesen. A legtöbb probléma a két fél ingatlanának vagyoni értékkülönbségéből fakadt. A Szlovákiában paraszti gazdálkodást folytató áttelepülő családok többsége jómódban élt. A föld mennyisége elegendő volt ahhoz, hogy akár 7-8 gyermek felnevelése mellett is igen jól meg tudtak élni. 5-20 holdtól 120 holdig is terjedhetett az a területnagyság, amit műveltek, ezen felül jelentős állatállománnyal és mezőgazdasági eszközökkel rendelkeztek.¹⁴³ „Nekiünk volt traktorunk, cséplőgépünk, 8-10 hold földünk, sok jószágunk, szarvasmarhánk, tyúkok, kacsák, vót 40 család méhünk, kapák, ásók, kaszák. Az állatok közül sok elpusztult az úton.”¹⁴⁴ „Vót, akinek ott 15 hold földje meg 20 hold földje vót meg nagyobb gazdák még tőlünk is, meg fogat vót mindenkinek ugye, lova, tebene ugye abból élt mindenki.”¹⁴⁵ A Felvidékről induló szerelvények nemritkán 20-30 lovat, 30-50 szarvasmarhát, 60-70 sertést, 1500-2000 baromfit hoztak át Magyarországra. A hazai szlovákok eleve kevesebb földtulajdonnal rendelkeztek, illetve többségük földnélküli lévén az áttelepülést tartották megoldásnak helyzetük javítására, ezért a szlovákokat szállító vonatok kevesebb lovat és szarvasmarhát (2-15, illetve 5-15), de több sertést (80-100), baromfit (2000-2500) vittek

ki, mint amennyit a felvidékiek magukkal hoztak.¹⁴⁶ Medgyesegyháza esetében is hasonló következtetéseket vonhatunk le, ha a község előjáróságának a ki- és betelepültek transzportjának állatállományát és gazdasági felszerelését felmérő jelentését tanulmányozzuk.¹⁴⁷ A községben a kitelepülésre jelentkezett 205 fő közül:

– 3 fő rendelkezett 20 hold feletti,

– 14 fő 5 és 10 hold közötti,

– 188 fő 5 hold alatti földingatlanal rendelkezett. A 188 fő többsége is 1-2 holdas, illetve földnélküli volt, földtulajdonnal elsősorban bérlet útján rendelkeztek.¹⁴⁸ *„Akik innen átmentek, hát azoknak nem volt sok mindenük, azok nagyobb részüiknek semmijük sem volt. Nagy különbség volt a vagyoni helyzetben. Ugye az ottani (gútai) magyarok jobban álltag anyagilag is, meg mindenhoggy, mint akik innen elmentek, hát mer innen elment sok olyan, akiknek háza se volt, ha volt is az csak olyan putri volt, meg tele gyerekekkel. Se istállójuk, se állatuk, se gépeik, itt minden az uraságé volt. Akik innen elmentek szlovákok azoknak semmijük se volt, olyan szegények voltak, mint a templom egere. Megjöttek, mi egy évig köztük éltünk, ezek között a tótok (Magyarországról Gútára érkezett tótok) között, mert mi csak egy évnnyire jöttünk át, mint a többiek. De amikor aztán megérkezetek, azok rögtön kaptak tehenet, teljes fölszerelést, szobát, házat, konyhabútort, mindennel ellátták őket.”*¹⁴⁹

Az új állampolgárok megélhetését két forrásból próbálták meg előteremteni a rendelet alkotói: egyrészt a hazánkat önként elhagyó szlovákok által hátrahagyott, másrészt a magyarországi németek elkobzott javait használták e célra. Térségünkben elsősorban az előbbi módon lehetett megoldani a felvidéki családok letelepítését.¹⁵⁰ A szlovákiai magyarok kárpótlásban részesültek a Szlovákiában hátrahagyott földjeikért. Azonban a mezőgazdasági ingatlan juttatásának maximumát 15 katasztrális holdban jelölték meg: *„Egy igényjogosultnak juttatott szántóföld és rét együttvéve a 15 kat. holdat, kert és szőlő együtt véve a 3 kat. holdat nem haladhatta meg. A Tanács a 15 holdas – kivételezetteknel 25 holdas – felső határ alkalmazását csak a gyengébb minőségű földek kiosztásánál és csak az úgynevezett teljes jogú (nős, nagyobb családú) igénylők részére tartotta indokoltnak. Ekkora területet azonban csak azok kaphattak, akik a korábbi lakóhelyükön, ilyen nagyságú vagy több földbirtok ingatlanal rendelkeztek, ha ennél kevesebb volt akkor a hátrahagyott birtok nagysága volt a mérvadó.”*¹⁵¹ A föld nélküli, vagy kevés földdel rendelkező paraszt áttelepülőkre a földreform végrehajtása során, az adott településen érvényes juttatás mértékét alkalmazták. (Ez 4-6 hold alap – és családtagonként egy hold kiegészítő juttatást jelentett.)¹⁵² *„Az én apám is kapott 7 hold földet, meg attúl, azt is nézték, hogy hányadán, hány fővel van a családfő. Hát mink is, vót a két szülő, meg mink hárman.”*¹⁵³

A Békés megyei községekben tevékenykedő telepítési bizottságok jegyzőkönyve azonban csak töredékesen maradt fenn, míg a – jelen esetünkben vizsgált – Csanád megyeiek szinte teljesen hiányoznak. A fennmaradt jegyzőkönyvek viszont, egyértelműen igazolják, hogy a Dél-Alföldre érkező áttelepültek általában elégedettek voltak a nekik juttatott föld minőségével, ámbar a határbeli elhelyezkedést, a parcellák elaprózottságát alkalmanként kifogásolták.

Problémát elsősorban a megfelelő lakóház és gazdasági épületek (istállók, magtárak) megtalálása jelentette. A legtöbb felvidéki család korábban önálló (saját) házban lakott, míg a kitelepülő szlovákok inkább csak házrészeket hagytak hátra.¹⁵⁴ Ezeket az új lakóhelyükön számukra kiutalt, a hazaiakhoz képest igen szerény házakat is rossz állapotban találták. A házak és istállók kicsinyek voltak, a szobákban hatalmas kemence fogadta őket. Soknak hiányzott az ablaka, padlózata. Melléképületek nem voltak, a magukkal hozott gazdasági

felszerelés a szabad ég alatt rozsdásodott. A földek gazosak, elhanyagoltak voltak, az áttelepülésre jelentkező szlovákok hónapok óta nem művelték. Medgyesegyházán 1947-ben még nem volt villanyvilágítás. A Magyarországon talált lakáskörülmények, életszínvonal, a gazdálkodás fejlettsége évtizedekkel maradt el attól, amit Gútán megszoktak. Gúta fejlettségét mutatja, hogy az első világháború után már a szobai kemence fokozatosan kikerült az udvarra vagy a kiskonyhába, a házak építkezési anyagává egyre inkább az égetett téglá vált, 1928-ban pedig a községbe bevezették a villanyt.¹⁵⁵

Visszaemlékezőim így számoltak be letelepedésükről Medgyesegyházán: „Az állomáson zeneszóval és ebédrel fogadtak minket, majd rögtön odaadták nekünk a kulcsokat, majd teherautóval, ingyen elvittek a házhoz minket. Mink jó házat kaptunk, de vót akik épphogy csak elfértek benne. Kís tatádék (dédapám) Mezőberényben egy tanyát kaptak, oszt az nem tetszett nekik. Oszt egyet gondoltak és eljöttek Medgyesre lovaskocsival, a tata meg a Ferenc. Mert Medgyesen vót az összes gútai ismerős. Voltak itt még felesleges házak, mert ha nem lettek volna, nem gyűhettek volna el. Aztán megkapták a házat, de veszekedés is vót, mert nagyobbbat szerettek volna... Aztán irigység is vót a szomszédok között, ha valaki nagyobb házat kapott, hogy őneki miért nem jutott olyan... Olyan is vót, hogy a szlovák még nem költözött ki a házból...¹⁵⁶ „Minket nem fogadtak az állomáson, csak odaálltak nagy teherautóval pakolni, aztán odavittek minket a kapott házhoz, de hát kicsike ház volt, úgy bővítettük ki később.¹⁵⁷ „Mi olyan kis házat kaptunk, amibe most vagyunk csak ezt kibővítettük. Egy szoba, meg utána a konyha, meg egy kamraszerű. Semmi több itt nem volt. Rosszabb körülmények közé kerültünk itt, mint Gútán. Különbem mi nem is ide jöttünk, hanem Mezőberénybe, minket oda oda tettek le egy tanyára, cakli-pakli mindenestül. Feri bátyád járkált aztán, ő aszonta, hogy ő ott nem marad, mert szabad választás volt. Az meg volt engedve, hogy ha nem olyan körülmények közé tesznek le mint, amelyet gondoltak, mert hát lehetett házat választani. Aztán itten hát nagyon sok gútai ismerős volt akkor, mert itt nagyon sok gútai volt Medgyesen, akik onnan valók voltunk. Aztán addig szaladgált a járásra, Mezőberénybe meg Medgyesre, aztán hát kiválasztotta ezt a házat, aztán adtak járművet, bevagoníroztak, ugyanúgy bepakoltak a vagonba, aztán raktak itt ki.¹⁵⁸ „Nem olyan házat hagytunk ott, mint amelyet itt kaptunk. A ház, amit kaptunk, földes, kis ablakok rajta, a mennyezete nem volt jó, kisgerendás volt. Villanyvilágítás nem volt, ott pedig (Gútán) mi 3 szoba, 3 szobás összkomfortos lakást hagytunk ott, gépet, traktort, meg tényleg mindenünk megvolt jószág is volt, tehen, szarvasmarha, tyúk minden. Csak ugye ezek el lettek pocskolva az úton megdöglöttek, ugye elhullottak a vonaton, mert két hétig utaztak a szüleim a vonaton.¹⁵⁹ „Gútán sokkal jobban éltünk, hát ott villany is volt, előbbre voltak, mint itt. Még ha háború is volt, ott magasabb volt az életszínvonal.¹⁶⁰

Az iparosok, a kereskedők és az értelmiségiek elhelyezése külön gondot jelentett. Már az előzetes csehszlovák telepítési tervek alapján is nyilvánvaló volt, hogy a felvidéki magyar (magyar többségű) városokból (Pozsony, Érsekújváros, Komárom, Léva, Kassa és kisebb arányban Rozsnyó, Ipolyság, Rimaszombat, Losonc) jelentősebb, nem mezőgazdasági foglalkozású személy várható. Nem ismeretes, hogy készült-e átfogó tervezet a kormánybizottság részéről e nagyrészt városi életformát folytató polgári réteg elhelyezésére. Azt sem tudjuk, hogy a CSAB telepítési osztálya 1947 márciusában milyen indítékok alapján irányította Érsekújvár jómódú polgári rétegét éppen Tótkomlóra, e kifejezetten agrárjellegű települése. A családok egy része meg sem érkezett a kijelölt telephelyre, hanem „útközben” vagy rövid idejű tartózkodás után az ország más részén próbáltak szerencsét.¹⁶¹ „Adott vót az a helyzet, hogy ha ő neki az nem tetszik még frissibe ingyen elszállították. Vót, aki visszament a magyar Komáromba, olyan is vót, mer az közelebb vót otthonhoz, vót annyi pénze, hogy vett ott egy házat,

*mer ilyen is vót.*¹⁶² A Földhivatalnak a betelepülők törzskönyvi lapját tartalmazó jegyzékét áttanulmányozva megállapítható, hogy a Békés megyében átmeneti ideig tartózkodó betelepülők fő kirazási iránya Tolna, Somogy, Fehér illetve Pest megye települései voltak.¹⁶³

Az itt maradottaknak óriási erőfeszítésükbe került, hogy újramezsidjék az életet az Alföldön. Gondjaikon a MÁK igyekezett segíteni.¹⁶⁴ Lakást úgy-ahogy tudtak biztosítani a honi telepítési szervek az iparosoknak, kereskedőknek és értelmiségieknek, az előbbieknél pedig alkalmanként üzletet, műhelyt is találtak.¹⁶⁵ A község is igyekezett olyan iparosokat fogadni, akik a kitelepültek tevékenységét folytatni tudták, ugyanakkor engedélyezték a korábban végzett iparos szakma folytatását is.¹⁶⁶ Medgyesegyházáról egy cipész, egy bádogos, egy csizmadia, egy bognár, egy szobafestő, egy szűcs, egy asztalos és temetkezési vállalkozó, egy ácsiparos, egy bércseplős, és egy vegyeskereskedő települt át Csehszlovákiába, így elsősorban e szakmák betöltésére vártak betelepülőket.¹⁶⁷ Olyan esetek is előfordultak, hogy műhelyt, üzletet ugyan biztosították, de a termelés (vállalkozás) beindításához szükséges tőkét már nem sikerült előteremteni számukra. A kormánybizottság által nyújtott néhány száz forintos hitel, vagy kölcsön csak a legtrikább esetben volt elég e korábban már nagyrészt kifosztott réteg gazdasági tevékenységének újramezsidéséhez. Számos egykor igen jómódú, nagy múltú, iparos- és kereskedőfamília kilátástalanul és elkeseredetten sodródott a trianoni országterületen Békéscsabától Szombathelyig, Nyíregyházától Pécsig, a megélhetés reményében.¹⁶⁸ Hathatósebb segítséget csak a társadalom szegényebb rétegének tudtak nyújtani pl.: pénzbeli és terménybeli szociális juttatások, dézsmamentes őrlés engedélyezése.¹⁶⁹

A telepítési hivatal, ugyanakkor igyekezett figyelemmel kísérni az áttelepültek hadifogoly hozzátartozóinak hazatérését és hadigondozását. A MÁK körlevélben tájékoztatta a felvidéki családokat, hogy személyi adataikkal együtt levélben jelezzék, ha van hadifogoly családtagjuk. A kormánybizottság a Vöröskereszthez továbbította az összeállított névsort, és a hazatérőket a debreceni fogadóállomásra már a trianoni országterületen élő családjukhoz irányították, így nem kellett hetekig a volt hadifoglyoknak szeretteik után kutatniuk.¹⁷⁰ Nem egy olyan felvidéki volt, aki 1942-43-ban Gútán búcsúzott el a feleségétől, szüleitől és 4-5 év múlva Pítvaroson, Tótkomlóson vagy Medgyesegyházán látták viszont egymást. A nagyapám Kiss Kálmán és testvére Kiss László, hadifogságból hazatérve Gútára, házukban idegeneket találtak. Itt tudták meg, hogy szüleiket és testvérüket immár Medgyesegyházán kell keresniük... elindultak hát új otthonuk felé. „Apám, a nagyapád mesélte, hogy a hadifogságból kiszabadulva hazament Gútára. Ott tudta meg a házukba beköltözött szlovákoktól, hogy a szüleit Magyarországra telepítették. A hivatalban pedig megtudta a település nevét, azaz hogy Medgyesegyházán kell keresni a szüleit. Előtte, azt sem tudta, hogy létezik ilyen falu.”¹⁷¹ „Hát ugye az úgy vót, hogy ő nem vót itten, amikor a szülei átjöttek Magyarországra, hanem kint vót hadifogságba Oroszországba, ugye és onnan jött haza, nem is tudom melyik évben jött is haza, 1949, vagy 48-ban. De ő először Gútára ment, csak asztán mondták ott neki, hogy Medgyesre jöttek a szülei. Gyalog meg vonattal jött idájig.”¹⁷² Az Új Otthon is több alkalommal közölt olyan felhívást, amelyben volt hadifoglyok Magyarországon élő hozzátartozóik lakóhelyét keresték.

A beilleszkedés az új községbe, azonban nem ment könnyen. Kezdetben számos konfliktusra került sor a Gútáról érkező magyarok és az őslakos magyar és szlovák lakosság között, mely elsősorban a nyelvhasználat terén jelentkezett. A „betelepült” szlovákiai magyarok többször a tótul beszélő helybeli szlovákság szemére vetették „magyartalanságukat”, ugyanakkor az őslakos magyarság, pedig a gútai magyarság tájszólására tett negatív megjegyzést. „Hogy-hogy nem tudtok magyarul rendesen, hisz Magyarországon éltek, buta nincstelen tótok! Ráadásul

*még szlovákul se tudtok! – mondta sokszor a Gútáról betelepült néhai nagyapád nekem.*¹⁷³ *„Itt a felit magyarul mondták, a felit tótul nem is tudtak jól szlovákul, itt sokan csúfolták egymást, hogy ide domo megyek baza, hogy felit magyarul mondja felit szlovákul, ugye.”*¹⁷⁴ A tájszólással beszélő gútai magyarokat pedig a helybeli tótok gúnyolták: *„Eleinte gúnyoltak, hogy betelepültek. Meg ha már két tót együtt volt azok nem beszéltek csak tótul. Itt a környéken ebbe az utcában, azok mind tótok voltak, azok mind tótul beszéltek eleinte. Meg hát az az igazság, hogy mi Gútán tájszólással beszélünk és ezt sokszor éreztették velünk a magyarok. Sokszor kinevettek, ha beszélünk, gúnyoltak minket. Idővel aztán jó társaság alakult ki.”*¹⁷⁵ *„Hát a beszéd miatt, a beszéd miatt, hát én már nem beszéltem így, csak anyám. A lányok sokszor mondták itt: „A te anyukád nem betelepült, akkor te miért nem beszélsz úgy?” Én Gútán csak a nyári szünetben voltam, én Komáromban is dolgoztam gyerekek mellett, az ugye város volt, és én ott szégyeltem már úgy beszélni és átvettem az ottani beszéd dolgot.”*¹⁷⁶ *„A beilleszkedést megkönnyítette, hogy sok volt itt a gútai ösmerős. Nem bántottak minket, csak sokáig olyan kivetettek voltunk, olyan olyan idegenek. Meg mindig betelepülteknek mondtak minket, sokszor még máma is, bár már sokan meghaltak a régebbi öregek közül, főleg azok mondták. A munkahely is körülményes volt. Nem akarták a férjem felvenni sehová se dolgozni, mert hogy betelepült, aztán nagy nehezen talált.”*¹⁷⁷ *„A gútai magyarokat sokáig betelepülteknek csúfolták a helybeliek, a gútaiak pedig nincstelen tótoknak nevezték az itt lakó szlovákokat. Amikor gyerekek voltunk, minket is sokat csúfoltak az utcabeli gyerekek, hogy betelepültek vagyunk, de az iskolában erről nem esett szó. A felnőttek egyfolytában gúnyolták egymást és nagyon irigyek voltak egymásra. Az itt élt tótokat bántotta, hogy halálra dolgozzák magukat, mégsem jutnak egyről a kettőre, mert elvitt mindent az uraság. A bejött magyaroknak pedig megvolt mindenük. A gútaiak ráadásul nagyon összetartóak voltak, végül a tótok fölé kerekedtek.”*¹⁷⁸

A beilleszkedés megkönnyítése érdekében, 1947 ősztől szinte mindegyik településen vagy térségben, ahol jelentősebb számú felvidéki magyar élt, megrendezték az áttelepítettek napját. A szervezők általában azok közül a betelepült gazdák közül kerültek ki, akik igyekeztek túltenni magukat az elszenvedett sérelmeken, és sorstársaik tekintetét is a jövő felé irányítani. Kezdeményezésüket támogatták a községi (városi) elöljáróságok és politikai pártok is. Bekapcsolódtak a programok szervezésébe és lebonyolításába a kormánybizottság és az Otthon Szövetkezet munkatársai is. A rendszerint vasárnap tartott ünnepség lovasbandériumok felvonulásával kezdődött, majd szónoklatok következtek. A MÁK, az Otthon Szövetkezet, az elöljáróság és a helyi egyházak lelkeszei köszöntötték a megjelenőket. A közös ünnepi ebéd után rövid zenés műsorral mutatkoztak be a felvidékiek. Este táncmulatság zárta a rendezvényt.

Medgyesegyházán is tartottak ünnepséget, melyről visszaemlékezöm, így számolt be: *„Amikor átjöttünk, 1947-ben, van is emlékem róla, egy kis fénykép, magyar ruhában, mi fiatalok párosan felvonultunk a faluban. Már előre megbeszélték, de nem tudom ki szervezte, nekem is úgy szóltak. Megbeszéltük, hogy mindnyájan összetalálkozunk és felvonulunk magyaros ruhában. Itt mentünk a főúton, szóval körbe befele a faluba, többfelé jártunk. Énekelünk közben, de már nem tudom milyen dalokat. Felvonulás csak, akkor volt egyszer többet nem.”*¹⁷⁹

Az első nagyobb ünnepséget térségünkben 1947. október végén az akkor még Csanád megyéhez tartozó Nagybánhegyesen tartották, mintegy 600 felvidéki magyar, több száz helyi és környékbeli szlovák és magyar őslakos részvételével. A rendezvényre Tótkomlósról, Mezőberényből, Medgyesegyházáról, Kondorosról, Köröstarcsáról és Pitvarosról érkeztek látogatók. *„Tótbánhegyesen volt ünnepség. Volt egy nagygyűlés a futballpályán, akkor este volt vacsora, meg akkor utána este volt bál. Mer ott asztán összejött Mezőberényből, Tótkomlósról,*

Pitvarosról, Medgyesről, legtöbbször Pitvarosról voltak. A gútaiak többsége Pitvarosra került.¹⁸⁰ A bánhegyesi összejövétel célját az Új Otthon¹⁸¹ – többek között – így fogalmazta meg: „Az áttelepült magyarok lelki és gazdasági beolvasztása az egységes magyar demokratikus életbe. Ennek azonban vannak bizonyos magától értetődő lélektani és gazdasági előfeltételei. Ezeket teremtette meg, vagy legalábbis kezdték megteremteni Nagybánhegyesen, s ezzel tömegformáló példát adtak az áttelepülő magyarok tízezreinek.”¹⁸²

A Magyarországra telepített családok a „hontalanság” éveiben elszenvedett jogfosztottság, anyagi és erkölcsi károk következtében évekig nem tudtak nyugodni. Az áttelepülésüket követően még évekig látogatóba sem mehettek régi otthonukba. Különösen az idősebbek tudták nehezen megszokni az új környezetet: „Jó, hogy bele nem bolondultak a szüleim... Mink hát fiatalok voltunk, így nem vót olyan rossz nekünk.”¹⁸³ „Az apám meghalt 1950-ben, majd az anyám, de én nem voltam a szüleim temetésén, mer nem engedtek át. Voltunk a követségen, a kapitányságon, de azt mondták, ne is próbálkozzunk, ne is induljunk sehova, mert úgysem engednek át Komáromnál a hídon.”¹⁸⁴ Volt, aki évekig nem csomagolt ki, várta, hogy egyszer hazaköltözhet.

A beilleszkedést tovább nehezítette, az új politikai rendszer ideológiájának való megfelelés. Megkezdődött a kollektivizálás, a beszolgáltatások rendszere, a tagosítás, a vallásos élet háttérbe szorítása... „Kaptunk 5 hold földet, de jött a tagosítás, a szövetkezesítés, akkor mindenkinek be kellett menni, mert magától nem ment, hanem bekényszerítették.”¹⁸⁵ „Akkoriban eldugtuk a magyar ruhánkat, meg a magyar zászlót is mert féltünk. Az oroszok nem szerették. Többet nem is vettük fel, akkoriban nem nagyon szerették a magyar dógokat. A régi szokásokat már nem csináltuk, csak a nagyobb ünnepeket tartottuk meg, karácsony, húsvét, meg ilyesmi.”¹⁸⁶ „Jött az iskolából egy tanár és agítálta apuékát, hogy ne járjak hittanra, mert nem jó manapság ha valaki hittanra jár.”¹⁸⁷

Csak 1955-ben, a határok megnyílásával nyílt lehetőség arra, hogy az elszakított családtagok, annyi év után újra viszontlássák egymást. „1955-ben megnyílt a határ, aztán lehetett menni, adtak útlevelet, vízumot, aztán lehetett menni. Mi vótunk az elsők, akik átmentek Szlovákiába.”¹⁸⁸ E rokoni kapcsolatok ápolása az évtizedek folyamán a fiatalabb generáció felnevelésével fokozatosan elhalványult, ma már csak azon idősebb generáció tartja igazán a kapcsolatot, akinek közvetlen hozzátartozója él még Szlovákiában. Napjainkban a fiatalabb generáció csak elvétve tesz látogatást Gútára, a kapcsolattartás elsődleges formájává pedig a levelezés és elsősorban a különböző alkalmakra küldött levelezőlapok váltak. A legfiatalabb generáció, pedig mit sem tud a lakosságcseréről és őseinek igazi szülőföldjéről Gútáról. „Sokszor voltam a szülőföldemen, gyakran ellátogatok Gútára, ma már kevesebbet.”¹⁸⁹ „Tartjuk a kapcsolatot, a rokonokkal, nekem is egy nővérem ott maradt, mert amikor átjöttünk, ő már férjnél volt és neki nem kellett jönnie. Jártunk össze, vendégségbe mentünk 3-4 napig, vagy lakodalomba, temetésre mentünk. A fiatalabbak már annyira nem tartják, mint mi. Sokat átjártunk a rokonokhoz. Még egy nővérem él ott, de már az is olyan beteg.”¹⁹⁰ „Tartjuk a kapcsolatot a gútaiakkal, de ma már sokan meghaltak, hát ezek a fiatalok már annyira nem tartják, mint mi. Sokat átjártunk a rokonokhoz. Még egy nővérem él ott, de már az is olyan beteg.”¹⁹¹ „Hát jártam én ki Szlovákiába, nagybátyámékhoz, anyám testvéreikhez, meg a nagynénémhez. Sokat mentem. Ma má ugye nem, én is megöregedtem, meg ott is sokan meghaltak. Levelet szoktam írni, meg lapokat, de már Ica néni is több éve nem írt, ő is beteg. Anyádék ugye már nem tartják semennyire a kapcsolatot. Én meg má nem tudok menni, de má nincs is igazán kihez, ugye má alig él valaki.”¹⁹²

A betelepültek és az őslakosok közötti kezdeti feszült viszony fokozatosan elcsitult. A felnőttek között kialakult ellentéteket a fiatalok egymásra találása lassan elsimította. Létre-

jöttek a községben az első „vegyes házasságok”, mely során római katolikus gútai magyar köt házasságot a helybeli evangélikus szlovákkal, melynek következtében néhányan átkezesztelkedtek, hogy házasságot köthessenek. Idővel azonban, egyre gyakoribbá vált, hogy a házasságot kötő felek megtartották saját vallásukat, nem ragaszkodva a régi tradíciókhoz¹⁹³: „A gútai apám végül egy helybeli tót lányt vett el.”¹⁹⁴ „Én ágostai evangélikus vótam, a tata meg római katolikus, de átkezesztelkedtem, hogy hozzá mentem.”¹⁹⁵ „A községbe befogadtak engem és a szüleimet. Én magam is már itt élek 1947 óta, semmi konfliktus nincs a lakossággal, sőt az én feleségem őslakos, Pilinszky Zsófia, a neve is mutassa, hogy szláv. Befogadott engem a családja, az apósom egy becsületes kisiparos ács embervolt, ők nem vágytak kifelé... Befogadtak engem, mert áldott jó emberek voltak. És valláskülönbség is volt, mert hát én katolikus, a feleségem pedig evangélikus volt. Szépen békességben éltünk a mai napig.”¹⁹⁶

Elmondható, hogy a Medgyesegyházára telepített gútai magyarok és a helybeli őslakosok az idők folyamán példamutató módon szőtték egybe életüket, és nagyon rövid időn belül alakultak egységes települést szerető közösséggé. Az elmúlt évtizedekben született generációk – magyarok, szlovákok egyaránt – már nem tartják számon, ki honnan települt ide. A fiatalok már szülőföldjüknek tekintik azt az alföldi tájat, melyet szüleik, nagyszüleik, dédszüleik inkább száműzetésük helyének tartottak, mint otthonuknak. Az idők folyamán ugyan az idősebb generáció megbékélt sorsával és beilleszkedett a közösségbe, de még napjainkban is fájdalommal emlékeznek a „nehéz időkre”: „Nehéz volt, nehéz világ volt, nem kívánom senkinek sem, még a halálos ellenségemnek sem. Mindig is mondom, hogy vót az olyan cifra világ, hogy olyat ne érjen meg senki, mind amilyen akkor vót, hogy így szétválasszák a szülőt a gyerektől, a gyereket a szülőtől.”¹⁹⁷ „Itt is haladtunk a korral, mikor mi jött, volt amikor rosszabb volt, volt amikor rosszabb volt, volt amikor jobb. Nekem az úgy volt jó, ahogy volt, aztán ahogy áttelepültünk ennek kellett jónak lenni, ami itt volt. Nem kívánom és azt azé, hogy beleessen valaki, úgy a háborúba, mint akkor, egy kicsit sok volt, hogy ugye vége lett a háborúnak 1945-ben és már akkor 1947-ben áttelepítettek. Szóval ez átállásnak egy kicsit sok volt.”¹⁹⁸ „Én nem gyűlölettel vagyok, csak ez hogy a krónika írja meg, hogy ilyen még egyszer ne történjen meg, hogy valakit az otthonából kitesznek. Éljenek az emberek békességben, ahol él ott ne acsarkodjanak, hogy te szlovák vagy, magyar vagy, hogy te román, vagy cigány vagy. Kérem nem szabad az embereket megkülönböztetni. Ilyen ne történjen meg a történelemben még egyszer ez a kitelepítés. Éljenek az emberek békességben.”¹⁹⁹

V. Összegzés

A szlovák-magyar lakosságcserevel két olyan település került egymással migrációs kapcsolatba, amelyek eltérő történeti háttérrel és kulturális hagyományokkal rendelkeztek. A többségében szlovákok és magyarok által lakott Medgyesegyházának a már két évszázadon át itt élő és a XIX. században Békéscsabáról érkező evangélikus vallású, szerényebb anyagi körülmények között élő szlovák lakossága cserélt helyet, a csallóközi Gúta római katolikus vallású, magyar identitástudattal rendelkező, a polgári fejlődés magasabb szintjén álló, ebből kifolyólag viszonylag jól jómódban élő magyar közösségével.

De még a Gútán élt magyarok integráns részei voltak a magyarságnak, addig a medgyesegyházi szlovákság, az összefüggő szlovák etnikumtól távol, kisebb-nagyobb szigeteken a többi etnikumba beékelődve a szülőföldi viszonyaikhoz képest új körülmények között éltek. Az ősi anyagi és szellemi kultúrájukban új elemek jelentek meg és megkezdődött

a településen a helybeli szlovák és magyar lakosság kulturális értékeinek kicserélődése és az akkulturációs folyamatok. Idővel a két etnikum közötti különbségek már csak a felekezeti hovatartozásban (ágostai evangélikus, római katolikus), a nyelvben (tót, magyar) és a szlovákok körében jellemző babonás hiedelmek meglétében különbözött.

A két világháború között, Medgyesegyháza és Gúta lakossága a korai polgárosodás ellenére sok archaikus elemet megőrzött a populáris kultúrájában, de korántsem volt olyan mértékben hagyományörző, mint a Medgyesegyházával szomszédos szlovákok által lakott Nagybánhegyes, vagy a Gútával határos magyarok által lakott Naszvad. A szlovák-magyar lakosságcsere következtében Medgyesegyházáról pedig a szlovák lakosság azon elemi távoztak, akik a hagyományaihoz jobban ragaszkodtak, mint az áttelepülni nem szándékozóak, akik ugyan bizonyos kulturális sajátosságokat megőriztek, de idővel asszimilálódtak a községben a lakosságcsere folytán számbeli fölénybe jutó magyarsággal.

Medgyesegyházán az első „vegyes házasságok” létrejöttével fokozatosan háttérbe szorult, az a tradíció, miszerint azonos etnikumhoz és azonos felekezethez tartozók, azaz szlovák nemzetiségű szlovák nemzetiségűvel, evangélikus vallású evangélikus vallásúval, magyar nemzetiségű magyar nemzetiségűvel, római katolikus vallású római katolikkal kössön házasságot.

A kezdeti nyelvi különbségek és az ebből fakadó ellentétek, a többségi nyelv dominanciája és az állami iskolák hatására megoldódtak, a községben az irodalmi magyar nyelv használata vált általánossá, háttérbe szorítva a gútai magyarok észak-dunai és csallóközi nyelvjáráskéverékét, illetve a szlovák lakosság tót nyelvét. Napjainkban a korábban tótul beszélő szlovákok nyelvhasználatában az alábbiak jellemzőek:

– anyanyelvet cseréltek, csak magyarul beszélnek, a tót nyelvből csak töredékek maradtak meg emlékezetükben.

– megőrizte kétnyelvűségét, de a mindennapi érintkezésben a magyar nyelvet, a tót nyelvet pedig elsősorban a rokonokkal való érintkezésben használják.

A szlovák lakosság fokozatosan átvette a magyar kultúra elemeit, azonban e szokások, hagyományok ápolásának az új politikai ideológia sem kedvezett, így napjainkban már csak az emlékezetben élnek a hajdan a mindennapi élet részét jelentő hagyományok.

A szlovák–magyar lakosságcsere, tehát nemcsak két egymástól földrajzilag távol eső település lakosságának kicserélődését eredményezte, hanem Medgyesegyházán, egyrészt meggyorsította a településen maradt szlovák lakosság asszimilálódását, azaz teljes integrálódását a magyar lakosságba, másrészt ugyan biztosította az áttelepült gútai magyarok számára a nemzetállami keretek között való létet, de végérvényesen elszakította őket szülőföldjüktől, régi kulturális közegüktől, mely bizonyos kulturális sajátosságok elvesztését eredményezte.

Az ötven éves évforduló alkalmából a község katolikus templomában emléktáblát helyeztek el. Emlékezve, elődeinknek a hontalanság éveiben elszenvedett teljes társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális jogfosztottságára, illetve intő példaként a jövőre nézve, - nehogy a történelem megismételje önmagát, akár ellenkező irányból – hogy a nemzetiségi ellentéteket nem lehet erőszakkal megoldani. A sokszínű Kárpát-medencében nem egymás ellen, hanem együttműködve, a nemzetiségi létének, nyelvének, műveltségének, vallásának nemzeti identitásának elismerésével, – legyen az szlovákiai, romániai, szlovéniai ... magyar, vagy magyarországi szlovák, román ... – egy olyan jövőt kellene felépíteni, melyet büszkén, nyugodt szívvel hagyhatnánk utódainkra. Nem elfelejtve, hogy a nemzeti identitás erősítése, a hagyományok tisztelete nem nélkülözheti a nemzetiségi elfogadását és tiszteletét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

I. Feldolgozások

- ANGYAL BÉLA: *Gúta 1945–1949*. Dunaszerdahely, 1997. 121.
- ANDRÁSFALVY BERTALAN: A nemzetiségi néprajzi kutatásának elvi és módszertani kérdéseihez. In *A III. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai I.* (Békéscsaba, 1985. október 2–4.) Budapest–Békéscsaba, 55–57.
- BALOGH SÁNDOR: Az 1946. február 27-i magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény. *Történelmi Szemle*, 1979/1.
- BALASSA IVÁN: *Határon túli magyarok néprajza*. Budapest, 1989. 337–344.
- BALASSA IVÁN: A nemzetiségi néprajzi kutatás elvi és módszertani kérdései. In *A III. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai I.* (Békéscsaba, 1985. október 2–4.) Budapest–Békéscsaba, 16–23.
- BANNER ELEK: A magyar–szlovák lakosságcsere néprajzi vonatkozásai az Alföldön. *Ethnographia*, 1947, 347–348.
- BOROVSKY SAMU: *Csanád vármegye története 1715-ig*. II. Budapest, 1896, 385.
- BOTIK, JAN: Az akkulturáció folyamata az alföldi szlovákságnál. In *A III. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia. I.* (Békéscsaba, 1985. október 2–4.) Budapest – Békéscsaba, 1986. 81–89.
- DOMBINÉ PÁCZER KATALIN–LIBÁRDI PÉTER: *Gúta – Kolorávo. Gúta város belterületének földrajzi nevei*. Jegyzet, é. n.
- FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára*. II. Pest, 1851, 142–153.
- GYÁNI GÁBOR–KÖVÉR GYÖRGY: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, 2003, 70–99, 292–336.
- IPOLYI ARNOLD: Csallóközi útiképek. In *Csallóközi Kiskönyvtár*. Pozsony, 1993, 175.
- JANICS KÁLMÁN: *A bontalanság évei*. (Illés Gyula előszavával). Budapest, 1989, 358.
- JANICS KÁLMÁN: *A kaszai kormányprogram és a magyarság „kollektív bűnössége”*. Pozsony, 1994, 50.
- Jelentések a határon túli magyar kisebbségek helyzetéről sorozat. Az ELTE és az MKKE társadalomelméleti folyóiratának melléklete*. Medvetánc könyvek, 1988, 187–264.
- KARSAI MIHÁLY: *Medgyesegyháza története I–V*. s. l., 1996.
- Kelet-Európa, 1944–1976*. Új- és legújabb kori egyetemes történeti szöveggyűjtemény 6/1. Budapest, 1979, 121–122.
- PÁNDI LAJOS (szerk.): *Köztes Európa 1763–1993*. Térképgyűjtemény. Budapest, 1995, 374–375.
- KRISTÓ GYULA–SZÉKELY LAJOS (szerk.): *Tanulmányok Békéscsaba történetéből*. Békéscsaba, 1970, 153.
- KRUPA ANDRÁS: *Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál*. Békéscsaba, 1974, 373.
- KUGLER JÓZSEF: A csehszlovák–magyar lakosságcsere lebonyolítása Békés és Csanád megyében. *Regio*, 1996/4., 47–73.
- KUGLER JÓZSEF: Adatok és tények a magyar–csehszlovák lakosságcsereéről. In *Alföldi társadalom*, II. Békéscsaba, 1991, 31–65.
- LISZKA JÓZSEF: *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest–Dunaszerdahely, 2002, 162–204.
- MADAY PÁL: *Békés megye története*. Békéscsaba, 1960, 292–295.
- PÖLÖSKEI FERENC–GERGELY JENŐ–IZSÁK LAJOS (szerk.): *Magyarország története, 1918–1990*. Budapest, 1995, 347.
- MÁRKI SÁNDOR: Arad Vármegye és Arad szabad királyi város története. II. Arad, 1892–1895.
- SZABÓ FERENC (szerk.): *Medgyesegyháza 1893–1993*. Medgyesegyháza, 1993. 160.
- NAGY GYULA (szerk.): *Orosháza története*. Orosháza, 1965.

- ÖRSI JULIANNÁ: Exogámia és endogámia Magyarországon a XVII–XX. században. In Novák László–Újváry Zoltán (szerk.): *Lakodalom*. Debrecen, 1983, 31–54.
- ORTUTAY GYULA (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. I. Budapest, 752.
- PALUGYAY IMRE: *Békés-Csanád, Csongrád és Hont vármegyék leírása*. Pest, 1855.
- PARIKOVÁ, MAGDALENA: A földművelés néprajzi vizsgálata, a népi kultúra szlovák–magyar viszonyának tükrében. In *A II. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia*. II. (Békéscsaba, 1980. szeptember 30–október 2.) Budapest–Békéscsaba, 1976.
- PARIKOVÁ, MAGDALENA: Megjegyzések, a repatriáltak problémájának tanulmányozásához. In *Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia*. I. (Békéscsaba, 1975. október 28–31.) Budapest–Békéscsaba, 1976, 76–81.
- ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 1999, 139–268.
- SIMON ILDIKÓ: „Mint fészkeből kizavart madár...” (Adalékok a szlovák–magyar lakosságcsere történetéhez.) Kézirat. Szeged, 1995, 46.
- SZABÓ A. FERENC: A második világháború utáni szlovák–magyar lakosságcsere demográfiai szempontból. *Regio* 1991/4. szám. 49–72.
- TAKÁCS LAJOS: *Dobánytermesztés Magyarországon*. Budapest, 1964, 98.
- VADKERTY KATALIN: *A belső telepítések és a lakosságcsere*. Pozsony, 1999, 284.
- VADKERTY KATALIN: *A reszlovakizáció*. Pozsony, 1993, 209.
- VARGA IMRE: *Szülföldem, Csallóköz*. Budapest, 1989.
- GAÁL KÁROLY: A gútai „rekeszt” és vizafogó cége. *Ethnographia*, 1947, 252–257.
- KHIN ANTAL: Lucaszék Csallóközben. *Ethnographia*, 1941, 59–61.
- KHIN ANTAL: Csallóközi legényavatás. *Ethnographia*, 1932, 19–24.

II. Források

- BML (Békés Megyei Levéltár) – Fh. Ir. XXIV. 201/h/140. d MÁK 3. sz. kirendeltségének jelentése. Kitelepítési összesítés 1947. július 27.
- BML – Fh. Ir. XXIV. 201 h/138. d Betelepítési jelentések
- BML – Fh. Ir. XXIV. 201/a Vegyes iratok
- BML – Fh. Ir. XXIV. 201/h/161 Vegyes iratok
- BML – Fh. Ir. XXIV. 201/h/174 Vegyes iratok
- BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b 1947/1942, 4491
- BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b 1947/1695, 3277
- BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b. 1947/1731
- BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b. 1948/199

III. Visszaemlékezők

1. Bagyinszky Sándorné Kiss Mária (sz. 1952. november 26. Medgyesegyháza), római katolikus,
2. özv. Kárász Andrásné Nagy Terézia (sz.1930. augusztus 29. Gúta), római katolikus,
3. özv. Kiss Ferencné Szépe Mária (sz.1923. március 25. Gúta), római katolikus,
4. özv. Kiss Kálmánné Számel Mária (sz. 1919. december 8. Medgyesegyháza), ágostai evangélikus, de férjhezmenetele után római katolikus,
5. özv. Kiss Lászlóné, Nagy Terézia, (sz.1931. április 12. Gúta), római katolikus
6. özv. Nagy György (sz. 1923. május 17. Gúta), római katolikus
7. Németh Géza (sz. 1922. május 15. Gúta), római katolikus
8. Németh Gézáné Cserni Terézia (sz. 1933. július 18. Gúta), római katolikus
9. Zsilák Pál (sz. 1920. január 4. Medgyesegyháza), ágostai evangélikus
10. Zsilinszky Ádám (sz. 1921. április 8. Medgyesegyháza), ágostai evangélikus

JEGYZETEK

- 1 Repatriánsoknak nevezi a szlovák szakirodalom az 1946-ban megkötött szlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény következtében a hazájukat elhagyó, Csehszlovákiából Szlovákiába, Magyarországról Csehszlovákiába települteket, a település folyamatát pedig repatriálásnak.
- 2 Pariková, Magdalena: Megjegyzések a repatriáltak problémájának a tanulmányozásához. In.: Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. I. (Békéscsaba, 1975. október 28–31.) Budapest–Békéscsaba, 1976. 76.
- 3 A kultúra változásának az a formája, amikor a fejlődés alacsonyabb szintjén álló társadalom, egy magasabb szintű társadalomhoz kulturálisan azonosul. Magyar Néprajzi Lexikon. I. Budapest, 1980. 55.; Banner Elek: A magyar–szlovák lakosságcsere néprajzi vonatkozásai az Alföldön. Ethnographia, 1947. 347–348.; Balassa Iván: A nemzetiségi néprajzi kutatás elvi és módszertani kérdései. In.: A III. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. II. (Békéscsaba, 1985. október 2–4.) Budapest – Békéscsaba, 1986. 20–23.; Andrásfalvy Bertalan: A nemzetiségek néprajzi kutatásának elvi és módszertani kérdéseihez. In.: A III. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. II. (Békéscsaba, 1985. október 2–4.) Budapest – Békéscsaba, 1986. 58–60.
- 4 Pariková, Magdalena: Megjegyzések a repatriáltak problémájának a tanulmányozásához. In.: Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. I. (Békéscsaba, 1975. október 28–31.) Budapest–Békéscsaba, 1976. 79–80.; Pariková, Magdalena: A földművelés néprajzi vizsgálata a népi kultúra szlovák–magyar viszonyának tükrében. In.: A II. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. II. (Békéscsaba, 1980. szeptember 30 – október 2.) Budapest–Békéscsaba, 1981. 454.
- 5 Németh Gézáne elmondása alapján.
- 6 Zsilák Pál közlése nyomán.
- 7 Angyal Béla: Gúta 1945–1948. Dunaszerdahely, 1997. 8., Vadkerty Katalin: A belső telepítések és a lakosságcsere. Pozsony, 1999. 284.
- 8 Angyal Béla (1997) 9.
- 9 Vadkerty Katalin (1999) 120.
- 10 Vadkerty Katalin (1999) 112., 113.
- 11 Angyal Béla (1997) 9.
- 12 Jelentések... (1988) 246.
- 13 Angyal Béla (1997) 9.
- 14 özv.: Kiss Lászlóné visszaemlékezése
- 15 Visszaemlékezóm, özv. Kiss Ferencné nyomán
- 16 Angyal Béla (1997) 9.
- 17 Szabó A. Ferenc: A második világháború utáni magyar–szlovák lakosságcsere demográfiai szempontból. Regio 1991/4. 61.
- 18 Borovszky Samu: Csanád vármegye története 1715-ig. II. Budapest, 1996. 385.
- 19 Medgyesegyháza 1893–1993. Szerk.: Szabó Ferenc szerk. Medgyesegyháza, 1993. 147.
- 20 Uo.: 148.
- 21 Karsai Mihály: Medgyesegyháza története 1835–1920-ig. 1996. II. 5.
- 22 Márki Sándor: Arad vármegye és Arad szabad királyi város története. II. Arad, 1892–1895. 757.
- 23 Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára. II. Pest, 1851. 78.
- 24 Fényes Elek (1851) 79.
- 25 Medgyesegyháza 1893–1993 (1993) 76.
- 26 Vadkerty Katalin: A belső telepítések és a lakosságcsere. Pozsony, 1999. 111.; Angyal Béla (1997) 28.
- 27 Palugyay Imre: Békés-Csanád, Csongrád és Hont vármegyék leírása. Pest, 1855. 194.; Madary Pál: Békés megye története. Békéscsaba, 1960. 292.

- 28 Takács Lajos: Dohánytermesztés Magyarországon. Budapest, 1964. 98.
- 29 Karsai Mihály (1996) 28.
- 30 Medgyesegyháza 1893–1993 (1993) 80.
- 31 Itt futott össze az orosházi, (régén medgyesbodzási, illetve szenesi, ma Horthy után Dózsa György utca) komlói, (régén tótbánhegyesi, ma Batthyány utca) aradi, (régén kovácsházi, ma Wekerle után Gárdonyi Géza utca) kétegyházi, (régén Felső-Medgyesi országút, ma Hősök utcája) nagykamarási (kamarási) út, melyeknek nyomvonalai világosan felismerhetők és azonosíthatók, a későbbi térképek a nevüket is közlik. Medgyesegyháza 1893–1993 (1993) 80.
- 32 Márki Sándor (1892–1895) 757.
- 33 Medgyesegyháza 1893–1993 (1993) 82.
- 34 Kristó Gyula – Székely Lajos (szerk.): Tanulmányok Békéscsaba történetéből. Békéscsaba, 1970. 153.
- 35 Zsilák Pál elmondása alapján.
- 36 Medgyesegyháza (1993) 81.
- 37 Uo. 87.
- 38 Karsai Mihály (1996) 87.
- 39 Zsilinszky Ádám: Medgyesegyháza egyesületei a két világháború között. Medgyesegyháza, 2000. 5–20.
- 40 Botík, Jan: Az akkulturáció folyamata az alföldi szlovákságnál. In.: A III. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. I. (Békéscsaba, 1985. október 2–4.) Budapest – Békéscsaba, 1986. 81–89.; Balassa Iván: A nemzetiségi néprajzi kutatás elvi és módszertani kérdései. In.: A III. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. I. (Békéscsaba, 1985. október 2–4.) Budapest – Békéscsaba, 1986. 20.; Kafer István: A magyar–szlovák szimbiózis a magyarországi szlovákok kulturális életében In.: A III. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. II. (Békéscsaba, 1985. október 2–4.) Budapest – Békéscsaba, 1986. 473–474.
- 41 A medgyesegyházi egyházi anyakönyvi kivonatok alapján. Őrsi Julianna: Exogámia és endogámia Magyarországon a XVII–XX. században. In.: Novák László – Újvári Zoltán (szerk.): Lakodalom. Debrecen, 1983. 45., 50–51.
- 42 Zsilák Pál visszaemlékezése alapján.
- 43 özv. Kiss Kálmánné közlése nyomán.
- 44 özv. Kiss Kálmánné elmondása szerint.
- 45 Medgyesegyháza (1993) 88.; Karsai Mihály (1988) III. 40.;
- 46 Medgyesegyháza (1993) 115.
- 47 Uo. 115.
- 48 Uo. 96.
- 49 özv. Kiss Kálmánné visszaemlékezése alapján.
- 50 Zsilák Pál közlése nyomán.
- 51 Karsai Mihály (1996) 87.
- 52 özv. Kiss Kálmánné elmondása szerint.
- 53 Medgyesegyháza (1993) 123.
- 54 özv. Kiss Kálmánné elmondása alapján.
- 55 Zsilák Pál közlése nyomán.
- 56 özv. Kiss Kálmánné visszaemlékezése alapján.
- 57 Zsilák Pál elmondása alapján.
- 58 özv. Kiss Kálmánné elmondása szerint.
- 59 özv. Kiss Kálmánné közlése nyomán.
- 60 Zsilinszky Ádám visszaemlékezése alapján.
- 61 Zsilák Pál elmondása alapján.

- 62 Bagyinszky Sándorné közlése alapján.
- 63 Hasonló következtetésekre jutott Krupa András is a Békés megyei falvak, városok szlovák lakosságának hiedelmének vizsgálatakor. KRUPA ANDRÁS: Hiedelmek, varázslatok, boszorkányok. Békéscsaba, 1974. 27.; KRUPA ANDRÁS: Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál. Békéscsaba, é.n. 3–37.
- 64 özv. Kiss Kálmánné elmondása szerint.
- 65 Bagyinszky Sándorné elmondása szerint.
- 66 özv. Kiss Kálmánné közlése nyomán.
- 67 Zsilák Pál visszaemlékezése alapján.
- 68 özv. Nagy György elmondása alapján.
- 69 Karsai Mihály szerint, 84 magyar családot (362 személyt) telepítettek a községbe, Gútáról 80 családot (340 személyt), Komáromból 2 családot (12 személyt), Rozsnyóról 2 családot (10 személyt). Karsai Mihály (1996) 87–88.
- 70 Összeállította, Bagyinszky Marianna a BML – Medgyesegyháza községi iratai. XXII. 239. b. 1947/1731, 2861 számú iratai alapján. A levéltári források, azonban csak töredékesen maradtak fenn 1947 és 1948-ban, így a községből távozók tényleges számadata, ennél jóval magasabb lehet.
- 71 Összeállította, Bagyinszky Marianna a BML – Medgyesegyháza községi iratai. XXII. 239. b. 1947/1731 számú iratai alapján. A levéltári források, azonban csak töredékesen maradtak fenn 1947 és 1948-ban, így a községbe érkezők tényleges számadata, ennél jóval magasabb lehet.
- 72 Liszka József: A szlovákiai magyarok néprajza. Budapest, 2002. 163.
- 73 DOMBINÉ PÁCZER KATALIN–LIBÁRDI PÉTER: Gúta – Kolorávo . Gúta város bel-területének földrajzi nevei. Kézirat, é. n.
- 74 VARGA IMRE: Szülőföldem, Csallóköz. Budapest, 1989. 289.
- 75 Dombiné Páczer Katalin–Libárdi Péter (é.n.)
- 76 A Béka-várat 1664-ben újra megerősítették, s 1669-ben magát a községet is bevonják az erődítményrendszerbe. Utoljára 1707-ben tatarozzák és erősítik meg katonai szempontból. A tűzvészttől és a vizektől megrongálódott várat később a katonaság elhagyja, melyet az idők vas foga pusztítja el. A gútaiak később temetkezési helynek használták.
- 77 Varga Imre (1989) 289.
- 78 Dombiné Páczer Katalin – Libárdi Péter (é.n.)
- 79 GAÁL KÁROLY: A gútai „rekeszt” és vizafogó cége. Ethnographia, 1947. 252–257.
- 80 LISZKA JÓZSEF: A szlovákiai magyarok néprajza. Budapest, 2002. 162–168.
- 81 Dombiné Páczer Katalin – Libárdi Péter (é.n.)
- 82 Liszka József (2002) 167.
- 83 özv. Kárász Andrásné elmondása szerint.
- 84 Németh Géza és Németh Gézáné visszaemlékezése alapján.
- 85 KHIN ANTAL: Lucaszék Csallóközben. Ethnographia, 1941. 59–61.
- 86 Liszka József (2002) 197–202., KHIN ANTAL: Csallóközi legényavatás. Ethnographia, 1932. 19–24.
- 87 Németh Gézáné közlése nyomán.
- 88 özv. Kárász Andrásné elmondása szerint
- 89 Dombiné Páczer Katalin – Libárdi Péter (é.n.)
- 90 Németh Gézáné elmondása alapján.
- 91 özv. Kárász Andrásné visszaemlékezése alapján.
- 92 Németh Géza és Németh Gézáné visszaemlékezése alapján.
- 93 özv. Kiss Ferencné közlése nyomán.
- 94 özv. Kárász Andrásné visszaemlékezése alapján.
- 95 Németh Gézáné elmondása szerint.

- 96 özv. Kárász Andrásné közlése alapján.
- 97 Angyal Béla (1997) 13.
- 98 Angyal Béla (1997) 13.
- 99 Angyal Béla (1997) 14.
- 100 özv. Kárász Andrásné visszaemlékezése alapján.
- 101 Németh Gézáne közlése nyomán.
- 102 Uo. 14, 21, 22.
- 103 özv. Kiss Ferencné elmondása szerint.
- 104 özv. Nagy György visszaemlékezése alapján.
- 105 özv. Kiss Lászlóné közlése alapján.
- 106 özv. Kárász Andrásné közlése nyomán.
- 107 özv. Kiss Ferencné visszaemlékezése alapján.
- 108 özv. Kiss Lászlóné elmondása szerint.
- 109 Németh Gézáne visszaemlékezése nyomán.
- 110 Angyal Béla (1997) 26.
- 111 Angyal Béla (1997) 27.
- 112 Uo. 28. 31., Vadkerty Katalin (1999) 133–136.
- 113 özv. Kiss Lászlóné visszaemlékezése alapján.
- 114 özv. Kiss Ferencné elmondása alapján.
- 115 özv. Nagy György közlése nyomán.
- 116 Németh Géza elmondása szerint.
- 117 KUGLER JÓZSEF : A csehszlovák–magyar lakosságcsere lebonyolítása Békés és Csanád megyében. Regio, 1996/4. 48.
- 118 Békés Megyei Levéltár (BML) Fh. Ir. XXIV. 201/h/140. d MÁK 3. sz. kirendeltségének jelentése. Kitelepítési összesítés 1947. július 27.
- 119 BML – Fh. Ir. XXIV. 201 h/138. d Betelepítési jelentések
- 120 Angyal Béla (1997) 39., Kugler József (1996) 48–49.
- 121 Az áttelepítésre kijelölt magyarok által hátrahagyott és a szlovákok által Magyarországon visszamaradt ingatlan vagyon közötti értékkülönbség tükröződik a hátrahagyott föld mennyiségében, ugyanis a magyarok által Csehszlovákiában hátrahagyott földbirtok nagysága 109 294 kataszteri hold, míg a magyarországi szlovákoké 38 372 kataszteri hold volt, mely a két ingatlan közötti értékkülönbség majdnem háromszorosát jelentette. Vadkerty Katalin (1999) 168.
- 122 Uo.: 40.
- 123 Vadkerty Katalin (1999) 140–145.
- 124 Angyal Béla (1997) 40., Kugler József (1996) 52–53.
- 125 Visszaemlékezőm, özv. Kiss Lászlóné nyomán
- 126 özv. Kiss Ferencné közlése nyomán.
- 127 Németh Gézáne visszaemlékezése alapján.
- 128 Kugler József (1996) 49.
- 129 Angyal Béla (1997) 40.
- 130 özv. Kiss Ferencné elmondása alapján.
- 131 Németh Gézáne közlése szerint.
- 132 özv. Kárász Andrásné visszaemlékezése alapján.
- 133 özv. Kiss Lászlóné elmondása alapján.
- 134 özv. Kárász Andrásné közlése nyomán.
- 135 Kugler József (1996) 49.
- 136 Angyal Béla (1997) 40.
- 137 Uo. 41–43.
- 138 Kugler József (1996) 49.

- 139 Angyal Béla (1997) 41.
 140 Kugler József (1996) 49.
 141 Uo. 50.
 142 Szabó A. Ferenc (1991) 63.
 143 Simon Ildikó (1995) 29.
 144 özv. Nagy György elmondása alapján.
 145 özv. Kiss Lászlóné visszaemlékezése alapján.
 146 Kugler József (1996) 51.
 147 BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b. 1947/1731.
 148 BML – Fh. Ir. XXIV. 201/h/174.
 149 özv. Kiss Ferencné elmondása alapján.
 150 „10. § (1) Az áttelepülők megérkezésével egyidejűleg minden érdekelt községben telepítési bizottságot kell alakítani. A telepítési bizottság elnöke a kormánybiztos kiküldöttje, tagjai: a járási főjegyző (polgármester) által előzetesen kijelölt egy, valamint a letelepítendőek által megbízott öt személy, a járási szociális titkár, továbbá a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt, a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt, az Újbirtokosok és Földhözjuttatottak Országos Szövetsége, a Magyar Parasztszövetség és a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége helyi szervezetének egy-egy ki- küldöttje. (2) A betelepítéssel érintett községekben a járási főjegyző (polgármester) köteles községenként egy-egy kellő helyi és szakismerettel rendelkező személyt a telepítési bizott- ságba a jelen rendelet hatálybalépése után kellő időben kijelölni s ennek nevét, foglalkozását, és pontos lakcímét a kormánybiztossal közölni. 11. § (1) A telepítési bizottság feladata a telepítés helyére érkezett áttelepítettek gondozásba vétele és elhelyezése. A telepítési bizott- ság a leltározó bizottságtól átvett leltár alapján a rendelkezésre álló lakóházakat, valamint ezekkel együtt a gazdálkodás továbbviteléhez szükséges élő és holt gazdasági felszerelést, terménykészletet, továbbá a háztartási, felszerelési és egyéb vagyontárgyakat az áttelepítet- teknek – részletesen elkészített terv alapján a rendelkezésre álló mezőgazdasági ingatlanokat a jelen rendelet 12. §-ában foglaltak szerint a letelepítettek birtokába adja. A letelepített, a neki használatra átadott vagyontárgyakat a jó gazda gondosságával tartozik kezelni és megőrizni.” 5.300/1947. M.E. számú rendelet. In: Két hatályos jogszabály. 120–124.
 151 BML – Fh. Ir. XXIV. 201/a Vegyes iratok.
 152 Kugler József (1996) 55.
 153 özv. Kiss Lászlóné visszaemlékezése alapján.
 154 Kugler József (1996) 58–59.
 155 Angyal Béla (1997) 43.
 156 Visszaemlékezőm, özv. Kiss Lászlóné nyomán.
 157 Kárász Andrásné elmondása alapján.
 158 özv. Kiss Ferencné elmondása alapján.
 159 özv. Nagy György visszaemlékezése alapján.
 160 Németh Géza közlése nyomán.
 161 Kugler József (1996) 63.
 162 özv. Kiss Lászlóné közlése nyomán.
 163 BML – Fh. Ir. XXIV. 201/h/161.
 164 Angyal Béla (1997) 43.
 165 Kugler József (1996) 63.
 166 BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b 1947/1942, 4491.
 167 BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b. 1948/1999.
 168 Kugler József (1996) 63.
 169 BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b 1947/1695, 3277.
 170 Kugler József (1996) 69.

- 171 Bagyinszky Sándorné visszaemlékezése alapján.
172 özv. Kiss Kálmánné elmondása alapján.
173 özv. Kiss Kálmánné visszaemlékezése alapján.
174 özv. Kiss Lászlóné közlése nyomán.
175 Németh Géza elmondása szerint.
176 özv. Kárász Andrásné visszaemlékezése alapján.
177 özv. Kiss Ferencné közlése nyomán.
178 Bagyinszky Sándorné, született Kiss Mária elmondása alapján.
179 özv. Kárász Andrásné elmondása alapján.
180 Németh Géza közlése nyomán.
181 1947. május elején Budapesten megalakult az Otthon Szövetkezet, amely a Szlovákiából idekerült magyarok anyagi és szellemi erejét hivatott egyesíteni és honosítani. A szövetkezet május 14-től megjelenő hetilapja, az **Új Otthon** hetek alatt az áttelepült magyarok legismertebb újságjává vált. A lap beszámol az áttelepülők beilleszkedésének a nehézségeiről, azonban nemcsak a lakosságcserével kapcsolatos rendeletekről olvashattak benne az érdeklődők, hanem aktuális magyarországi politikai-gazdasági kérdésekről és az áttelepültek hétköznapijairól is. Nem hiányoztak a hetilapokból a hirdetések és alkalmanként a legújabb áttelepült családok névsora sem.
182 Kugler József (1996) 64.
183 özv. Kiss Lászlóné elmondása szerint.
184 Visszaemlékezőm, özv. Kiss Ferencné nyomán.
185 özv. Kiss Ferencné közlése nyomán.
186 özv. Kiss Kálmánné visszaemlékezése alapján.
187 Bagyinszky Sándorné elmondása szerint.
188 özv. Kiss Ferencné visszaemlékezése alapján.
189 özv. Nagy György elmondása alapján.
190 özv. Kárász Andrásné közlése nyomán.
191 özv. Kiss Ferencné visszaemlékezése alapján.
192 özv. Kiss Kálmánné visszaemlékezése alapján.
193 A megyesegyházi egyházi anyakönyvi kivonatok alapján elmondható, hogy a községben 1948-49-ben jöttek létre az első és 1950-ben, 1951-ben és 1952-ben kötötték a legtöbb „vegyes házasságot”.
194 Bagyinszky Sándorné közlése nyomán.
195 özv. Kiss Kálmánné elmondása szerint.
196 özv. Nagy György elmondása alapján.
197 özv. Kiss Ferencné elmondása alapján.
198 özv. Kárász Andrásné elmondása alapján.
199 özv. Nagy György visszaemlékezése alapján.

„...MÉG A RÉGI ÖREGÖKTŰ' HALLOTTAM...”

VINCZE KLÁRA

Hagyományozódás és átvétel a csongrádi lakodalmakban 1945 után

A vőfély szerepének átalakulása mint a társadalmi változások tükré

Csongrád város Szegedtől 55 kilométerre északra található, a Tisza és Körös folyók találkozásánál, lakosainak 85%-a római katolikus vallású. A földrajzi közelség, a Dél-Alföld lakóinak közös kulturális-történelmi gyökere és a katolikus népesség többsége miatt Csongrád népszokásai igen sok hasonlóságot mutatnak a szegediekkel.

A népszokásokat a néprajztudomány – klasszikusan – három felé osztja:

1. Jeles napokhoz, az év naptári ünnepe-
ihez kapcsolódó szokások: karácsony, húsvét,
pünkösd, stb. (Jómagam több évig kutattam
Csongrád, Szegvár ünnepi szokásait, hatá-
rainkon túl pedig a vajdasági Kishegyesen
és Versecen.)

2. Az emberélet fordulói: születés, ke-
resztelő, házasság, halál, stb.

3. Gazdasági élet szokásai, munkaszoká-
sok: szüret, disznótor, aratás, kukorica-
fosztó stb.

A házasság, a lakodalom az emberi élet egyik legjelentősebb és legszebb eseménye volt a múltban (ma is az, bármennyire is lebecsülik néhányan a jelentőségét). A házasság azért emelkedik ki ez emberi életút szokásainak szakaszából, mert a nő és a férfi élete legszebb korában nem csak aktív közreműködőként, de főszereplőként és ünnepeletként van jelen e közösségi alkalmon, míg az emberi életút elején és végén, vagyis világrajövetelkor és halálkor csak passzív elszenvédőként vagyunk jelen, mások cselekszenek velünk.

A lakodalomnak megvoltak a maga szokáscelemek, melyek az idők folyamán

változtak, egyszerűsödtek, de mindenképpen hagyományozódtak generációról-generációra. Mire jök ezek a szokáscelemek, vagy Arnold van Gennep szerint „átmeneti rítusok”? Ezek könnyítik meg az ember életében bekövetkező változások átélését. A szokás híd, mely átível az életút kritikus szakaszának mélysége felett, komp, amely az egyik partról sértetlenül átjuttat a másik partra. Gondolkodjunk el rajta, hogy nekünk, mint a mai kor túl önálló emberének nem lenne-e lelkileg könnyebb és gazdagabb az életünk, ha a népszokások segítő erőként tovább élnének?

A lakodalom egy igen jól megszervezett és lebonyolított közösségi ünnep, melynek főszereplője, szakértője, mókamestere a falu vagy város tekintéllyel bíró ceremóniamestere, a vőfély volt. A csongrádi vőfélyek 1945 utáni ténykedésének, a megváltozott világhoz való kényszerű és örömteli alkalmazkodásnak állít emléket ez az írás.

Csongrád város népszokásainak leírását elsőként Váry (Meister) Gellért szolgáltatta a 19. században. A lokálpatrióta pap vaskos kéziratot hagyott hátra „Emléklapok Csongrád múltjából” címmel, melyben a város 19. századi történetével foglalkozik családi történetekkel, anekdotákkal fűszerezve. Ugyanakkor – s ez már számunkra érdekes – fennmaradt egy 27 oldalas, sűrűn teleírt néprajzi kézírata is: benne helyi szólásmondásokkal, tájszótárral, gyermek- és nagyobb leányok játékaiknak leírásával, a karácsonyi betlehemes játék pontos ismertetésével, valamint a régi csongrádi lakodalom bemutatásával annak

„...még a régi öregöktű' hallottam...”

aktuális vőfélyverseivel együtt. Ezen néprajzi kézirat rövidségénél fogva törekedett a lényegkiemelésre, tömörítésre, pontosságra, a munkát a 19. századi Csongrád első nagyobb terjedelmű szokásleírásának tekinthetjük. A dokumentum másolatát az 1922-ben Csongrádon született és 2002-ben elhunyt drága emlékü néprajztudós barátom, dr. Katona Imre hagyta rám, évtizedes barátságunk emlékére.

Milyen változás tapasztalható a csongrádi lakodalmi szokásokban majd 100 év elteltével, vagyis a Váry Gellért-féle szokásleíráshoz képest a múlt század közepén?

A lakodalmat természetesen még az 1940-es években is megelőzte a lánynézés és lánykérés, szükség esetén a háztűznéző. Az első két alkalommal a fiú és szülei szemrevételezték a menyecskét, míg háztűznézőbe a lány szülei érkeztek megbizonyosodni a fiú anyagi helyzetéről, sőt egészségi állapotáról. Háztűznézéskor a leány szülei a következő kérést tették fel a leány szüleinek: „Eladó-e a lova?” Igenlő válasz esetén bebocsátást nyertek a házba. A családok kérhették ún. komendálóasszony vagy javasasszony közbenjárását, akinek sikeres közbenjárását aprószószággal vagy ruhával honorálták. A lánynéző és háztűznéző egyformán érdeke volt mindkét családnak, mert a nem megfelelő, vagy önálló párválasztás kitagadással járt. A három főbb társadalmi osztály: a parasztok, az iparosok és az „úri népség” nem házasodhatott csak egymás közt.

A lánynézést lánykérés követte, s míg az 1800-as években a vőfély éppen három egymást követő napon, vagyis háromszor kérte felségül a vőlegény nevében az arát, addig 1945 után már csak egyszer hangzott el a kérés, röviden, tömören: „Hozzám jön feleségül?” Faluhelyen és Csongrád egyes részein a leányok keresztapjukkal, apjukkal vagy legjobb barátjukkal mentek lánykérőbe, akik előadták a házasulandó szándékát is. Ha maga a leány akart a lánynál a lánykérés

előtt tudakozódni, akkor almát adott a lánynak, és ha vissza is kapta, jót jelentett. Ebben az időben még kérhették az ún. gügyü segítségét, aki következőképpen tette fel kérdését: „Hozzáadja-e kedves Uramembörünkhöz kedves leányát?” Már nem könyörögtek a lány apjának, lassan elmaradt a hozomány feletti alkudozás, rövid kérdésekre rövid választ vártak.

Az eljegyzésen a két család vett részt, a leány egy jegyínget (régies elnevezéssel „móringot”) vett a fiúnak, a vőlegény pedig egy jegygyűrűt a leánynak, amit valamelyik családtaggal közösen vásárolt. A menyasszony kaphatott a jegygyűrű mellé pecsétgyűrűt is, ez a mai kísérgyűrűk elődjének tekinthető. A közös gyűrűváltás elterjedése után először a lány a fiúnak, a fiú a leánynak vásárolta az ékszer, míg az utóbbi húsz évben már a fiúkat „terheli” mindkét gyűrű megvásárlásának költsége. A vőlegény kaphatott választottjától ún. „fazonkendőt” is, mely fehér selyemből készült, a széle cakkos volt, behímezheték a fiú monogramját is.

Lakodalom előtt egy héttel az asszonyok közösen készítették el a csigát („csigacsinálás”), ebből csak a lakodalom napján volt szabad enni. Előtte levő napokban sütötték a süteményt, lakodalmi kalácsot, tyúkot kopasztottak és vágták a pörköltökhöz, sültékhez való állatokat (birkát, marhát).

Egészen az 1960-as évek elejéig fennmaradt az ágyvitel szokása, ez nótaszóval és tréfálkozásokkal történt-közben megesett, hogy menet közben elloptak róla valamit és ezzel csúfolódtak. A lány keresztanyja hangsúlyozta az ágy és a láda értékét, a fiú keresztanyja pedig ellenkezőjét – értéktelenségét – állította. Az ágyat meg is válthatták a leány szülei. A fiú rokonsága tollakat csempészett az ágyba, majd bizonygatták a leány anyjának „hanyagságát”. A közismert menyasszonyos, vagy tulipános láda az 1950-es évekig fellelhető, a hozomány, vagy más néven a stafírum készítése a 1970-es évekig az

anyák, keresztanyák, nagymamák és leányok feladata volt. Főként ágyneműből, terítőkből állt, a 1960-as évektől pedig bútorokból. Ez a szülők részéről történő támogatás ma is él, ha nem is stafírungnak hívjuk: gondoljunk csak az elindulásunk után kapott ingatlanra, folyamatos anyagi támogatásra-ezen igen nagy vagy bármekkora szintű segítség nélkül nem is tudtunk volna önálló életet kezdeni!

1945 után minden családnak átalakult az élete: nemcsak családtagjaik egy részét veszítették el, de néhány év elteltével vagyunk jórészt és önbecsülésüket is. Aki kuláklisra került, nem rendezhetett, és nem is tudott nagy lakodalmat rendezni gyermekének. 1956-ban hatalomra kerül Kádár János, az egyszerű munkásból lett pártfőtitkár, akinek negyven éves – a szovjet érdekeket kiszolgáló – diktatúrája sok emberben végleg kiirtotta a nemzeti büszkeséget és öntudatot. A népi kultúra és néphagyomány szerencsére mégsem tűnik el, vagy mégsem úgy tűnik el, hiszen az egyszerű paraszt mindenütt életképes, észjárása, világlátása bámulatos. Tudja, hogy csak magára, családjára és szűkebb közösségére számíthat: lehetőség szerint megüli ünnepeit, titokban levágja disznóját, figyeli a Nap és csillagok állását és tovább mesél gyermekeinek, anekdotázik. A kép azért mégsem ilyen idilli: hiszen tsz-parasztként a közönsben dolgozik.

Az eljegyzés után mielőbb megtartották a lakodalmat, mert régen úgy tartották, a hosszú jegyesség nem jó. Mivel nyomtatott meghívó még nem mindenütt volt szokásban az 1930–1940-es években, ezért a vőfélynak kellett személyesen a vendégeket meghívni. Külön meghívta a násznagyokat, és a koszorús-, vagy régiesen nyoszolyólányokat.

Az 1950-es években furcsa divat volt tanúnak felkérni a helyi brigád- vagy csoportvezetőt, akinek keze alá a vőlegény tartozott a civil életben, ha volt is vőfély ezekben a Kultúrotthonos lagzikban, nemigen szólította a művezetőt „tiszelt Násznagy Uramnak.” A

násznagy hagyományos értelemben a lakodalmi gazda, családtag, általában keresztapa vagy nagybácsi, aki felelős volt a lakodalom rendjéért is, a jó hangulatért is, és nagyobb ajándékkal illet az új párnak kedveskednie.

Ebben az időben nagy divatja volt a Csongrádot övező falvakban a 6–8, néhol 10–12 koszorúspárnak. A leányok ruhája egyszerű selyemből készült, abroncs nélküli volt, ujjatlan és talpig ért, régi fényképeket nézve először nehéz szemünknek meglegelni a képen a menyasszonyt és vőlegényt, ruházatok ugyanis nagyon hasonlított a koszorúsokéra. A nyoszolyólányok a menyasszony barátnői és rokonai közül kerültek ki, a nyoszolyólegények pedig a vőlegény barátai vagy rokonai voltak.

Az „összeparosítás” során titkolt szempont volt, hogy valójában is összeillenének-e. Ezért sok fiú nem vette jó néven, ha csúnyácska lány mellé osztották, a fényképezésre hivatkozva esetleg el sem vállalták. A nyoszolyólányok és -legények feladata volt az új párt bevezetni a templomba (környékünkön szerencsére fennmaradt ebben az időben a templomi esketés hagyománya, nagyobb városokban kezdett ritkulni az egyházi szertartások száma). A menyasszony tehát talpig erő selyemruhában indult a szertartásra, fejét mirtuszkoszorú és hosszú fátyol ékesítette, a vőlegény sötét ruhát viselt, öltönyén a sajátos kis fehér műselyem virággal, amely ma is mintegy megjelöli a közeli családtagokat: az örömszülőket, nagyszülőket, násznagyokat és testvéreket. Két évtized elteltével kezdtek előnyben részesíteni az élővirágot a férfióltönyre, először egy szál fehér rózsza formájában.

Évezredek magyar lakodalmi sajátosság volt, hogy a menyasszonyos és vőlegényes háznál páthuzamosan, külön-külön tartották a lakodalmat. Többek között ezért is kellett két, ún. kis- és nagyvőfély. A menyasszonyos ház vendégei, az ún. hérészesek vacsora után ellátogattak a vőlegény vendégeihez,

innenről kezdve együtt táncoltak, mulattak. Környékünkön 1945 után részben eltűnt, Csanyteleken és Tömörkényen 1965-ig fent maradt.

Az 1940-es évek vége után alakult ki az a kikérési rendszer, amely ma is ugyanígy zajlik a „vőfélyes” nagy lagzikban. Először a fiút kéri ki a szülői háznál, így az apai-anyai áldás birtokában érkezik meg a lányos házhoz. Szokás a rezesbandát először a vőlegényes házhoz hívni a jó hangulat megteremtése céljából, velük és vőfélyével együtt megy aztán a násznép a lányért. A másik háznál már a kertkapuban várja a zenekar a násznépet, ahol a vőfély bevezeti a vőlegényt és annak családját a házba.

A 20. század hatvanas éveinek elejéig a vőfély mellett lehetett ún. „kis vőfély” is, aki társával vitatkozott, verselt, tréfálgzott, de annyi verse és szerepe nem volt neki, mint „nagyobb” társának.

Külön vers volt a vőlegény búcsúztatására, külön a lányéra. Essen itt szó az ekkorára már kialakult ruházatukról: vagy sötét mellényt viseltek fehér inggel, vagy öltönyt nyakkendővel. Botjuk már nem volt, lakodalmi kalácsot és kulacsot borral viszont még az öltönyszerűk is vittek magukkal.

Amikor kikérték a menyasszonyt, nem őt hozták elő, hanem kétszer egy „álmenyasszonyt”, harmadjára pedig már az igazit. Tréfás kedvű férfiak és éltes korú öregasszonyok szívesen vállalták az álmenyasszony szerepét.

Az utóbbi három évtizedben már nem beszélhetünk legény- és lánykikérésről, mivel ez az eljegyzésen, szűk családi körben már megtörtént, hanem legény- és leánybúcsúztatásról, amikor is a vőfély egyes szám első személyben, a fiú és a lány nevében búcsúzik el szeretteitől. A vőlegény elbúcsúzása legalább olyan szívszorító élmény, mint a menyasszonyé (fiús édesanyaként már most rettegek tőle...). A búcsújelenetet azok is megkönynyezik, akik már rég elbúcsúztak szüleiktől,

azok is, aki eztán fognak, a szülők meg pláne. Íme egy csongrádi menyasszony búcsúzása Góg László vőfélykönyve alapján:

*De hosszú az Út, mire én elindulok,
Ézért most szeretett Édesapám
Először is Tehozzád fordulok.
Mielőtt Atyai kezedből kilépek,
Midőn ha annyiszor megbántottalak,
Bocsánatot kérek!...*

*Hát tenéked most mit mondjak,
Kedves Édesanyám,
Ki eddig voltál gondoskodó dajkám.
Tudom, hogy fáj most anyai szívednek
Midőn távozását látod gyermekednek.
Tudom hogy szeretéll kedves Édesanyám,
Mint gyenge virágot etettél, itattál.*

A búcsú ezután a testvérekhez, alsó-felső szomszédokhoz, rokonokhoz, majd barátokhoz szól, a legvégén Isten áldását kérve rájuk és hosszú életet kívánva nekik. A lánybúcsúztatás az 1960-as évek után az udvaron felállított sátorban zajlott, a sátorállítás szokása egészen az 1990-es évek végéig fent maradt, faluhelyen jó időjárás esetén ma is állítanak sátrat. A lányos háznál ebben az időben egyszerű nagy kalács és „vízenköttes” süteménnyel kínálták a vendégeket, nem tálalták fel a vendégeknek a lakodalmi süteményeket.

Az esküvői menet autókban, bérelt buszokban indult el, a vőfély dolga volt mindenkinek helyet keresni, és beállítani az autók sorrendjét. Az első kocsiban utazott a vőfély a násznagyokkal, az utolsó előttiben az örömszülők, a legutolsóban pedig hagyományosan a menyasszony ült Csongrádon a Városháza felé tartva. Azért ment a menet letelején a vőfély a zenekarral, hogy fogadja a jegyespárt az esküvő helyszínén, és beállítsa a menet sorrendjét.

A polgári esküvő után a templomi szertartás következett, ezt majdnem mindenki a

Városházával szemközti Nagyboldogasszony templomban tartja. Más vidékekkel ellentétben a ceremóniák során vagy után nem mond a vőfély köszöntő verseket, így meg is marad a szertartás ünnepélyessége, meghatottsága. Ha két menyasszony összetalálkozott véletlenül, azt a csongrádiak nagy szerencsétlenségnek tartották, ezért nem volt szabad egymásra nézniük. Ha aznap esett az eső, kétféleképpen értelmezték: a pozitív babona gazdagságot remélt az új párnak, a negatív sírós menyasszonyt, szomorú házasságot jósolt.

A rendszerváltás után előtérbe került a külföldről vagy más hazai tájról és a médiából meglátott, pillanatnyilag megtetszett esküvői mozzanatok. Rizst, rózsaszirmot kezdtek szórni a templom előtt, a menyasszony cukorkát osztogatott, az ara ruháját több havi fizetésből bérelte vagy vásárolta, a tehetősebbek az autót vagy fiákert is bérelték. A szép frizura, smink és körmök emlékét nemcsak a fényképek őrizték, a menyasszonyi csokor és esküvői dekoráció kiválasztása is katalógusból, képek alapján készült. Azért nem tűnt el szerencsére az egykori hagyomány: egyes családok remekül tudták ötvözni a régit az újjal, a modern esküvőt a paraszti hagyományokkal, főleg, ha vőfélyre bízták a ceremónia levezénylését.

De kik is voltak név szerint azok a 20. századi vőfélyek, akik közül egy-kettő még ma is vállal lakodalmi szerepléseket?

1. Vincze Pál (szül.: 1933)

2. Góg László (szül.: 1946., dolgozatomhoz felhasználtam az 1984-ben lejegyzett ténykedését és verseit.)

3. Horváth Pál (Csongrád, Alma u., csak a lánya él, Marika.)

4. Kulik Ferenc (Csongrád, Uzsoki u.)

5. Túri Kis István (1934–2004., az unokái: Gyenge Ferenc és Árpád szolgáltattak róla adatokat, Csongrád, Rózsa F. u. 26. sz. alatt lakott)

6. Makra Vince (Felgyő)

7. Győri János (jelenleg ápoló Szentesen)

8. Révész István (a századelőn született és az 1930-as években teljesített szolgálatot, amikor még vittek a lakodalomba szalonát)

9. Szabó Bogár Imre (szül.: 1944, Csongrád, József A. u. 30. – kedvenc vőfélye családunknak, adatközlőm volt, a testvérének, Lászlónak lakodalmi zenekara van, 1965 óta vőfélykedik, ezer lakodalmon van túl)

A háború utáni csongrádi lakodalmakban nem péntek este terítettek, ahogy manapság szokásos, hanem szombaton az esküvő után – bárki beállhatott segíteni a násznépből, nem volt ismeretes a fogadott segítség rendszere. A közös terítésnél szükség volt a jó lakodalmi hangulat előkészítésére, ezért a vőfély külön verssel tisztelte meg az asztalterítés és a tányérrakás műveletét.

A lakodalmi menü is más jellegű volt a mostani falusi parasztlakodalmakban megszokotthoz képest: nemcsak a tyúkhúsleves–pörkölt–sült húsok–néhol káposzta–apró sütemények–torták repertoárt ették végig a vendégek, hanem a leves után külön feltálalták a levestormával, aztán a káposztát, majd tyúkhús rizskásával következett, a pörkölt után ismét kását kaptak a vendégek.

A végén hagyományosan a pecsenyét, majd a tortákat szolgálták fel, köztük a legdíszesebb természetesen a menyasszonyé volt. A vőfély klasszikus, és legnehezebb szerepe itt teljesedett ki: minden ételnek más felkonferálás járt, a vendégeket vacsora közben is szórakoztatni kellett találós kérdésekkel, tréfákkal. Az ételek széles skálája nemcsak a versek biztos tudását és pontos időzítését követelte meg a vőfélytől, de a tálalásban, a tálalók sorba állításában is segédkezett, menü közben pedig folyamatosan ellenőrizte az étek ízet és hőmérsékletét.

A vacsora étrendje a következőképpen alakult át az utóbbi húsz évben. Először

megmaradt a hagyományos tyúkhúsleves és pörkölt első két fogásnak, a végén újdonságként salátákat és hideg tálakat hoztak- később akadtak, akik a levest és a pörköltet teljesen mellőzve csak különféle sülteket tálaltak fel az étteremben.

Szabó Bogár Imre találóan foglalta össze a jelenkor furcsaságait a vacsora során: „Jelenleg a millió fajta sült, saláta, sütemény és torta a divat-egész este csak a tányérokat cseréltetik velem. Annyit esznek, hogy a táncra már nem marad erejük. Az első tál sültre még szoktam verset mondani, de mit mondjak a francia saláta tiszteletére meg a millió sonkatálra?”

„Egész este megy a tömény, nincs az a szép fokozatos fogyasztás, mint régen” – utal ugyanő az italokra. Az anyagiakról ennyit summáz: „A hozzáállással van baj: van, aki azt mondja, nincs pénz se vőfélyszalagra, se kalácsra... Egyik helyen a vacsora előtt hazaküldtek, nem volt még 4000 forintjuk a vacsora levezényeltetésére.”

A lakodalmi segítőknek is járt egy kis szórakozás, vagy egy kis dicséret munkájukért. Régen a szakácsnékat, húsfőzőket behívták egy táncra, amikor is fedőket, kanalakat összeütögetve mentek egy pár kört, esetleg pénzt is kaptak. „Ma már nem akarnak ezek a pincérek bejönni...”

Az 1980-as évek végének újjáéledő nemzeti öntudatát tükrözik a következő vőfélyversek, melyben Túri Kis István segítőtársait, a „húsfőzőket” – igazából alakoskodókat – mutatja be a vendégeknek (Túri Kis István saját tulajdonomban lévő eredeti Vőfélykönyve):

*Ennek meg az őse Kinizsi lehetett,
Mert amióta él, egyszer se nevetett.
Olyan savanyún áll mindig az orcája,
Mintlbamuzsikuscászárvolna a gazdája.*

*Ez Rákóczi-fajta elszánt kuruczgyerek,
Sokszor úgy elalszik, beköpi a legyek.*

*Él-hal a lányokért, persze csak titokban,
Kitűnően táncol maga a sarokban.*

*Ez Báthory-gyerek, meg is látszik rajta,
Akkora a feje, mint egy üres pajta.
Bajusza nincs még, de az is lesz, mondhatom,
Ha lekvárral keni portáját vastagon.*

Vacsora után kezdődhetett a tánc, a magyar virtust híven tükrözi az alábbi vőfélyvers (dr. Katona Imre néprajzkutató hagyatéka. Csongrád Megyei Levéltár Csongrádi Levéltár, XIV. 4. b. 108. d., Nagy Edit gyűjtése 1986-ból):

*Nosza, Menyus koma, cimbalmod zendüljön,
Hogy a vendégeknek füle megcsendüljön,
Verd el a Rákóczi híres áriáját,
Melyet dalolt, mikor védte Regéc várát.
Lám, hiszen nem látsz itt egyet se apácát,
Járjuk el hát frissen a magyarok táncát.*

Palóc eredetű szokás töredéke élt az 1960–70-es évekig Csongrádon: hajnalban a lakodalmas ház udvarán tüzet gyújtottak, a nők körülállták, a férfiak át is ugrották, különféle dalokat énekeltek. A tűzről azt tartották, hogy elriasztja a rossz szellemeket, ha maga a menyasszony is átugrotta, akkor biztosak lehettek benne, nem volt még dolga férfival. Ellenkező esetben a tűz feltámadt volna, és megégette volna a rossz lányokat.

Éjfél után a menyasszony átöltözött újasszonynak, piros színt vagy annak árnyalatát vette fel, a vőlegényre is piros ing került. Néhol éjfél előtt a vőlegény kitáncoltatta a menyasszonyt, majd elkiáltotta magát: „Enyém a menyasszony!”, aztán átszaladtak egy szobába, ahol a kontyolóasszonyok már várták a menyecskét. Csongrád egyes városrészein pénzért táncolt az újasszony, másutt nem, az „ahány ház annyi szokás” elve érvényesült. Pénzes tánc esetén a vőfély vagy a menyasszony násznagya fogta a rostát, és azt kiáltotta: „Eladó a menyasszony!”. A rostába

mindig kicsivel több pénzt kellett dobni, mint az előző táncolatot. „Ennyit adok a menyasszonyért” – kiáltották közben. Mikor a vőlegény úgy látta, kellő mennyiségű pénz gyűlt össze a rostában, bedobta a pénztárcáját, és így fejezte be a rigmust: „Ennyit adok a menyasszonyért, enyém a menyasszony!”

Az ifjú férj készülhetett szerenáddal is: megállt újdonsült felesége ablaka alatt, és a zenekarral együtt elénekelt a „Nyisd, ki babám, az ajtót!” kezdetű dalt, a menyecske gyertyával fogadta az éji zenét. Miután férje átségitette a küszöbön, közösen visszatértek a lakodalomba eljárni az újasszony táncát („Asszony, asszony, az akarok lenni” – énekeltek ilyenkor nekik). A szerenád szokása ismét felvirágozóban van.

A lakodalom másnapján volt a tyúkverő – ez az elnevezés ma is használatos – a maradékot nótázás mellett elfogyasztották a segítségük a lányos háznál. Ide az új pár is hivatalos volt, de a vőlegény szülei nem.

A házasulandók kora a következőképp változott az idők folyamán: amíg az 1940–50-es években még 20 éves kor alatt is kötöttek házasságot, addig az 1960–70-es években már kicsivel 20 éves kor felett történt mindez. Az 1990-es évekre 25 év az átlagéletkor, az ezredforduló után pedig ugyanannyi az együttélések száma mint a házasságkötéseké. Korunk kérdése: együtt ébredés, együttélés vagy házasság?

A nagy napon viselt ruha is változott, miként a divat is: az egyszerűből túldíszített lett, aztán megint egyszerűvé vált. Az 1940–50-es évek egyszerű menyasszonyi fehér selyemruhája hús évvel később már A-vonalat és bővített ujjat vett fel, kezdett divatba jönni az abroncs és a ruhakölcsönzés. Fátyol helyett kalap vagy fejdísz volt a választás, a hippimozgalom és a miniszoknya divatja némely ara ruháját is nagyban lerövidítette. A régi idők fiákerit, konflisait és lovaskocsijait felváltották az autók, faluhelyen a bérelt buszok.

Az 1980-as évek kicsit ízléstelenebb ruhadivatot követtek, főként vidéken. A férfiak szívesen választottak világoskék, fehér, vagy harsány színű, még mindig konfekcióöltönyöket-a nők ruhája fodros-habos volt, igencsak túldíszítve. A ruha nagyban tükrözte, hogy a nyugati hatás és nyugati gondolkodásmód még várat magára.

Az 1990-es években újjáéledtek a nemzeti érzések, ahogy szerencsére ez a pár ruházatán is látszott: divatba jöttek az Osztrák-Magyar Monarchia korát idéző férföltönyök, szmokingok mellénnyel, selyemkendővel, ízléses és szolid színekben. A női ruhák a legújabb francia és olasz modelleket követték: divat lett az abroncs, a hosszú fátyol, és az ízléses, szép ruha-ekrü színben is, melytől régiesnek hatott. Századunkban a menyasszonyi ruhára az a jellemző, hogy nemcsak kifinomultan elegáns, de tükrözi viselője személyiségét: kihívó vagy szerény. A ruhát, mely alatt egyre inkább csak alsószoknyát viselnek a nők, később alkalmi, estélyi ruhaként hordhatják.

A lakodalmi helyszínek és a vendégek létszáma a következőképp alakult 1945 után: amíg két helyen tartották a lakodalmat, és úgy 100 meghívottal számoltak, elég volt a legényes és leányos háznál tartani a lagzit. (1950-es évek). Később ez egészült ki az udvaron felállított sátorral, faluhelyen az 1990-es évekből is emlékezhetünk sátras lakodalmakra, amikor lezáratták az utcát, és nagyon bíztak benne a háziak, hogy az Égiek kegyesek lesznek velük az időjárással. A 1960-as évektől terjedt el a kultúrház vagy kultúrotthonos vendéglátás, ide még a legutolsó kiskanalat is az örömszülők hozták – padokat mondjuk a helyi tsz-ből kértek kölcsön, vagy egy nagyobb üzemből. Itt már akár 200 főt is vendégül láthattak. Az 1980-as években olyan helyszínt választottak, ahol viszonylag kultúrált körülmények közt biztosítva voltak a főzés körülményei: iskolák, gyárak ebédlőit. Itt a helyi szakácsnénik még

örültek is, ha némi ellenszolgáltatás fejében felkérték őket levesfőzésre, tálalásra. A létszám faluhelyen a 400 főt is meghaladhatta, a hely befogadóképességétől függően. Az utóbbi években pedig, tudjuk jól, csakis az étterem jöhet szóba. Nem olyan családias, nincs meg az együttkészlés öröme, mégis roppant kényelmes – és drága. Mert nem vihetnek be házi süteményt, olcsóbb üdítőt, a pincér pedig annyi rövidített hús be elszámolójára fejenként, amennyit nem restell. Az amerikai típusú kerti partiról, vagy mondjuk csak nyugodtan kerti lagziról nem is beszélve.

Egy jó vőfélynak egyszerre szolgálak, cirkuszi mutatványosnak és színésznek kellett lennie, hogy értékeljék. Verseiket egykor a Vőfélykönyvből és egymástól vették, másoláskor vagy a helyszínen egy picit változtat-

hattak rajta. Ma az egyén és az egyéniség szerepe dominál, a vőfély feladata és szerepe kizárólag a két család közti megegyezésen alapuló végrehajtja a család által kért és fizetett szolgáltatást. Egyesek abbahagyják, mert nem akarják így csinálni vagy nincs rá akkora igény, mások kiöregedtek, és akad olyan réteg is, aki az interneten weblapon hirdetni szolgáltatásait és bárhová elutazik, ha kéri. Néhány évtized múlva nemcsak a hagyományozódást lesz nehéz kutatni, de a versek származási helyét is.

Jelenleg a lakodalom megrendezése kizárólag pénz és ízlés kérdése, az új pár önálló keresetével és önálló akaratával diktál szinte mindenben. Köszönet mindazoknak, akik mégiscsak a hagyományost választják, talán kevesebben vannak, de emlékezetet kapnak. Maradandót.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dr. Katona Imre: „Az emberélet fordulóihoz fűződő szokások.” Kitöltött és részben kitöltött néprajzi kérdőívek. Csongrád, 1985. In Katona Imre néprajzkutató és egyetemi tanár hagyatéka. Csongrád Megyei Levéltár Csongrádi Levéltár, XIV. 4. b. 108. d. – Ifjabb Katona Imre engedélyével.
- Dr. Katona Imre fondjának ismertető leltára. A Csongrád Megyei Levéltár kiadványai. Segédletek, XIV.
- Lakodalom. Szerkesztette Novák László és Ujváry Zoltán. Folklor és Etnográfia. Debrecen, 1983.
- Lakodalmi népszokások Csongrádon. (A XIV. Honismereti tábor résztvevői: Rátkai Zsuzsanna, Szabó Anna, Tóth Ildikó, Todorov Krisztina. 1985.) Adatközlő volt: Góg László vőfély.
- Lakodalmi szokások. Mátkaság, menyegző. Szerkesztette Györgyi Erzsébet. Planétás-Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2001.
- Magyar népi kultúra. Népművészet, népszokások, néptánc. Szerkesztette: Réti Anna. Írta: Boros Marietta, Karácsony Zoltán, Tátrai Zsuzsanna. Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 2004.

Szabó Bogár Imre és Vincze Pál vőfélyek vőfélykönyvének másolata. Az eredeti kézirat 1965-ből való.

Túri Kis István vőfély eredeti vőfélykönyve. Saját tulajdonom, a kézirat 1970-ből származik.

Váry (Meister) Gellért 1876-os lakodalmi szokásleírása. A másolat néhai dr. Katona Imre ajándéka számomra, az eredeti hollétéről sem a csongrádi levéltárban, sem a csongrádi Tari László Múzeumban nem tudnak.

Vőfélykönyv. A vőfély neve és az eredeti dátum nem ismeretes. Nagy Edit gyűjtése 1985-ben Csongrádon. In: Katona Imre néprajzkutató és egyetemi tanár hagyatéka. Csongrád Megyei Levéltár Csongrádi Levéltár, XIV. 4. b. 108. d. – Ifjabb Katona Imre engedélyével. Adatközlők voltak:

Szabó Bogár Imre vőfély (szül.: 1947, Csongrád, József A. u. 36. sz.)

Néhai Túri Kis István unokája, ifj. Túri Kis István és Gyenge Árpád

KÖSZÖNETEMET FEJEZEM KI:

Néhai Katona Imrének, azért a sok értékes dokumentumért, eszmeiségért, melyet ránk, a tékozló utókorra hagyott, a sok törődésért,

„...még a régi öregöktű' hallottam...”

emberségért és szeretetért, mellyel tíz év alatt messziről és közlelről elhalmozott.

Ifjabb Katona Imrének, aki nagyban hasonlít édesapjára, és a kutatási engedélyt azonnal megadta.

Georgiádes Ildikónak, aki munkatársaival együtt méltóképp rendszerezte és gondozza Katona

Imre hagyatékát a csongrádi levéltárban, segítségükért is.

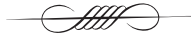
A csongrádi Tari László Múzeum dolgozóinak. Szabó Bogár Imre vőfélének, akit emberileg is nagyra tartok.

Családomnak az eddigiekért és az eztán következőkért.

SZEMTANÚ

Kötetlen beszélgetés Ráday-Pesthy Pál Frigyes professzorral

Az angol rokon

Másfél évvel ezelőtt az egyik magyar televíziós műsor vezetője érthető büszkeséggel mutatott be a nézőknek egy szimpatikus hölgyet, mondván, hogy „sikerült fölfedeznünk az angol királyi család valószínűleg egyetlen Magyarországon élő rokonát”. Ráday-Pesthy Pál Frigyes közgazdász- és történelemtudományi doktorral arról beszélgettünk, hogy mennyiben helytálló a fentebbi állítás, és hogy miért tartja fontosnak a kapcsolat ápolását a Ráday és Pesthy családok, valamint az uralkodói dinasztia között.

BELVEDERE MERIDIONALE: – *Hogyan született meg az elhatározás, hogy a nyilvánosság elé tárja a családi összeköttetéseket?*

RÁDAY-PESTHY PÁL FRIGYES: – A műsort követő napokban néhány történész ismerősöm fölhívott telefonon, azt javasolva, hogy bátran publikáljam az én családaim rokonságát is az angol uralkodóházzal, amely ráadásul nem valamiféle „bizonyítható” rokonság, hanem vérrokonság is. Ekkor még kitértem a nyilvánosságra hozatal (amelynek – őszintén szólva – vajmi kevés gyakorlati értelmét látam) elől, de amikor pár hónappal később a sajtó terjedelmes cikkben számolt be Károly herceg erdélyi utazásáról, ahol újfent fölmerült az angol uralkodó család magyar származási vonalának, s ezen származás buzgó ápolásának kérdése is, ismét jelentkeztek az említett történészek, immáron hozzátéve, hogy ha én nem, akkor – szíves engedelmemmel – ők fogják helyettem ezt a rokoni kapcsolatot nyilvánosságra hozni.

– *Mi a kapcsolat alapja?*

– Unokatestvéri viszonylat, ugyanis ese-

tünkben két olyan leszármazási ágról van szó, ahol a közös ős az 1604 körül elhunyt kishédei Rhédey Pál. Ezen Rhédey Pálnak két fia volt, akik közül az egyiknek, az 1654-ben elhalálozott Jánosnak a közvetlen leszármazottai között van az angol királyi család több tagja, így II. Erzsébet királynő is, míg a másik fiúnak, az 1643-ban elhunyt Istvánnak a leszármazottai mi vagyunk. Az unokatestvérség foka (első-, másod-, harmadfokú, stb.) a két ág megfelelő generációi között lefelé haladva értelemszerűen növekedik. Például a leszármazási táblázat bal oldalán feltüntetett gróf Ráday IV. Pál (dédapám) nyolcadfokú unokatestvére VI. György királynak (II. Erzsébet királynő édesapjának).

– *Ugye nem csak másfél évvel ezelőtt derült fény a rokonság tényére?*

– A hatodik születésnapomon, 1947. november 20-án szüleim az ilyenkor szokásos megköszöntés után említést tettek még egy távoli rokonról is, aki állítólag aznap ment férjhez Londonban. Egy rokon, akivel mi még csak nem is találkoztunk? Ez a hír

„...még a régi öregöktű’ hallottam...”

nem volt igazán hír egy hatéves gyermek számára, s ha valami meg is fogta egy percre a figyelmem, az az volt, hogy édesanyám jelentőségteljesen hozzátette: de erről nem szabad senkinek beszélni! Nem is beszéltem. Annál is inkább nem, mert valószínűleg azonnal el is felejtettem az egészet. Mivel pedig hosszú időn át a szüleim sem hozták többé szóba e témát – ők tudták, miért – később sem izgatott a dolog. Még hat év múlva sem, amikor 1953-ban az említett rokont II. Erzsébet néven Nagy-Britannia királynőjévé koronázták... Ez a téma mintha kimondatlanul is még sokáig tabu lett volna.

– *Az akkori időekben vélhetően az életét kockáztatta, aki az „angol rokont” emlegette.*

– Szüleim az ötvenes évek viszontagságaival voltak elfoglalva. Elfoglalva? Az egyenlőtlen erők harcában, a könyörtelen eszközök alkalmazóinak prédául odalökött ártatlanokként csak a pusztá túlélésért imádkoztak és türtek tízezrekhez, ha nem százezrekhez hasonlóan. E csoport szerencsétlenjei – ugyanakkor számomra: hősei – legnagyobb kincsüket, a becsületet mindvégig magukhoz szorítva, fokozatosan elgyengülve ugyan, de meg nem törve szenvedték el az intellektuális elszigetelést és megaláztatást, az egzisztenciális elnyomást és elnyomorodást, s nem ritkán a fizikai megsemmisítésnek olykor az ördögöt is megszegyenítő módszereit. Drága emlékezetű szüleimet a hatvanas évek végére sikerült a rendszernek teljesen felőrölnie, s közülük az édesanyámat öngyilkosságba küldenie.

– *„Egyéb származású, osztályidegen” fiatalként nem sok jót várhatott a Rákosi- és a Kádár-rendszerrel...*

– Minden körülmény adott volt ahhoz, hogy az én sorsom is hasonló módon alakuljon, ha a csodával határos módon 1960-ban nem nyerek meg egy országos egyéni asztalitenisz-bajnokságot, amely távlatokat nyitott meg előttem. Ezen az úton elindulva, a későbbi kísértések, majd drámai megpró-

báltatások, áldozatvállalások dacára kellett – elődeim szellemiségéhez hűen – a közösség számára hasznos, a magyarság hírnevét a nagyvilágban is öregbítő tevékenységet kialakítanom a következő évtizedek során. 1965-ben diplomáztam a Közgazdaságtudományi Egyetemen, ugyancsak itt védtem meg első doktorátusomat is, később pedig az ELTE Bölcsészettudományi Karán történelemből szereztem tudományos fokozatot. Termékeny évtizedet tudhattam magam mögött a 70-es évek közepére. NB I-es sportoló voltam, aki mint közgazdász, túl azon, hogy sokat publikáltam, egész gazdasági ágazatokat átfogó szervezési tanulmányokat készítettem, amelyek mérhető, nagy hasznot eredményeztek. Ironikus módon, utóbbiak lettek a vesztem. Előbb kitüntettek, majd röviddel azután megkezdődött az agitáció (később zaklatás) a pártba való beléptetésemre. Mindvégig ellenálltam, de egy idő után be kellett látnom: vagy megpecsételődik a sorsunk, amint az szüleim esetében is történt, vagy alkalomadtán külföldre kell távoznunk. Mindenünket hátrahagyva, ez utóbbit választottam.

– *Kérem, meséljen az emigrációban eltöltött éveiről, pályája alakulásáról.*

– Rövid ausztriai tartózkodás után Kanadába vándoroltam ki kis családommal, ahol a szinte mindenkit próbára tevő – de ugyanakkor meg is erősítő – kezdeti nehézségek után sikeresen pályáztam meg a torontói York Egyetem egyik előadói állását. Közben fokozatosan bekapcsolódtam az üzleti élet vezetőképzésébe is, mintegy 85 vállalat vezetésének továbbképzésében vettem részt. A sport is sok sikert tartogatott számomra. 15 vagy 16 alkalommal nyertem meg Toronto-, Ontario-, Kelet-, Közép- és Nyugat-Kanada asztalitenisz bajnokságát, háromszor lettem ezüstérmes Kanada-bajnokságon, és tagja voltam a válogatott csapatnak is. Mozgalmas volt az élet, de egy kis idő maradt még kulturális nonprofit tevékenységre is. *Discover Toronto* (Fedezze föl Torontot) cím-

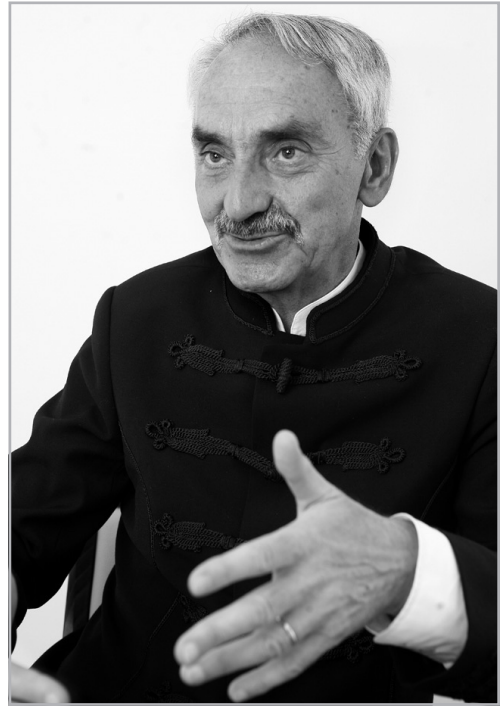
mel összeállítottam egy társasjátékot, amit több mint 500 iskolában és a University of Toronto egyik tanszékén használtak oktatási segédanyagként hosszú éveken át történelem, földrajz és társadalom-tudományok tanítására. Iskolaolimpiát is rendeztek e játékból, s hosszú lenne felsorolni mindazon rádió, televízió állomásokat, újságokat, amelyek a torontói főpolgármester köszönőlevele és a számos iskolaszék-, iskola- és szülői munkaközösség köszönőlevele mellett, elismerőleg írtak-szóltak a magyar nevét soha meg nem változtató szerző munkájáról.

– *Úgy tudom, Európába visszatérve nem Magyarországon telepedett le. Miért?*

– Ennek az a fő oka, hogy miután elmentünk Magyarországról, a Fővárosi Bíróság 1976. május 21-én hozott ítéletével elítélt bennünket, és elkobozott mindenünket, így a tehermentes, berendezett óbudai kis örök-lakásunkat is. Ez az ítélet törvénytelen volt. Nem én mondom, hanem a Budai Központi Kerületi Bíróság mondta ezt 1994-ben, amikor a beadványunk átvételétől számított nyolc (!) napon belül, 1994. augusztus 31-én hivatalosan semmissé nyilvánította a Fővárosi Bíróság 1976. május 21-én hozott ítéletét. A Fővárosi Bíróságnak 1976. május 21-én sem minket elítélni, sem javainkat elkobozni nem volt joga, ugyanis Magyarországon 59 nappal annak előtte már megváltozott a törvény. E törvénytést már több napilap is megírta, intézményes beadvány és interpelláció is történt az ügyben, a felelősség elismerésén túl mégsem tett érdemben senki semmit Magyarországon ennek a bűnnek legalább részleges orvoslására. Ezért új otthonunkat a határon túl, de egykori magyar földön rendeztük be.

– *A Ráday család és az 1996-ban városi rangra emelt Pécel neve évszázadok óta összefonódik. Hogyan folytatja elődei mecénási hagyományait?*

– A Rádayak székhelye Pécel volt. Kastélyukat Ráday I. Pál – aki nyolc éven át II. Rákóczi Ferenc „jobbkeze” volt a szabadság-

harcban – építtette 1722 és 1730 között. A Rádayak szerteágazó mecénási tevékenysége egyikeként említeném meg, hogy a mellékelt leszármazási táblázatban is szereplő gróf Ráday IV. Gedeon szabadsághős, ellenzéki politikus, Kossuth Lajos egyik legelszántabb támogatója (és Kossuth esküvőjén a tanúja is), a Nemzeti Színház első országos főigazgatója, aki évtizedeken át önzetlenül és közmegelegedésre szolgálta a nemzeti színjátszás ügyét, nos ő a XIX. század második felében készséggel áldozta föl ezt a kastélyt és a híres Ráday-könyvtárt a színjátszásért, annak támogatásáért. Számos egyéb hazafias és mecénási tettről tehetnék még említést mind a Ráday, mind a Pesthy család tagjaival kapcsolatban is. Például, a már említett leszármazási táblázatban lévő Pesthy Árpád édesapja Pesthy Frigyes történész, akadémikus volt, aki a 67 kötetes, Magyarország helynévtára című műve miatt az Országos Széchenyi Könyvtár szerint ma a legtöbbet kutatott

magyar tudós. A kínzásokat is elszenvetett tudós szabadsághős, Temesvár eszmei vezetője az életveszéllyel járó cselekedetek sorozatát hajtotta végre az 1848-49-es szabadságharc bukása után, hogy Magyarország elveszett déli területeinek az anyaországhoz visszacsatolását elősegítse. Ez a visszacsatolás 1860-ban sikerült is, s Pesthy Frigyes ebbeli tevékenységét önálló mű örökítette meg.

Ami engem illet... „az út utolsó szakaszára” – figyelembe véve a realitásokat – már csak az emlékek ápolása, megtartása és talán valamelyest szükség szerű tudatosítása maradt meg feladatul számomra. Emléktáblák állítása és állíttatása, családi sírok és kripták restaurálása, s indokolt esetben azok levédetése. A Ráday és Pesthy család jeles tagjainak előadásokon, publikációkon és a média különböző ágazatain át történő bemutatása illetve jobb megismertetése. Azon kiváló történelmi személyiségeknek a köztudathoz közelebb hozása, akik a mellékelt leszármazási táblázatban szerepelnek, s azoké is, akik itt nincsenek föltüntetve, de példamutató életükkel megbecsülést vívtak ki maguknak e hazában.

Az elmúlt másfél évtizedben igen sok előadást tartottam Magyarországon, Ausztriában és Szlovákiában. Előadásaimért soha semmilyen honoráriumot vagy költségtérítést nem fogadtam, és ma sem fogadok el. Több megtisztelő felkérésnek is eleget tettem már, így II. Rákóczi Ferenc születésének 330. és hamvai hazahozatalának 100. évfordulója alkalmából Magyarország és Szlovákia által közösen szervezett, 2006. március 26-án Borsiban megtartott ünnepségének történészbeszédére a Rákóczi Emlékbizottság, továbbá Borsi, Kassa városa és Kassa vármegye önkormányzata engem kért föl. 2007. június 2-án ugyancsak én tartottam meg az ónodi országgyűlés 300. évfordulója alkalmából a diéta egykori színhelyén, a körömi mezőn megrendezett ünnepség történész emlékbeszédét. A péceli Ráday-kastélyban

is tartottam előadást több alkalommal, az MTA elnökével közösen pedig társfővédnöke és egyik előadója is voltam a Ráday Pál és a Rákóczi-szabadságharc címmel 2003-ban ott megrendezett tudományos konferenciának. Ezen kívül más tudományos konferenciák előadója, és az azokról készült tanulmánykötet társszerzője és szerkesztője is voltam.

– *Visszatérve a királyi családra elismert történészként Ön vállalkozott a hiteles adatok feltárására?*

– A történelmi tényszerűség rögzítése kedvéért felkerem az egyik legnevesebb genealógiai szakértőt, Gudenus János Józsefet, „A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája” című, ötkötetes munka szerzőjét, családainknak az angol királyi családdal való rokonsága formális kimutatására. E felkérésre készült el – a vonatkozó angol, német és magyar nyelvű forrásmunkák szigorú megjelölésével – „A Ráday és Pesthy család vérrokonsága az angol királyi családdal” című, itt látható táblázat.

– *A leszármazási vonal kimutatása eddig még nem jelent meg nyomtatásban.*

– A táblázat angol feliratos változatát a hitelesítést követően, néhány publikációm társaságában elsőként a királynőnek küldtem meg, akinek részletekbe menő kedves válasza, s az ennek révén megindult levelezés számomra nagyon megtisztelő. Mindenképpen szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a táblázat összeállítással elsődleges céлом történelmünk egyik parányi tényszerűségének – bárminemű túlértékelés nélküli – közreadása volt. Köztudott tény, hogy az angol királyi család büszke a magyar származási vonalára, ami nyilván hozzájárult ahhoz, hogy az összeállítást a királynő értékelte és köszönte. Ha ráadásul egyszer majd egy magyar kutató is hasznát tudja venni e táblázatnak, akkor még a mi szemszögünkben is elmondható lesz: ez a munka sem volt hiábavaló fáradozás.

KISS GERGELY

KOVÁCS K. ZOLTÁN

Kovács Károly Zoltán politikus, újságíró, mezőgazdasági szakíró. Magyaróvárott (a mai Mosonmagyaróvárott) született 1924. március 27-én. 1942-ben szülővárosa a piarista gimnáziumában érettségizett. 1946-ban a Magyar Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karának Magyaróvári Osztályán mezőgazdasági oklevelet szerzett. 1947 augusztusától a Magyar Agrártudományi Egyetem tudományos munkatársa volt. 1947. augusztus 31-én a Demokrata Néppárt jelöltjeként Győr-Moson vármegye országgyűlési képviselőjévé választották (s annak legfiatalabb tagjaként korjegyzője is volt). A várható letartóztatás elől 1948 elején öt képviselőtársával és menyasszonyával – későbbi feleségével – Ausztriába menekült, később Németországba ment, ahol segédmunkásként, házmesterként és rakodómunkásként is dolgozott volt. Szerepet vállalt a Magyar Mezőgazdasági Érdekvédelmi Szövetség alapításában, s szerkesztette a szervezet a Föld és Népe című lapját. 1951 augusztusától 1986 áprilisi nyugdíjazásáig – Zoltán Károly néven – a Szabad Európa Rádió (SZER) magyar szerkesztőségének tagja. 1968-tól a mezőgazdasági műsorok szerkesztője, a Parasztnépfőiskola rovat felelős szerkesztője, majd belpolitikai hírmagyarozó. 1951 és 1960 között a Magyar Keresztény Népmozgalom központi titkára volt. 1958-ban részt vett a Magyar Kereszténydemokrata

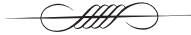
Unió megalapításában, így delegált volt az Európai Kereszténydemokrata Unió kongresszusain. 1960-ban visszavonult a pártpolitikától. 1968-ban az Amerikai Egyesült Államok állampolgára lett. 1986-tól független újságíróként dolgozott. 1987-ben tért először haza, s mint a Szabad Európa Rádió külső munkatársa tudósított a magyarországi politikai és közéleti eseményekről. 1989-ben bekapcsolódott a hazai politikai életbe (1993 augusztusában családjával véglegesen hazatelepedett) és részt vett a Kereszténydemokrata Néppárt újjraalakításában. 1995 és 1999 között a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar szociológia tanszékének oktatója volt. Az 1990-es években a Duna Televízió kuratóriumának tagjaként tevékenykedett. Napjainkban is aktív közéleti szerepet vállal: tagja a Barankovics István Alapítvány kuratóriumának és tiszteletbeli örökös tagja a Magyar Kereszténydemokrata Szövetség elnökségének, a Kereszténydemokrata Néppárt elnökségének és az Ifjúsági Kereszténydemokrata Szövetségnek.

„MONDD,
TE KIT VÁLASZTANÁLI!”
A BALOLDALI PÁRTOK
NYOMASZTÓ TÚLSÚLYA
JELLEMEZTE A KÉKCÉDULÁS
VÁLASZTÁSOK KAMPÁNYÁT

„Érezte az ember a szorítást”

Beszélgetés Kovács K. Zoltánnal, a Demokrata Néppárt egykori országgyűlési képviselőjével

Kovács K. Zoltán (*1924) a koalíciós évek legerősebb és legmarkánsabb ellenzéki pártjának, a Barankovics István vezette Demokrata Néppártnak volt az országgyűlési képviselője 1947 és 1949 között. Mint az akkori parlament korjegyzője (legfiatalabb tagja) a kommunista hatalomátvétel mechanizmusáról és politikai játszmáiról közvetlen tapasztalatokat szerzett. Az országból a kiépülő Rákosi-diktatúra elől menekülni kényszerülő, majd az emigrációban a Szabad Európa Rádió munkatársaként dolgozó politikussal 2007 áprilisában beszélgettünk a koalíciós évek politikai életéről, a Demokrata Néppárttról és ávósok módszereiről.

BELVEDERE MERIDIONALE: – *Az 1940-es években az agrártudományi egyetem hallgatójaként kezdett el érdeklődni a politikai és közéleti témák iránt. Milyen volt akkoriban a felsőoktatási intézmény légköre, milyen hatások érték a leendő értelmiséget?*

KOVÁCS K. ZOLTÁN: Az agráregyetem érdekes környezet volt. Eredetileg főleg nagybirtokosok fiai tanultak itt, amikor azonban 1943-ban beiratkoztam, már a hallgatók fele paraszti származású volt. Csökkent a nagybirtokosok és arisztokraták aránya és érzékelhetően erősödött a falusiak köre. Ezek a fiatalok a népi írók műveit olvasták – Kovács Imre, Veres Péter, Erdei Ferenc, Féja Géza könyveit –, az szinte nem volt egyenrangú egyetemista, aki nem ismerte ezt az irodalmat, sőt külön kör is alakult a népi írók nézeteinek ápolására. Esténként találkoztuk egy vendéglőben és megbeszéltük, hogy ki mit olvasott. Ezek a hatások – környezetem és irodalmi élményeim – vezettek oda, hogy elkötelezzem magam a falusi a paraszti társadalom érdekeinek képviselője mellett.

Mint szegény család gyermeke, viszonylag nagy összegű állami ösztöndíjat – úgynevezett telepfelügyelői ösztöndíjat – is kaptam. Az 1930-as években a kormányzati tervekben volt egy telepítési törvény – amíg

földreformot nem hajtottak végre –, aminek értelmében arra a vidékre – az északnyugat-magyarországi régióba – az Alföldről – főleg Balmazújvárosból és Csongrád megyéből – telepítettek a megmaradt hercegi birtokokra fölműveseket. Ez a telepfelügyelői ösztöndíj arra szolgált, hogy ezeknek a településeknek a vezetésére szakembereket neveljenek. Így tehát tudatosan készültem falusi kulturális és agrárszakembernek.

– *Korábban a mosonmagyaróvári piarista gimnázium diákja volt. Erről a szerzetesrendről köztudott, hogy a tizenkilencedik-huszedik században erősen nemzeti érzelmű volt az oktatási stratégiájuk, nyilván nem volt ez másként akkoriban sem.*

– Erős nemzeti szellemben és erős szociális érzékenységre neveltek bennünket. Például nyolc éven keresztül nem fizettem tandíjat. Nagyon szoros kapcsolatom volt a gimnáziumi osztálytársakkal és a tanárokkal. Tanáraim ízig-vérig magyar emberek voltak. Főleg magyarul tanultam tőlük, helyesírást, még azóta is abból élek.

– *Itt került kapcsolatba a cserkészmozgalommal is.*

– Úgy látszik, hogy adottságaim közé tartozott, hogy jó szervező voltam, cserkészvezetőim láthattak valamit a mentalitásomból,

mert mindjárt örsöt bíztak rám. Volt olyan nyár – 1944 nyara –, amikor már cserkész-tábort nem lehetett tartani, csak engedéllyel. Nem voltak meg az anyagi és élelmiszer-el-látásbeli hátterek, hiszen jegyrendszer volt. Nem nyílt lehetőségünk rá, hogy vegyünk annyi kenyeret és élelmiszert, amennyi kell a táborba a kiscserkészeknek. Nálunk azonban szerencsére különleges helyzet volt, mert Magyaróvár környékén Albrecht királyi hercegnek volt birtoka, és a diákok szülei közül sokan ott dolgoztak – felügyelők, egyéb mezőgazdasági szakemberek – voltak, és így kaptunk feketén ellátást. Úgyhogy 1944-ben még vezethetem cserkész-tábort egyedül. Így szerepeltem a cserkészeknél, mindig kaptam feladatokat. Úgyhogy egy kicsit a közéletre is felkészített a cserkészlet és főleg a diákelet.

– *Amikor 1945-ben megindult az ország politikai életének újjászervezése, rögtön be is kapcsolódott.*

– Egyetemi éveim alatt Emericanas-diák voltam. Ez a szervezet Budapesten az úri társadalomból származó egyetemistáknak volt a közössége. Magyaróváron azonban nem így volt: itt parasztyerekekből állt és rebellis társaságnak számított, ami aztán azzal az eredménnyel járt, hogy amikor a háború után megindult a politikai élet, én a Nemzeti Parasztpártba jelentkeztem. 1945 májusában kaptam egy megbízást a földreform végrehajtásában való részvételre. Még Óváron voltam végzős egyetemista. Megbíztak és elküldtek Mosonszentjánosra, ahonnan elmenekült a németek egy része. Az ő földjeiknek, valamint más államosított birtokoknak a szétosztásával hajtottam végre a földreformot. Így váltam a katolikus ifjúsági szervezeti múltammal radikálisan szociális és nemzeti elkötelezettségűvé.

– *Milyen volt akkoriban a Nemzeti Parasztpárt politikai irányvonala és miért lehetett az vonzó egy huszoneves fiatalembernek?*

– A parasztpárt Óváron egy fiatal értelmiségi társaság volt, nem annyira tömegmoz-

galmi jellegű. Jártam a falvakat, kulturális és gazdasági előadásokat tartottam. A Nemzeti Parasztpártot a mosonmagyaróvári járásban én szerveztem meg. Egy a Nemzeti Parasztpárt történetéről szóló történelmi szakkönyvben olvastam, hogy 1947-ben egész járások álltak át a Demokrata Néppárthoz. A könyv szerzője példaként hozza, hogy magyaróvári járási titkár is átvitte az egész szervezetet a DNP-be. A nevem azonban nem szerepel a kötetben.

– *Eleinte nem is a politika életre készült, jobban vonzotta a tudományos pálya, a mezőgazdaság átalakulásának és folyamatainak tudományos és szociológiai elemzése. Hogyan lett mégis parlamenti képviselő?*

– Nem készültem közéleti szerepre. 1946-ban, amikor befejeztem a tanulmányaimat és megkaptam a diplomámat, meghívtak az egyetemre demonstrátornak az üzemtani tanszékre. A tanáraink azt mondták, hogy az egyetemen nincsen politika, ezt vegyem tudomásul és tartsam magam hozzá. Én tudomásul vettem, aláírtam a szerződést és 1947. augusztus 1-jén megkaptam a kinevezést.

1947 már egy elég nehéz esztendő volt. A társadalom már látta a kommunista pártnak a térfoglalását, a rendőrség erőszakos ellenőrző befolyását, az igazoló bizottságok működését. Én közben lelkesen készültem a tudományos pályára. Egyszerű parasztemberek – akik nem voltak feltétlenül parasztpártiak – jöttek hozzám, hogy mit csináljanak, kit támogassanak a politikában. Akkorra már látták, hogy a Nemzeti Parasztpárt egy az egyben kiszolgálja a kommunista párt érdekeit. Ennek az előjeleit én már negyvenhatban felismertem, amikor a párt jelképe fekete alapon vörös sarló lett. Ekkor mondtam, hogy köszönöm szépen, nekem ez elég volt. Kovács Imrével voltam jóban, a főtitkárral, és jeleztem, hogy nem csinálom tovább a parasztpárt szervezését. 1946-ban szabályosan kiléptem a Nemzeti Parasztpártból.

– *Milyen körülmények között került ké-*

sőbb kapcsolatba Demokrata Néppárttal és emblematikus vezetőjével, Barankovics Istvánnal?

– Arra kértek a vidékiek, hogy tájékozzam, hova szavazzanak. Akkor már ugyanis a kisgazdapártot szalámizták a kommunisták. A szegényparaszti réteg egyébként sem volt kisgazdapárti, sőt inkább a Szociáldemokrata Párt felé orientálódtak. Akkor feljöttem Budapestre. 1946. augusztus elején tárgyaltam Kovács Imrével, hogy mit csináljunk, mi vidékiek. Akkor ő nagyon kedvesen azt mondta, hogy itt az Üllői úton épp most alakul a Demokrata Néppárt, Barankovicsék csinálják. Ez a név nekem nem mondott akkor még semmit, de fölkerestem Barankovics Istvánt. Én odamentem, és személy szerint ott ismerkedtem meg vele. Ott találtam egy zöld cédulát, amelyen hat pont volt – a DNP programjának alapelvei –, és az teljesen megfelelt az általam vallott perszonalista gondolkodásmódnak. Rögtön azt gondoltam, hogy itt az én helyem, attól függetlenül hogy már nem akartam politizálni. És amikor visszamentem Óvárra Sávai János piarista atya várt a vasútállomáson. Ő mondta, hogy a győri püspök úr – Papp Kálmán – akar velem beszélni. Mit akar tőlem a püspök úr, nem is ismerem, gondoltam. Ott, az ő palotájában szerveződött a Demokrata Néppárt.

A püspök titkára később többször is megkeresett és azt mondta, a püspök úr kéri, hogy vegyenek fel a Demokrata Néppárt listájára, mert nincs elég jelölt. Elkezdtem gondolkodni, és mondtam, hogy engem köt az egyetemi ígéretem, hogy amíg ott dolgozom, nem politizálok. Azzal a feltétellel vállaltam el, hogyha nem leszek képviselő, csak húzom a listát, akkor tegyék a nevem a szavazólapra. Így kerültem rá. A választások előtti utolsó újság közölte a jelöltek listáját, én azon nem is szerepeltem, annyira későn kerültem oda, és döntöttem. Végül aztán nemcsak én kerültem be, hanem utánam még ketten. Úgy alakult később, hogy néhányan

lemondtak, így összesen heten kerülünk be a Győr–Moson megyei listáról.

– Az egyetemi karrier és politikusi szerepvállalás összeférhetetlen volt, és korábban a tudományos pályát választotta. 1947-ben mégis a képviselői mandátum mellett döntött.

– Döntéshelyzetbe kerültem, mert a választások után úgy ment a dolog, hogy a választási beszédeket valaki mindig figyelte. Lehetett látni, hogy jegyzetelték, hogy miket mondunk nyilvánosság előtt. Érezte az ember a szorítást. A választások után mindjárt másnap hajnalban vertek fel az ágyamból, hogy képviselő lettem. Ezen először nagyon csodálkoztam. Az államrendőrség azonban mindjárt rám tette a kezét a plakátharc miatt. Gyötörtek, hogy ki szaggatta le a kommunista párt plakátját. Én pontosan nem tudtam, hogy ki szakította le, de tudtam, hogy a saját embereink voltak.

Rögtön a megválasztásom után el kellett gondolkodnom, hogy megmaradok-e a tudományos pályán. Várható volt, hogy néhány évig ugyan még hagyhatnak dolgozni, de előbb-utóbb úgymint elüldöznek. Úgyhogy bebújtam a mentelmi jogok védelme alá, elfogadtam a képviselőséget. Megköszöntem a tudományos alkalmazást és elbúcsúztam az agráregyetemről. Az egyetemi munka egyébként összeférhetetlen is volt a képviselőséggel, és a parlamenti összeférhetetlenségi bizottság szeptemberben ki is mondta az összeférhetetlenséget. Így kerültem be az országgyűlésbe mint legfiatalabb képviselő, pedig csak abban az évben kaptam meg a választójogot. Első választójogos, huszonhárom éves fiatalemberként kerültem be a parlamentbe.

– Milyen volt a munka a DNP képviselőcsoportjában és kapcsolata a fráció tagjaival?

– Érdekes volt a helyzet, mert a Demokrata Néppárt erősen agrár jellegű párt volt, a képviselőknek a fele parasztember volt, s köztünk voltunk még hárman vagy négyen agrármérnökök is. Nagyon erős agrárlobbi

alakult ki a párton belül. Az világos, hogy borzasztó nagy élmény volt találkozni Bálint Sándorral, Eckhardt Sándorral, Barankovics Istvánval, Varga Lászlóval. Ők nem csak országos viszonylatban, de nemzetközileg is nagy tekintélyű tudósok és politikusok voltak.

Bálint Sándor akkor már híres néprajzkutató egyetemi tanár volt, a szakrális néprajznak a tudósa, Barankovics a Magyar Nemzet külpolitikai szerkesztőjeként dolgozott. Olyan társaságba kerültem, amelynek tagjaitól csak tanulni lehetett. Viszonylag hamar belerázódtam a parlamenti munkába, és olyan titkárféléje voltam az elején az agrárlobbinak. Az országgyűlési munkám és a szakképzettségem meg a kutatási területem remekül egybevágtott. Érdekességképpen mondom el, hogy én voltam az első – egyébként nem az én ötletem volt – aki a gazdajegyzői intézményre és hálózatra javaslatot tett. Ma falugazdásznak mondják. Ennek az volt a hátterében, hogy a nagybirtok felosztásával rengeteg jól képzett agrárszakember, az egykori nagybirtokosi intéző vált állástalanná. Ezeknek állást kellett kreálni, a koncepció az volt, hogy a nagybirtok szolgálata helyett a kisbirtoknak vagy a falunak a szolgálatába álljanak. Én javasoltam ezt a megoldást, aztán később amikor kezdett megvalósulni a párt a saját embereit vitte ezekbe a pozíciókba.

– *1948-ban – fiatal kora ellenére – a demokrata néppárti frakció titkárává választották.*

– Az 1948 novemberében tartott frakció-tisztújításon megválasztottak a demokrata néppárti képviselőcsoport titkárává. Én voltam az utolsó ellenzéki felszólalója az akkori parlamentnek. 1948 közepétől világos volt, hogy valamilyen formában kiraknak bennünket a parlamentből. Ennek tanújele volt először is Rákosi megmondta, aztán Dobi is megmondta, hogy mi voltunk a reakció fellegvára. A kommunisták azt hangoz-

tatták, hogy Mindszenty politikája és a DNP politikája azonos, s egy tudatos szereposztás van köztük. Éreztük a nyomást, és ennek következtében felmerült, hogy hogyan tovább. 1948 végére szinte már életveszélyben voltunk, a veszélyeztetettségünk azután csak fokozódott. Éjjel-nappal őriztek bennünket, az ÁVO leste a mozgásunkat beépített embereken keresztül.

– *Mennyire volt nyilvánvaló, hogy megfigyelik, és mit gondolt akkor, mi lehet ezzel a hatalom célja?*

– Egészen nyilvánvaló volt. Két példát mondok. Az egyik az, hogy ha én megérkeztem Óvárra, hamarosan észrevettem, hogy figyelnek és követnek. Fizikai értelemben követnek. Ennek az volt a nyitja, hogy édesanyám meghalt még mielőtt képviselő lettem volna, 1946 novemberében. Én pedig a lakásunkat megosztottam egy volt diáktársammal. Nekem ugyanis nagy volt a három szoba, és egy szobát és konyhát átadtam egy általános iskolai osztálytársamnak, akit beépítettek. Ő lakáson belül tudta meg, hogy megjöttem, és ezt és azt csinálom. Aztán később nekem bevallotta, hogy neki az a feladata, hogy megfigyeljen. Tehát onnantól összejártunk. Ez szerintem tisztességes volt. Meg voltam győződve róla, hogy figyelnek, ez aztán odáig fejlődött, hogy próbáltam elbújni. Nem a lakásomon laktam, hanem ismerősöknél aludtam mássutt, a mosoni városrészben. Az ávosok azt is fölfedezték. Éjszaka kocsiban ott ültek a bejárat előtt és vigyáztak, de nem mertek hozzám nyúlni.

– *Mit gondolt miért figyelték? Talán valamennyi ellenzéki képviselőnek ez volt a sorsa?*

– A megfigyelésnek több oka lehetett. Az egyik az, hogy amikor elkezdődött az egyházi iskolák előkészítésének fázisa, a tanárokat és szülőket hitvallásra kényszerítették – tehát állást kellett foglalniuk az egyházi iskolák államosítása mellett – akkor a szülők és tanárok sokan menekültek és én – határ

menti lakos lévén – sokat segítettem át a határon. Megvolt a kiépített hálózatom és rendszerem arra, hogy hogyan lehet illegálisan átjuttatni embereket a határon. Lehet, hogy ezt észrevették és figyeltek. A másíkok pedig a parlamenti tevékenységem és a párton belüli szerepem volt.

Amikor a menyasszonyomnak udvaroltam, Győrbe mentünk eljegyezni egymást, a székesegyház mellett van a Könnyező Mária-szobor, és előtte jegyeztük el magunkat. Amikor beszálltunk a vonatba, két ávos is beszállt velünk. Az egyik előttünk a másik mögöttünk. Így utaztunk vissza Óvárra. Amikor kiszálltunk, ők is kiszálltak, és követtek bennünket. De máskor kialakult olyan helyzet, hogy szabályosan üldöztek. Futnom kellett előlük. Esti óra volt, délután öt óra. Közel laktam a menyasszonyomékhöz és át akartam menni hozzájuk. Láttam, hogy az ávosok ott vannak, és nem akartam elvezetni hozzájuk őket. Akkor elindultam a másik irányba és ők is jöttek utánam. Ez egy erdős rész volt. Én próbáltam az erdőben elmenekülni, de láttam, hogy jönnek utánam. Akkor megijedtem, mert ilyen ellenőrizetlen terepen azt csinálnak velem, amit akarnak. Végül, mivel én jobban ismertem a terepet, leráztam őket. A menyasszonyomékhöz há-

tulról a kerítésen keresztül másztam be. Bizony azokban az időkben ilyen közvetlen üldözési szituációk is voltak.

– *De nem csak az utcán, hanem az országgyűlés épületében is követtek...*

– A parlament folyosóján is kísérték, persze az ülésterembe nem mertek bejönni. Kint maradtak és vártak, amíg kijött az ember. Figyelték a kapcsolataimat, vizsgálták, hogy kivel állok szóba. Volt egy kollegám, aki melé a színházjegyet, a mozijegyet megváltották, és az előadás alatt ott ültek mellette. De egy idő után kontaktus is volt közöttünk, sőt gúnyolódtam is velük. Volt, amikor beértem a kerítésünkön belülre, visszaköszöntem, hogy jó éjszakát kívánok. Aztán egész éjjel ott ültek a kocsiban. Hozzám nyúlniuk valószínűleg nem lehetett.

– *Mi lehetett a céljuk a demonstratív szemmel tartással? Megfélemlítés? Vagy talán már készültek a letartóztatására?*

– Nyilvánvaló volt, hogy arra ment ki a játék, hogy ha a mandátumom megszűnik – ezt jól tudtam, hogy csak hónapok kérdése – lecsapnak rám. De volt képviselőtársam, akit mandátummal együtt helyeztek rendőrségi ellenőrzés alá, mert szökés közben érték, és ez okot adott arra, hogy lefogják. Úgyhogy akkor ő már börtönben ült, amikor mi 1949 elején menekültünk – a mandátummal és a mentelmi joggal együtt.

A BESZÉLGETÉST
HAÁG ZALÁN ÉS
MIKLÓS PÉTER KÉSZÍTETTE

1947. AUGUSZTUS 31.
SZAVAZÁS VIDÉKEN A „KÉK-
CÉDULÁSKÉNT” ELHÍRESÜLT
VÁLASZTÁSOKON

Turóc vármegye rövid története

Turóc vármegye közigazgatási egység volt a Magyar Királyság északi részén. Területe jelenleg Szlovákia része.

Földrajz

A vármegye területe tulajdonképpen egy medence volt, amelyet északon a Kis-Fátra hegység vett körül, melynek csúcsa, a Kis-Kriván 1711 méteres magasságot ér el. A Nagy-Fátra hatalmas hegytömege a vármegye keleti részét határolja, elválasztva Zólyom és Liptó megyéktől. Délen és nyugaton kisebb hegységek határolják, ilyen a Zsgvár-hegység és a Rajeczi havasok. Legfontosabb folyói a Vág és mellékfolyója a Turóc. Vannak kisebb tavai, több szép vízesése és melegvízű forrásai. Éghajlata a hegyes vidéken meglehetősen zord, de csapadékban bőséges. A vármegye a Magyar Királyság legkisebb vármegyéi közé tartozott. Északról Trencsén és Árva, keletről Zólyom, Liptó és Árva vármegyék, délről Bars, nyugatról pedig Trencsén vármegye határolta. Területe 1123 km².

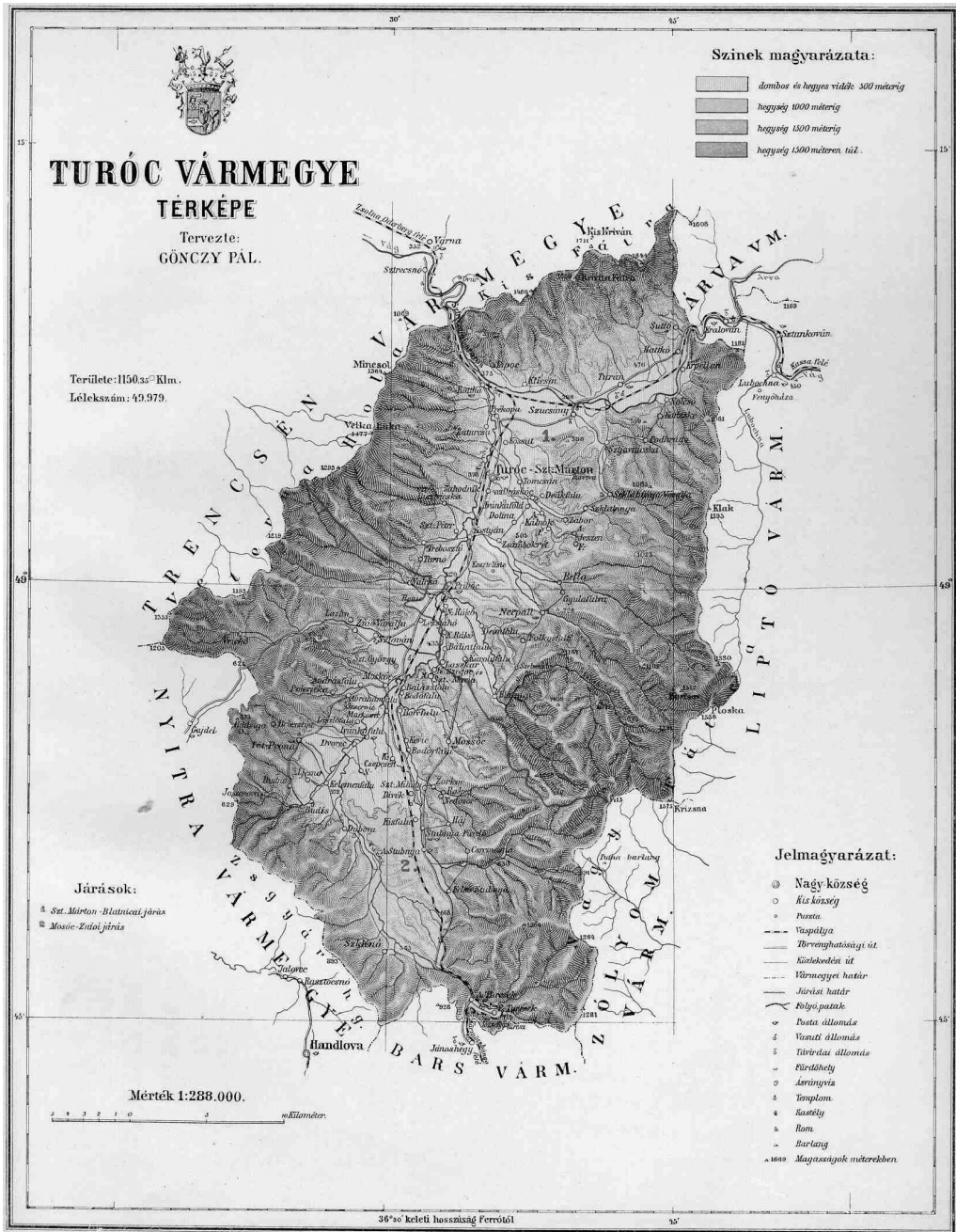
Történelem

Számos bronzelet tanúskodik róla, hogy már az ősidőktől fogva lakott terület volt. Első Árpád-házi királyaink idejében a királyi várjobbágyok közül laktak itt elenyésző számban. A XII. században a szászok egy része áttelepült a szomszédos részekről, jövőt látva számukra a bányászatban. A XIII. század első felében megjelentek a községek, amelyek már templomokat is építettek. IV. Béla királyunk a tatárok elől menekülve

elsőnek Turóc várában keresett menedéket.

Mint önálló vármegyei terület az önkormányzatot és a jogokat csak a XIV. század közepe táján kezdte gyakorolni, s az első vármegyei főispánja Tamás volt 1350–57-ig, majd a főispáni tisztséget 1528-tól egészen 1707-ig a Révay család tagjai töltötték be. Főbb tartózkodási helye volt még II. Istvánnak, míg később Nagy Lajos és Zsigmond királyok látogatták sűrűn Turóc várát. Politikai fordulatok következtek be a XV. század, mikor Szentmiklósi

Pongrác, a Felvidék rettegett réme, Giskra és a kiskorú V. László híve Ulászlóval szemben, befészkelte magát Blatnicza várába, s az ő fegyveres uralmához csatlakoztak a husziták pusztításai. 1449-ben Hunyadi János békét köt és az egyességbe beleveszi Baliczky Miklóst, a szklabinai vár birtokosát. 1454-ben a turóci prépostság javait Neboysza Miklós kaparintja meg és erődítményt emel, s védelmét Szentmiklósi Pongrác biztosítja neki Hunyadi Jánosnál. 1469-ben Komorovszky Péterrel viaskodik Pongrác, dúlásaival szinte hatalma alá keríti egész vármegyét és hírve odáig nő, hogy alattvalói már turóci királynak hívják. A huszita harcok időszakában Turóc vára huszita kézre kerül, Hunyadi János kormányzósága alatt. A mohácsi vész után Szapolyai János veszi birtokba, később Nyári Ferencné, tőle átveszi a Révay család, majd végül a Thököly-

féle mozgalom idején lerombolják. A vármegye 1709-ben új címet kap azon alkalmából, hogy két követét, Rakovszky Menyhértet és

Okolicsányi Kristófot az ónodi országgyűlésen szétkaszabolták. Ennek emlékére a két család címeréből alkották meg a vármegye

Hajdani vármegyéink

új címerét, és a vármegye tanácsstermének asztalát piros posztóval borították.

1918-tól gyakorlatilag, 1920-tól pedig hivatalosan is Csehszlovákia területéhez tartozott, s a csehszlovák kormány mint önálló vármegyét megszüntette. Az I. bécsi döntés nem érintette a vármegye területét. 1993-tól Szlovákia része.

Lakosság

A vármegye összlakossága 1910-ben 55 700 személy volt, ebből:

- 38 432 fő szlovák (tót)
- 10 993 fő német
- 5 560 fő magyar

Vallás szerint a megyében az evangélikusok vannak csekély többségben:

- evangélikus: 27 651 fő
- katolikus: 25 607 fő

A megye a tót evangélikusok fő fészke, az egyetlen északi vármegye, ahol még az evangélikusok többségben vannak. A megye székhelyén, Turócszentmártonban a katolikusok száma meghaladja az evangélikusokét. Egyházi tekintetben a katolikusok a besztercebányai püspökséghez tartoznak (Zólyom vármegye székhelye).

Foglalkozását nézve a vármegye nagy része őstermelésben dolgozott, ez kb. 12

611 főt jelentett. A sík részeken zabot, burgonyát, kölest, kendert termesztettek, az állattenyésztésben pedig első helyen állt a juh, majd ezt követte a szarvasmarha. A kereskedelem 5853 főt foglalkoztatott, míg a közlekedésben 1189 fő, házi cselédként 1272 fő dolgozott. A többi mind kisebb foglalkozást űzött, pl. iparos, napszámos, vagy egyéb szabadfoglalkozású. Az ipar jelentősebb ágát a faipar tette ki (kb. 300 fő), mellette pedig volt még egy cellulósgyár, több téglagyár és mésztelep, 19 szeszgyár, s talán legtöbb embert foglalkoztató ruttkai vasúti javító műhely.

Közigazgatás

A vármegye területe 1910-ben két járásra volt felosztva:

- Stubnyafürdői járás, székhelye Stubnyafürdő
- Turócszentmártoni járás, székhelye Turócszentmárton

A vármegyében volt 1 nagy és 93 község, 2000 főnél nagyobb település csak 6 volt összesen, ezek közül legnépesebb Ruttká (6262 fő) és Turócszentmárton (4113 fő). Az országgyűlésre a vármegye 2 főt küldött.

KÖNYVES PÉTER

„ÜVEGES TÓT”
AZ 1900-AS ÉVEK ELEJÉN

Hajdani vármegyéink

Könyv egy elfelejtett bajai polgármesterről

A város keresi múltját. Borbíró [Vojnics] Ferenc, Baja város polgármestere. Emlékezések, dokumentumok. Szerkesztette Merk Zsuzsa és Rapsányi László. Baja, 2007.

A város keresi múltját című kötet csak átvitt értelemben szól a keresésről, hiszen bár az egyik leghosszabb ideig hivatalban lévő bajai polgármesterről szól, mégis az ő életének bemutatása csak egy részét képezi a múlt keresésének. A kötet jelentősége éppen mégis a keresés, mert a könyv első felében egy családi levéltár iratait teszi bárki számára megismerhetővé. Ezen iratok, illetve levelek többsége nem Magyarországon, hanem az Egyesült Államokban található, mivel lányát, Szent-Györgyi Albert feleségét követve élete utolsó éveiben ide települt a kötet „főszereplője”, dr. Borbíró (Vojnics) Ferenc.

Dr. Borbíró Ferenc nevét, azért használták ebben a formában a könyv összeállítói, mert 1931-ben vezetéknevét Vojnicsról Borbíróra magyarosította – maga dr. Borbíró Ferenc ilyen formában soha nem használta nevét.

A könyv első nagyobb fejezete, a Levelezés 1929-1962. Ebben a részben megismerhetjük dr. Borbíró Ferenc 1947 utáni életét, különösen pedig a kitelepítést, illetve utána a Keszthelyen töltött időszakot. Ez a rész a kommunista rendszer működési mechanizmusába is bepillantást enged, megismerhetjük, belőle, hogy bizonyos döntések mennyire megalapozatlanok és irracionálisak voltak. Ugyanakkor a levelek némelyike a múltra való visszaemlékezés. A levélíró számára az álmodozás mellett ez a másik menekülési út a jelen sivárságából.

A levelezés elsősorban a két barátjához Gőbel Józsefhez¹ és Nagy András² – Baja főépítészéhez – írt leveleit tartalmazza, valamint Borbíró családi levelezésének egy részét. Sajnos a szerkesztők nem indokolták meg, hogy milyen szempont alapján került be a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat levéltárából csak két levél, s miért nem az összes. A levelezés rész kronologikus sorrendjét Szent-Györgyi Albert Gőbel Józsefhez írt 1963-64-es levelei után Bodroghy Ferencné – született Vojnics Adrienne-, dr. Borbíró Ferenc idősebbik lányának két visszaemlékezése zárja (a Nagyrábéra való kitelepítésről és az Ausztriába való menekülésről).

A könyv következő részének, az „Egy két szilánk összetört életéből” címűnek három fejezetében (Honnan jöttünk, kik vagyunk?; Össze-visszák; Bajai portrék – tisztársaim) dr. Borbíró Ferenc visszaemlékezései kaptak helyt. Ezt a részt pedig egy sajátos válogatás követi. Először Borbíró Ferenc előadásai az Amerika Hangja rádióban, ami az Amerikában elhangzott előadásait több évtized után Magyarországon is elérhetővé teszi. Ez az 1958-as előadássorozat Borbíró-Vojnics Ferenc közigazgatási munkáját is zárja, mert bár inkább gyakorlati szakembere volt a közigazgatásnak – azon belül is a városigazgatásnak –, mégis elméleti kérdésekkel, s tudása tovább adásával is foglalkozott.

A válogatás két részre tagolódik az egyik a Sajtóválogatás 1914–1956, a másik a Sajtókronológia 1914–1941. Mindkettő csupán töredékes képet ad a sajtóban dr. Bor-

¹ Dr. Gőbel József (1909-1976) egyetemi tanársegéd, dr. Borbíró Ferenc barátja, magyarországi hagyatékának megőrzője.

² Nagy András (1898–1979) Baja város főépítésze volt 1929 és 1961 között.

bíró Ferencről megjelent cikkekből. Az első azért, mert válogatás – ebbe néhány általa írt cikk is bekerült. A másik, az időbeli korlát miatt, hiszen 1914 előtt a bajai újságokban is jelentek meg cikkek róla, például édesapja halálával, közigazgatási gyakornokká történt kinevezésével is foglalkoztak, másrészt pedig polgármestersége idején írtak róla szabadkai újságok is. A Sajtókronológiába pedig elsősorban – majdnem kizárólagosan – bajai újságok kerültek be. Mindezek ellenére mindkettő szép válogatás, és a Borbíró Ferenc élete, illetve közigazgatási működése után érdeklődők számára a pontosabb kép kialakítását segíti, valamint árnyalja a könyv első része alapján kibontakozó képet. A könyv nemcsak a történészeknek, lokálpatriótáknak lehet érdekes, hanem a Baja és Szabadka múltja iránt érdeklődőkön túl bárkinek, aki egy huszadik századi közép-európai sorsra kíváncsi. Sorsán kívül az ember is érdekes, hiszen a megpróbáltatások ellenére soha nem alkudott meg, nem a maga javát, érvényesülését, hanem mások boldogulását és az igazságot kereste.

Ezt az egyik levelében a következőképpen fejezte ki: „Apai-anyai ágon délszláv eredet vagyok. 1918-ban a megszálló szerb hatalomnak az esküt mégsem tettem le. Pedig az akkori magyar kormánytól utasítás jött, a megszállók pedig karrierrel kecsegtettek. A kátyúba jutott magyar szekérről nem szálltam át a lendülettel megindulóra, hanem beálltam asztalosinasnak! (...) Az internálásból a békekötés után is csak szökés útján szabadultam. Ha valaki az ügyelbajjal hazatértnek azt jósolta volna, hogy lesz még magyar kormány, mely államhűségemet, megbízhatóságomat aggályosnak ítéli, annak a szemébe nevettem volna. De ha megéreztem volna prófétálásának igazát, másként akkor se cselekedtem volna. Azok közé tartozom, akik csak egy hazát és csak egy esküt ismernek.”

FÁBIÁN BORBÁLA

Orwelltől Orwellig

Tiltott történelmünk. 1945–1947.
Szerkesztette Horváth János. Budapest,
Századvég Kiadó, 2006. 158 o.

A Horváth János által szerkesztett tanulmánykötet címéről (*Tiltott történelmünk. 1945–1947*) óhatatlanul is George Orwell regénye, az 1984 jut eszembe, amelyben a Párt és annak vezetői – valamint az őket szívből vagy kénytelen-kelletlen kiszolgáló hivatalnoksereg – egyik fő célja a múlt átírása, a történelmi realitás helyébe pedig az aktuális politikai és kommunikációs kontextusnak megfelelő fikció állítása. Nagyjából ez a helyzet Magyarország 1945 és 1947 közötti történetének vizsgálatakor is. Ha a historiográfiai tendenciákat szeretném bemutatni, nem túl bonyolult a képlet: az államszocializmus korában a vizsgált korszakot a „népi demokratikus forradalom” magyarországi időszakának egyik egységként pozícionálták, amelynek fő politikatörténeti eseménysora oda vezetett, hogy a „haladó” – értsd marxista – csoportok vették át az ország vezetését. Mára már – elsősorban a rendszerváltozás óta elmúlt szűk két évtized forráskutató és ismeretterjesztő tevékenységének eredményeként – a történész szakma és az érdeklődő közvélemény előtt is világos, hogy Magyarország sorsa már 1944 szeptemberében – amikor a Vörös Hadsereg megjelent a trianoni határoknál – megpecsételődött. Szinte már az első pillanatokban eldőlt – persze Moszkvában, illetve a győztes szövetséges nagyhatalmak tárgyalótermeiben –, hogy hazánkban szovjet típusú politikai rendszer, sztálini kommunista diktatúra fog kiépülni, a kérdés csak az volt, hogy mikorra és ki(k)nek a vezetésével. Ennek a történeti periódusnak az eseményeit és folyamatait mutatja be több aspektusból,

különböző módszertannal és szempontrendszerrel készült szaktanulmányok közlésével a következőkben ismertetett kötet. Szőke Domonkos tanulmányában bemutatja az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány tevékenységét, s az 1945. évi nemzetgyűlési választásokon induló pártokat és azok társadalmi bázisát, valamint elemzi eredményeiket, külön kitérve a Független Kisgazdapárt (FKGP) 57 százalékos győzelmének okaira és következményeire. Ignác Károly írásában ismerteti az 1945. októberében tartott budapesti törvényhatósági – helyhatósági – választások eredményeit, kiemelve, hogy még a munkásság fellegvárának számító Angyalföldön – a XIII. kerület, amelynek az 1960-as évektől Kádár János volt az országgyűlési képviselője – is több szavazatot kapott az FKGP, mint a kommunista párt. Hubai László dolgozatában rámutat, hogy 1945 után csak korlátozott mértékben volt kiépíthető polgári demokrácia, 1947-től pedig a többpártrendszer csak látszat volt, a politikai berendezkedés a pártállam kiépítésére igyekezett alkalmassá tenni a politikai élet színterét. Barta Róbert kutatásaiban az 1945–1946-os magyar belpolitikai eseményeket a brit követjelentések tükrében vizsgálja, s megállapítja, hogy a londoni diplomáciai – több okból kifolyólag – 1945 után csak korlátozottan tudott részt venni a kelet-európai folyamatok irányításában (ez egyébként geopolitikai megfontolásokból sem érintette súlyos veszteségként).

Szombat Tamás a kisgazdapárti honvédelmi miniszterek politikai – elsősorban parlamenti – aktivitását tárja föl, mindkét politikai sorsa tragikus, ugyanakkor korjellemző: Tombor Jenő nem sokkal lemondása után szívinfarktusból meghalt, Bartha Albert pedig amerikai emigrációba kényszerült. Völgyesi Zoltán munkája az 1945 után bekövetkező történelmi elitváltást mutatja be a hajdúvárosokban (Hajdúnánáson, Hajdúböszörményen és Hajdúszoboszlón),

rávilágítva, hogy az 1950-es évek elejére helyi középosztály és általa képviselt polgári értékrend eltűnt vagy csak marginálisan élt tovább.

A kötetben több, az 1945. évi parlamenti választásokra való visszaemlékezés is helyet kapott: Csicsery-Rónay István, Orosz István és Szesztay András tollából. Török Bálint cikkében a koalíciós éveket jellemző dichotómiára hívja föl a figyelmet: az országot a szovjet segítséggel hatalomba került közigazgatási, katonai és rendőri vezetők irányították, ugyanakkor még ennek – és a választási visszaélések – ellenére is mindkét választáson (1945, 1947) – ha az utóbbi esetben az FKGP-t is a polgári erők közé soroljuk – a polgári értékrend és az azt képviselő pártok szereztek meg a szavazatok többségét. Tóbiás Áron dokumentumokkal és szakirodalmi adatokkal is kiegészített visszaemlékezésében a Magyar Rádió 1945 és 1947 közötti intézménytörténetét adja, különösen érzékletesen ábrázolja a (kriptokommunista) kisgazdapárti Ortutay Gyula rádióelnöki munkálkodását. Csicsery-Rónay István másik írásában a második Magyar Köztársaságot létrehozó 1946. évi I. törvényt helyezi történelmi kontextusba, rámutatva annak 1848/49-es előzményeire is.

A könyv szerkesztője, Horváth János három dolgozatát adja közre a kötetben. Az egyik történelmi eszmefuttatás, amely az 1945 után kezdődő korszak magyar belpolitikai és nemzetközi politikai tendenciáit futtatja ki egészen 1990-ig. A másik jogtörténelmi esszé, amely a tradicionális történelmi magyar alkotmány jelentőségére hívja föl a figyelmet a máig hatályos – azóta ugyan átalakított, de akkor a kommunista diktatúrát kodifikáló – 1949. évi XX. törvénnyel. Harmadik cikkében pedig az 1945–1946-os hiperinflációt vizsgálja közgazdaságtani metodikával, gazdaságtörténelmi aspektussal (ez egyébként Horváth János szűkebb szakterülete).

Hogy miért fogadható el hitelesnek min-

den, amit Horváth János – akár szerkesztői bevezetésében, akár tanulmányaiban – megfogalmaz, annak megválaszolására érdemes áttekíteni a kötet – a nyilas és a kommunista diktatúra börtöneit is megjárt – szerkesztőjének életrajzát. Horváth János 1921-ben született a Fejér megyei Cecén. 1940-ben a Gróf Széchenyi István Felsőkereskedelmi Iskolában érettségizett Budapesten. 1947-ig a Nostra Általános Közraktár Vállalatnál könyvelő, főkönyvelő-helyettes, majd a cég elnöke lett. Munka mellett elvégezte a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdasági Karát. 1942-ben belépett a Független Kisgazda, Földmunkás- és Polgári Pártba és a Magyar Parasztszövetségbe. 1944-ben a Szabad Élet Diákmozgalom tagjaként részt vett a nemzeti ellenállásban, a nyilasok halálra ítélték, de megszökött. 1945. májustól 1947-ig a Magyar Parasztszövetség gazdaságpolitikai igazgatója. 1945. októbertől Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának tagja, 1945-től nemzetgyűlési képviselő volt. 1947. január 16-án a Magyar Közösség-ügyben koholt vád alapján letartóztatták, négyévi kényszermunkára ítélték. 1951-től fizikai munkás, 1954-től műszerész. 1956. október 23-a után részt vett a forradalomban. 1957. januárban alapítója a Magyar Forradalmi Tanácsnak. 1966-ban PhD fokozatot szerzett a New York-i Columbia Egyetemen, amelynek oktatója volt. Tizennégy könyv, több száz cikk szerzője vagy társszerzője. 1998 óta ismét tagja a magyar törvényhozásnak: a Fidesz országgyűlési képviselője.

„A mechanizmusát fel tudtad fogni a társadalomnak, amelyben élsz, az alapját képező indítékát azonban nem” – írta Orwell, s bizonyosan hasonló érzéseket és ítéleteket fogalmazhattak meg a Rákosi-diktatúrát és puhábbnak nevezett Kádár-korszakot átélők is. Abban nyújt segítséget a Horváth János szerkesztésében megjelent könyv, hogy a Ma-

gyarország huszadik századi eszme- és politikatörténete iránt érdeklődők – elsősorban a fiatalabb nemzedékek tagjai – megismerjék a Rákosi Mátyás és Kádár János nevével fémjelzett kommunista diktatúrákat, azok előzményeit és az alapjukat képező indítékokat. S okuljanak...

MIKLÓS PÉTER

Forráskiadvány a csanádi egyházmegye szabadságharc alatti történetéről

„A jelen kor részes napjaiban”
Dokumentumok a csanádi püspökség
1848/49-es történetéhez.

Szerkesztette Miklós Péter. Szeged–Csanádi Püspöki Levéltár, Szeged, 2006. 112 o.

A csanádi egyházmegye plébániáinak történetét és a papok életének 1848/49-es eseményeit Szentkláray Jenő, Kováts Sándor, Juhász Kálmán és Varsányi Péter István írásai vizsgálták. A csanádi püspöki címet 1848/49-ben két nagyhirű és liberális reformer politikus főpap viselte: Lonovics József és Horváth Mihály. Lonovics Józsefet 1848. június 25-én V. Ferdinánd császár és király egri érsekké nevezte ki, s helyébe Horváth Mihálynak adományozta a csanádi püspöki méltóságot, aki később 1849 májusától a Szemere-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere lett. A pápa egyik kinevezést sem erősítette meg.

Mindkét főpásztor sokat volt távol egyházmegyéjétől, ezért püspöki helynököket neveztek ki. Fábry Ignác címzetes püspök 1831 januárja és augusztusa között, Róka József kanonok 1848. augusztus 27-étől látta el a vikáriusi teendőket. A csanádi egyházmegye azonban 1848 október végén, no-

vember elején kettészakadt Temesvár osztrák bevétele miatt. A császáriak által megszállt területet Fábry Ignác irányította Temesvárról, a magyar kormány ellenőrizte részt pedig Róka József kormányozta Makóról, a püspök nyári rezidenciájáról. Róka a székeskáptalant is megszervezte a környékbeli plébánosokból és teológiai tanárokból. Utóbbiaknak nem sok dolguk akadt, ugyanis a papnövendékek nagy része honvédek állt. A szabadságharc bukása után a püspökség területi egysége helyreállt. A helynök Fábry Ignác lett, Róka Józsefet pedig a máriaradnai ferences rendházban tartották házi őrizetben.

A csanádi egyházmegye 1848/49-es történetéhez adott ki forrásokat a Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár. A kiadványt Miklós Péter, a szegedi Móra Ferenc Múzeum történésze, a szegedi egyetem bölcsészkarának oktatója szerkesztette. A kötetben publikálásra került dokumentumokat a – a szerkesztő mellett – Szaplóczay Miklósné, a szegedi egyházmegyei levéltár munkatársa és Csicsely Ildikó, a Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézetének doktorandusza válogatta. A közölt iratok Torontál, Csongrád és Csanád vármegyéket érintő részét Miklós Péter, míg Békés megyére vonatkozókat Csicsely Ildikó gondozta. Mindketten írtak bevezető szöveget és magyarázó lábjegyzeteket is a dokumentumokhoz.

Az ebben a kötetben közölt levelek bepillantást engednek a forradalom és szabadságharc korának katolikus egyházi életének mindennapjaiba. Amint azt a szerkesztő, Miklós Péter is hangsúlyozza, a kötetbe csak a Szeged-Csanádi Püspöki Levéltárban – az egyházközösségre vonatkozó régi iratok között – őrzött dokumentumok közül válogattak. Sem az állami pl. Békés Megyei Levéltár, Csongrád Megyei Levéltár), sem más egyházi (pl. Temesvári Püspöki Levéltár), sem helyi (pl. plébániai irattárak) források nem szerepelnek a gyűjteményben.

A könyvnek így is nagy erénye, hogy a helytörténet mellett a hadtörténet (a szőregi csaták eseménytörténetének pontosítása, s a délvidéki menekültek elhelyezése Apátfalván), a jogtörténet (a megüresedett szegedi plébániák ügye a városi közgyűlés előtt), a gazdaságtörténet (a makói és a kisteleki plébánia pénzügyei) és a történeti néprajz (a földéai templombúcsú ügye 1848-ban) iránt érdeklődők is találhatnak értékes adatokat. A szerkesztő egyúttal előrevetíti a forrásfeltáró munka következő lépését is, ami a Temesvári Püspöki Levéltár – egyelőre rendezetlen – 1848/49-es anyagának vizsgálata lehet, amely alapján a jelen adatokról is más, pontosabb képet alkothatunk majd.

A dokumentumok eredeti írásmód és központozás megőrzésével kerülnek közlésre. Levéltári jelzetük a szöveg alatt van megadva. Az iratok sorrendjének szempontja nem a kronológia volt, Miklós Péter és munkatársai igyekeztek azokat bizonyos tematikus és földrajzi összefüggések szerint egymás után rendezni. Az egyes településekre vonatkozó iratok követik egymást, a szükséges helytörténeti és egyháztörténeti bevezetés mindig az egység első dokumentumánál olvasható. Ily módon a kötetben közölt összesen 27 dokumentum 9 egységre tagolódik a 9 hely- és egyháztörténeti bevezető által.

A 112 oldalnyi terjedelmű kötet bibliográfiája 67 szakmunkát tartalmaz. A vonatkozó szakirodalmat pedig nemcsak a lábjegyzet hozza, hanem a legfontosabbak a főszövegben kerülnek bemutatásra. Esetleges hiányérzetet is inkább csak formai mintsem tartalmi szempontok kelthetnek, gondolunk itt a névmutató hiányára. Maga a borító is említésre érdemes. A kötet elején a szőregi csata mozgalmas képi ábrázolása hozza közelebb a forradalom és szabadságharc zaklatott korának az olvasóhoz, a hátapon pedig mintegy arcképcsarnokban sorakoznak a kötetben szereplő jeles egyházférfiak arcképei.

A Miklós Péter által szerkesztett kötet segítségével jobban megismerhetjük a hajdani nagy kiterjedésű csanádi egyházmegye településeinek – köztünk Szeged és jónéhány környező község – 1848/49-es mindennapjait. Ezen – szakszerűen közölt, megfelelő

magyarázatokkal és jegyzetanyaggal ellátott – levelek elolvasása értékes helytörténeti adatokkal szolgálhat mind tudományos közvélemény, mind az érdeklődő olvasó számára.

TÓTH PÉTER

DIXIT ET SALVAVI ANIMAM MEAM

*Tanulmányok
a 65 éves Szegfű László tiszteletére*

A kommunista diktatúra kiépítésének fontos állomása

Tudományos tanácskozás a kékcédulás választásokról

Hódmezővásárhelyen az 1947-es „kékcédulás” választások Magyarországon címmel konferenciát rendeztek 2007. augusztus 28-án. A rendezvényt az Emlékpont Humán Oktatási Központ, a Károli Gáspár Református Egyetem Kremlinológiai Intézete és a Barankovics István Alapítvány szervezte. A konferenciát Lázár János a város polgármestere, országgyűlési képviselő nyitotta meg.

Az első előadást Horváth János országgyűlési képviselő – az 1945-ös nemzetgyűlés kigazdapárti tagja, akit 1946-ban koncepciós perben több évnyi kényszermunkára ítélték – tartotta. Az FKGP 1945-ös általános népszerűségét Horváth János azzal illusztrálta, hogy a munkások lakta Angyalföldön is – vezetésével – pártja szervezte meg a szavazatok többségét, pedig a kommunisták helyi kampányát nem kisebb személyiség szervezte, mint Kádár János. A parlamenti képviselő kifejtette: akkoriban úgy látta, hogy Magyarország előtt megnyílt a demokratikus és önálló fejlődés útja 1945 és 1947 között, s talán egy – Finnországhoz hasonlóan – a Szovjetuniótól csak kevéssé függő állam lehetett volna. Sajnos a történelem mást hozott, de ezt szerinte akkor még csak kevesen sejtették.

A következő előadó, Belényi Gyula egyetemi tanár (Károli Gáspár Református Egyetem) az 1947-es választásokat megelőző időszak magyar belpolitikai viszonyokat jellemezte, amelyekre az egy kapura játszott focimeccs hasonlatát alkalmazta. Az ellenzék számára ugyanis – vélekedik a történész – el-

kerülhetetlen volt, hogy gólt kapjon, azaz a kommunisták szerezzenek pontot. Részletelesen összehasonlította előadásában az FKGP és az MKP politikai törekvéseit, rámutatva a fontosabb különbségekre, majd hangsúlyozta, hogy 1947-ben sorozatos és szervezett választási csalás történt Magyarországon. Ennek eszköztárában a választók számának csökkentése, a választói névjegyzék manipulálása és a hamis szavazatok leadása egyaránt szerepelt.

Kun Miklós, a Károli Gáspár Református Egyetem tanára a második világháborút követő kelet-európai választásokat – és szovjet irányítású választási csalásokat – ismertette. Romániában egyszerűen nem engedték az ellenzéki szavazóknak, hogy leadják voksukat, Bulgáriában a választások előtt kétezer embert végeztek ki politikai okokból, és ez a szám Tito Jugoszláviájában elérhette az ötszázezretet is. A magyar választási csalás módszerére a lengyel példa volt nagy hatással, ahol „szürke cédulákat” adtak a nem a lakóhelyükön szavazóknak. Igaz, Lengyelországban az államhatár nagymértékű módosulása és a nagyarányú népességmozgás ezt indokolhatta is. Elmondta, hogy Puskin budapesti szovjet nagykövet (aki Sztálin bizalmasa volt) jelentéseiből kiderül, a kommunista párt magyarországi választási győzelme már 1947 februárjában eldőlt – Moszkvában.

A szegedi egyetem oktatója Bencsik Péter a hódmezővásárhelyi 1947. évi pártviszonyokat mutatta be. A városban a politikai

erők rendkívül szervezettek voltak: a kisgazdapártnak például tízezer, a kommunista pártnak négyezer tagja volt. A kommunista párt agressziójának példaként említette az előadó, hogy a Sulyok Dezső vezette ellenzéki Magyar Szabadság Párt vásárhelyi nagygyűlését szétzavarták az MKP tagjai, s a pártelnök is csak a rendőrök védelmében tudta elhagyni a várost.

Herczeg Mihály, a hódmezővásárhelyi levéltár nyugalmazott igazgatója az 1947-es választások helybéli előkészületeit és lefolyását elemezte. Előadását korabeli – országos és vásárhelyi – választási plakátok és újságcikkek bemutatásával színesítette. Mint kiderült, a városban a koalíciós években három helyi hírlapot is olvashattak az érdeklődők: a kommunista párt, a szociáldemokraták és a kisgazdák kiadásában is megjelent egy-egy orgánium. Személyes emlékeinek földézése mellett saját egykori lakóhelye – a Dáni utca – választói névjegyzékének ismertetésével mutatta be a választás vásárhelyi történetét. Az utca 225 nagykorú lakosából 88-tól megvonták a választójogát. Herczeg szerint néhány esetben ez a törvények szerint történt, ám a legtöbbször illegális volt és főleg a potenciális ellenzéki szavazók ellen irányult.

Az Emlékpont munkatársa Vincze Gábor a református egyház üldözésének 1945 és 1947 közötti országos és vásárhelyi mozanatait mutatta be. A városban népszerű Falábú Dezső – a Bethlen Gábor Református Gimnázium tanárát – koholt vádak alapján vették őrizetbe, aki a börtönben nem sokkal később meghalt (mivel orvosi segítséget és gyógyszert nem adtak neki). Révész Imre püspök egyik levelére hivatkozva Vincze elmondta előadásában, hogy a Tiszántúli Református Egyházkerület papjainak több mint húsz százalékát hurcolták meg 1947-ig.

Kovács K. Zoltán, a Demokrata Néppárt egykori – 1947-ben megválasztott – országgyűlési képviselője betegsége miatt nem tudott részt venni a konferenciát, de

előadását elküldte, amelyet a rendezvényen föl is olvastak. Ebben az egykori politikus bemutatta a magyar kereszténydemokrácia 1944 utáni történetét, a DNP 1947-es választási sikerének okaként pedig azt jelölte meg, hogy nem baloldali, hanem keresztény alapú forradalmat hirdetett meg, ezzel alternatívát kínált a kommunisták mellett. A Barankovics István vezette párt 1949. évi kényszerű ön-fölösztatását azzal indokolta, hogy ellenzéki magatartásuk miatt még a képviselők élete is veszélyben forgott, azaz a lét és a tisztesség között kellett volna választaniuk, ha folytatják politikájukat.

Markó György, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum munkatársa a politikai nyomozó szervek 1945 és 1947 közötti történetét ismertette, valamint bemutatta az ávón belüli személyi és hatalmi ellentéteket. Annak tudatosítására, hogy a rendőrség az MKP befolyása alatt állt a következő adatokat hozta: a megyei és fővárosi főkapitányok közül tizenhat volt kommunista, hat szociáldemokrata és mindössze egy kisgazda. Ezek után nem meglepő, hogy a rendőrök is asszisztáltak a választási csaláshoz, vagy legalább elnézték azt.

A Móra Ferenc Múzeum történésze, Miklós Péter az 1947. márciusi szegedi diáktüntetések eseményeit és az azt követő megtorlást mutatta be. A megmozdulásokat a hitoktatás kötelező jellege eltörlésének javaslata váltotta ki. A tüntetéseket a rendőrség, valamint a szegedi fölheccelt kommunista és szakszervezeti munkások brutálisan szétverték. A szegedi kommunisták az eseményekért legnagyobb politikai ellenfelüket, a Magyar Szabadság Párt helyi szervezetét tették felelőssé, de népbíróügyi eljárásokban még azokat is szigorúan megbüntették, akik csak ismerőseiknek beszéltek (őszintén) a történelekről.

Az előadásokat a kérdések és hozzászólások követték. Érdekes és forrásértékű volt a szegedi diáktüntetések egyik résztvevő-

jének visszaemlékezése, aki néhány adattal pontosította az előadásban elhangzottakat. A legtöbb kérdést Kun Miklós és Horváth János kapta.

A konferencia eredménye, hogy az előadók levéltári és egyéb források alapján, az

objektivitás igényével kísérelték meg bemutatni az 1947. év eseményeit, s a rendezvény rámutatott arra, hogy huszadik századi történelmünk megismerése és megismertetése fontos feladat.

MIKLÓS PÉTER

FORGALOM A PARLAMENT MELLŐL INDULÓ KOSSUTH HÍDON (1946. DECEMBER 21.)

Magunkról
Sajtószoza
Kutatások
Szakmai anyagok
Oktatás-képzés
Kiadványok
Partnereink
Támogatóink
Ösztöndíj-program

E I K K A

Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő
és Kommunikációs Központ

www.eikka.hu

a civil egyetem...

Portrék az SZTE-ről (könyvsorozat)
EGYETEM a szegedi felsőoktatás háttérmagazinja
SZTE Nevezéses Horgászverseny
A szegedi felsőoktatás története (vetélkedő)
A célszemély; Bálint Sándor (könyv)
Professoribus Salutem (egyetemi emlékpólók)
Szegedi Gólyahír
www.egyetem.szeged.hu
www.sztehok.szeged.hu
www.fossilia.hu
www.hszi.hu

Szegedi Tudományegyetem Polgáraiért Alapítvány